

2007/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXV. évfolyam • 5. szám
2007. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkftf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik

az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,

fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga

1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető

valamennyi postán, kézbesítőknél

a 11991102-02102799 számlán,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu

faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:

Orbán Ágnes

Nyomdai munkák:

Opticult Bt. (Kovács Gyula),

ETO-Print Nyomdaipari Kft.

(Felelős vezető: Balogh Mihály)

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)

ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bagyinszky Marianna egyetemi hallgató,
Szeged

Barsi Ernő dr. ny. főiskolai tanár, Győr

Bárdos Zsuzsa tanár, Orosháza

Bodó Mária tanár, muzeológus, Orosháza

Botlik József dr. történész, egyetemi docens,
Budapest

Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest

Debreczeni Droppán Béla muzeológus,
Budapest

Döbör Istvánné tanár, Ózd

Dukrét Géza tanár, Nagyvárad

Elek György szerkesztő, Karcag

Erdélyi Mónika egyetemi hallgató, Szeged

Gát László tanár, Csongrád

Halász Péter főtanácsos, Budapest

Karacs Zsigmond helytörténész, Budapest

Kolta László tanár, Bonyhád

Kovács Istvánné iskolaigazgató, Csorna

Kósa Kinga diák, Kamocsa

Lőrincz Katalin irodavezető, Veszprém

Lukács László dr. néprajzkutató, Székesfehérvár

Németh Tibor könyvtárigazgató, Celldömölk

Sárkány Viola tanár, Budapest

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest

Sørensen, Søren Peder újságíró, Köpenhága

Tamás Edit dr. történész főmuzeológus,
Sárospatak

Tóth Sándor helytörténész, Nyíregyháza

Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón Than Mór *Búcsúzkodás* című,
1850 körül készült olajképe látható a miskolci

Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből

– Kulcsár Géza felvétele

(Ltsz. P.77.202.).

TARTALOM

Honvéd hagyományok (<i>Zika Klára</i>).....	3
---	---

ÉVFORDULÓK

Árpád nagyfejedelem halálára emlékeztek Árpádon (<i>Sárkány Viola</i>).....	5
Fényes Elek születésének kétszázadik évfordulójára (<i>Dukrét Géza</i>)	6
Köváry László, Erdély neves magyar történésze (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	10
Bonyhádi emlékek a száz esztendeje született Sárdy Jánosról (<i>Kolta László</i>)	13
Földi István és a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet (<i>Halász Péter</i>)	14

EMLÉKEZZÜNK

Kamocsa és a világháborúk (<i>Kósa Kinga</i>).....	16
Fegyvertelenül Dániában – Magyar katonák a II. világháború utolsó szakaszában (<i>Søren Peder Sørensen</i>)	19
Emlékezés a karcagi leventékre (<i>Elek György</i>)	31
„Kis fények nagy árnyékok alatt”. Rákóczi-telepiek háborús visszaemlékezései (<i>Bárdos Zsuzsa</i>) ...	35
Emlékét, mint beosztottja, és mint magyar ember tisztelettel megőrzöm. Vitéz Sebestyén Pállal, a Vitézi Rend Győr-Moson-Sopron megyei hadnagyával beszélget (<i>Harangozó Imre</i>)	47

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Katona Imre</i> : Katonanóták	50
A honismeret-tanítás utolsó állomása a középiskolában: az érettségi (<i>Bodó Mária</i>)	53

HAGYOMÁNY

Egy cőger naplójából (<i>Dr. Földesi Ferenc</i>)	54
„Szép magyar vitézek, aranyos leventék!” Honvéd hagyományörzés Szegeden (<i>Bagyinszky Marianna – Erdélyi Mónika</i>)	61

TERMÉS

Adalékok az Őrvidék (a mai Burgenland) történetéhez II. (<i>Botlik József</i>).....	69
Körtvélyesi István veszprémi várkapitány (<i>Karacs Zsigmond</i>).....	76
Egy légvédelmi tüzér hétköznapijai 1942–1944-ben (<i>Gát László</i>)	84

KRÓNKA

XIII. Partiumi találkozó (<i>Dukrét Géza</i>)	91
Zemplén népessége, települései – Konferencia Sárospatakon (<i>Dr. Tamás Edit</i>).....	92

In memoriam

Magyari András (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	94
Pajer Imre (<i>Kovács Istvánné</i>).....	94
Zsók Béla (<i>Fábián Margit</i>)	96
Id. Vass Tibor (<i>Döbör Istvánné</i>)	97

KÖNYVESPOLC

Marsigli, Luigi Ferdinando: Danubius Pannonico-Musicus (<i>Lukács László</i>)	99
Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórijából (<i>Zika Klára</i>).....	99
Pintér István: Görgei szerepe a téli hadjáratban és a kápolnai csatában (<i>Tóth Sándor</i>)	101
Lancendorfer Zsuzsanna: „Mindent apámról...” Egy sokoróaljai iparos emlékei (<i>Barsi Ernő</i>).....	101
Sebestyén Kálmán: Körösfői Riszeg alatt (<i>Debreceni Droppán Béla</i>).....	103
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	104
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR	112
A Palóc Társaság pályázata.....	B/3

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, s a korrektúra megkönnyítésével esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Mágiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

„Requiem a hadseregért”

2004-ben a magyar Országgyűlés megszüntette a kötelező sorkatonai szolgálatot. Ezzel véget ért egy olyan nemzeti intézményünk, amelyhez csaknem másfél évszázados fennállása során sok könny és vér, szenvedés és dicsőség tapadt, ahol a magyar fiúk férfivá nevelődésük során számos vidám és szomorú, nem egyszer keserves esztendőt töltöttek, amiről a magyar társadalom férfitagjai számos – ilyen, vagy olyan szempontból maradó – emléket őriznek. A magyar nép több ezer éves történelmének vitézi múltjában gyökerező katonai emlékek nemzeti hagyományunk szerves részévé váltak, s olyan értéket jelentenek, amelyek összegyűjtése, szellemi örökségként való megőrzése feladatunk, sőt kötelességünk. A toborzások, a sorozások, a laktanyaélet, a leszerelések népszokásokká, a háborús évek pedig a magyarság szenvedéstörténetének részévé váltak. A Néprajzi Múzeum ezért kiemelt témaként ajánlja az önkéntes néprajzi gyűjtők számára a katonaelet hagyományainak számbavételét, a 2007. október végén megrendezésre kerülő néprajzi gyűjtőtálkozóznak pedig „*Hazaszeretet és honvédelem – A honvéd hagyományok gyűjtése*” lesz a fő témája. A néprajzi gyűjtőmunkával egy töről fakadó honismereti mozgalom folyóirata tematikus számot állított össze, s ezzel köszönti a Székesfehérváron esedékes XX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálkozót. (A szerkesztő)

Honvéd hagyományőrök

Szabó József János hadtörténésszel, tanárral, a Zrínyi Miklós Bajtársi Egyesület elnökével munkahelyén, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen találkoztunk. A folyosók dekorációja, az egészséges, vidám fiatalok látványa jó alapot ad a beszélgetésünkhöz. Természetesen a hazafias nevelés, a különböző korokat bemutató hagyományőrő csoportok létezése volt legfőbb témánk.

Mi nem sajnálkozunk azon, hogy nincs hazafias nevelés, hanem igyekszünk megvalósítani – mondja Szabó József. Az eredmény – például a magyar katonai hagyományok őrzése – itt az egyetemen még a sportban is megmutatkozik: külön sport szakosztály működik ahol a végvári harcokkal foglalkoznak. Mindig óriási a túljelentkezés, ezért hetente több edzést kell tartani, hogy beférjenek. Magyar István alvezetés kollégám és társai nagy lelkesedéssel és szeretettel okítják a fiatalokat. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemhez kapcsolódik még a lovagi tornákat felelevenítő „III. Béla lovagi hagyományőrő csoport” Szentendrén.

Tudom, hogy állandóan járja a Kárpát-medencét, előadásokat tart, táborokat szervez és tanácsolja a különböző honvéd hagyományőrő csoportokat. Kérem, ossza meg velünk a tapasztalatait.

Örömmel, már csak azért is, mert az általános siránkozás helyett – a tapasztalataim alapján – én meggyőződéssel állíthatom, hogy a politikától, a pártoktól függetlenül *épül az új kulturális nemzet!* Ahogy járom az országot, látom, hogy szinte már nincs olyan város, falu, ahol ne lenne valamilyen hagyományőrő egyesület. *Jelenleg több mint 300 olyan csoport működik, melyekben hazafias honvédelmi nevelés folyik.* A tanítványaimmal gyakran megfordulok Erdélyben, ezért tudom, hogy a Székelyföldön legalább annyi hagyományőrő csoport működik, mint Magyarországon. A Felvidéken két lovas-íjász klubról tudok. Ez is mutatja, hogy az embereknek szükségünk van arra, hogy valahova tartozzanak és egészségesen megéljék a magyarságunkat. A Zrínyi Miklós Bajtársi Egyesülettel és tanítványaimmal mindig úgy szervezzük a kirándulásainkat, hogy az egész Kárpát-medence a hazánk.

Mint megtudtam, Magyarországon a huszár hagyományőrő csoportok alakultak meg először, elsősorban olyan településeken, ahol volt kapcsolódási lehetőség valamilyen történelmi eseményhez, amit ápolni lehetett. Az 1848/49-es szabadságharc csatáit már évek óta megjelenítik, s mivel ez az egész Kárpát-medencére kiterjed, a nevezetes helyszíneken minden évben egyre gazdagabb, tartalmasabb előadásokkal örvendeztetik meg az érdeklődőket. Ahol olyan tanárok működnek, akik misszióként tartják a diákjaik hazafias nevelését, rendhagyó történelem órákkal kapcsolódnak a rendezvényekhez.

Szabó József nem kis büszkeséggel mesélte, hogy például a lakóhelyén, Dabason 300 taggal működik az „Áldás” Hagyományőrő Egyesület, nyolc jurtával, lovakkal. Bemutatták az „István a király” című rockoperát, amivel óriási sikert arattak; a sportszarnok zsúfolásig megtelt, s mivel a szereplők mind a helyi zeneiskolában végeztek, a minőség is kifogástalan volt. A különböző történelmi megemlékezéseken mindig nagy esemény a hagyományos sólyom-röptetés. Emellett 48-as Tüzér Hagyományőrő Egyesületük is van, amelynek tagjai a szabadságharc minden csatáját le tudják játszani. Mára odáig fej-

lódtek, hogy a Bécsi Légióval és a lengyelekkel közösen tartanak bemutatókat. Rendszeresen szerveznek gyerekek számára táborokat, ahol megtanítják őket a korabeli fegyverek használatára. Ilyenkor esztendőként Szabó József is ott van velük a táborozás mellett, és mesél nekik a nevezetes csatákról.

A magyarországi török világot bemutató rendezvények több célt is szolgálnak. Az egyik az ismeretterjesztés, a másik a történelmi események hadijátékként való bemutatása. Bizonyos korszakokhoz kapcsolódó helyeken, váraknál, csaták színterein rendszeresen szerveznek hadijátékokat. Fontosak a gyerektáborok, ahol a résztvevők nyilazhatnak, vívhatnak és előadásokat hallgathatnak a korszak hadtörténelméről, fegyverzetéről és kultúrájáról. A katonai hagyományőrzésében külön érdekesség, hogy ma már az „ellenség”, a török fél is megjelenik. Az előadások, bemutatók látványosságát nagyban emeli a valódi janicsárzenére bevonuló török sereg, vagy a nyilazó, „leányrabló” tatárok betörése.

A kuruc-labanc világ katonai hagyományőrzésére jó példa a Pápai Huszár Egyesület. A pápai vár a kuruc főtisztek egyik kedvenc helye volt. Az egyesület 1992-ben alakult azzal a céllal, hogy a Pápa környéki lovas- és katonai hagyományokat ápolja. A nyári történelmi játékok rendezvény sorozat hadijátékai, a nemzeti ünnepeken megjelenő, történelmi egyenruhákat viselő lovasok és gyalogosok mindig nagy sokaságú vonzanak. Az egyesület a honfoglalástól a második világháború végéig terjedő fegyverzetrel és ruházattal sőt négy öntöttvas ágyúval is rendelkezik.

Kapormérőn már hagyománya van a lovas-íjász világbajnokság megrendezésének, mely a helybeli „Kassai Lovas klub” munkájának elismerése. – Szívesen veszünk részt ezeken az alkalmakon az „Ézüst Lant Kórus”-al – büszkélkedik Szabó József. Ez is egyfajta hagyományőrzés, hiszen az egyetemi kórusunkat 30 évvel később újraindítottuk és az elmúlt öt év alatt odáig fejlődöttünk, hogy önálló műsorral léphetünk fel. Kapormérőn is lelkesen énekeltünk, nyáron pedig a szegedi dómban egyórás Kodály műsorral szerepeltünk a fesztiválon.

Visszatérve a katonai hagyományőrzéshez, meg kell említeni, hogy nyugat-Európában a napóleoni háborúk korszaka igen népszerű a katonai hagyományőrök körében. Az akkori Habsburg Birodalom teljes hűségét a magyar nemzet adta. Két magyar egyesület választotta ezt a kort: a *32-es Kompania* és a *Tápióbicske Barátainak Köre Bitskey Gáspár Tüzérsapat*. Magyarországon Győrben tartanak hagyományőrző rendezvényeket. A waterlooi csatát minden évben lejátsszák, az Austerlitz-i ütközetben pedig már a magyarok is részt vesznek.

A lovas-íjász, a kuruc-labanc, a huszár hagyományok őrzésén kívül a „nagy háború”, vagyis az első világháború hagyományait is életben tartják. Olaszországban, Bassanóban (a dolomitok aljában) például rendszeresen megemlékeznek a sok ezer hősi halált halt magyar és olasz katonáról a „csontkápornál”. Szabó József most is meghívást kapott a csoportjával. Minden évben másik közösséget visz magával, most a nagykáta katonai hagyományőrző csoportra került sor. A magyar–olasz első világháborús hagyományőrző csoportok sok közös rendezvényt, kirándulást szerveznek a nevezetes harcok színterére.

A második világháborús emlékek ápolására, hadsírok gondozására, az akkori harcászati megismertetésére lassan kialakultak a magyar–német kapcsolatok is.

Elismerés illeti a Hadtörténelmi Intézetet és Múzeumot, amelynek történészei, múzeológusai és levéltárosai jelentős segítséget adtak a megalakulóban lévő csapatoknak a külső megjelenés, a valószínű fegyver-, az egyenruha-másolatok és a felszerelés elkészítésében. A múzeum lehetővé tette, hogy az eredeti fegyverekről, zászlókról, felszerelési tárgyokról – ellenszolgáltatás nélkül – másolatot készítsenek, s ezzel anyagilag is támogatta őket. Ők segítik a különböző társaságok egymásratalálását is.

Az 1991-ben megalakult Magyar Huszár és Katonai Hagományőrző Szövetség tagszervezetei szerepet vállalnak a HIM rendezvényein, díszőrséget állnak az emléktábla avatásokon és más katonai rendezvényeken.

2000 őszén a Komáromi Monostori Erődben került sor az „Élő Magyar Hadtörténelem Közép-Európa szívében” első rendezvényére. A sorozat elindításával az volt a Hadtörténelmi Intézet célja, hogy a magyar katonai hagyományokat minél magasabb szinten ismertessék meg a közönséggel és a régióval.

– Ezek a hagyományőrző csoportok belső szükségletből jönnek létre, magasabb a létszámuk, mint az egész magyar honvédségnek – meséli Szabó József. Hazaszeretetük, megfelelő történelem szemléletük alapján, biztosan számíthatunk rájuk. Rendkívül fontos, hogy a fiatalokban kialakítsuk a helyes nemzeti öntudatot, hiszen büszkék lehetnek arra, hogy Magyarország Európá legregébb állama! Anglia például csak 100 évvel Szent István állama után jött létre. A mi őseink, amikor ide bejöttek, már államot alkottak, csak más életmódot folytattak – ezért tudtak azonnal erős államot létrehozni. Én bizakodó vagyok, mert azt tapasztalom, hogy szép lassan a politikusok feje fölött kivirágzik egy új Magyarország.

Zika Klára

ÉVFORDULÓK

Árpád nagyfejedelem halálára emlékeztek Árpádon

„Mi a magyar? Nemzet-e még?
Nemzet-e még vagy csak szolgál?
Árpád apánk, Árpád apánk,
Hát e nép a magyar volna?”
(Homor Imre: Árpád apánk – részlet)

Ezt többször megkérdézték az emlékezők is, a Kárpát-medence egyetlen, a vezér nevét viselő településén, Árpádon (Bihar-Bihor megye), ahol egy egész napos rendezvényen a pozsonyi győzelmet (907. július 7.) ünnepelték, és a csata során szerzett sebesülésébe belehalt Árpád nagyfejedelem tetteit méltatták.

A történelmi emlékezet a honszerzést Álmos fia, Árpád nevével kapcsolja össze. A magyaroknak a honfoglalás után tapasztalható katonai fölényt Európa országai felett az jelentette, hogy a nemzetségi és törzsfők katonai kíséretének egy kézben való összefogása már Etelközben megtörtént, és hogy a besenyők támadásakor Árpád éppen Pannóniában harcolt, így hadserege érintetlen maradt. Kurszán halála után a hatalom egy kézben összpontosult.

A győztes pozsonyi csata eredményezte a magyarok megmaradását és uralmát a Kárpát-medencében. Mindezért nagy árat kellett fizetni! Árpád fiai – Tarhos, Üllő, Jutas – elesetek a csatában (Levente már a honfoglalás előtt a bolgárok ellen) és maga a vezér is meghalt. Micsoda véráldozata a fejedelmi családnak! Ezután a legkisebb fiú – Zolta (Zsolt) – lép Árpád örökébe és unokái – Géza és I. István – a nagy honszerzők után három nemzedék alatt befejezik az államszervezést, ami ugyanolyan páratlanul kimagasló teljesítménye a világtörténelemnek, mint dédapjuk a „Verecke híres útján” bevonuló Árpád honalapítása.

Ezeket a dicsőséges éveket idézték fel az emlékezők, hogy ne csak vereségeinkről siránkozzunk, mint Mohács és Trianon, de ünnepeljük nagy győzelmeinket is, mint Nándorfehérvár vagy Bocskai szabadságharca és most a pozsonyi győzelem, ami örömmre és hálaadásra kell hogy készítsen bennünket.

Az emlékező az Árpád-pajzzsal kitüntetett *Tökés László*, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspökének igehirdetése emelte. Az évfordulóhoz méltóan választott textusa Mózes II. könyv 20/12 – Mózes V. könyv 8/1-2: „Tiszteld Atyádat és Anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, amelyet az Úr a te istened ad te néked.” „...És emlékezzél meg az egész útról, amelyen hordozott téged az Úr...” „Első szavunk legyen a hálaadásé, Árpád vezér halálának millecenáriumán és a győztes pozsonyi ütközet 1100 évfordulóján” – kezdte a püspök ünnepi igehirdetését. S majd így folytatta „Istennek adjunk hálát, aki megáldott eleinkkel, őseinkkel, az ő vezetésükkel hordozott bennünket Isten az úton, hogy hosszú ideig éljünk azon a földön Bihar országban, Erdélyben, Pannóniában, a Kárpát-medencében, amelyet az Úr a mi Istenünk adott minékünk, immáron több mint 1100 esztendeje.” Igehirdetésében kiemelte, hogy „minden elismerésünk és hálaünk Istené, aki megtartott, majd ezután legyen a hódolatunk Árpád nagyfejedelemé, azé az Árpádé, akinek köszönhetjük, hogy mint nemzet egyáltalán létezzünk”. Most egy olyan világban élünk, ahol „a hőkölés népének” „fejét, jussát, szívet kobozzák” (Ady) és felértékelődnek gyökereink. „A történelmi múltat és Árpád örökségét meg kell becsülnünk, mert csak az érdemi a jövőndőt” – hangzottak a püspöki szavak.

Dr. Bakay Kornél régész, történész Árpád nagyfejedelemről szóló előadásában rámutatott arra a valóra, de kevésbé ismert tényre, hogy a Kárpát-haza mindig „a keleti un. szkíta, hun, avar népek területe volt. A mi őseink és rokon testvérnépeink, noha katonai erejüknél fogva bizvást megtehették volna –

gondoljunk Attila nagykirály győzelmeire, vagy az avarokra, vagy a mi ősatyáink Árpád előtti és utáni nagy hadjárataira – soha másutt nem telepedtek meg.” Ezután ismertette, hogy 55 hadjáratról tudunk, amelyben a magyarok eljutottak Otrantóig, a Kordovai emírségig, az Atlanti-óceánig – Bordeaux vonaláig – ebből az 55-ből csak hármat veszítettek el, s közben egész Európát bejárták és mindig visszatértek a Kárpát-medencébe. Előadásában kiemelte, hogy ez teljesen szokatlan a korabeli viszonyok között, hiszen más ugyanilyen nagy katonai teljesítményt felmutató népek, mint pl. a vikingek, normannok, vagy az arabok a meghódított területet mindig megtartották! Azért hódítottak, hogy ott letelepüljenek! A pozsonyi csatáról szólva, feltette a kérdést: „Mit tud a történettudomány erről a sorsdöntő ütközetéről?” „Mert ne feledjék – tette hozzá – Európa kezdetektől soha nem tudott belenyugodni abba, hogy kellős közepén, a Kárpát-medence Isten alkotta szépségével, csodálatos gazdagságával, nem a minket körülvevő indoeurópai népek birtokában van! Most sem tud belenyugodni!” – fejezte be a professzor nagy sikeres előadását.

A rendezvény díszvendége *Szörényi Levente* zeneszerző, előadóművész volt, aki legújabb szerzeményével, az Árpád sírjáról írt vers – A sziklák meghasadnak megzenésítésével lépett a színpadra. Miután Tőkés László püspöktől átvette az Árpád-díj emléklapoktjét, ő is megemlékezett az évfordulóról. „Ez a győzelem, ez az évforduló megsemmisít csak egy a sorban, de talán a legmeghatározóbb!” – mondta. „Történelmi viharoktól tépázott nemzetünk lelkiismereti próbaköve. Honfoglaló fejedelmünk halálának kerek 1100. évfordulója következett el ebben az esztendőben.” Atörténelmi hagyomány – mondta – úgy tartja, fejedelmünk 907-ben halt meg a pozsonyi csata során. Anonymus írja Árpádról: „Tisztességgel temették őt el, egy patak forrása felett, amely kőmederben folyik alá, Attila király városában.”

Ez a pozsonyi évforduló figyelmeztet bennünket! A tét ugyanaz: a megmaradás! Nem elég elfoglalni a hont, a megmaradás kétszerte nagyobb próbatételt jelent, mint a honfoglalás. Korcs utódokként nehogy a honvesztés útjára térjünk! A megtartás helyett, nehogy a nemzetvesztés bűnébe essünk!

„Árpád fejedelem kesei utódaiként fogjunk össze, hogy a fejedelmünkre való közös emlékezéssel erősítsük az egy nemzet, egy haza gondolatát” – hallhattuk Tőkés püspök figyelmeztetését ünnepi igehirdetésében.

Sárkány Viola

Fényes Elek születésének kétszázadik évfordulójára¹

Kétszáz évvel ezelőtt, 1807. július 7-én, született Csokalyon Fényes Elek statisztikus, földrajztudós. Ebben az aprócska partiumi falucskában, ahol 2001-ig csak annyit tudtak róla, hogy itt állott a Fényes család kúriája, halálának 125. évfordulóján felelevenítettük életét és munkásságát és emléktáblát avatunk tiszteletére. Azóta kiragadtuk a feledés méltatlan homályából, méltó emléket emelve mind Csokalyon, ahol emlékparkot és szobrot állítottak, mind Nagyváradon, ahol a Partiumi Keresztény Egyetemen termet neveztek el róla és emléktáblát lepleztek le. Már akkor hangsúlyoztuk, hogy méltatlanul feledkeztek meg nagy személyiségéről. Munkájának legfőbb célja az akkori bécsi szerzők és császári hivatalnokok nyugat felé tárlalt, Magyarországról szóló hamis képének cáfolata és a magyar nyelvű és magyar érzelmű, a polgári haladást támogató államismeret, föld- és népismeret megteremtése volt. Mai szóhasználattal: az ország imázsának kialakítása, amiért ma milliárdokat fizetnek némely reklámügynökségeknek. Fényes Eleknek ezért nem kellett fizetség, neki erkölcsi szükséglet, hazaszeretetének kifejezője volt. S emellett hangyaszorgalmával a magyar statisztika és honismeret megalapítója.

Szintén a feledésnek köszönhető, hogy az ország csak három-négy nagy geográfiai és statisztikai munkáját ismeri, pedig irodalmi tevékenysége számos politikai, történelmi és szakbeli munkákra is kiterjedt. Munkásságáról teljes jegyzék nem létezik, hisz a saját maga által összeállított lajstrom is eléggé hézagos, mert idős korára megfeledkezett számos dolgozatáról. Mint igazi reformpolitikusként, munkáit nagyon nehéz kategorizálni, hisz legtöbbször összefonódik a politika, a statisztika, a történelem, a gazdasági élet, a föld- és népismeret.

¹ Elhangzott a XIII. Partiumi Honismereti Konferencián, Szatmárnémetiben 2007. szeptember 1-én. *(Szerk.)*

Számunkra talán a legfontosabb művei a honismereti, helytörténeti, földrajzi művei, amelyeket statisztikai adatokkal támaszt alá. Ezek iránti érdeklődése még gyermekkorában alakult ki. Apja könyvtárát bújta és itt bukkant rá Görög Demeter Magyar Atlasz című mappájára, amely minden magyar vármegyéből közölt térképeket. Ez indíthatta el geográfusi hajlamait, valamint egy másik ifjúkori olvasmánya, Kiss János Nevezetes utazások tárháza című könyve, amely angol és francia nyelvből fordított útleírásokat tartalmazott nyolc kötetben. Ekkor születethetett meg benne a vágy, hogy valami hasonlóval valósítsa meg. A másik ok, amely erre sarkallta, hogy elég fiatalon belesodródott a reformkori küzdelmekbe. A reform volt a jelszó, amely a nemzet előtt lebegett, modern államot alkotni, reformálni a társadalmat a szabadság és jogegyenlőség alapján. Ehhez viszont az ország alapos megismerésére volt szükség. A bécsi adminisztrációnak az volt az érdeke, hogy hamis információkat közöljön, főleg nyugat felé, az országról. Komárom vármegye leírása című munkájának előszavában a következőket írta: „Hazánk – úgymond – az újabb időkben, nevezetes átalakulási ponton van. A fejedelemtől kezdve, az utolsó honpolgárig mindenki meg van győződve, hogy reformokra, gyökeres reformokra van szükségünk, ha nem akarjuk, hogy nemzetünk az élők sorából irgalmatlanul kitöröltsék. És lőn mozgalom: indítványok tétettek egy új és igazságos adórendszer, örökváltság, büntető törvénykönyv, népnevelés, kir. városi rendezés, ipar és kereskedelem létesítése s megalakítása ügyében. És midőn mindezen előszámlált tárgyakat őszintén megakaránk indítani, megdöbbenve vettük észre, hogy legjobb szándékkal is keveset tehetünk: mert nem ismerjük hazánkat; adataink, melyek biztos vezérfonalul szolgálhatnának, csónkák vagy éppen teljességgel nincsenek.” Fényes tehát megindult e hézagot pótolni, és az a vasakarat, szorgalom, szívósság, ami őt végig jellemezte, győzelemre vitte, már az első művével is. Mint tudjuk, 1831-ben, családja ellenére, rangon alul házasodott, ezért nem mehetett Csokalyra. Apjától örökölt birtokát zálogba adta egyik barátjának, s a pénzen egy kis birtokot bérelt Sárosfán, Pozsony közelében, ahol 1831–1835 között gazdálkodott. Közben folytatta adatgyűjtő utazásait. Sárosfai magányában rendszerezte a népességről, oktatásról, mezőgazdaságról, iparról összegyűjtött adathalmazt és előkészítette, későbbi műveinek is alapul szolgáló, első nagy könyvét, melynek hat kötetét 1836 és 1840 között jelent meg, *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben* címmel. A népesség számát a megyei conscriptiók alapján állította össze, de mivel ezekből hiányzott a nemesség létszáma, a római katolikus egyházi megyék schematizmusai alapján egészítette ki. Beismeri a számok tökéletlenségét, de egyszersmind ráutal egyéb források és kútfők hiányára. Merészségnek mondja a mű előszavában, hogy kellő adatok hiányában, Magyarország különböző népeit számszerűen próbálta meghatározni, de mint írja, „egész munkámban főczélom a részrehajlatlanság, azaz az volt: hogy hazámat úgy fessesem le, mint az valódiilag áll, nem pedig, mint állani kellene, reménylem, hogy ezen első próbám nem fog oly távol esni az igazságtól.” Ezen tárgyilagos, szigorú ítélet és önbírálat jellemző valamennyi munkájára. Már az első művének beosztásában megvan az a rendszeresség, ami rányomja bélyegét a későbbi munkáira is. Kiindul a kerületi felosztásból, kezdve a Dunántúllal, megadja területüket, a benne található megyéket és az ezekben fekvő településeket, azok népességét, vallás- és nemzetiség szerint. Az egyes megyékre térve a következőket ismerteti: fekvése, határai, területe, természeti tulajdonságai mint éghajlat, talaj, hegyei, folyók, állóvizek, gyógyvizek, élővilág, ásványok, települései, lakossága, szorgalom, mesterség, gyárak, kereskedelem, iskolák és nevelő intézetek, katonaság, királyi hivatalok és más közintézetek, jobbágytelkek, porták, nemesség és uradalmak, magistrátus, politikai elosztás. Ezután tér rá az egyes települések leírására, kezdve a szabad királyi városokkal, rövid történelmi vázlattal. A második kötet előszavában említi, hogy e munkáját hét kötetben írja meg. A hetedik kötet Közönséges statisztika címmel jelenne meg, de e munkáját nem fejezi be, hanem majd később, Magyarország statisztikája címmel lát napvilágot, három kötetben, 1842–43-ban. Az első hatkötetes munkáját az Akadémia, akkor még Magyar Tudós Társaság, kedvezően bírálta el és 1837-ben levelező taggá választotta.

1838-ban a Hasznos Ismertető II. évfolyamában jelent meg egyik jelentős cikke, *Melyek a magyar földművelés főbb akadályai?* címmel. Fényes a földművelés főbb akadályait abban látja, hogy a birtok közös és szétdarabolt, hogy nincs kimondottan mezőgazdasággal törődő szerv, hogy hazai értelmünk még fejletlen, hogy terményeinket nagyrészt nehéz eladni s ha el is adhatjuk, igen kevés rajta a termelési haszon. A hitel bizonytalan, a jobbágyok az év nagy részét az uradalmi birtokokon töltik robotmunkával. Nagyon kívánatos volna, ha valaki világos, kimerítő, népszerű s gyakorlatilag alkalmazható oktatást közölne a magyar közönséggel, mind a különféle takarmánynövények termesztéséről. Az értelem fejletlensége alatt Fényes a gazdasági rendszer maradiságát érti. A gazdálkodást országszerte úgy folytatják, amint ahogy azt apáiktól tanulták. Figyelembe sem veszik, hogy a nyugati országokban a földművelés és a mezőgazdálkodás az utóbbi századok folyamán óriási lépésekkel haladt előre. A magyar

minden újtástól fél, akár jó, akár rossz. Dolgozni ugyan tud és szeret, de a munkákra sokkal több időt vesztegetünk, mint amekkora haszonnal jár. Hatalmas legelők vannak aránylag kevés lóval, marhával és juhval, ráadásul ezekre sem vigyáznak kellőképpen. Szárazság idején a jószágállomány ezrével pusztul el vízhiányban. Állatnemesítésről alig van szó Magyarországon. A belső kereskedelem fellendítésére legcélravezetőbbnek látja, ha jó országutakat, vasutakat, csatornákat készítenek, ha a folyóvizet szabályozzák. Arra kell törekedni, hogy olcsó, megbízható és gyors közlekedés legyen, mert a termelés legnagyobb jövedelmét a nagy fuvarbér nyeli el. A nemesség feladata, hogy az e célra szükséges összeget előteremtse s gyárak alapításával a belső fogyasztást kielégítse. A ország el tudja látni magát nyersanyagokkal saját földjének terméséből és kincseiből, az ipari termékek behozatalát pedig el lehet kerülni, ha ipari nagyüzemek létesülnek. Fényes szerint a mezőgazdaság fő célja az ipar nyersanyag-szükségletének a kielégítése kell legyen. E célból fontos a cukorrépa termelés, a selyemhernyó- és a juhtenyésztés.

Az Országos Magyar Gazdasági Egylet 1843-ban előadójává választotta meg. Az Egylet közlönyében, a Magyar Gazdában számos cikke jelent meg: *A magyarországi kender- és lentermesztésről, Melyek Magyarországon fő akadályai a gazdaság felvirágzásának s miképpen lehetne azokat elhárítani, Miért emelkedett a selyemtenyésztés az újabb időkben oly tetemesen Magyarországon s a hozzákapcsolt tartományokban s miképp lehetne ez iparágat még jobban kiterjeszteni s a nép közt meggyökereztetni, A földbirtoknak vég nélküli feldarabolása, Magyar Gazdasági Egyesületek, Figyelmeztetés a borkezelés ügyében a szőlősgazdákhöz, A Mezei Naptár stb.*

Ugyancsak 1843-ban *Közönséges kézi és iskolai atlasz* címmel geográfiai és statisztikai könyvecskét adott ki a tanuló ifjúság és a tanítók részére. Mivel e munkájának kidolgozására nem fordított nagy gondot, bírálatokat kapott. Ugyanebben az évben rendezte sajtó alá Erdélyi Jánosnak, a gróf Károlyi család jószágigazgatójának hagyatékában talált munkáját, *Nemzeti iparunk* címmel, amit kibővített és jegyzetekkel látott el. Szembeszáll Erdélyinek azzal az állításával, hogy külkereskedelmünk akkor sem virágozna, ha arra el mennénk készülni: „Magyarország topográfiai fekvése miatt is alkalmas a kereskedelemre. A vasútvonalak hiánya azonban minden jóakaratot megbénít, jóllehet egy négyzetmérföldön 3000 ember is minden nehézség nélkül élélhetne. A népesség gyenge szaporulata is hátrányosan befolyásolja a gazdasági életet.” Erdélyivel közösen elítéli a főrendűeket, „kiknél van magyar hazánkban hatalom és dicsőség, a magyar nyelv még általjában éppen nem otthonos.” Helyesen látja Fényes a magyar nemesség megbocsáthatatlan iszonyát az iparral és a kereskedelem kapcsolatban és lenézését, szinte megvetését ezen társadalmi rétegekkel szemben: „A magyar nemes mindaddig megvetvén az ipart és kereskedést, csak földhöz ragaszkodik s ő a legműveltebb, gazdag gyárost is földönfutónak tartja, ha annak földbirtoka nincs.”

Fényes Elek munkássága nem sokáig maradt meg a száraz tárgyilagosság és politikamentesség terén. A pillanatnyi politika éppen úgy izgatta, mint maga a statisztika. S mivel a statisztikát inkább honismeretnek, geográfianak tekintette, aminek legfőképpen a politikusokat kell támogatnia, a reformok és az átalakulások megvalósítása terén. A hátramaradás okait négy pontban foglalta össze: 1. A nemzet és a kormány közötti bizalmatlanság; 2. Az arisztokrácia elnemzetlenedése; 3. A magyar birodalom és az osztrák-német tartományok között fennálló vámrendszer; 4. A magyar nemtörődése nyelvével szemben.

Az 1844-ben megjelent *Magyarország statisztikája* című munkája akadémiai nagydíjat nyert. Ebben kifejti, hogy Magyarországon a „legfontosabb statisztikai adataink mély státuszitkok gyanánt őriztetnek s e titkolódzás vérünké vált”, valamint „csaknem áttörhetetlen akadályokkal kell küzdeni annak: ki hazája képét csak tűrhetően is akarja festeni”. A továbbiakban írja, hogy: „Tűrjük-e tovább, hogy egy ilyen közhasznú ága honi literatúránknak, parlagon heverjen? Nem; én részemről bátorítva azon szíves résztvételtől, mellyel a közönség Magyarországnak általam 6 kötetben kiadott geográfiáját fogadta, eltökélém magamat hazámnak nemcsak alaperejét, hanem polgári szerkezetét s kormányzatát is megismertetni.”

Szintén 1844-ben készítette el *Magyarország geographiai kézikönyve* című munkáját, ami főiskolai tankönyvként is szolgálhatott volna, azonban kéziratban maradt. A megindított ipar- és védegyeleti mozgalom egyik fő támasza volt: igazgatója, majd elnöke lett. Itt ismerkedett meg az ország kiváló embereivel. S ez az országos társadalmi megmozdulás hívta fel a figyelmét a társulásban rejlő hatalmas erőre, amit azután az irodalmi, majd a később keletkezett ellenzéki és radikális körbe is átvitt. Társadalmi befolyásának és tekintélyének ekkor érte el csúcspontját. 1847–48 között az Ipartestület Heti Lapját szerkesztette.

1847-ben jelent meg *Magyarország leírása* című munkája, amelynek előszavában azt írta, hogy barátai és jóakarói felszólítására készítette eddigi geographiai és statisztikai dolgozatainak sommás kivonatát: „minthogy 9 kötetet megvenni nem mindenkinek van módjában, de ideje sincs soknak ily terjedelmes munkák átolvasására.” E munkájában bővebben foglalkozik a népességgel, az iparral, nevezetesen a „nemesítő iparral”, valamint a kereskedelemmel. Az első rész: Magyar Országának természeti állapotja: Rövid története, Fekvése, Határai és szomszédai, Nagysága, A föld ábrázata, hegyek, s térség, Folyóvizek, Álló vizek, tavak, sárvizek, mocsarak, Viz tsatornák, Gyógyító vizek (itt említi meg a meleg ferdők között a Nagy-Váradi Félix és Püspök Bányáit), Az égmérséklet (Clima), Termékenység (vagyis a földnek jósága), Termékek, ide tartoznak a Plánták (a gabonafélék, a kerti növények, fű, széna, hüvelyes vetemények, gyümölcs, bor, fa, dohány, len és kender, más nevezetesebb plánták). Következik Az állatok országa: szarvasmarha, ló, juh, sertés, a vadállatok, juhászutyák, szárnyas állatok, vad madarak, hal, méh, selyembogár. Következik Az ásványok országa: Értzek, savak, drágakő és más nevezetes kövek és földek, Tűz kapós ásványok, ide a kőolaj és a földgáz tartozik. A második rész: Magyarország lakosai: Nemzetek, s Nyelvek, A népnek száma, Lakhelyek, Vallásbéli különbség, Külömbőség az élet nemére nézve, Termesztő kézi szorgalmatosság, ide tartozik a Föld művelés, Barom tartás, Bányászás, majd következik a Nemesítő szorgalmatoskodás (industria), ennek fejezetei a Mesterségek, Manufacturák és Fábrrikák s ezeknek nevezetesebb ágazataik, Kereskedelem: Belső kereskedelem, Külső kereskedelem. Továbbá Az elmének pallérozása, oskolák (felsorolja felekezetek szerint), A tudományokat segítő, és előmozdító eszközök, Az elme pallérozásának barometruma (itt a tudományokat sorolja fel), Civilizáció, Erkölti tökéletesség, Vallás, Szentegyház. A harmadik rész: Magyar Országának polgári állapota (alkotmány, király, rendek, parasztok, kormány, igazgatás, törvényszékek, törvények, hadierő). Negyedik rész: a föld leírása, Magyarország felosztása, vármegyék kerületenként, Tót és Horvátországról.

Fényes Elek legnagyobb és legjobb műve lett volna, ha elkészül, *A magyar birodalom statisztikai, geographiai és történeti tekintetben* című munkája. Hosszadalmas címe ezután így folytatódik: Részletes és kimerítő leírása Magyar- és Erdélyországnak, mely külön füzetben terjeszt elő minden magyar- és erdélyországi vármegyét, kerületet, vidéket, széklet; s ezekben járásek szerint ismét betűrendben iratik le minden királyi és mezőváros, falu és pusztá; s minden egyes helynek nemcsak fekvése, népessége, nyelv-, vallás szerint, termékenysége, földesura; hanem hol csak lehetett, határkiterjedése (mennyi belőle úrbéri, s mennyi allodialis, mennyi szántóföld, rét, erdő, szőlő sat.) sőt a nevezetesebb helységek története is előadatik. E nagyon hosszú címnek az az előnye, hogy teljesen felsorolja a mű tartalmát. Sajnos e hatalmas műből csak Komárom megye jelent meg 1848 januárjában. Elkészült ugyan Borsod megye, de csak kéziratban maradt meg, amit később felhasznált az 1851-ben megjelent Magyarország geographiai szótárában.

1848-ban az első magyar felelős minisztérium tanácsossá nevezte ki, s rábízta az Országos Statisztikai Hivatal megszervezését, aminek ő lett az első igazgatója. 1849-ben kinevezték a pesti vésztörvényszék elnökévé, s bár senkit sem ítétek halálra, a szabadságharc bukása után mégis bujdosnia kellett. Hosszú üldöztetés után jelentkezett a pesti haditörvényszék előtt, amely fogságra ítélte. Szabadulása után visszatér munkájához. 1851-ben jelent meg *Magyarország statisztikai és geográfiai szótára*, négy kötetben. Ebben részletesen le van írva minden város, falu és pusztá. Minden bevezető és tájékoztató szó nélkül kezdí Aba faluval és végzi Zvoncsin tót faluval. Kimerítően gazdag helységnévtára Magyarországnak. Csak az a sajnálatos, hogy e helységnévtár nem foglalja magában Erdélyt is. Minden településnek megadja jellegét, a vármegyét, határait, a lakosság számát, vallását, nemzetiségét, az úrbéri telkek és szellérek számát, a terület fő művelési ág szerinti beosztását, a terület földesurait. A nagyobb, vagy történelmileg fontos településekhez rövid történelmi jegyzet is tartozik.

1854-ben jelent meg, tőle rendhagyó módon, *A török birodalom leírása történeti, statisztikai és geographiai tekintetben* című munkája, amely több mint valószínű, hogy megrendelésre készült. Az első része a törökök történelmét, a második része a török birodalom földrajzát ismerteti, a tőle megszerzett pontossággal. Az 1854. évi alkotásai között kel megemlítenünk Bellinger német nyelvű földrajzi munkájának fordítását: *Földrajzi vezérfonál két tanfolyamban. A cs. kir. osztrák algimnáziumok és alreáliskolák számára.* A Bellinger–Fényes iskolai földrajzkönyv igen keresett volt. Újra kiadták 1855-ben, 1857-ben és 1861-ben is.

1855-ben a Pesti Naplóban cikksorozatot közöl, amelyben a tagosítás kérdését taglalja: „Okszerű, erőteljes, folytonosan jövedelmező gazdálkodást csakis tagosított birtokon lehet folytatni. Nem szabad a tőkét, a termelőt és a meglévő termőföldet kevesbíteni, sőt szaporítani kell, hogy a jövedelem növekedjék. Tagosított birtokon előnyösebb a nyári legeltetés s a téli takarmányozás, így jobbat és többet le-

het tartani. Nagy előnye továbbá a tagosításnak, hogy a munkában időt lehet kímélni. A tagosítás által a nemzet gazdasága igen nagy mértékben emelkednék.”

A Budapesti Hírlap 1856. évi számaiban *A magyar biztosító-intézetek átalakításáról* című cikksorozata jelent meg. A legnagyobb elismerés hangján szól a biztosító társulatokról, mert ezek – úgymond – másokon akarnak segíteni, anélkül, hogy haszonra törekednének. Véleménye szerint erre a legalkalmasabb lenne a magyar és az erdélyi kölcsönös biztosító társulatot egy testben egyesíteni, s szabályzataikat az eddigi tapasztalatoknak megfelelően átalakítani. (Erdélyben és az anyaországban ekkor három kölcsönösen biztosító társulat működött.)

1856-ban ismét megakarta indítani Magyarország statisztikai, földrajzi és történeti áttekintését feldolgozó sorozatát. Ráeszmél arra, hogy a fejlődés következtében már maga is alig ismer rá régi munkáira. Úgy tervezte, hogy ez a sorozat négy kötetes legyen, az ország kerületei alapján: Dunántúli, Dunáninneni, Tiszántúli, Tiszáninneni kerület. Az utolsó kötet betűrendes mutatót tartalmazna, s egyúttal topográfiai szótár is lenne. A négy kötetből megjelent az első, a Dunántúli kerület, 1856–66-ban, Pesten, a többi elmaradt.

1857-ben jelent meg negyedik nagy műve, *Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása*. Bár ebben nem tért el a korábbi, Magyarország statisztikája című munkájától, de már rányomja bélyegét az osztrák centralizáció fénykora, hogy az ország csak mint provincia jelenik meg.

1959-ben újabb nagy vállalkozásba kezd, de ez a munkája is csonkán maradt. Címe: *Magyarország 1859-ben, statisztikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból*. Látni lehet, hogy Fényes Elek se újabbat, se nagyobbat nem tervelt régebbi geográfiai szótáránál. Csak az I. kötet hét füzetét jelent meg: Trencsén, Szolnok, D.-Bihar, Sáros, É.-Bihar, Komárom, Győr és Esztergom vármegyék. Megfosztva hivatalától, nehéz megélhetése, keresetre szorulása kényszerítette e munkák elvégzésére.

Ebben az időszakban az osztrák kormány a többi ausztriai provincia mintájára szervezte át Magyarországot. A bekért statisztikai adatokat Bécsben dolgozták fel, s azokat manipulálták. Amikor 1860 táján megindult a nemzeti küzdelem, az osztrák szakemberek kezdték Magyarországot ellen fordítani a statisztikai adatokat, meghamisítva azokat. Fényes Elek újra kiállott ez ellen, kimutatva, hogy sokan hamisítják ellenünk a statisztikát, csakhogy a törzsökös magyarság számát leolvaszthassák: egyenként veszi elő az írókat és megcáfolja a hamis adataikat. Élete vége felé tevékenyen részt vett abban a bizottságban, amely az Országos Statisztikai Hivatal felügyelete alatt szerkesztette s adta ki 1876-ban a *Helységnévtárat*. Kitűnő emlékezőtehetsége öreg korára sem hagyta el, s éles ítéletével kitűnő szolgálatot tett ez ügyben is.

Nagy szegénységben, 1876. július 23-án halt meg Újpesten, jeltelen sírba helyezték örök nyugalomra.

A magyar statisztika és honismeret megalapítója példakép minden honismereti és helytörténeti kutató számára. Kutatásaink során úton-útfélen beleütközünk és bekapaszkodunk Fényes Elek statisztikájába, az általa összegyűjtött és leírt adatokba, megállapításaiba, legyen az a népesség, iskolahálózat, földgazdálkodás, mezőgazdasági termelés, állattartás, erdőgazdálkodás, ipari termelés, s mindezt településekre lebontva. Ezek az adatok számunkra nélkülözhetetlenek. Mert bár az adatok elévültek, de egy helytörténész számára kiindulópont, összehasonlító alap, értékes információ, ugyanakkor példakép, hogyan kell összegyűjteni és feldolgozni különböző adatokat. Leírásai, föld- és népismerete ma is érvényesek, nem veszítették el értéküket, így statisztikai és földrajzi művei ma is alapvető források.

Dukrét Géza

Kőváry László, Erdély neves magyar történésze

Kőváry László a XIX. századi Erdély magyar művelődéstörténetének legjelentősebb személyisége rendkívül sokirányú tevékenységet fejtett ki. Nevezték őt történettudósnak, hiszen ő volt korának legnagyobb erdélyi magyar történésze, de ugyanakkor nevezték filozófusnak, geneológusnak, irodalomtörténésznek, közigazdászknak, műemlék-felügyelőnek, politikusnak, régésznek, statisztikusnak, tanácsnoknak, újságíróknak is.

Hosszú élete során – 1839-től 1907-ig negyven önálló könyvet publikált és több száz hosszabb-rövidebb cikket, tanulmányt közölt. Több neves történész – köztük Szilágyi Sándor, Nagy Iván, Márki Sándor – mesterének vallotta. Igaza van életrajzírójának, Márki Sándornak, amikor őt a korabeli Erdély legmunkásabb írójának tartotta, aki hosszabb ideig egymaga végezte az erdélyi magyar történetírás összes feladatait.

Munkásságának elismeréseként 1883-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába választotta, 1901-ben pedig a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tiszteletbeli bölcsész-doktori címmel tüntette ki. Kolozsváron, 1907. szeptember 25-én – nyolcvannyolc éves korában – hunyt el. Halálának 100 éves évfordulóján idézzük fel emlékét.

Köváry László 1819. július 17-én született Tordán. Édesapja Köváry László szücsmester, aki nehéz anyagi helyzete ellenére mind a hat gyermekét taníttatta. A fiatal Kövára nagy hatással volt a Tordai Unitárius Kollégium és annak neves tanára, Aranyosrákosi Székely Sándor a hexameteres nemzeti eposz úttörője. 1836-ban tanulmányait a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban folytatta, ahol tanára, „szellemi szülőatyja”, Brassai Sámuel irányította lépéseit a história felé. Brassai professzor keze alól került ki az erdélyi reformkori nemzedék több kiválósága, Köváry mellett a természettudós Berde Áron, a történész Jakab Elek, a népdalgyűjtő Kriza János és még sokan mások.

1840-ben a Kolozsvári Református Kollégiumban jogot tanult, majd Marosvásárhelyen volt jurátusként táblai gyakornok. A jogási pálya nem vonzotta, házitanítóként folytatta pályáját, később pedig Tiltch János kolozsvári könyvkiadó korrektora lett.

1848-ban mint az erdélyi márciusi ifjúság reprezentánsa a politika vonzáskörébe került és részt vett a szabadságharc eseményeiben: Pesten ott találtak az első népképviselői országgyűlésen, majd jelen volt az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen, az emlékezetes kőkösi csatában. Debrecenben Kossuth személyesen nevezte ki „tábori történeti jegyző”-vé, 1849 márciusában Bem seregének hadtudósítója. A szabadságharc bukása után bujdosás, majd rövid fogság következett. Szabadulását követően inkább már csak tudományműveléssel és tudományszervezéssel foglalkozott.

Köváry Lászlót az erdélyi olvasóközönség honismereti íróként ismerte meg *Teke népszokásaival*, 1837 című írásának közreadásakor. Az utazások divatja, az útleírás a reformkori Erdély irodalmának sajátos jelensége volt, mely a természet szépségeinek, a múlt emlékeinek, a néprajz tárgyi és szellemi értékeinek megismertetése mellett az időszerű gazdasági-társadalmi kérdéseket is az olvasó elé tárta.

Köváry igazi elismertséget a *Székelyhonról* (1842) írott könyvének megjelenésével nyert. Csaknem negyed századdal Orbán Balázs előtt szerzőnk könyvében 47 nevezetes székely emlékhelyet mutat be az olvasónak. A tájak, emlékek és a róluk szóló legendák színes leírása mellett könyvében visszatérő motívum a hazai állapotoknak a fejlettebb külfölddel való összehasonlítása. Ez a módszer egyértelműen utal Bölöni Farkas Sándor észak-amerikai útleírására mint a reformkor nemzedékének ihlető forrására.

Ezt követően az egész Erdélyt felölelő összefoglaló honismertető munka megírásához lát hozzá, mely *Erdély régiségei* címmel 1852-ben lát napvilágot. Kövára művében szűkebb hazájának nevezetesebb helyeit, a hozzájuk kapcsolódó történelmi eseményeket, regéket, hagyományokat tárja az olvasó elé. Szerzőnk levéltári kutatásainak eredményeit, olvasmányából összegyűjtött adatait ötvözte helyszíni megfigyeléseivel és ezáltal felbecsülhetetlen értékű forrásanyagot bocsátott a szakemberek rendelkezésére. Neki köszönhetően ismerjük egyes ma már elpusztult vagy hozzáférhetetlen építészeti emlékeket. A kötet hiánypótló úttörő munka, mely először vállalkozott „Erdély gazdag de ismeretlen múzeumának” ismertetésére, általa a szerző az erdélyi művészettörténet egyik megalapítója lett. A szélesebb értelemben vett olvasóközönség is nagy elismeréssel fogadta ezt az úttörő honismereti kiadványt, bővített változata még két alkalommal megjelent (Erdély építészeti emlékei, 1866 és Erdély régiségei és történelmi emlékei, 1892 címmel), német nyelvre is lefordították.

Köváry László Erdély természeti szépségeinek bemutatására is elsőként vállalkozott. „Mennyi szép táj, mennyi régés esemény, bájoló rege kínálkozik a hon hatáiraiban” írta 1853-ban megjelent *Erdély földé ritkaságai* című művében. A természettudományos munka és szerzőjének célja nem egy pontos felmérés elkészítése, hiszen az általa leírt 181 hely csupán töredéke Erdély természeti nevezetességeinek, szándéka inkább az olvasók figyelmének felkeltése volt. Ezért szenvedélyes az író hangja, amikor a Szent-Anna tó festői látványáról, az Erdélyi-érchegység sziklás rengetegeiről, Verespatak aranybányaszatáról, a Mezőség tájairól ír.

A honismerethez kapcsolódnak Kövára László néprajzi kutatásai is. A romantika szellemét ápoló szerző a történelmi színterekhez, eseményekhez kötődő mondák, legendák, népmesék és dalok tekintetében rendkívül fogékony volt. Gyűjtésüket és kutatásukat programszerűen végezte, véleménye szerint

ez az anyag a nemzeti mitológia részét alkotja, amelyből idővel összefüggő nemzeti eposz állítható össze, annál is inkább, mert mindegyik történelmi eseményekhez, személyiségekhez kapcsolódik. Ez az elképzelés a maga korában nem volt irreális, gondoljunk csak arra, hogy a Kalevalát – a finnek nemzeti eposzát – is eredeti népköltési gyűjtés alapján állították össze! Kőváry legendagyűjteménye és erdélyi anekdotakincse *Száz történelmi regék és történelmi adomák* címmel látott napvilágot 1857-ben. Kezdeményezője volt az erdélyi szervezett honismereti mozgalomnak: az eszme 1859-ben valósult meg és Kolozsváron megalakult az Erdélyi Múzeum-Egylet, majd 1891-ben az Erdélyi Kárpát Egyesület.

Kőváry Lászlót a tudományos világ, de a nagyközönség is elsősorban mint történészt ismerte. Legolvasottabbak történelmi művei voltak, és a korabeli tudományos életben a legnagyobb elismerést, az akadémiai tagságot is történészként nyerte el. Ő maga is a történelemtudomány művelését tartotta legnagyobb szenvedélyének. A történész Kőváry kezdetben mint biográfus-életrajzíró mutatkozott be: először szellemi elődjének, Bölöni Farkas Sándornak állított emléket, majd kora alig ismert nagyjairól közölt életrajzot, a politikus Wesselényi Miklósról, a tudós Bolyai Farkasról, a tanár Méhes Sámuelről, a kolozsvári tudományegyetem első rektoráról Berde Áronról és a híres erdélyi polihisztorról Brassai Sámuelről, ez utóbbról 1897-ben könyvet is írt.

A „családi levéltárak hétlakatos titkait megzörgető” Kőváry 1854-ben „*Erdély nevezetesebb családai*” címmel fontos művet tett le az olvasó asztalára. A betűrendben szedett genealógiai kézikönyv 257 erdélyi magyar család történetét foglalta össze. A gazdag levéltári anyagot, leszármazási táblázatokat, címerrajzokat tartalmazó könyv meggyőzi az olvasót, hogy a szerző elérte a célját: megírta az első erdélyi magyar családtörténetet, mely nagy ösztönzést adott a további ilyen jellegű kutatásoknak, többek között Nagy Iván munkásságának is.

Történetírói tevékenységének érettebb szakaszát nagyszabású összefoglalók jellemezték. Előbb nemzedéke sorsformáló élményének az 1848–49-es szabadságharcnak eseménykrónikáját foglalta könyvbe. Műve *Erdély története 1848–49-ben* címmel 1861-ben jelent meg mint az itt élő népek küzdelmének első magyar nyelvű értékelése, mely megelőzte Jakab Eleknek és Márki Sándornak hasonló tárgyú könyveit. Munkája az események hű tolmácsolásával tűnt ki, a szemtanú szubjektivitása nem zárta ki a tárgyilagos szemléletet. Megállapította, hogy a sok nemzetiségű Erdély a szabadságharcban csak valamennyi lakójának együttes küzdelme által remélhetett volna sikert.

Kőváry László főműve az *Erdély történelme* 1859–1866 között hat kötetben jelent meg. A kihívást számára az jelentette, hogy Benkő József latin nyelvű históriája (*Transilvania Specialis*, 1778) óta az összefoglaló témákat történeiszek mellőzték, még a XIX. század első felének kitűnő erdélyi forrásfel-tárái sem vállalkoztak szintézis írására. Ebben az esetben is ő vállalta az úttörő szerepét.

Kőváry könyve bevezetőjében az erdélyi történetírást tekinti át, a forráskiadványokat, kútföket és nevesebb történetírókat ismerteti, majd a második kötet elején bemutatja a legfontosabb erdélyi levéltá-
rakat. A hatkötetes munka Erdély történetét tárgyalja a legrégebb időkől az 1848-as szabadságharcig. Az eseményeket általában egy-egy jelentős történelmi személyiséghez kapcsolja, de az elmúlt korokat mindig több oldalról világítja meg. Rendkívül gazdag tényanyagából általában helyes következtetése-
ket von le, de időnként kitarat az események romantikus értelmezésénél, így például eredetinek fogadja el a Csíki Székely Krónikát, mely a székelyek szkíta-hun eredetét próbálja bizonyítani.

Munkájának legértékesebb része a fejedelemség koráról szól, mely szerinte Erdély igaz története és „örök igazságú eszméket képvisel”. Az utolsó kötet a Gubernium időszakával foglalkozik, amelynek ábrázolásához már nem kereshetett „ragyogó színeket”, hiszen ez a vallási türelmetlenség korszaka volt.

Történeiszi hivatása mellett művelődéspolitikai feladatokat is magára vállalt. Erdély magyar népok-
tatását tankönyvek írásával kívánta segíteni, Győrke könyvtárának könyvecskéi – *Győrke geográphiája és históriája Erdélyről*, *Győrke históriája Erdélyről* – korának legnépszerűbb elemi iskolai tankönyvei voltak.

Az úttörés munkáját, mint statisztikus is elvégezte, pedig tisztában volt vele, hogy egy erdélyi sta-
tisztikai mű megírása nagy nehézségekkel jár, mint megjegyzi „a statisztikai író ... setében jár”. Az 1847-ben megjelent műve az *Erdélyország statisztikája* az első erdélyi tudományos statisztikai áttekin-
tés, ugyanis Fényes Elek néhány évvel korábban megjelent statisztikai monográfiája nem terjedt ki Er-
délyre. Művében a természeti-földrajzi viszonyok áttekintése mellett Erdély korabeli gazdasági-társada-
lmi állapotáról fest hű és elgondolkodtató képet. Az elmaradott gazdasági helyzetből – véleménye szerint – csak az iparosítás jelenthet kiutat: „ha gyárak honává váland Erdély – írta – boldogul megél-
het, boldogabbul, mint a sovány föld szűk adományából”.

Sokoldalú munkásságára jellemző, hogy a XIX–XX. század fordulóján az újságírás nesztorának is tekintették, joggal, hiszen 1848-tól 60 éven át volt alapítója, szerkesztője, munkatársa különböző lapoknak a kolozsvári Ellenőrtől a pesti Magyar Hírlapon át Erdély egyik hangadó lapjáig a Korunkig.

Köváry László méltatásakor szólnunk kell Kolozsvár város életében, a városszépítés irányításában betöltött szerepéről. Az ő nevéhez fűződik Kolozsvár befásítása, részt vett Erdély legszebb főterének a Szent Mihály templomot övező területnek rendezésében, a Sétatérnek és a házsongárdi Pantheonnak csinosításában. A lelkes városgazdának maradandó alkotása Kolozsvár egyik városnegyedének a Köváry-telepnek létrehozása volt. A Fellegvár északi oldalán fekvő birtokát felparcelláztatta és az itt épített öt utcányi házakat kedvező törlesztési feltételek mellett a vasutasoknak jutatta.

Befejezésül feltehetjük azt a kérdést, hogy Köváry László népszerűségének magyarázata miben rejlik és ki is volt ő tulajdonképpen?

Márki Sándor szerint Köváry nagy hatásának titka abban állt, hogy a történelemnek mindig arról a kérdéséről írt, mely az erdélyi magyar olvasóközönséget legjobban érdekelte és amire korában a legnagyobb igény mutatkozott. Akadémiai székfoglalójában a művelődéstörténeti beállítottságú történetírás fontosságát hangsúlyozta, nyolcvanéves korában ars poeticáját a következőképpen fogalmazta meg: „Ha már mégis szöveg kell itt, az emberi élet véghatárán ... elmondom magam, hogy mi szerettem volna lenni. Író, erdélyi író, Erdély leírója, ismertetője”.

Sebestyén Kálmán

Bonyhádi emlékek a száz esztendeje született Sárdy Jánosról

1935-ben harmincnégy évi szolgálat után nyugdíjba vonult a bonyhádi katolikus egyházközség kántortanítója, Schlenker Mihály. Az udódváltatás feszült politikai légkörben zajlott. Bonyhádon és a környékbeli németajkú falvakban ekkoriban már felerősödött a pángermán propaganda. A tavaszi országgyűlési képviselőválasztáson a germán kultúrfőlényt hirdető Basch Ferenc helyi képviselőjelölt 42,5 százalékot ért el.

A „volksdeutsch” szemlélet erősödése hatott a bonyhádi kántorválasztásra is. A két pályázó egyike Bonyhád környéki (cikói) sváb származású tanító, a vetélytársa pedig az ugyancsak Tolna megyei születésű dunaföldvári másodtanító, Sárdy János volt. A bemutatkozó szereplésen nagy sikert aratott a 28 éves Sárdy fellépése, megjelenése, szárnyaló tenorja, ám a „volksdeutsch” propaganda és a csapravert boroshordók befolyása győzött: Sárdy vesztesként távozott, pedig az ellenfelének hangja nem vette fel a versenyt az övével.

E kudarc ellenére Sárdy János művészi pályája gyorsan ívelt fölfelé. Ha kántortanító nem lehetett is Bonyhádon, 1936-ban a Magyar Állami Operaház ösztöndíjasa, két év múlva pedig szerződött rendes tagja volt. Bonyhádi hívei nem felejtették el: a Vas Gereben Irodalmi és Művészeti Kör, valamint a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének bonyhádi csoportja meghívta Sárdy János operaénekest vendégszereplésre, amit ő el is fogadott, és óriási sikert aratott a tenoráriákkal. Férfias megjelenése, színészi képessége, humora, vidékies kiejtése, sajátos énekhangja hamarosan az egész országban népszerűvé tette. Operák, operettek, daljátékok, filmek főszereplője volt évtizedeken át. Az *érdemes művész* 62 évet élt, 1907-től 1969-ig. Születésének századik évfordulóján a bonyhádiak tisztelettel idézik fel Sárdy János emlékét.

Aki hallott hajdanán falusi kántortanítókat énekelni, elmélázhat azon: hány fiatal tehetség, gyönyörű énekhang futhatott volna be hasonló művészpályát.

Kolta László

Papageno szerepében, Mozart Varázsfuvola című operájában

Földi István és a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet*

Azért gyűltünk össze itt a teveli Művelődési Otthonban, hogy emléktáblát avassunk egy kiváló székely férfit, párját ritkító tehetségű és felelősségű pedagógus tiszteletére. Ez az ember nemhogy elhagyta volna székely népét történelmének egyik legnehezebb időszakában, hanem éppenséggel utánuk jött, fölkereste őket, s oroszlánrészét vállalta a szétszóratás és felolvadás által fenyegetett, Bukovinából menekült székely népcsoport lelki megerősítésében, identitásának kovácsolásában, közösségének összetartásában.

Földi Istvánra emlékezünk, a fél évszázada Tevelen működött *Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet és Állami Általános Iskola* hajdani igazgatójára. Sokan vannak itt, akik közvetlenül, vagy szüleik, nagyszüleik révén ismerték, ismerhették Földi István tanár urat, akik tanítványai, munkatársai lehettek. Ők bizonyára részletesebben, aprólékosabban és személyesebben tudnának szólni róla, s jó is volna, ha elmondanák, leírnák, miként látták ők Földi Istvánt.

Sajnos személyesen nem ismertem ezt a kiváló tanárembert, bár tulajdonképpen találkozhattunk volna. Hiszen amikor az 1960-as évek elején először jártam végig a Völgység székely falvait, Földi István még javában dolgozott élete egyik legfontosabb művén, az udvarterek városának, Kézdivásárhelynek átfogó szociográfiai leírásán. Hallottam róla Domokos Pál Pétertől, dr. Bodor Györgytől, Sebestyén Ádámától és másoktól is, s a teveli Kőrösi Csoma Sándor Tanintézetről is úgy beszéltek ezekben a körökben, mint a valóban öntevékeny, teljesen népi kezdeményezésből megvalósított *népfőiskoláról*, amit – noha hivatalosan nem tartozott ebbe a kategóriába – még a kommunista hatalom sem tudott akor és úgy megszüntetni, ahogyan szeretne volna.

Ki volt hát ez a kiváló pedagógus, ez a nagyszerű, elkötelezett ember, aki olyan korban vállalta népének szellemi vezérségét, amikor ezért nemhogy pénz, előmenetel, vagy akárcsak dicséret járt volna, hanem éppenséggel üldöztetés, gáncsoskodás, kisémmzés és becsmérlés lett osztályrésze mind 1945 előtt, a román fennhatóság alá került Erdélyben, mind pedig a kommunista diktatúra által fojtogatott Magyarországon? Földi István azonban nem is ilyen babérokra vágyott, nem ilyen hatalmaktól várt elismerést népének szolgálataért. Olyan ember volt, aki a Gárdonyi által megálmodott lámpás kívánt lenni sorsüldözött népe számára, és olyan pedagógusként dolgozott, aki – Kodály Zoltán szavaival szólva – a déli harangszó megkondulásakor *nem dobja vissza a maltert és a vakolókanalat a ládába*.

Háromszék vármegye, közelebről Kézdi-szék, még közelebről Kézdivásárhely örökre büszke lehet arra, hogy 104 esztendővel ezelőtt, az akkor 30-as számot viselő udvartéren, Földi Sándor asztalosmester fiaként megszületett *Földi István*. Az apai műhelyben dolgozó családtagok, kétkezi munkások és az ott megforduló székely atyafiak voltak érdeklődésének és személyiségének első formálói. A kézdivásárhelyi tanítók, a kantai főgimnázium tanárai alakították a fogékony fiatalember társadalom iránti felelősségérzetét. Mert ez az, ami megnemesíti, *szolgáló értelmiséggé* teszi a tanult embert, és megkülönbözteti a pusztán diplomával rendelkező hivatalnoktól, a szellemi szakmunkástól. Végül a budapesti Képzőművészeti Főiskolán fejezte be tanulmányait, ha egy pedagógus befejezheti egyáltalában élete bármely szakaszában a tanulást, tudása gyarapítását.

Földi István azonban, akinek emlékére most ezt a szépen faragott, a székely kopjafákra emlékeztető kompozíciót, Törő György alkotását felavatjuk, nem csak felelősségérzetének mértékével emelkedett sok társa fölé, hanem áldozatvállalásával is. Kevesen voltak a történelmi Magyarország trianoni szétdarabolásának keserves időszakában, akik Budapesten szerzett diplomával a zsebükben hazamentek Erdélybe, Kalotaszegre, Csíkba, vagy éppenséggel Háromszékbe. Kós Károly, Domokos Pál Péter nevét említhetjük Földi Istvánéval együtt ebben az áldozatvállalásban, ami talán nem is „áldozat” volt részük-ről, hanem magától értetődő értelmiségi szolgálat. A gyermekkori barát és pályatárs, Antal Árpád írta róla: „*Földi igazi meggyőződéssel vállalta a kisebbségi sorsot, annak minden nehézségével, emberpróbáló feladataival, s ha eladdig csupán egy mezőváros kisvilágában mozgott otthonosan, mostantól a környező falvak s lassan az egész Székelyföld népének gondjait magáénak tudja.*”

Földi István gazdag és példamutató módon *szolgáló* életéről hosszasan lehetne beszélni és írni, meg is tették ezt Antal Árpádon kívül többen is, mint Albert Gábor, Simon Károly és mások. Itt Tevelen azonban, ezekben az ünnepélyes pillanatokban elsősorban a *Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet*

* Elhangzott Tevelen 2007. június 23-án. (Szerk.)

és *Állami Általános Iskolára* kell emlékeznünk, mint Földi István tanár úr talán legnagyobb, szemléletére, áldozatkészségére, szervezőerejére leginkább jellemző alkotására, szellemi teljesítményére.

Gondoljuk csak el! 1945–1946, akkor még reményekre is jogosító, de sok tekintetben – még és már – vérszterhes éveiben vagyunk. A Bukovinából öt éve Bácskába telepített, majd onnan 1944 őszén elmenekült, földönfutóvá lett székelyeket éppen csak hogy össze tudta szedni a Gelencén született dr. Bodor György, a Völgyesség „választott” telepítési kormánybiztosa. Megérkezett a völgyeségi falvakba a – Tamás Menyhért gyönyörű versében megírt – „*vánszorgó kocsik hosszú sora*”, és „*égig nőtt az iszonyatoság*”. A poznani határozat értelmében teljes erővel folyt a folksbunddal kompromittálódott, kollektív bűnössé kikiáltott németek kitelepítése, amit éppen olyan igazságtalanul és embertelenül hajtottak végre, mint a felvidéki magyarok ki- és áttelepítését. Itt Tevelen is kavargtak az etnikai, vallási, politikai indulatok, s ebben az apokaliptikus forratagban egy ember, Földi István tanár úr, hozzákezdett a *székely tanintézet* megszervezéséhez. Nem is nagyon titkolt célja volt egy olyan bennlakásos internátus létrehozása, ahol a Bukovinából idekerült székelyek behozhatják, a több mint másfél évszázados, anyaország határain kívüli létük hátrányait.

A mai ünnepségre készülve a budai Várban, az Országos Levéltárban, Erdős Borika segítségével olyan iratokba pillanthattam, amikből megsejthettem ennek a heroikus munkának néhány részletét. Földi István 1946. július 13-án kapta a megbízást a teveli székely tanintézet megszervezésére. Az akkor még Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1946. szeptember 1-i hatállyal kívánta az iskola megnyitását. Az épület, a diákok, a tantestület, az iskolához rendelt 30 holdas gazdaság szervezésére mindössze mindössze másfél hónap állt Földi tanár úr rendelkezésére. Mindez a németek kitelepítése miatti indulatok és a teljes erővel dühöngő infláció közepette. 1946. július 13-án 100 millió adópengő utalt kis számukra a Minisztérium, ami néhány nap múlva már bélyegre és levélpapírra sem volt elég.

Bizonyára vannak pedagógusok ezen az ünnepségen. Ők talán el tudják képzelni, milyen erőfeszítés kellett ahhoz, hogy ilyen körülmények között, a szervezés megkezdésétől két hónap múlva az iskola 5 tanerővel és több mint 200 diákkal már működött. Másfél esztendő múlva, 1947 áprilisában pedig 4 tanteremben, 12 pedagógus keze alatt, 237 növendék tanult a teveli székely tanintézetben. Jelképnek érzem, hogy a legsúlyosabb napi gondoktól megszabadulva, 1947 júniusában már azt kéri Földi István igazgató úr, hogy egy pianinót vásárolhassanak – amire egyébként meg is van a pénzük –, „mert az iskola növendékei között sok jó hallású gyermek van, akiknek ének, illetve zenei továbbképzése okvetlen megköveteli a megfelelő felszerelést.” Az engedélyt megkapták, és a STEINWALLNER gyártmányú pianinót megvehették. (Édesanyám akkor adta el, nem tudom mennyiért a pianinónkat, mert apám hadifogságban volt, s anyámnak nem volt keresete. Jó érzés lenne, ha tudhatnám, vagy akár csak gondolhatnám, hogy a családi pianinónk ide került a teveli székelyekhez.)

A teveli székely tanintézet sajátos arculata, nevelői felfogása és gyakorlata, szellemi önállósága egyre inkább „csípte a szemét” a hatalom bitorlóinak. Valóságos csoda, hogy a teveliek – jóval a Népi Kollégiumok, a NÉKOSZ fölszámolása után –, 1952-ig megmaradt, s csak az után öntötte ki a politika a fürdővízzel együtt nemcsak a gyermeket, de még a bábát is utána dobták.

Ami ezután következett Földi István életében az már csak részben teveli történet, de azért az is, hiszen 1953-tól 1965-ig a Dombóvári Göögös Ignác Gimnázium igazgatóhelyetteseként, sok más fiatal között számos Tolna megyében élő, bukovinai székely családból való gyermek is nevelkedett a keze alatt. A tanár úr pedig továbbra sem tagadta meg önmagát. Kenyérkereső foglalkozása mellett – ami azonban számára sohasem volt pusztán kenyérkereset – falvanként bejárta, feldolgozta és *Madéfalvától Dunántúlig* címmel meg is jelentette a völgyeségi telepes falvak székelységének történetét. *Siculicidium* címmel színdarabot írt a Madéfalvi Veszedelemről, és számos kisebb-nagyobb dolgozat közreadása mellett hozzálátott, majd 1967-ben, 3 hónappal a halála előtt be is fejezte a *Századelő az udvartereken* címet viselő, szülővárosa helytörténetével foglalkozó monográfiáját.

Mennyi gáncs, mennyi támadás, mennyi sunyi hallgatás kísérte Földi István szolgálatát, életének Kézdivásárhelytől Tevelen át Dombóvárig ívelő hősiességét. Vajon hol vannak ma ezek a kerékkötők? Hol vannak a Földi István diplomáját sovíniszta indíttatásból el nem fogadó román tanügyretek? Hol vannak a teveli székely tanintézet létjogosultságát kezdettől fogva kétségbevonó törpék? Hol vannak azok, akik felszámolták ezt a nagyszerű kezdeményezést?

Sajnos sokan még ma is itt vannak közöttünk, nem is csekély hatalommal, és éppen olyan ellenséges indulatokkal. Ha nem is személyükben, de szemléletükben. Ám az idő előbb-utóbb eljár felettük. Földi Istvánnak, a Földi Istvánoknak tiszta fénye azonban az idő haladtával nőttön nő a hálás utókor szemében és szívében.

Halász Péter

EMLÉKEZZÜNK

Kamocsa és a világháborúk¹

A kamocsai emberek számára emlékezetes nappá vált 1938. november 4., ugyanis ezen a napon került vissza vidékünk ismét Magyarország keblére. Vitéz Nagybányai Horthy Miklós a magyar csapatok élén ezen a napon átvonult a Rév-Komáromi hídon, s ennek tiszteletére a falubeliek Gúta felől diadalkapuval várták. A diadalkapuhoz Benkó Béla, Narancsik Ilona és Horváth Karolina felügyelete alatt az iskolás gyermekek is kivonultak. Krizantémokkal köszöntötték az út egyik felén bevonuló magyar katonákat, miközben az út másik oldalán csöndesen masíroztak a csehszlovák katonák.² Nagymamám a következőképpen emlékszik vissza erre a jeles napra: „Ekkor édesapám még otthon volt velünk. Engem és kétéves kishúgomat, Olgát elvitt a főút mellett álló iskola épülete elé és mivel nagy volt a tömeg, először egyikünket, majd pedig a másikat ültette a nyakába azért, hogy láthassuk Horthy Miklóst, amint fehér lován átvonul a falun.”³ A bécsi egyezmény alapján a Csehszlovák Köztársaság fokozatosan átadta a magyar fennhatóságoknak a déli városokat, falvakat egészen Nyitra városáig. A magyar hivatalok Kamocsán 1938. november 8-án 10 órakor vették át az irányítást.

A második világháború még könyörtelenebb volt, mint az első. Nem kímélte az emberi életeket sem a frontokon, sem pedig a frontvonalak mögött. A község lakosai csendesen túrték a háború viszontagságait és szenvedtek az élelmiszerhiány miatt. A környéken fellendült a feketepiac.

Az élet sem az otthonmaradottak, sem a háborúban harcolók számára nem volt könnyű. Ezt bizonyítja a kamocsai születésű Soóky Sándor honvéd feljegyzése, amit a fronton írt: „1944. október hó 7-én valóságos pokol volt egész nap. Egyik hullám a másik után szórta a bombát fölénk Nagy Brezna és Révhelyre, általában az egész környékre Malomrét Fenyvesvölgy és az egész frontra. Körös körül bombázták angol-amerikai és orosz repülőgépek. Mikor e sorokat írom még nem múlt el a veszély. $\frac{1}{2}$ 10- $\frac{1}{2}$ 4 órák e nehéz órákban is rátok gondolok kedves feleségem és kis leányaim. Az Isten őrizzen meg. Adjon mindnyájunknak erőt egészséget és boldogságot.”⁴

A háború bizony az emberi idegeket is legyengítette. Soóky Sándor feljegyzéseiben így ír erről: „1944. október 10. nevezetes napom 1926-tól kezdve 18 évi szünetelés után először kezdtem dohányozni. Olyan sokféle esemény játszódott már ekkor, hogy az idegeim nem bírták másképp, mással nem bírtam csillapítani. Emegették az összeomlást. Gondolataim állandóan otthon jártak, hogy mi is történik otthon?..”⁵

Azt, hogy a katonák az életüket kockáztatták a hazánkért, azt tudjuk, de azt igazán felfogni talán csak akkor vagyunk képesek, ha olyan ember elbeszélésében hallunk róla, aki harcolt a háborúban. A következő idézet a kamocsai Cselle Gyula honvéd egyik szüleinek írott tábori levelében olvasható: „...kedves szüleim tudatom magukkal, hogy most már megérkeztünk, az első vonalban vagyunk, most már minden nap számolhatunk azzal, hogy még ma vagyunk, holnap már nem leszünk, de azért ne lepődjenek meg mindenki ott se fog meghalni, ha meg mégis meg kell halni legalább nem szenved tovább az ember...”⁶

1944 decemberének végén 1945 januárjának elején a szovjet katonák Érsekújvárhoz és a szomszéd-ságában fekvő Bajcsához közeledtek. Úgy tűnt, hogy a falut rövid időn belül fel fogják szabadítani. A

¹ Részletek a szerző hosszabb tanulmányából.

² *Kamocsai Gál László*: Adj jó tanítómestereket nekünk..., Magánkiadás 2003. 84. old.

³ Adatközlő: Lehotai Irén (1935) kamocsai lakos, Pethes Dávid lánya.

⁴ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos, Soóky Sándor lánya.

⁵ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos, Soóky Sándor lánya.

⁶ Adatközlő: Gögh Irén (1934) kamocsai lakos, Cselle Gyula testvére.

felszabadításra azonban 1945 márciusáig várni kellett, mert a szovjet katonák előbb kiegyenlítették a frontvonalat, visszavonultak egészen a Garam folyóig, ahol megszilárdították erőiket.

A szovjet hadtest 1945. március 25-én megkezdte tavaszi offenzíváját Rodin Malinovskij vezetésével Pozsony irányába, községünk, Kamocsa is útjukba esett. „Március második felében Érsekújvár felől erősödött a fegyverropogás” – emlékezik Őszi Irma, aki gyermekfejjel élte át a második világháborút. „A háború viharfelhőitől terhes égből három alkalommal több mint 1000 bombát dobtak alá az angol-amerikai bombázók. Érsekújvárott lakóházak százai, a városháza és több más történelmi szempontból értékes épület romjai néma döbbenettel meredtek az ég felé. Ezek a bombázók rettegésben tartották a közeli Kamocsa községet is, nálunk is számos ablak betört a hatalmas robbanásoktól, s a lakosok egyre-másra építették az udvarukban a bunkerokat, ahová a család elbújhat a légiriadó idején.”⁷ Ebben az időben Kamocsán az 57-es utánzászlóalj tartózkodott. Őket a német 55-ös alakulat követte, majd karhatalmi század érkezett községünkbe munkaszolgálatosokkal. „A falu lakosait sáncmunkára hajtották, a határt német tisztek térképezték, 30 méteres távolságokra páncéllöklők gödreit ásatták, ami az otthonmaradt öregek véleménye szerint azt jelentette, hogy nagy ellenállásra készülnek községünk határában.”⁸ Ezután egy SS alakulat érkezett Kamocsára, velük együtt megjöttek a nyilasok is, akik már másnap razzitát tartottak. Összeszedték a fiatalokat – fiúkat és lányokat is – és Tótmegyerre, a kastélyba, onnan pedig Németországba vitték őket. A fiatalok közül azonban csak néhányat tudtak elvinni, mert az ellenállók egy csoportja időben értesítette a családokat és így sikerült elbújtatni gyermekeiket. „Emlékszem, akkor 18 éves nővéremnek a lovak járszolja alatt volt a búvóhelye. Oda telepedett be a járszola reggel és csak enni jött elé.”⁹

A háború alatt falunkban német, később pedig orosz katonákat is elszállásoltak, több egy szobás háznál hat vagy akár tíz katonát is elhelyeztek. „Aztán jött a visszavonulás, jöttek a katonák” – emlékszik vissza Gál Irma. „Egyik éjjel bezörgettek hozzánk és elhelyeztek nálunk tíz katonát. Hoztak szalmakötegeket, szétterítették a földön és azon aludtak.”¹⁰ „...egyszer nagyon berúgtak a nálunk elszállásolt németek – magyarázza Pethes Margit – és mivel nagyon gorombák voltak átmentünk a szomszédokhoz. Amikor észrevették, hogy elmentünk mérgesek lettek, kijöttek az udvarra és elkezdtek lövöldözni. Később nem bántottak bennünket, mert szöveget írtunk a szomszédokhoz elszállásolt tiszteknek és ők lecsillapították katonáikat.”¹¹

A tanítás, az iskolába járás gyakran gondot okozott a légiriadók miatt. „Gútára jártam polgári iskolába – meséli Pethes Margit – és többször is előfordult, hogy még be sem értünk az iskolába már szólt is a sziréna.”¹² „Gyakran volt légiriadó – folytatja Gál Irma –, ilyenkor nagyon féltünk, futottunk hazafelé és a fák alatt húztuk meg magunkat míg a repülőgépek el nem mentek fölöttünk.”¹³

A II. világháború borzalmai Kamocsán semmiben sem különböztek a többi bombázást és szovjet-német állófrontot átvészelő településektől. Községünket sem kerülte el a fajüldözés embertelensége. A falubeli zsidókat (15 család, 55 személy) 1945. március 12-én a nagysurányi gettóba, onnan pedig haláltáborokba hurcolták. Egyikük sem tért haza. A holokaustot túlélő dr. Walthausen Mihályné, Polák József és Wolfner Jenő Izraelben telepedett le.¹⁴

„Pünkösdi ünnepek alatt orosz katonák őrizete alatt masíroztunk a Jánosháza-i fogolytábor felé – írja naplójában Soóky Sándor honvéd –, ahová május 25-én érkezünk meg. Mikor e sorokat írom még itt vagyunk június 21-én. Elfogtak május 12-én Köflaknál. Stájerországban. Megszabadultunk??...”¹⁵

„Az udvarunkban építettünk bunkert a szomszédunkban lakó Győrös Gyula bácsiékkel – magyarázza Őszi Irma –, azonban sajnos a talajvíztől beázott és az egyre közeledő robbanásoktól berepedezett. Ezért átmentünk mind a két család a harmadik szomszédunkban lakó Molnár Dezső bácsiékhoz..., a már előre odakészített padokra, krumpliszákókra ültünk és rettegve vártuk, hogy mi lesz velünk. Már napo-

⁷ Adatközlő: Őszi Irma (1931) kamocsai lakos.

⁸ Ua.

⁹ Ua.

¹⁰ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos.

¹¹ Adatközlő: Pethes Margit (1933) kamocsai lakos.

¹² Ua.

¹³ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos.

¹⁴ Őszi Irma: Fáklyalobogás. KT Kiadó. Komárom 2000. 7. old.

¹⁵ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos, Soóky Sándor lánya.

kat töltöttünk a pincében, amikor fölöttünk kinyílt az ajtó és számunkra ismeretlen nyelven valaki lekiáltott: 'Germany nyet?', utána megjelent egy kucsmás fej géppisztolyt tartva ránk. Mi a félelemtől mocanni sem mertünk, mivel napokkal előtte a front közeledtével egyre sűrűbben szórták a röplapokat, amelyek arra figyelmeztettek, hogy meneküljünk az orosz katonák kegyetlensége elől. Ezek a géppuskások nem kegyetlenkedtek, arra kértek bennünket, hogy jöjjünk elő a pincéből, mert ott hideg van, fent pedig süt a nap, a szabadságunk napja, így magyarázták. Feljöttünk...az utca lassan benépesült."¹⁶

A szovjet csapatok gyors előrehaladásának köszönhetően a Garam folyótól négy nap alatt elértek Érsekújvárig és még ugyanezen a napon, 1945. március 29-én felszabadították Kamocsát is. A német katonák ekkorra már megfogyatkoztak és Kamocsánál nem mutattak nagy ellenállást. Falunk megtámadása előtt a szovjet légierő bombázta a német támaszpontokat a Vág folyó mentén, Kamocsánál. Kár nem keletkezett a faluban, de egy kamocsai lakos, Soóky László három ujját leszakították a bombázás következtében szerteszét repülő cserépdarabok. A front átvonulása Kamocsán nem tartott még egy óra hosszat sem. A katonák tovább mentek, csak őrséget hagytak a faluban. A front még ugyanezen a napon 20 kilométert haladt tovább nyugatnak.

1945. május 9-én megszólaltak a harangok jelezvén, hogy véget ért a második világháború, amely sok nélkülözéssel és emberáldozattal járt. A bécsi egyezményt érvénytelenítették és ezzel Kamocsa község a környező falvakkal és városokkal együtt a megújult Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került.

Ahhoz, hogy a faluban ismét a régi, megszokott kerékvágásban menjen minden még várni kellett. Nem volt elég munkaerő, mert a községből sok férfi hiányzott. A második világháború falunkból 31 fiatal életet követelt és sokan fogságba is kerültek. Akadtak, akiknek haláláról megérkezett az értesítés, de voltak olyanok is, akiket még évtizedekig vártak haza szeretteik. A katonák a fogságból csak 1946-ban, illetve voltak olyanok is, aki 1947 végén tértek haza.

A háborúban harcoló hozzátartozóim

A két világháború – mint már említettem – községünkben több mint száz férfiáldozatot követelt. A következőkben a két világhéges során elesett felmenőim történetét foglaltam össze.

Az első világháború családomból három ükapám „ragadta magával”:

Kósa Lajos született 1883. július 25-én. Szülei Kósa János és Pethes Zsófia, neje Kiss Eszter. 1914-ben vonult be az érsekújvári 7. honvéd huszárezredhez, majd Veszprémben és Vácott szolgált. Katonai szolgálat közben tüdőbajt kapott; gyógyulás céljából 3 havi szabadságra hazaküldték, de itthon 1918. június 14-én meghalt. Három árvája maradt: Eszter, Irén és Lajos. Utóbbi édesatyja halála után fél évre meghalt. Testvérbátyja Zsigmond, öccse halála napján a rettenetes piavai ütközetben volt.

Pethes Gábor született 1881. március 24-én. Szülei Pethes Antal és Kósa Eszter, neje Kiss Zsófia. Gyermekai Gábor és Dávid. 1914-ben vonult be a veszprémi 31-es honv. gy. ezredhez. Kassáról írta utolsó levelét, állítólag nagy záporban a fedezék rájuk szakadt és többek között ő is életét veszítette. Halála után 7 évvel felesége is meghalt, így teljesárva gyermekeit a nagyszülők Kiss Lajos és Halász Zsófia vették gondozásba.

Szőcs Dávid született Vágfarkasdon 1882. december 30-án. Szülei Szőcs Gáspár és Szalai Juliánna. Neje: Kiss Zsófia. Gyermekai Vilma és Dávid. 1914-ben vonult be a 31-es honv. gy. ezredhez Veszprémbe. Orosz harctérről írt utolsó levele után eltűnt.

A második világháborúban három dédapám harcolt:

Lehotai Kálmán született 1905. február 24-én. Szülei Lehotai Sándor és Lukács Lídia. Felesége Bak Irma. Gyermekai: Kálmán és Irma. Érsekújváriba vonult be 1943 őszén. Hajmáskérre, majd pedig Szolnokra a 152-es nehéztüzérséghez került és innen vitték ki a frontra. A fronton fogságba került, a vele együtt bevonuló Soóky Sándor feljegyzéseiben így ír erről: „Az oroszok elfogtak 1945. május 12-én Köflaknál, Stájerországban. Táborba vittek, elindultunk 16-án, mikor e sorokat írom még itt vagyunk a táborban: Soóky Sándor, Lehotai Kálmán, Bak Gyula, Ács Albert.”¹⁷ Később így folytatja: „Lehotai Kálmán elment az V. menetszázaddal 1945. július 16-án Jánosházáról.”¹⁸ 18 hónapi fogság után tért haza meggyötörten, 48 kilóra fogyva.

¹⁶ Adatközlő: Öszi Irma (1931) kamocsai lakos.

¹⁷ Adatközlő: Gál Irma (1933) kamocsai lakos, Soóky Sándor lánya.

¹⁸ Ua.

Pethes Dávid született 1910. augusztus 9-én. Szülei Pethes Gábor és Kiss Zsófia. Felesége Kósa Irén, gyermekei: Irén, Olga és Janka. A Komáromi m. kir. 22. gyalogezredhez vonult be. Legtöbbször Komáromban és Dunaalmáson állomásoztak, ahonnan többször hazajöhetett szabadságra. Ezután Lévára került, s innen vitték őket az orosz frontra, a Don-kanyarnál harcolt. 1945. április 30-án eltűnték nyilvánították.

Szőcs Dávid született 1913. január 23-án. Szülei Szőcs Dávid és Kiss Zsófia. Felesége Nagy Zsófia, gyermekei: Kálmán és Ilona. 1943. október 15-én vonult be a Komáromi m. kir. 22. gyalogezredbe, kint a fronton 52-es volt. 1943 novemberében indultak dél-Komáromból a frontra. Bercza Kartoska, Brest és Varsó környékén állomásoztak. 1945. február 14-én Sajba nevű község közelében fogságba esett. Mint hadifogoly Miskolc mellett Szirmabesenyőn volt gyűjtőtáborban, onnan Salgótarjába, pár nap után Románián keresztül Oroszországba vitték, pedig a háborúnak akkor már vége volt. Konstancában hajóra rakták, a Fekete-tengeren keresztül Novoroszijba vitték.

A fogságból egy nyírfahéjra írott tábori levelet írt, melyen az alábbi szöveg volt:

*„Nyírfahéjra írott tábori levél,
Melyet orosz földről emlékül küldök néked én.
Fogadd szeretettel, hű férjed írta
Kinek a szíve nagyon vágyik vissza.
Szeretné meglátni gyönyörű hazáját,
benne hitvesét és két kis családját.”¹⁹*

A fogságból 1947. június 24-én tért haza. Nagymamám a következőképpen emlékszik vissza erre a napra: „Az utcánkban lakó Lukács Lajos bácsinál spanyolmeggyet szedtünk. Jöttek értünk, hogy megjött édesapám. Futottam haza és közben levertem a lábujjamon a bőrt, mivel meztláb voltam. Az volt hozzá az első mondatom, hogy: 'Nézze meg, hogy hogyan vérzik az ujjam.' Megérkezésére az utcában lakók odaszaladtak hozzánk. Sokáig nem akartam elfogadni, hogy ő az édesapám, azt mondtam az én apukám ott van a képen.”²⁰

Kósa Kinga

Fegyvertelenül Dániában

Magyar katonák sorsa a II. világháború utolsó szakaszában

A II. világháború utolsó heteiben mintegy 12 000 magyar katona érkezett Dániába, akiket a németek háborús szolgálatra kényszerítettek. Civilek is voltak velük, nők és gyermekek. Miért jöttek? Kik voltak ők? Mit akartak? Ezek a kérdések azóta megválaszolatlanok. Søren Peder Sørensen „A magyar katonák. Egy elfelejtett tragédia Dánia német megszállása idejéből a II. világháborúban” című könyve Dánia német megszállásának egy ismeretlen oldalát világítja meg. A könyv megkapó történetet mesél el olyan emberekről, akiket akaratuk ellenére sodortak bele a háborúba, ami nem az övék volt. Olvashatunk benne a sajátos dán-magyar barátságról, amely a háborút követő Európát elválasztó vasfüggönyön keresztül is hatni tudott. A könyv időhorizontja fél évszázadot fog át, 1944-től az 1989-et követő évekig, amikor a kommunizmus összeomlott Magyarországon. Az alábbiakban a szerző hozzájárulásával részleteket közlünk az eddig csak dán, illetve német nyelven hozzáférhető kötetből Erdész Tamás és Kováts Dániel fordításában. Köszönjük dr. Kazinczy Ferencnek a fordítás ellenőrzését. (A Szerk.)

A magyar katonák útja Dániába

A 93. kiképző ezredet 1944 őszén Vittay Béla ezredes parancsnoksága alatt Sárbogárdon állították fel, december elején azonban új állomáshelyre, a Pozsonytól 50 km-re keletre fekvő Magyardiószegre vezényelték. 1945. január elején az erőket Breslauba (ma: Wrocław) irányították, de az előrenyomuló oroszok miatt az ezred pár nap múlva továbbutazásra kapott parancsot; Berlinen és Hamburgon

¹⁹ Adatközlő: Kósa Ilona (1943) kamocsai lakos, Szőcs Dávid lánya.

²⁰ Ua.

keresztül vasúton mentek Dániába, ahova 1945. január 26-án érkeztek meg.¹ Egy másik egységet, a 4. híradós zászlóalj katonáit Pécsről szállították vonaton egy számukra ismeretlen táborba, a dániai Oksbølba.² 1945. január 23-án hagyták el Sopront, és a Bécs, Lipcse, Hamburg útvonalon futottak be Dániába január 28-án. A másik nagy kiképző ezred, a 91. február 4-én hagyta el Magyarországot, és egy keletebbre húzódó útvonalat követett Dél-Németországon, Nürnbergben, Frankfurton keresztül Hamburgba, és 1945. február 9-én érkeztek Dániába. A Dániába irányítás oka azt volt, hogy a szovjet-orosz hadsereg előrenyomult a keleti fronton. A német Wehrmacht Dániában felkészült a magyar csapatok fogadására. A terv az volt hogy a magyar ezredet a koppenhágai német parancsnokság (Höheres Kommando, Kopenhagen) alá rendelik, de először a német kiképzőtáborba, Oksbølbe kellett volna menniük.

Dániáról a magyarok nem sokat tudtak. A földrajzi leírásokból kitűnik, hogy sokan nem tudták Dániát Európa térképén elhelyezni. A 4. híradós zászlóaljban Muzikár Sándor századparancsnok szívesen megosztotta az iskolában szerzett tudását az újoncokkal. Az ő egyik régi tanára ugyanis az I. világháborúban hadifogoly volt Dániában,³ és elmesélte tanítványainak hogy a dánok milyen rendesek, nyugodtan rájuk lehet bízni a csomagokat, illetéktelenül senki sem nyúl hozzájuk.

Rögtön az érkezés után viszont a német parancsnokok figyelmeztették a magyarokat, ne próbáljanak meg kapcsolatot létesíteni a dánokkal, mert esetleg ellenállók, s meg tudják keseríteni életüket. A 90. ezred 2. zászlóaljának egyik katonája, Lenkei Ottó így emlékezett: „Többször voltam Esbjergben mint tolmács. Mivel nem voltunk itt ismerősök, megkértünk egy dánt, hogy igazítson minket útba. Egy német tiszt, aki ezt látta, odajött, figyelmeztetett minket, hogy ne forduljunk a dánokhoz, mert szabotőrök lehetnek közöttük.”⁴ A magyarok maguk is megtapasztalhatták az egyik országrészből a másikba való gyakori költöztetésük során, hogy sok szabotázs történt, de ez nem gyakorolt rájuk nagyobb hatást. Inkább arra figyeltek fel, hogy a házak épségben álltak, a boltok tele árukkal, a dánok jól öltözöttek és egészségesek. Ez a látvány lényegesen különbözött attól, ahonnan jöttek. Bár olykor robbanások hallatszottak innen-onnan, az nem változtatott semmit azon a benyomáson, hogy biztonságban vannak a háború felől. Csak később tapasztalták, hogy e biztonságérzet tévedésen alapult. Csákány Zoltán, a 4. híradós zászlóalj katonája sokszor papírra vetette gondolatait az országról, ahova került. Többször leírta a naplójában, hogy ha el is hurcolták otthonából, a helyzethez képest szerencsés volt. A naplójában fáradhatatlanul kitér a sok új dolog leírására. Megállapította, hogy a dánok jómódban élnek, házaikban mindenféle modern felszerelés található: fürdőszoba, telefon, rádió. 1945. március 3-án, szombaton így írt a Skjern mellett fekvő Borris faluról: „Nem tudom összehasonlítani olyan faluval, amit ismerek. A házak nyerstéglából vannak építve, a falu egy mesevároshoz hasonlítható, habár csak 80-100 ház, három bolt, egy szálloda és több más üzlet van itt. Bárcsak nekünk is ilyen falvaink lennének otthon! A paraszok itt kint élnek a határban, mint Amerikában.”

Barna uniformisban, fegyvertelenül

A magyarok 1945 tavaszán szüntelenül úton voltak az ország különböző részei között, sokan többször is átélték az Storebæltten való átkelés látványát. A későbbi miniszterelnök, Jens Otto Krag látta őket egy Fynről Sjællandra való átvonulásuk során. Ő sem tekintette a magyarokat megszállóknak a szó hagyományos jelentésében. Emlékiratában azt írta: „A Storebæltten másnap hajóztunk el egy ellenkező irányba tartó komp mellett, amely tele volt magyar katonával, fegyvertelenül, barna katonai uniformisban, takaróval a vállukon. Nem tudtunk velük kommunikálni, de fogadni mernék hogy ők sem szerették a németeket”.⁵ Nagyon jellemző volt a khakiszínű egyenruha és a vállon átvett takaró. Ehhez jött a félrekapott sapka, amely elől magas volt, hajtókéval ellátva, két gombbal megerősítve. Az altisztek és

¹ Detrekőy Ervin közlése, aki Vittay ezredes unokaöccse, s 16 éves fiúként több családtagjával együtt követte nagybátyját és a 93. ezred vezérkarát Dániába.

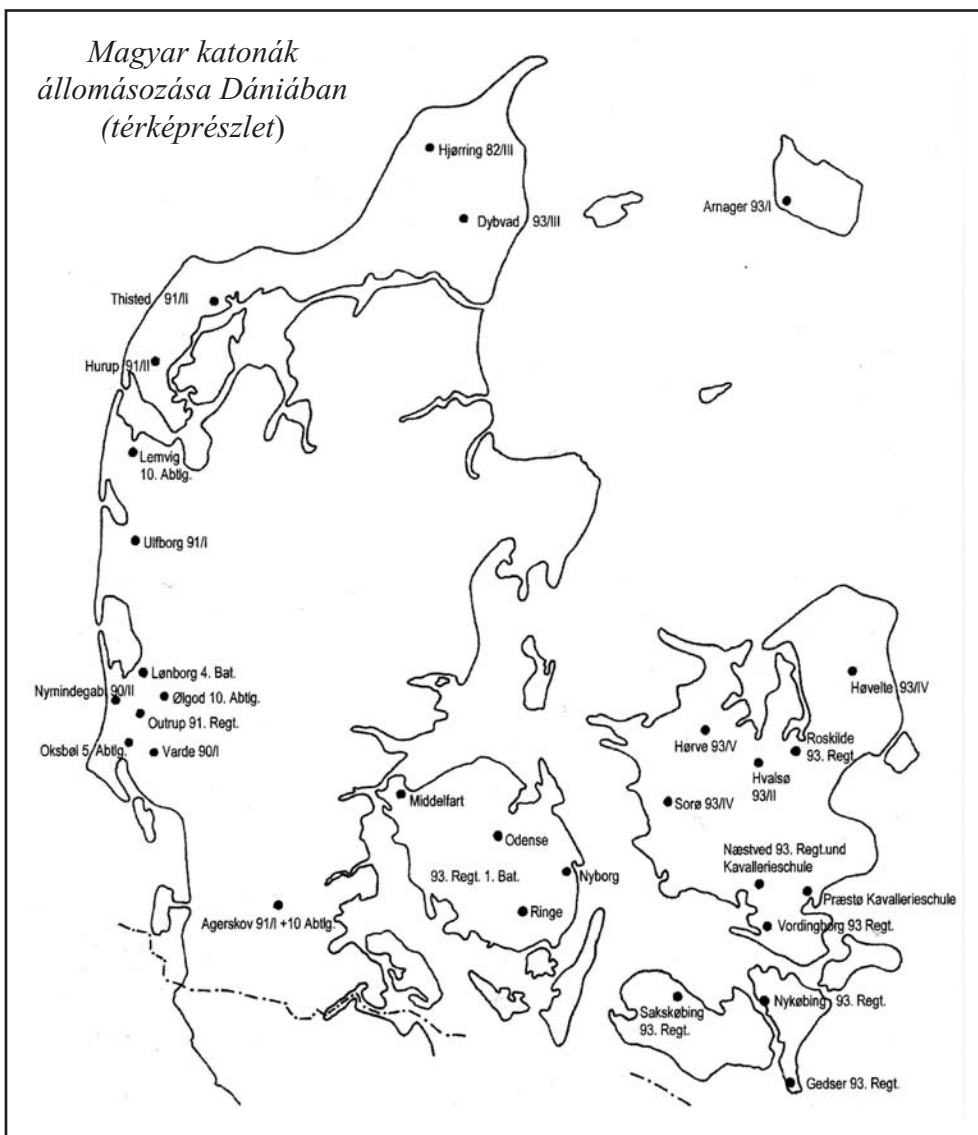
² Világi Zoltán: Interjú a Bescttelsestidens profiler [Arcélek a megszállás idejéből] című tévésorozatból. Danmarks Radio, 1965. júl. 28.

³ Az I. világháború alatt az osztrák-magyar hadifoglyokat 1917–1918 között Oroszországból Dániába vitték, ahol internálták őket a Viborgnál lévő Hald Hovedgardi barakkokba. Bent Blüdnikow könyve szerint az osztrák-magyar hadifoglyok között 283 tiszt, valamint 952 altiszt és közkatona volt (Krigsfanger – et billeddrama om krigsfanger i Danmark under 1. Verdenskrig).

⁴ Lenkei Ottó visszaemlékezése, 1994. febr. 12.

⁵ Jens Otto Krag: Ung mand fra trediverne. Elbeszélések. Gyldendal 1969. 190. old.

*Magyar katonák
állomásozása Dániában
(térképrészlet)*

a közlegények hosszú khaki nadrágot hordtak rövid szárú bakancsral, vagy pedig bőr bokavédővel kiegészített erős cipőt. A képeken látszik, hogy a tisztek – legalábbis néhányuk – lovaglónadrágot hordott, fekete lovaglósizmát, valamint fekete kesztyűt. A rangjelzésüket az uniformis gallérján viselték, a tisztek a kabátjuk ujján is, meg elől a sapkájukon. A magyar egységek lényegesen különböztek a németek szolgálatában álló többi idegen csapattól, mert a nemzeti hadsereghez tartoztak. Saját egyenruhában, saját parancsnokaik alatt szolgáltak, habár egy német hadosztály részét alkották. Dániában a német 325. tüzérhadosztály (Észak-Jylland), a 328. tüzérhadosztály (Sjælland), a 160. tüzérhadosztály (Dél-Jylland) és a 166. tüzérhadosztály (Közép- és Nyugat-Jylland) alá osztották be őket. Ezen kívül volt magyar zászlóalj Thyben és egy tüzegegység Lemvigben az 599. orosz brigád alatt, amely egy kaukázusi ezred grúziai, észak-kaukázusi és az Azerbajdzsán Szovjet Köztársaságból toborzott egységeiből állt.⁶

⁶ Palle Roslyng-Jensen: *Russerne i Danmark 1943–1945*. Jysk Selskab for Historie 1975–76. 405. old.

Ha összesítjük a dániai magyar haderőről rendelkezésünkre álló információkat, akkor 1945 tavaszán az alábbi egységeket találjuk itt: három ezred, 12 zászlóalj, 41 század, valamint két tüzérosztály 4 üteggel. Ebből le lehet vonni a következtetést, hogy az összes létszám 12 és 15 ezer között mozoghatott, közülük kb. tízezen Jütlandon, ötezen pedig a szigeteken helyezkedtek el. Az egységek helyének közelebbi vizsgálatakor kiderül, hogy a magyarok állomásoztatása csaknem országos kiterjedésű volt. Magyar egységek az ország 14 megyéje közül 12-ben tartózkodtak, és az ország 271 községe közül több mint ötvenben megjelentek. De nem egy időben. Tipikusnak mondható, hogy a katonákat ide-oda költöztették mind egy-egy körzeten belül, mind pedig az országrészek között.

„Lassan világossá válik számomra, hogy sorsunk az örökös vándorlás” – írta leverten naplójába Csákány Zoltán a 4. híradós zászlóaljtól Herningben február 6-án, amikor megtudta, hogy tovább kell utazniuk. Nem volt szokatlan, hogy az egységek csupán néhány napot töltöttek egy helyen, azután továbbküldték őket. A 93. kiképző ezred 6. zászlóalja maradt leghosszabb ideig egy helyen, mert február 2-től május 18-ig megszakítás nélkül a hoveltei táborban, Észak-Sjællandon táboroztak. Ez az állandó költöztetés különösen Sjællandon volt jellemző, ahová 1945 januárjában a 93. ezred több egysége érkezett. Az első hetekben többek között Nastved és Vordingborg helységeken tartózkodtak, mielőtt továbbküldték volna őket a Roskildetől nyugatra fekvő Hvalso-területre és Odsherredre. Onnan az egységeket pár hét múlva Sorø megye szélére vitték, ahol a németek kapitulálásáig maradtak. Egy zászlóaljat Sjællandról Fynre küldtek, ahonnan két századot Bornholm szigetére vezényeltek tovább. Jyllandon a legnagyobb költöztetés a háború utolsó heteiben következett be, amikor a németek megparancsolták több magyar egységnek, hogy a jyllandi partról menjenek a dél-jyllandi Agerskov környékére, ahol a magyaroknak segíteniük kellett a német védelmi vonal, a Krimhild-állás megerősítésében, amely Haderslevtől Ribeig húzódott. Ezek a költöztetések erősen hatottak a dánok róluk alkotott képére. Voltak országrészek, ahol a nép soha nem tapasztalta, hogy ott magyarok laktak, máshol viszont sokszor még a rövid tartózkodás ellenére is kapcsolatok alakultak ki, amelyek később barátságokhoz vezettek.⁷

A magyar egységek egyik jellemzője az volt, hogy többféle korosztály képviselői alkották. A legénység nagyobb része 20 év körüli férfi volt, de voltak középkorú idősebbek meg fiatalabb gyerekek is. A német hadseregben akadtak „katonagyerekek”, gyakran láttak kiskatonákat nagyra méretezett uniformisban. A magyar hadseregben megvolt a saját tragikus történetük. 1938 óta ugyanis a magyar törvény szerint minden 12-18 éves fiú kötelezően tagja lett a Levente-mozgalomnak. Ebben a szervezetben katonai kiképzést kaptak hetente négy órán keresztül. A nyilasok hatalomátvételekor, 1944 októberében a leventéket katonai parancsnokság alá helyezték, gyerekek tízezeit választották el szüleiktől halálbüntetéssel fenyegetve a szökevényeket, majd Németországba vitték őket 1944/45 telén.⁸ Kovács Mihály katolikus pap, akit a püspöke – hogy együtt maradjon ezekkel a szerencsétlen gyerekekkel – Észak-Németországba küldött 1945 telén, könyvében mesél a vonat mellett álló, síró szülőkről. Volt példa arra, hogy megpróbálták megállítani a vonatot, hogy visszaszerezzék gyermeküket.⁹ A német barakk-táborokban, ahova az ijedt gyerekek gyakran felnőttek felügyelete nélkül kerültek, éhségtől és betegségtől szenvedtek. Legrosszabban azok a gyermekek jártak, akiket SS-parancsnokság alá osztot-

⁷ A 93. kiképzőezred vezérkara Koppenhágában volt, később pedig Roskildeben, és öt zászlóaljból állt kb. 5000 emberrel. Kettő e zászlóaljak közül a 93/I és a 93/III Fyn/Bornholmon, valamint Észak-Jyllandon állomásozott. A további három zászlóalj a 93/II, 93/V és 93/VI a háború végén Hvalso, Hörve/Sorø és a sjaellandi Blovstrød helységeken volt. – A 90 és 91. kiképzőezred vezérkara a Nyugat-Jyllandi Outrupon volt, s két félig feltöltött ezredből állt, összesen 4 zászlóaljjal, ami kb. 4000 embert tett ki. A 90/I. főhadiszállása Vardeban volt, a 90/II. Nymindegabban, a 91/I. Ulfborgban (később Agerskovban) a 91/II. pedig Hurupban (később Thistedben). – A 2. mermőkezed főhadiszállása Ølgodban volt, Jylland legdélekeletibb részén, egyetlen zászlóaljból állt, amelynek századai Strellev és Lyne helységeken állomásoztak. – A 10. tüzérezred főhadiszállása Lemvigben volt, Jylland legnyugatibb részén, és három ütegből, valamint egy leventéből álló részlegből állt. Néhányat ezek közül később Dél-Jyllandra vittek. – Az 5. tüzérezred főhadiszállása a nyugat-jyllandi Oksbølben volt, és két ütegből állt, amely Oksbølben és Klintingben tartózkodott. – A 4. rádiós- és híradós zászlóalj két századból állt, és váltakozva tartózkodott a Jaegerspris-táborban Sjaelland sziget észak-nyugati részén, Herning, Borris és Lønborg/Vostrup helységeken Nyugat-Jyllandon. – A 82. ezred 3. zászlóalja az észak-jyllandi Hjørring és Dybvad városokban, valamint az ezek körüli falukban tartózkodott, közben kisebb csapatok Sindal és Tolne helységeken voltak. – Egy huszárskola 150 fős legénységgel, 55-60 tisztjelölttel, a Prastó szigetén négy nysői birtokon állomásozott, később a Næstvednél fekvő Gaunø kastélyban.

⁸ Gosztonyi Péter: Végjáték a Dunánál. 1969. 110. old.

⁹ Kovács Mihály: Negyvenezer magyar levente kálváriája. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Budapest 1993.

tak be Németországban, és háborúba küldték őket. Kötelező tetoválást kaptak, ami a háború után SS-önkéntesként bélyegezte meg őket.

Kovács Mihály szerint a 30 000 frontra kényszerített fiúból egy-két ezer kerülhetett Dániába. Ez a szám azonban valószínűleg alacsonyabb volt, inkább úgy 500 körül. Tudjuk, hogy a Lemvigtől délre a Rom-repülőtéren a katonai barakktáborban tartózkodott egy olyan egység, amely csupa gyerek-katonából állt. Ott párszázan voltak együtt,¹⁰ és ezek a gyerekek egy felnőtt előljáró, Szendrődy István vezetése alatt álltak. Vangban és a thyi Klitmøllerben kb. száz pécsi fiú volt a 91. zászlóalj 5., 7. és 8. századához kapcsolva Bánhid József százados parancsnoksága alatt. Máshol a fiúkat szétszórták kisebb csoportokban különböző századokba és szakaszokba. Egyikük Lenkei Ottó volt a 90/II. zászlóaljból, aki megjegyzi, hogy német instruktortól kapott kiképzést, mielőtt századával együtt egy nymindegabi bunterbe szállították, ahol társaival együtt részt vett a partok őrzésében.¹¹

Szinte semmiféle információ nem található ezeknek a gyerekeknek az életkörülményeiről Dániában, de valószínű, hogy jobb sorsuk volt itt, mint Németországban. Elkerülték a harcra küldést, felnőtt honfitársaik kiálltak mellettük, védelmükbe vették őket. A legfiatalabb, akit ismerünk, a 15 éves Slezák Mihály, aki a Rom-repülőtérenél lévő barakktáborban lakott. 1945. április 11-én meghalt, valószínűleg egy aknarobbanáskor. Sírja ma is látható a lemvigi temetőben, de a kő olyan rossz állapotban van, hogy a név szinte olvashatatlan.

A magyarok helyzete, feladatai

Egyszer 1945-ben egy dán hírszerző a vonaton egy fülkében együtt utazott egy magyar és egy német altiszttel. A két altiszt beszélgetése közben hallotta, hogy a német megkérdezte a magyart, hogy mit csinálnak itt Dániában. A magyar azt válaszolta, hogy ő és társai három hónapos kiképzésben vesznek részt, utána a frontra fogják őket küldeni.¹² A német reakciója nem tűnik ki abból a jelentésből, amit a hírszerző Stockholmba küldött. A válasz azonban nem meglepő, mert összhangban volt azzal a náci propagandával, amit Magyarországon hirdettek elutazásuk előtt, miszerint gyorsan kiképezik őket, hogy otthon felvehessék a harcot a szovjet csapatok ellen. Dániában ez másképp alakult. A magyaroknak a hátszágai rendfenntartásban fel kellett volna váltaniuk a németeket, akiket egyre növekvő számban küldtek Európa frontjaira. Világos, hogy a magyarok örülhettek, ha így alakultak a dolgok, mert nem kellett harcba menniük. Viszont valószínűleg soha nem jutott tudomásukra a németek megváltozott szándéka, továbbra is azt hitték, hogy a végső céljuk a front.

A nyilasoknak már hatalomra jutásuktól kezdve, 1944 októberétől tervük volt a harcra kész seregek kiképzésére. 1944 novemberében Heinrich Himmler SS-vezető és Szálasi Ferenc nemzetvezető megállapodott a magyar hadosztályok kiképzésében és felszerelésében. A megállapodás négy magyar hadosztály szervezését írta elő Kossuth, Klapka, Görgey és Petőfi névvel, ezen kívül pedig négy Waffen SS hadosztályt kívántak felállítani. De önálló magyar hadosztályról nem volt szó. A németek Szálasi is becsapták, és a magyar csapatokat saját alakulataikként kezelték. Tulajdonképpen arról volt szó, hogy magyar katonákat ezredkebe rendezve később integrálják a német hadosztályokba. Szálasi még 1945. január 27-én is tiltakozó levelet írt Hitlernek erről a bánásmódról, de mindhiába.¹³ A magyar újoncok harcra képes csapatokká való kiképzésének tervét végül feladták. 1945. március 30-án a németek úgy döntöttek, hogy a magyarok Németországban való kiképzése a továbbiakban nem lehetséges, ami azt jelentette, hogy az összes magyar csapatot munkaszolgálatra kellett volna használni. Ezután minden a magyarok kiképzésével és felkészítésével kapcsolatos tevékenységet leállítottak.¹⁴ Ezek a határozatok tükrözik, hogy mi volt a németek terve a magyarokkal Dániában. A magyar ezredeket itt is a német hadosztályok alá rendelték. A német katonai naplóból kiolvashatóan először voltak még tervek a magyar újoncok kiképzésére, ezeket azonban a közelebbi célok miatt félretették, mert a magyarokat más feladatokra kellett használni.

¹⁰ Pohly János tábori pap naplójában írja, hogy 1945. ápr. 1-jén megáldoztatta a leventéket 224 fős létszámmal.

¹¹ Lenkei Ottó elbeszélése, 1994. febr. 12.

¹² Stockholmi archívum, XVIIb. csomó.

¹³ Niehorster, Leo W. G.: The Royal Hungarian Army 1920–1945. Organization and history. Axis Europa Books. 1998.

¹⁴ Ugyanott.

Valami hasonló történt Dániában is, de kevésbé egyértelműen, mert ott a németek nem adták fel egészen a magyar katonákat kiképzésének gondolatát. De az események azt mutatták 1945 tavaszán, hogy a magyar katonákat elsősorban mégis munkaszolgálatra szánták. Világi Zoltán százados szerint a 4. híradós zászlóaljnak a németek kettős feladatot adtak. Kiképzést kellett volna kapniuk, közben pedig őrző feladatokat végezniük. „A haderőt Dániába küldték azzal, hogy felváltsák a német megszálló csapatokat, akiket 1945 tavaszán a Berlinhez közeledő frontra küldtek volna”, írta a százados, majd így folytatta: „A Dániába kihelyezett magyar csapatokat részben német vezetés alatt beolvasztották a német hadosztályokba, míg egy másik rész német törzskarok alá tartozott, akiknek a feladata az újoncok (a legtöbb majdnem 50 éves volt már) határidőn belül harcra képes kiképzése volt.”¹⁵

1944/45 telén a dániai német hadsereg sok csapatot küldött ki, hogy megátolják az oroszok áttörését a keleti fronton, illetve megakadályozzák az angol-amerikai áttörést a nyugati fronton 1945 márciusában, áprilisában. Ezek után a kihelyezett magyar katonákat más nemzetbeliekkel rakták össze, orosz, olasz és észti ezredekkel, és velük töltötték ki a lyukakat a védelmi vonalban, ahogy ezt egy sönderjyllandi híradásban megfogalmazták 1945. április 24-én: „A Henne-hadosztály (160. tartalékos tüzérsztály) átadott legalább 2, valószínűleg 3 gyaloghadosztályt és legalább 2 úteget Németországnak. Helyettük magyarok jöttek, valószínűleg egy gyalogsági tüzérezred, az Ølgodban lévő vezérkarral. De a visszamaradt egységeknek is át kellett adniuk a legjobb embereiket, és a lyukakat magyarokkal töltötték ki...”¹⁶ A feladatuk a Jylland nyugati partján fekvő területek őrzéséből állt, valamint a vasútvonalak mentén végzett járőrszolgálatból, például Holbæk és Roskilde, Lyngby és Birkerød között, valamint az államvasutak Odense-Nyborg és Sorø-Slagelse vonalán.

Más alkalommal a magyarokat mint munkaszolgálatosokat használták, oda küldték őket, ahol „erős kezekre” volt szükség. Lønborg-Vostrupon 400 katonát kirendeltek a határba, hogy egy lezuhant szövetséges repülőgépet kihúzzanak a puha talajból és teherautóra rakják. Vordingborg szélén légvédelmi lövészárkokat kellett ásniuk. Præstønél repülőgépekről ledobott fegyvereket és löszert szedettek össze velük. A háború utolsó heteiben egy nagyobb csapatot küldtek Dél-Jyllandra a legdélebbre eső német védelmi vonal, a Kreimhildstellung kiépítésére, ami Sønnerjyllandot keresztelte. Sjællandon a 93. ezred 5. zászlóalját Odsherredre küldték egy védelmi erődítmény építéséhez.¹⁷ Más oka is lehetett, hogy a kiképzés ennyire gyenge volt. A magyarok véleménye szerint a német instruktorok is húzták, halasztották a kiképzést, hogy ezzel ők is elkerüljék a frontra küldetést.¹⁸ Más esetben azért nem tudták a kiképzést elvégezni, mert hiányzott hozzá a felszerelés, vagy pedig rossz volt az együttműködés, ami többek közt abban nyilvánult meg, hogy a kiképzők nem mertek a magyarok kezébe fegyvert adni, mert nem bíztak bennük. „Saját szállásuk őrzésén kívül katonai szolgálatra nem osztották be őket, és semmiféle katonai kiképzést nem kaptak,” állapította meg C. G. G. Schøller alezredes, aki az északjyllandi körzetben vezette az ellenállási mozgalmat.

Egy magyar katonai újságban az a vélemény olvasható,¹⁹ hogy a Dániában lévő magyar hadsereg sohasem kapott fontos katonai feladatokat. Vasutakat és hidakat őriztek. Egy-egy alkalommal részt vettek erődítmények építésében, de az is megtörtént, hogy internálták őket. Hogy a németek mennyire nem bíztak a magyarokban, érezhető volt egy konferencián is, amit magas rangú német vezetők tartottak Georg Heinrich Lindemann ezredes²⁰ vezetésével a kapituláció előtt. Ott határozták el, hogy kiválasztják azokat a csapatokat, amelyek önként megfogadják, hogy a németekkel együtt akarnak harcolni. A többi magyart tartaléknak és munkásnak akarták használni. De bizonyára nem voltak sokan, akik ilyen értelmű nyilatkozatot tettek. Egy a kapituláció előtt Hitler helyettesével, Dönitz admirálissal tartott találkozón Lindemann kijelentette „nem nagyon bízhatunk az orosz és magyar csapatokban, ha harcra ke-

¹⁵ *Világi Zoltán: Magyar szabadságharcosok Dániában. Szögesdrót, 1972. május. 91. old.*

¹⁶ Stockholmi archívum, XVIIb. csomó.

¹⁷ Beszámoló a dán ellenállás észak-jyllandi régiójából a dán Különleges Ügyek Minisztériumához, 1947. máj. 20.

¹⁸ *Strasser Tibor, 91/II. 8. század (A Thyben fekvő Vangban):* “Német instruktorok oktattak minket a fegyverhasználatra és lögyakorlatokon voltunk. Ezután le kellett adni fegyvereinket. Egyébként a tanítást a orosz fegyvelem jellemezte. Az én benyomásom az volt, hogy a németek csupán abban voltak érdekeltek, hogy kihúzzák az oktatást, hogy Thyben maradhassanak a háború végéig.” (Interjú a dán Keresztény Napilapban, 1995. márc. 24.)

¹⁹ Új Honvédségi Szemle, 1992/6.

²⁰ Georg Heinrich Lindemann a Dániában állomásozó német csapatok legfelső parancsnoka volt 1945. febr. 1-től a kapitulációig.

rül a sor.”²¹ Hogy a magyarokat a frontra küldik-e, ahogyan a magyar altiszt a vonaton mondta, az erősen foglalkoztatta az egyszerű katonákat.

Ahogyan a dánok látták...

A magyarok katonák voltak ugyan, de nem megszállók a szó igazi értelmében. Voltak közöttük gyerekek, fiatal fiúk és idősebb férfiak a kopott barna katonai kabátban. Takarójukat vállukon át keresztbe kötve viselték. „Néhány megrakott szekérral jöttek. A lovak soványak és elhanyagoltak voltak, közülük egy-kettő felbukott a boeli dombon felfele menet”, emlékezett Tage Flytkjær, aki boltos volt Vostrupon, s így folytatta: „A katonák nagyon fáradtak és szerencsétlennek látszottak. Néhányan olyan éhesek voltak, hogy az istállóban és répagorékban élelmet kerestek. Részben a művelődési házba, részben az iskola tornatermébe, tanárijába és az iskola konyhájába kvártélyozták be őket. Az utóbbi helyiséget tábori kórháznak vették igénybe.”²²

Együttérzés, sajnálat és segítőkészség: ezek az első szavak, amelyekkel a legtöbb helyen jellemezhetjük a dánok magatartását azokban az országrészekben, amelyekre rákényszerítették a magyar csapatokat. Ez furcsa talán, hiszen a lakosságnak nem volt könnyű tájékozódni, hogy kik is ezek az emberek, és miért vannak itt. Dánia több éve megszállás alatt állt, a magyarok a megszálló csapatokhoz tartoztak, s ezért eleve nem lehettek népszerűek. A dánok azonban a magyarokat mégsem tekintették igazi megszálló erőnek, hiszen inségük, nyomorúságuk annyira szemmel látható volt, hogy tenni kellett értük valamit. A Sjælland észak-nyugati részén fekvő Odsherredből hallottunk egy epizódról, ahol egy magyar egység néhány hétig állomásozott. Meghatott mindenkit, amikor a magyarok egy halott gyermeket vittek a temetőbe. Némán nézték őket, és névtelenül segítettek rajtuk többek között ruhával és tojással, de ezt titokban kellett tartani, nem tudhatták, mit gondolnak róluk a szomszédok. „Még ma sem tudom, miért voltak akkor ott a magyarok, és hogy miképpen kellett volna tekinteni őket, barátnak-e vagy ellenségnek, de ők is emberek voltak, ezért kötelességünk volt segíteni”, mesélte Gertrud Jensen hervei lakos, majd hozzáfuzte: „Tudjuk, hol temették el a gyermeket, de a síron soha nem emeltek fejfát. A magyarok egy nap eltűntek, és többet nem hallottunk róluk.”

Más országrészekben a helyi lakosságnak alkalma volt arra, hogy hosszabb ideig ismerkedjen a magyarokkal. Ez néhány hetet jelentett, és a magyaroknak láthatólag sikerült legyőzni a dánok esetleges kételkedését, húzódozását. Kedvesek voltak, humorosak, a zenélésben, színjátszásban, bűvészkedésben tehetségesek, és ezt szívesen meg is mutatták. Velük akartak a lányok táncolni, ami a német katonáknak nem tetszett,²³ de a magyarok szemét sem kerülték el a dán leányok.²⁴ Ølgodban a sebesült katonák a misszióházban zenélték és énekeltek a házigazdát. Egyik este kis zenekart alkottak. A hangszeresek: személtápat, seprűnyél, fazékfedő, fűrészlappal, fésű és tölgyfalevél. „A hazai nótáikat érzellemmel énekelték, és vérző szívvel álmotdák magukat vissza a hazai hegyek, völgyek közé otthonaikba, ahol sohasem volt hiány szeretetben”, írta az egyik házigazdájuk Peter Sidsen ølgodban. „Úgy énekeltek, hogy minden háborús érzélem eltűnt belőlük; egy csapat nagy fiúnak látszottak, akik kimutatják sóvárgásaikat. Ez szívünkbe markolt, és elnémitott minket.”²⁵ Az elragadtatottság és az idegenek iránt érzett félelem tulajdonképpen ugyanannak a dolognak a két oldala volt. Ez főleg ott mutatkozott meg, ahol a magyarokat elszállásolták.

²¹ Az adatok forrása: Johan Hvidtfeldt könyve: „Fra kapitulationsdagene 1945”. Wehrmacht-befehlshaber Dänemark: Kriegstagebuch 1945. ápr. 20.–máj. 26. Rigsarkivet (Dán Állami Archivum) 1985. 23. old. Palle Roslyng-Jensen cikke: „Russerne i Dänmark 1943–1945” [„Oroszok Dániában”]. „Ostruppen” és más „Freiwillige Verbände” a német megszálló hadseregben. 408. old. A dán Különleges Ügyek Minisztériumához küldött beszámolóban Bratved főhadbíztos 1947. ápr. 11-én írja, hogy „General Lindemann egy nymindegabi inspekciónál a parancsnokhoz intézett kérdésre azt a választ kapta, hogy a magyar csapatok nem németbarátok.”

²² „Amikor Vostrupot 'elfoglalták' a magyarok.” Keltezetlen visszaemlékezés. Egvad Helytörténeti Archivum.

²³ Egy 1945. febr. 17-ről, Vordingborgból való hírszerzői jelentés szerint „A Turisten szórakozóhelyen a lányok csak a magyarokkal akartak táncolni.” A németeket ez feldühítette, és erre a magyarok kihívták a németeket verekedni. (Stockholmi archivum, XXIIIa csomó.)

²⁴ Csákány Zoltán naplója, Herning 1945. febr. 19.: „Érdekes dolgokat hallani azoktól, akiknek este is volt kimerülésük. Hogy míg nappal a nők rá sem néznek a magyar katonákra, és kockázatos volna őket megszólítani, este pedig mindegyik fordítottja áll. Általában a dán nők csinosak, különösen alakra, mind kisportolt, nyúlánk, karcsú az alakjuk, és vékony formátlan lábút nem is látni köztük, ellenben nagyon festik magukat.”

²⁵ Peter Sidsen: Pénteki rádióadás: „Det glemmer jeg aldrig” [„Ezt sohasem felejttem el”]. Az ølgodi Missziós házban lakó magyar katonákról. Daåmarks Radio 1961. okt. 1.

Magyar katonák és családtagjaik érkeznek Dániába

A magyar haderő egy részét kaszárnyákban helyezték el, többek között a Jagerspris és a Høvelte táborban Észak-Sjællandon, a næstvedí gárdahuszár kaszárnyában és a nymindegabi táborban. Ritkán kerültek kapcsolatba a dánokkal. Mások elkülönítve éltek barakkokban, például a Rom-repülőtérenél „a magyarok táborában”, a thyi Norsban, valamint az Outrupnál fekvő Rottarp Plantageban. Bornholmon a maguk által épített föld alatti vermekben laktak, amit gyeptéglákkal béleltek ki. De főképp vidéki középületekben és magánházakban helyezték el őket, és épp ezek a szálláshelyek teremtették a leggyakoribb kapcsolatokat a dánokkal. Kerületi magániskolákban, technikumokban, sportsarnokokban, művelődési házakban és missziós házakban laktak. Ahol lehetett, a tisztek jobb elhelyezésben részesültek, például albérleti szobákban, hotelekben, kastélyokban. De sok példa volt arra is, hogy a tisztek családjukkal együtt magánházaknál kaptak elhelyezést. A befogadással az érintett községek nagy felelősséget vállaltak magukra: gondoskodniuk kellett szalmáról a sportsarnokokban, művelődési házakban és missziós házakban. Ezen kívül tonnaszámban volt szükség burgonyára.

A Vostrup kerületben lévő Lønborgban a helyi tanács rövid határidővel egy 550 emberből álló zászlóalj elhelyezésére kapott utasítást. Ez a létszám majdnem annyi volt, mint ahányan a területükön laktak. A község két iskolája, missziós háza és művelődési háza igénybevételén kívül szükség volt a magánházakban való elhelyezésre is. A helyi tanács rábízta ezt a feladatot Anders Bork Hansen plébánosra, aki a magyar segédtiszttel, Világi Zoltánnal együtt indult el e nehéz feladatra a plébános lovas kocsiján. Két egész napig jártak körbe, nehéz volt önkénteseket találni. Az embereknek nemigen volt kedvük segíteni. A magyar segédtiszt észrevétele szerint sem a plébános, sem pedig a lakosság nem volt igazán kibékülve a helyzettel. „Az első napon megfigyeltem, hogy jövőbeli házigazdáinkat eléggé megriasztotta a gondolat, hogy katonákat kvártélyozzanak be hozzájuk. Elhatároztam, hogy elmagyarázom a papnak, hogy mi nem szabad akaratunkból vagyunk itt, hanem a németek kényszerítésére. A következő nap éreztem, szavaim megtették hatásukat. Az emberek nem voltak már olyan feszélyezettek és ijedtek.”²⁶

Nem mindenki tudott az idegenek iránt érzett félelemtől megszabadulni. Ezt tapasztalta egy fiatal leány, akit édesanyja kért meg, hogy jöjjön haza. Édesanyja, aki a Lønborgban lévő Betania missziós ház gondnoka volt, félt egyedül maradni egy zászlóalj magyar katonával, akiket a tanácssteremben kel-

²⁶ *Világi Zoltán: Magyar szabadságharcosok Dániában. Szögesdrót, 1972. máj. 91. old.*

lett elhelyezni, félelmének azonban – ahogy az később kiderült – nem volt alapja. Fia szerint a katonák példásan viselkedtek. Emlékszik ugyan egy esetre, amikor az egyik katona egy kicsit közvetlenebb volt az édesanyjához, mint kellett volna, de társai közbeléptek és elverték.²⁷

Outrupon, Nørre Nebelnél Pohly János táborigazgató is átélte a hideg fogadtatást, amikor 1945 februárjában, a faluba érkezése második napján bekvártélyozták egy házaspárhoz a kertes házukba. Szóban nem tudott kommunikálni a házaspárral, de érezte, hogy egyáltalán nem tetszik nekik. Arra gondolt, hogy az ok az lehetett, hogy a szobát egy német tiszt rekvirálta. „Mindent eltűntettek a szobából – írta a táborigazgató –, csak az üres falak maradtak. De aztán megismertük egymást, és egymás után visszakerültek a dolgok a szobába: a függönyök, a bútorok, a karosszék, az ágy, a szekrény. Idővel jó barátok lettünk. A szobámban tartott istentiszteleteimre is bejöttek.” Tartózkodása alatt készített a házaspárról egy fényképet a házuk előtt Outrupon. Ezt a fényképet mutatta meg nekem, amikor meglátogattam az akkor már nyugdíjas papot Magyarországon 50 évvel később. A házaspárral egész életükben tartották a barátságot.

A mindennapi kapcsolat által a dánok megismerték a magyarok gondjait, akik otthonuktól, hazájuktól elszakítva, teljes bizonytalanságban éltek a maguk és családjuk jövőjét illetően. A nyelvi nehézségek ellenére kialakult a kölcsönös megértés. Az egyik házigazda, Peter Stidsen ölgodban azt írta, hogy a magyarok képviselték a megszállás egyik emberi tragédiáját, ami ellentétben állt a német megszállók magatartásával. „Társaink voltak szenvedésünkben, őket azonban sokkal súlyosabban érintette a háború valósága, mint minket, és mivel életükbe természetes és emberi módon egy kis bepillantást nyertünk, ezt sohasem felejjük el.”²⁸

Támadás egy magyar szállítmány ellen

1945. február 19-én, egy hétfői napon röviddel éjjél előtt egy magyar katonai egységet támadás ért Godstrup falunál, Herningtól nyugatra. A robbanásban öt magyar meghalt, 29 megsérült a dán mozdonyvezetővel együtt, aki könnyebb sérüléseket szenvedett. Ez a támadás egyébként csupán egy volt a sok közül. Összesen több mint 1500 vasúti szabotázs történt Dániában a II. világháború alatt, ezek közül csak 1945 februárjában 227.²⁹ Abban különbözött ez az akció a többitől, hogy ez volt az első és egyébként az egyetlen dán támadás magyar katonai szállítmány ellen.³⁰ Ez sokkhatásként érte a magyar egységeket, akik éppen akkor érkeztek az országba, mert szemük elé tárta, hogy Dániában partizánháború folyik, amiről ugyan tudtak, de nem vették komolyan. Figyelemre méltó az is, hogy a dán ellenállási mozgalom hogyan védte meg ezt az akciót. Ez a védelem kétségeket támasztott a magyaroknak a német hadseregben elfoglalt helyzetével, illetve a nyilasokkal, Szálásival szemben.

A katonai szállítmány aznap délelőtt érkezett a dán határra Padborgnál. A további úton Jyllandon keresztül a Dán Államvasutak mint a 9919. számú különvonatot regisztrálta a 277 111. számú rakományal, célállomásként pedig a Thyben lévő Hurup szerepelt.³¹ A vonat ezen az estén érkezett Herningbe 21.47-kor. Amikor a súlyosan terhelt vonat 41 tehervagonnal és 900-1000 főnyi legénységgel, továbbá lovakkal, járművekkel megindult, a dán szabotőrök készen álltak, és röviddel azután, hogy a vonat Godstrupra érkezett, felrobbantották a bombát pár kilométerrel Herningtól nyugatra. Az első három vagon sérült meg legjobban. Az elsőt, egy nagy dán tehervagont, részben összenyomott a kisikló mozdony. Ugyanez történt a két következő személyvagonnal, amikor az utánuk lévő tehervagon beléjük nyomódott. Ebben a két kocsiiban volt a legtöbb halott és sebesült. A vonat többi része zárt tehervagonból állt, közülük hat vagon kisiklott. A mentés későn indult meg, mivel Herningen nem volt elég mentőautó meg üzemanyag, és mivel a kórházvonatot először Brandeból kellett elhozni. Ezalatt a helyszínen lévő mentőszemélyzet próbálta kiszabadítani a roncsok közé szorultakat, elszállítani a halottakat. A munka majdnem egész éjszaka tartott, és a vasútvonalat csak a következő nap délutánján nyitották meg 17 órás megszakítás után.

²⁷ Harald Jensennel folytatott beszélgetés, Ringkøbing, 1995. júl.

²⁸ A „Det glemmer jeg aldrig” című rádióműsorból.

²⁹ Gads lexikon a dán megszállás idejéből 1940–1945. 248. old.

³⁰ Ole Neimann könyve: „Besættelsestiden i Nordjylland” (69. old.) szerint 1945 februárjában 25-30 magyar és német katona halt meg egy vonatszabotázs alkalmával Hæstrup mellett, közel Hjørringhez. Az adatokat nem sikerült más forrásokkal megerősíteni.

³¹ DSB (Dán Államvasutak) Herningi táviratok 1945. febr. 19. hétfő és febr. 20. kedd.

Az akció után az ellenállás készített egy jelentést, amelyben a vonatról így írnak: „katonai transzport délről északra, Hurup felé, német mozdonnyal és kb. 45 teherkocsival. A katonaság legnagyobb részben magyarokból áll (magyar Quislingek, akik a nyilasokhoz tartoznak).”³² A jelentésben egy orvos nyilatkozatára hivatkoznak, miszerint a sebesültek között, akiket a kórházba szállítottak, három nő és három gyermek volt, az egyik nő súlyosan sérült. Ezenkívül a csapatok parancsnoka, valamint felesége meghalt.³³ Ez nem volt egészen igaz. Palló Károly parancsnok ugyan a halottak között volt, a felesége nem. Négy férfi, illetve egy fiúgyermek halt meg. Honnan tudhatta az ellenállási mozgalom, hogy egy magyar quislingekből álló szállítmányról volt szó, akik a nyilasokhoz tartoznak? Nehéz ezt a kérdést elkerülni, mert megismételték a háború utáni években is. Egy helytörténeti könyvben 42 év múltán (1987-ben) így írnak az említett szabotázsról: „Itt egy katonai szerelvény haladt német mozdonnyal és kb. 45 vagonnal a thyi Hurup felé. A csapat legnagyobb részét magyar önkéntesekből állt, akik a nyilas-szervezethez tartoztak, ami egy a Frikorps Danmarkhoz hasonló náci harci egység volt.”³⁴ Míg az 1945-ben készült jelentés a magyarokat „nyilasokhoz tartozó quislingek”-nek tartotta, a mostani szerint magyar önkéntesei egy náci harci egységnek, s a „nyilas-szervezet”-hez tartoztak.³⁵

A magyarok Dániában való tartózkodásával kapcsolatban sehol másutt nem hallunk ilyen súlyos ítéletet a magyarok önkéntességéről, mint itt. Az eredeti forrás az ellenállás jelentése, amely nem árulja el, hogy honnan tudja ezt. Mindent egybevetve a titkolózás volt a probléma, mert akik végrehajtották a szabotázst, nem álltak nyilvánosan elő, hogy beszéljenek erről. Ez könnyen szárnyakat adott a szóbeszédnek. Köztudott tény, hogy Magyarország Németország szövetségese volt a II. világháború alatt. Miután a németek megszállták a Szovjetuniót 1941 nyarán, Magyarország egyértelműen német oldalra állt. Nem ennyire tiszta az, hogyan értékeljük a helyzetet, miután Németország megszállta Magyarországot 1944 tavaszán, és a nyilasok hatalomra kerültek 1944 októberében. Lehet-e tények alapján a magyar egységeket Dániában „önkéntesek”-nek nevezni? Horthy katonái voltak-e, akik 1944-ben fegyverszünet révén ki akarták magukat vonni a háborúból, vagy pedig a nyilasokhoz tartoztak, akik fanatikusan ragaszkodtak a németek oldalán a harchoz? Ahogy már az előzőekben említettük, a magyar tisztek között Dániában az volt a nézet, hogy nem akarnak benne maradni egy a németek által már elvesztett háborúban.

A „önkéntes” kifejezést általánosan használták a Dániában tartózkodó magyar katonákra mint a német Wehrmacht részlegére. És nemcsak a magyar katonákra; hanem minden más nem-német egységre is, amely a német megszállókhoz tartozott: oroszok, horvátok, románok, lengyelek, észtek és olaszok, akik összesen majdnem 25 százalékát alkották a Dániában tartózkodó német csapatok teljes létszámának 1945 tavaszán. A németek „Freiwillige Verbände”-nek titulálták őket, és ezt a kifejezést használták a dán történészek is.³⁶ Érthető, hogy a kifejezést mint „önkéntes alakulat” fordították le, de a szó szoros értelmében nem voltak önkéntesek. Sokan közülük mint foglyok választhattak, hogy meghaljanak-e a fogolytáborban, vagy pedig német uniformist húzzanak. De ez nem jelentette azt, hogy szimpatizáltak a német érdekekkel. Harci kedvük nagyon minimális volt, de akkor vagy elfogadták a dolgok állását, vagy meghaltak.

A magyar csapatok szürke zónába estek, nem voltak sem hadifoglyok, sem pedig önkéntesek. A nemzeti hadsereg katonái, uniformist viseltek. Saját tisztjeik voltak, habár ezek német parancsnokság alatt álltak, és német parancsra hozták őket Dániába a katonai kiképzésük megkezdésére. A Waffen SS-hez vagy a Frikorps Danmarkhoz hasonló önkéntes magyar egységek – ahogyan azt a közép-

³² A Quisling egy nemzetközi kifejezés, ami hazaárulót jelent, a név a norvég náci politikus Vidkun Quislingről származik, akit 1945-ben hazaárulásért halálra ítélték.

³³ DSB (Dán Államvasutak) jelentés az 1944. szept. 3–4-i vasúti szabotázsról, készítette Kristian Laustsen közlekedési ellenőr. A jelentés tartalmaz némi magyarázatot a gödstrupi szabotázsról: Herning-Gødstrup febr. 19. 23 óra 10 perc.

³⁴ *Ole Møller Jensen és Mogens Bendixsen*: „Den lange vej til gaeden” [„A hosszú út az örömig”] Herning-vidék a megszállás alatt 1940-1945. Poul Kristensen Kiadó. 135–136. old.

³⁵ A „Frikorps Danmark” [Dán Szabadsapatok] dán katonai alakulat volt zászlóaljnyi nagyságban, amely 1941–1943-ban részt vett a keleti fronton való harcban a németek oldalán. 1943 őszén feloszlatták mint önkéntes egységet, és a legénységet beolvastották a német Waffen-SS-be. (Nagy Dán Enciklopédia).

³⁶ *I Palle Roslyng-Jensen* cikke: Oroszok Dániában 1943–1945. Alcíme: „Ostruppen” és más „Freiwillige Verbände” a német megszálló hadseregben”. A magyarokról így ír: „1944 végétől az oroszokat más önkéntesekkel is kiegészítették. Az év elején különösen magyarokat küldtek nagy mennyiségben Dániába.” (405. old.) Jysk Selskab for Historie, 1975–76.

jjlandi szabotőrök értelmezték – nem voltak Dániában. A Dániába érkezett magyarok közül sokan előtte saját munkás-zászlóaljhoz tartoztak, akiket behívhattak katonai szolgálatra, de nem kaptak katonai kiképzést. Az 1944 tavaszán így rendelkezési állományba vett, de még be nem hívott férfiak számát Magyarországon 936 000-re becsülték. A behívás először 1944 októberében történt, amikor Szálasi általános mozgósítást rendelt el.

Magyarországon élesen elkülönítették a magyar királyi hadsereget az önkéntes Waffen SS egységeitől. Az önkéntes egységeket eltűrték Horthy Miklós hatalma alatt, de ezek soha sem váltak a magyar királyi hadsereg részévé. A németek 1944 tavaszán, miután elfoglalták az országot, olyan rendelet kiadását kényszerítették ki, amelynek alapján minden magyar férfit, különösen Volksdeutsche-okat, behívhattak katonának a Waffen SS kötelékébe. 1944 őszén, amikor a szovjet hadsereg közelített Magyarországhoz, elkezdtek ezeknek az új Waffen SS egységeknek a felállítását. Később Németországba vitték őket a magyar királyi hadsereg kiképzés alatt lévő egységeivel együtt.³⁷

Dániába csak a magyar honvéd hadsereg egységei érkeztek, és az a katonai szállítmány sem volt kitével, amelyet 1945. február 19-én Gødstrupnál felrobbantottak.

„Tengerbe estünk, megfulladunk”

1945 február végén egy éjszaka furcsa dolgot észlelt a dán hírszerzés egyik tudósítója a Thyben fekvő Bedsteden. A jelentésében, amelyet később írt le, felvilágosít arról, hogy 1945. február 27-én magyarok érkeztek nem csupán Bedstedenre, hanem Hurupra és a Sydthy-en fekvő Svanekejarrbe is. Feltűnt neki a rendkívül nagy idegesség ebben a csoportban. „Már Németországban annyira megijesztették őket a dánok kegyetlenségéről és a szabotázsokról szóló rémtörténetekkel, hogy a bedstedi érkezéskor, éjszaka, még a német tiszt parancsára sem voltak hajlandóak kiszállni, amíg sötét volt. Reggel jöttek csak elő a vonatból.”³⁸ A tudósító így folytatja: „Láthatóan nem nyilasok. Legalábbis nincs rajtuk semmiféle kereszt sehol, az egyenruhájukon sem, ami egyébként kicsit barnább, mint a dán. A gallérjukon van egy hajtóka, amely zöld vagy vörös. A tisztek ezen a hajtókán viselik a csillagjaikat.” Ezen kívül megemlítette, hogy a magyarok fegyver nélkül jártak, még kézfegyverük sem volt, nincsenek gépjárműveik. Az érkezéskor éhesek voltak, úgy kutatták át a szemeteseket, hogy abból látni lehetett, hozzá vannak ahhoz szokva. „Minőségben a magyarok az oroszoknak felelnek meg, és mint azok, ők is magukkal hozzák asszonyaikat”, állapította meg a tudósító.

A tudósító észrevételei első kézből adnak érdekes képet a magyarokkal való találkozásról a 91. újoncvezet 2. zászlóaljából, és a megállapítás, hogy nem nyilasok voltak, azt is mutatja hogy jó szeme volt; viszont valószínűleg nem volt tisztában, hogy mi történt a zászlóaljjal a Bedstedenbe való érkezésükkor. A katonák arról a vonatról jöttek, amelyet Gødstrupnál megtámadtak, ezért minden okuk megvolt, hogy féljenek. 1945. február 19-én a tábori lelkész ezt írta a naplójába: „A 91/II század vonatát felrobbantották 23 órakor Herningnél”. És egy pár nappal később hozzátette, hogy az elhalálozottak között volt egykori tanítványa, Sággy Dezső is a pécsi papi szemináriumból.

A félelem, hogy a szövetségesek egyik repülője megtámadja őket halált hozó terhével, végig kísérte őket. „Ez volt az egyetlen, amitől igazán féltünk. Sajnos az idő tiszta volt, az ég kék, ideális a bombázáshoz”, írta Strasser Tibor, aki hetven sorstársával tartózkodott az első zárt vagonok egyikében, az 5-ös kocsiban. Strasser Tibor csoportja száz pécsi gyermekkatonából, úgynevezett leventéből állt. 1944. november 15-én hívták be őket két csoportban; az egyik a papi szeminárium és egy gimnázium diákjaiból, a másik pedig egy ipari és egy kereskedelmi iskola tanulóiból alakult. Amikor az orosz front közeledett, 1944 novemberének végén, a fiúk indulási parancsot kaptak, felszerelték őket I. világháborús bajonettekkel, egy löszeres táskával és két kézigránáttal, amihez kaptak egy rövid utasítást: „Fogd meg a nyelét, húzd ki a biztosítékot, számolj háromig és dobd el”. Nyugatra menetelésük közben, 1944. december 14-én kötelezték őket, hogy hűségüket tegyenek Szálasi Ferencnek. Ugyanakkor katonai törvények alá helyezték, golyó általi halálbüntetéssel fenyegették meg őket, ha szökni merészelnének. Útközben találtak az 91/II-es századdal, azok a fiúkat magukkal vitték az 5., 7. és 8. század 1. és 4. szakaszába osztva be őket. „Elhagyatottaknak éreztük magunkat, de nem volt visszaút. Kemény téli hideg napok után elhagytuk az osztrák határt 1945. január 27-én, és gyalog tett meg az utat Amstettenbe. Innen vonaton folytattuk az utazást Dániába”, meséli Strasser Tibor.³⁹

³⁷ Niehorster: The Royal Hungarian Army. 144. old.

³⁸ Stockholmi archívum, XVIIb. csomó.

³⁹ Strasser Tibor: Egy magyar katona keresi a nyomát. Interjú, dán Keresztény Napilap, 1994. márc. 24.

Egy igazi dán hideg téli napon érkeztek meg, csupán pár fokra melegedett a hőmérséklet, az idő szürke volt, ködös, gyenge széllel. Amikor délután Fredericiába értek, a vonat itt hosszabban várakozott. Mellettük egy szerelvény állt német katonákkal. Harmonikáztak, énekeltek, vidámak voltak. A fiúk integettek a katonáknak, azok meg visszaintegettek. Később elhittették egymással, hogy a támadás, amely néhány óra múlva érte őket, tulajdonképpen a másik vonat, a németek ellen készült. Ebben a hitben éltek a fiúk a következő években is.

A fiúk elcsendesedtek, többen elaludtak, amikor a vonat 21,47-kor, a terv szerint begurult a herningi állomásra. A kocsiban előzőleg vita volt arról, hogy ki aludjon az ajtóhoz legközelebb eső rekeszben. A hidegről és a huzatról vitáztak, végül az örökös panaszkodásból elege lett az egyik papnövendéknek, Sággy Dezsőnek, és felajánlotta, hogy helyet cserél a folyton panaszkodó társával. Amikor a különvonat 23,10-kor, egy óra késéssel elhagyta Herninget, a fiúk aludtak. Strasser Tibor arra ébredt, hogy a vagon átbuckázik a síneken. Valamit hallott megroppanni, miután érezte, hogy zuhan ki a kocsiból. Pánik tört ki. Valaki vizet érzett a kezén, valószínűleg egy összetört kulacsból, és kiabálni kezdett:

– Tengerbe estünk! Megfulladunk!

Mások súlyos égési sebeket kaptak, amikor az ütközéskor nekiestek az izzó kályhának. „Amikor nagy nehezen kiszabadultunk a kocsiból, rögtön kiáltottuk mindenki nevét. Sággy Dezső nevét is kiáltottuk. Többször mondtuk a nevét, de Dezső nem válaszolt. Az ajtón keresztül kiesett, és a kocsira dőlt.”

A zászlóalj legénységének azt a részét, akik nem szenvedtek sérüléseket, még az éjszaka folyamán visszazárlították a Herning állomásra, ahol vasúti kocsikban szállásolták el őket. Teljes volt a zűrzavar a támadás utáni mentésben, a hatás olyan erős volt, hogy több szemtanú hányt, mialatt másokat a látvány annyira letaglózott, hogy beszorult társaiknak az összenyomódott kocsikból való kisegítése helyett tüzet gyújtottak a szántóföldön, és ott melegedtek a hideg téli éjszakában.⁴⁰ A szerencsétlenség utáni órákban és napokban mindenféle hírek keringtek. A mentőszemélyzet között volt, aki németeknek vélte a vonat utasait. Egy másik, tartósabb hír szerint menekültek voltak. Ez a hír nem volt azonnal cáfolható, mivel a sérültek között három nő és három gyermek volt, akik közül az egyik nő súlyos sérüléseket szenvedett. Ezek a félreértések okozhatták, hogy a kerület ellenállási mozgalma ahhoz a magyarázathoz folyamodott, hogy ez a csapat az önkéntes náciknak radikális magyar változata volt, akik nyilasoknak nevezik magukat. Önként utaztak ide, hogy Hitler fanatikus háborújában harcoljanak. Beleértendő e felfogásba, hogy nem kell őket sajnálni. Talán így függ össze az ügy: a szabotőrök köreiből közeli emberek mondták, hogy a hírek szerint egy német katonai szállítmánynak kell érkezni, de nem tudták, hogy ez miből áll. Lehetett volna takarmány a lovaknak, katonai felszerelés vagy katonák. Nem volt lehetőség arra, hogy ebben állást foglaljanak.

Frej Holm, aki akkor tanuló volt a Dán Államvasutaknál, és az este szolgálatban volt a herningi állomáson, elmondta, hogy lehetetlen volt információt szerezni a katonai szerelvényekről, mivel ezek bejelentése rövid határidővel történt. „Lehetett volna esetleg Fredericiába telefonálni közelebbi információért, pl. hogy egy vonat a peronhoz fog-e állni, vagy vannak-e rajta utasok stb. De a lényeg itt az, hogy egy Wehrmacht-vonatról volt szó.” Hozzáteszi, hogy mindenki tudta, hogy a Nyilaskeresztes Párt náci párt volt. Erről mind a legális, mind az illegális újságokban írtak: „Valószínűleg magukat védve állították, hogy nyilasok voltak ott. Azt hiszem, nem volt erről különösebb információjuk.”⁴¹ A magyarok az ellenséges megszálló hatalom katonai szállítmányával jöttek Dániába, ezáltal céltáblává lettek. Az ellenállási mozgalom nem azért robbantotta fel a vonatot, hogy ártatlanokat öljön meg. Homokot akartak szórni a németek háborús gépezetébe, és biztosítani Dániának a helyet a szövetségesek között. És előre lehetetlen volt megtudni, hogy ki lesz egy ilyen katonai szállítmányban. Ilyen volt a háború logikája, ezt meg kell érteni.

Ezek ellenére furcsállhatja az ember, hogy a szabotázsról még ennyi év után is hallgatnak, sohasem kaptunk magyarázatot. Érdekes lenne hallani, miért szemelték ki ezt az észak felé haladó szerelvényt (Fredericiából Hurupba), amikor a dél felé közlekedő vonatok stratégiaiilag érdekesebbek voltak, mert

⁴⁰ Carl Otto Petersen: De sorte tog: Lokomotivmand i krig [„A fekete vonat: Mozdonyvezető a háborúban.”] Hamlet, 1980. 142–144. old.

⁴¹ TV Midt/Vest: Tænder de lys på gravene? [„Gyújtanak-e gyertyát a sírokon?”] 1995. áprilisi telefoninterjú Frej Holmmal. 1996. jan. 6.

éppen ezek szállították a német katonákat az európai frontokra.⁴² És miért választották ezt a vasútvonalat (Herning-Holsterbro), amely a szakértők szerint csupán másodrendű jelentőségű volt a német szállítmányok szempontjából.⁴³

Míndezek a kérdések a háborúval függenek össze, de soha sem tették fel őket – a békeidőben sem. Több is elmondható azonban erről az esetről. Egy pécsi magyar veterán katona levelet küldött a herningi önkormányzathoz 1994. május 30-án, ami azt tanúsítja, hogy vége a magyarok 50 éves hallgatásának. A levélben Stasser Tibor röviden írt a robbantásról, és megkérdezte, hogy halott társainak a sírjai megvannak-e még. „Az egyikben egy apa fekszik a kicsi fiával”, írta, miután közölte az őt elhunyt nevét. A levélben küldött egy fényképet is az 1945. február 21-én a herningi temetőben tartott búcsúszertartásról.⁴⁴ (A cikk II. részét a következő számban közöljük.)

Søren Peder Sørensen

Emlékezés a karcagi leventékre

A helyi sajtó néhány megjegyzéséből úgy tűnik, hogy eleinte sem az iskolahagyott – 12-21 éves korú – fiúk szervezett és rendszeres testnevelését, testgyakorlását elrendelő 1921. évi LIII.tc., sem a pár évvel később kiadott kiegészítés, a levente egyesületek megalakítását szorgalmazó rendelet nem aratott osztatlan sikert Karcagon. Nyilvánvaló, hiszen az érintett korosztályok az iskola után – a családi gazdaságban vagy alkalmazottként – azonnal munkába álltak, s munkaerejük kiesését sehol nem vették jó néven. A törvény nyomán 1923-ban felállított Levente Egyesület és az ott folyó munka jó pár évig igen népszerűtlen volt. Mivel a levente intézmény a katonai előképzést volt hivatott biztosítani, a különböző korcsoportokra osztott fiúk a katonákéhoz hasonló szervezeti keretek között működtek. Előjáróik, parancsnokaik voltak, egyensapkában jártak, s a testedzés mellett alaki illetve alapfokú fegyverismereti kiképzést kaptak. Ehhez járult a hazafias nevelés, az iskolában szerzett tudás bővítése, mert – mint az az 1930-as években elhangzott – a levente kiképzés céljaihoz „a lélek és szellem művelése, a baráti együttérzés kifejlesztése, a bajtársi együttvé tartozás érzetének felkeltése” is hozzátartozott. Ugyanakkor a levente ügyeket felügyelő Városi Testnevelési Bizottság annak is megtalálta a módját, hogy a leventéket ne kizárólag csuklógyakorlatokkal várja a kiképzés. Az egyesület egyik első elnöke megszervezte a leventezenekart, amely nem csak a leventék kötelező ünnepein (március 15., a kormányzó születésnapja – június 18., a Hősök Emléknapja: május utolsó vasárnapján, augusztus 20. és október 6.) szolgáltatta a zenét, de az ünnepi alkalmakat, a kulturális műsorokat, színelőadásokat záró táncvigalmakon is. Kiemelkedtek az ünnepi alkalmak közül a (tan)év végi, pontosabban a kiképzést záró nagyszabású leventenapok és sportbemutatók, amik után – az aratásra és más mezőgazdasági munkákra tekintettel – általában hosszabb szünet következett. Egyébként pedig nem volt kivétel: a foglalkozásokon megjelenni kötelező volt, az esetleges (és igazolatlan) távolmaradásért a szülőket vagy a munkaadót vonták felelősségre és marasztalták el. Igaz, olyan mezőváros esetében, mint Karcag, a testnevelési bizottság a gazdaságok érdekeit is igyekezett szem előtt tartani, bár jelentős engedményeket nem tudott elérni. (Megpróbálták például kijárni, hogy az egész éven át tartó foglalkozások helyett a leventék 4-6 hetes „intenzív” képzéssel tudják le az oktatást. A kísérlet persze sikertelen maradt.) A képzést 1939-től legalább évi tíz hónapban és heti négy órában szabták meg.

A hatalmas kiterjedésű tanyavilágban élő fiúk oktatására a határt az 1920-as években öt – az '30-as évek végétől hét – leventekörzetre osztották. Mivel akkor még nem épült ki a tanyai iskolák rendszere, a kiképzés céljaira az állami vagy városi tulajdonú területeket, épületeket, néhány gazda tanyáit, illetve azok környékét vették igénybe. Oktatóhelyek voltak 1929-ben a karcagi határban Ágotán, az apavári

⁴² Aage Trommer: Jernbanesabotagen i Danmark. [„Vasúti szabotázs Dániában”]. University Press 1971, ahol a 24. oldalon írja: „Általában ki lehet jelteni, hogy csupán a Dániában délre irányuló transzportokat volt érdemes szabotálni. Amennyire a vasúti szabotázások késleltetni tudták ezen transzportok mozgását, a dán ellenállás taktikus segítségét tudott nyújtani a szövetségeseeknek keleten és nyugaton.”

⁴³ Aage Trommer egy 1996. április 20-i levélben felvilágosít, hogy a németek főleg a Holstebro–Vemb-Skjern–Esbjerg–Bramminge vasútvonalat használták katonai transzportokra Észak-Nyugat-Jyllandról. Ha ez a vonal le volt zárva, az említett Herning és Holsterbro közötti vonalat is használhatták.

⁴⁴ Strasser Tibor levele, amelyet a herningi önkormányzat „Teknisk Forvaltning”-ja vett át, 1994. jún. 2-án kelt.

vasúti állomáson, a Papp Elek tanyán, a bócsai halomnál és a tatárülési csárda környékén, vagyis a várostól 10-15 kilométeres körben. A levante intézmény (vagy ahogy akkor emlegették „a levante”) tehát a tanyavilágban is gyökeret vert, s hogy még sikeresebb legyen, a belügyminiszter 1932-ben a levanteoktatókat hatósági közegek nyilvánította, s azután megbántásuk, esetleges inzultálásuk súlyos következményeket vonhatott maga után. A lapok pedig nem győzték hangsúlyozni: „Önmaga, gyermeke, az ifjúság és hazája ellen vét az a szülő vagy gazda, ha fel nem ügyel arra, hogy az ifjak a levante oktatásban megjelennek-e, vagy éppen attól távol tartani igyekeznek.” Az is megtörtént viszont nem egyszer, hogy a távolmaradó fiatalt akár a tanyáról is előállították a csendőrök. Nyilvánvalóvá tette ezzel is: a levante minden arra alkalmas fiatal számára kikerülhetetlen kötelesség. Az intézménnyel szembeni „hidgység” mindezek mellett is nagyon nehezen engedett.

Az 1930-as években viszont már egyre jobban érződött az egyesület működésén (és megítélésén) a kiképzést irányító katonatisztek jelenléte. A munka átszervezésére és megélénkülésére utal, hogy 1934-ben, az oktatói létszám kiegészítésére 45 önkéntes végezte el a segédoktatói tanfolyamot. Ugyanebben az évben, június 27-én, az egyesület működésének tizenkettedik esztendőjében, a Városháza előtt megtörtént a karcagi levanték zászlajának felszentelése. Az ünnepélyen dr. Kiss Mihály, a frontharcosok szövetsége helyi elnöke mondott beszédet, a város három felekezetének (református, római katolikus és izraelita) papjai pedig megáldották a lobogót. Fél év múlva, 1934. december 6-án (a kormányzó névnapján), „ködös, borult, sáros időben”, a városon kívül létesített Hősök Ligetében, a frontharcosok és a hadirokkantak egyesületei, a vitézek valamint a gimnázium növendékei jelenlétében felavatták az első világháború karcagi hősi halottainak emlékművét. (Talán így válaszolva arra, hogy a város évről évre halasztotta a hivatalos, központi emlékmű elkészíttetését.) A „beton alapon álló, gránitból emelt” csonkakúpából „derékban kettétört oszlop emelkedett ki”, szimbolizálva a megcsonkított országot, az emlékmű Erzsébet-liget felé néző oldalán tábla emlékezik a hősökre. Az egyszerű, szerény kis emlékmű tervezése, megépítése a Levante Egyesület érdeme.

A város szívében is emeltek maradandót. A karcagi levanteoktatók 1933-ban egy országzászló felállítását határozták el. (Akkor már országzászló száznál több ilyen volt.) Az országzászló költségeire gyűjtést szerveztek, amelynek nyomán 1935 tavaszára 400 pengő gyűlt össze. Ebből építette fel a 4 méter magas talapzatot ifj. Barát Mihály kőművesmester, vállalkozó (az ő munkája a ligetbeli emlékmű is). A talapzatból három méteres (piros-fehér-zöld) zászlórúd nyúlt az ég felé. Az Országzászlót 1935 májusának utolsó vasárnapján (26-án) a Hősök Emléknapján mintegy hatezer ember jelenlétében avatták fel. A következő évben Kulhey Zoltán alezredes – testnevelési vezető – javaslatára megkezdték a már korábban elhatározott Levante Otthon létesítését. Az első székházat a Városudvaron álló, használaton kívüli ménistálló átalakításával hozták létre, a testnevelési bizottságban is részt vállaló Nagy István építőmester nagyon kedvező árajánlata mellett és a városi pénztár támogatásával. Néhány hónap múlva egy-két szakosztály helyet is kapott benne, de az ünnepélyes átadás és felavatás 1938. szeptember 4-én történt meg. Az egyesület elhelyezése ezzel korántsem zárult le, mert 1942-ben még mindig tárgya a testületi üléseknek, hogy milyen fontos lenne most már a törvény által is előírt megfelelő levante székház, a tanyai körzetekben pedig levante oktatótermek és gyakorlóterek építése, hiszen a városban 1400 levantekorú fiú él. A képviselő-testület ígerte ugyan jóindulatát, de a szükséges anyagiak híján tíz év alatt gondolta elérhetőnek a megvalósítást. A háború végéig néhány létesítmény valóban elkészült.

*Az 1934-ben felavatott emlékmű a Hősök Ligete szélén.
A márványtábla felirata: „A Hősök halhatatlan emlékének – a Karcagi Levante Egyesület.*

A Levente Otthon felavatásánál (1938-ban) ismét elhangzott: az itt folyó képzés célja, *”hogya a levente olyan emberré nevelkedjék, aki békében erős, munkás polgára, háborúban pedig bátor, vitéz harcosa a hazának.”* Az 1939. évi II. törvény (a honvédelemről) már a második feladatot emelte ki, teljes egészében átvéve a felügyeletet a levente intézmény felett. A háború idején pedig már levente hadtest működött járási, ezen belül községi parancsnokságokkal.

A karcagi leventék első háborús mozgósításáról 1944-ből van tudomásunk. Abban az évben megalakult a 661. sz. Munkavezető Törzsparancsnokság, amely alapszabály-rendeletében – hivatkozva a Belügyminisztérium hasonló rendeletére – kimondta, hogy honvédelmi munkára minden 14 és 70 év közötti férfi igénybe vehető. Ez a parancsnokság 1944 májusában adott utasítást a Karcagi Népmozgalmi Hivatalnak 200 munkás kiállítására. A parancs elsősorban a levente korosztályt érintette. A hivatal 600 idézést adott ki a megfelelő létszám érdekében, s a beidézettek közül csak az öt holdon felüli gazdák családját, és a leszerződött aratómunkásokat mentesítették. A szakaszokra osztott 14-17 éves fiatalokat júniusban, felnőtt parancsnokok vezetésével, vonaton indították útnak Óradnára, az Árpád-vonal építési munkáihoz. (A gimnazistáknak ugyanezen a nyáron a szolnoki munkatáborba kellett bevonulniuk.) Az Óradnára vezényeltet 1944. augusztus 26–28. körül, a hadi helyzet változása miatt visszavonultatták. S ezen csoportok közül a következő hónapokban nem egy, katonai alakulatokhoz csapódva, Ausztria területére sodródott. Mindenestre még 1945 nyarán is érkeztek haza olyan fiatalok, akiket egy évvel korábban Óradnára vittek el.

Idehaza 1944 szeptemberétől a Honvédelmi Minisztérium utasítására, a levente hadtest parancsával a járási levente parancsnokság hajtotta végre a behívásokat, mégpedig SAS (Sürgős, Azonnal Sürgős) behívóval. Október első napjaiban, amikor már nem volt idő szétküldeni a behívókat, a karcagi honvéd állomásparancsnok (egyben levente járásparancsnok) egy csendőr kíséretében, a lakásukon kereste fel a mozgósítottakat és személyesen adott utasítást az azonnali bevonulásra. Az iratok szerint a behívottak kisebb- nagyobb létszámú csoportjai 1944. szeptember 14-én, 23–24-én, 27–28-án és 30-án, valamint október első napjaiban vonultak el innen. Az őszi mozgósítás ismét munkavégzésre szólt. A leventék egy része vagy két hétig a Tiszánál dolgozott, ezután katonai alakulatok kíséretére (pl. a trénnhez) rendelték őket. Egyesek így kerültek a front közelébe a Duna-Tisza közi és a dunántúli harcok idején, más részüknek a front mögött igyekeztek munkát és ellátást találni, s a visszavonulás közepette egyre nyugatabbra húzódtak velük. Bár az adódó alkalmat kihasználva sokan elszöktek, mégis többen estek orosz vagy amerikai fogságba (egyikük például Jugoszláviából, a Póla-félszigetről szökött haza.) Néhányukat a ”Hunyadi” páncélgránátos zászlóaljba csábították, s hazatérésük idején, pusztán ezért kerültek bíróság elé. A fogságból aztán ki-ki szerencséje szerint: még 1945-ben, vagy éppen 1-2 év múlva érkezett haza, többen pedig sohasem.

Az II. világháború karcagi áldozatai között 24 leventét találunk, ám közülük a 17-en itthon, a város első megszállása hajnalán estek el. A tragédia, ami az itthon maradt leventék történetét lezárta, és két évtizede még több változatban is keringett a városban, ma már nem rekonstruálható teljes egészében és megbízhatóan. Előzményei az októberi behívásokig nyúlnak vissza, amikor a bevonulási központ állományába tartozó tartalékos főhadnagy, levente járásparancsnok nemzetőrség felállítására kapott utasítást. A parancs eredetileg „két korosztály” mozgósításáról és nemzetőri bevetéséről szólt. Az összegyűlt 70-80 leventét azonban rövidesen a Tiszához vezényelték. Az újabb – október 5-én érkezett – parancs ismét utasításba adta a nemzetőrség megalakítását, ami zömmel 19-21 éves fiatalokból meg is történt. A frissen szervezett (mintegy 26-28 fős) csapat tagjai között október 7-én 26 darab leventepuskát (kispuskát) osztottak ki, s mivel többen meztőláb és rongyosan érkeztek, az egyesület raktárából lábbelit és egyenruhát is kaptak. A levente nemzetőrség megalakulásával feloszlott az addigi polgárőrség és azt követően a leventékből állítottak őrséget a Postához, a polgári leányiskolához, a postaépülettel szemben, a Széchenyi sugárút és a Püspökladányi út sarkán álló leventeparancsnoksághoz, ahonnan egyé-
b-

Az Országzászló a református templom előtt (1930-as évek)

ként a várost átszelő főút forgalma is megfigyelhető, ellenőrizhető volt. Rövidesen rendszeres fegyveres őrzéjratok indultak a városban, mert a közhivatalok, a rendőrség, a csendőrség és a katonaság elvonulása után több helyen feltörték az elhagyott, lezárt boltokat, a zsinagógát és megkezdődött a fatelepek árukészletének széthordása.

A leventék tehát október 8-án napközben a városban járőröztek, a vizsgálat során kihallgatott tanúk szerint azonban több kocsmában is megfordultak, este pedig visszatértek a főtérszomszédságában lévő parancsnokság épületébe. Előljárójuk, az említett főhadnagy, amikor nap közben eligazítást tartott, s azt mondta nekik „*Fiúk!, ha jön az orosz ne álljatok ellen. Dobjátok el a ruhátokat és a fegyvereket és menjetek haza. Addig őrizzétek meg a várost, nehogy a csőcselék fosztogasson.*” Este a lőszer egy részét is beszedte, s miután ismét megtiltotta az ellenállást, hazament. (Eleinte nem értettem, miért tért haza, de amikor erről kérdezősködtem, az események néhány kortársa azt mondta, akkor szinte lehetetlennek tűnt az oroszok ilyen gyors előnyomulása. A legtöbben nem hitték el, hogy szinte a szomszédban vannak.) Tény: Plijev tábornok hadtestének csapatai október 8-án éjszaka délkeleti irányból, Füzesgyarmat – Bucsfa felől megérkeztek a városba. (A hagyomány itt téved. Olyan vélekedés is van ugyanis, hogy a városi küldöttség ment az oroszok elé és közölte, hogy a várost a német és a magyar egységek is elhagyták. Valóban volt ilyen követség, de csak néhány nappal később, a német ellentámadás kifulladását követően.) Az emlékezet szerint akkor hajnalban ellenállás nélkül gördülhettek be Karcagra az első harckocsik, rajtuk a felkapaszkodott gyalogsággal. Egy ilyen harcjárműre lőttek rá október 9-én hajnalban a parancsnokság épületében éjszakázó, s a vizsgálat anyaga szerint még vélhetően mindig kaptos leventék. A szóbeszéd sortüzet mond, egy másik (híhetőbb) változat szerint, egy vagy két kispuska dördült. A vizsgálat anyagában az áll, hogy a fiúk „9-én hajnalban a bevonuló szovjet katonákra a levante parancsnokság épületéből reálövöldöztek”, és halálosan megsebesítettek egy tisztet. A partizánakció megtorlása pillanatokon belül megtörtént és (a hadseregek általános gyakorlata szerint), nem ismert kíméletet. Az épületben lévők közül csak néhányan tudtak elmenekülni, a helyszínen talált fiatalembereket – az anyakönyvek szerint 13 főt – azonnal kivégezték, s az anyakönyvek bejegyzései azt mutatják, még néhány nappal később is lőttek agyon fiatalokat a városban illetve a közelebbi tanyákon, jöhetnek utóbbiak egy részének semmi köze nem volt október 9-e hajnalának eseményeihez. Összesen 17-19 levante haláláról szólnak az iratok. Az épületen belül, a bejárat előtt a pihenőszobában, illetve az utcán heverő holttesteket a délelőtti folyamán hozzátartozók és ismerősök szállították el. Temetésükre az október 9-én déltől fellángoló harcok közepette október 10–11-én került sor a keleti oldalon fekvő Borjúdülő temetőben.

A várost október 11-én foglalta el a szovjet hadsereg. A leventék tragédiájával kapcsolatban legközelebb 1945 márciusában volt hivatalos eljárás. A Nemzeti Parasztpárt karcagi csoportja beadvánnyal fordult a város ügyeit irányító Nemzeti Bizottsághoz, és követelte az eseményelért felelős személy kiderítését és felelősségre vonását. Ennek nyomán a leventék parancsnokát április 10-én (május 9-ig) előzetes letartóztatásba helyezték, a rendőrség pedig széles körű nyomozást indított, melynek során felderítették és kihallgatták a túlélőket és számos más szemtanút is. (Az ügyben a hadbíróóság felmentő ítéletet hozott.)

Talán ez volt az utolsó olyan hivatalos rendelkezés, amely az egyesület (országos) feloszlásán túlmenően a karcagi leventékkal foglalkozott. Tragédiájukat városszerte ismerte, hallotta mindenki, de még évtizedek múlva is csak családi vagy baráti körben, csendben szóltak, váltottak róluk néhány szót – hisz a mozgalmat a későbbiekben minden fórumon „lefaszították”. Hasonló indokkal bontották le az országzászlót, a Levante utcából Bem utca lett, az első világháború áldozatainak emelt, 1934-ben felavatott emlékművet az idők során benőtték a Hősök Ligete gondozatlan bokrai és fái. Szerencsére, mert ez mentette meg az utókornak. 1989-ben megkezdődött a II. világháború karcagi áldozatai névsorának összegyűjtése, ma Györfi Sándor szobrászművész alkotása állít emléket a világháború 361 katonára, 24 levante és 69 polgári áldozatának és a Holocaust 446 mártírjának. A város 1996-ban a régi helyén ismét felépíttette az országzászlót, a ligeti Hősi Emlék előtt pedig virág nyílik ismét, hírmondójaként a helybeli leventéknek, a háborús évek ifjúságának is.

Elek György

„Kis fények nagy árnyékok alatt”¹

Rákóczi-telepek² háborús visszaemlékezései

Az élettörténeti módszer jelentősége a társadalommal foglalkozó tudományok számára is egyre nő. Szubjektivitásuk ellenére az önéletírások dokumentumok, sőt többek azoknál. A visszaemlékezések hol erős, lenyűgöző gyökerekként, hol észrevétlen, ám pótolhatatlan hajszalerekként éltetik a néprajzot, a szociológiát, a filozófiát, a politikát, az irodalmat s a történelem tudományát. Varázsuk másik titkáról Paul de Man úgy szól: „Az autobiográfia nem műfaj, vagy mód, hanem a megértés vagy olvasás alakzata, mely bizonyos fokig minden szövegben megjelenhet.”³

Az intertextuális megközelítések erősödésével is élénkült az elmúlt évtizedekben a visszaemlékezések iránti érdeklődés. Bennünket, pedagógusokat leginkább mégis az indított az itt olvasható anyagok gyűjtésére, hogy azokkal tanítványainkat segítsük. Akik sokszor éppen egy-egy ilyen, néha suttogóra fogott, olykor töredékes, máskor csapongó beszélgetés révén döbbennek rá: a történelem nemcsak a könyvek lapjain olvasható. Apáink, nagyapáink, de a mi hétköznapijaink is formálták, formálják azt, magunk is alakíthatjuk, bennünket is sodor.

Mérleget készíteni a megéltokról: csalahatatlantul megmutatja: mezsgyén állt-e a számvető, avagy bárdza mentén, netán annak ellenében. Ehhez bátorság, őszinteség, bölcsesség szükségesletik.

„...emlékből raktam össze rőzsét,
multból máglyát jövőm alá,
s tegnap tüzeze holnap hőjét,
magamat dobtam égni rá.”⁴

Rákóczi-telepen vállalták a visszaemlékezések kockázatát; azt, hogy kétségek, megnyugvások kiszámíthatatlan változásai közepette olyasmiről is szót ejtsenek, melyről a legszívesebben elfeledkezének. A világegést közülük ki így, ki úgy élte át, ki helyben, ki távolabbra szakadva. Ki fegyverrel a kézben, ki saját félelmével harcolva. Most mégis mindannyian azt szeretnék: tapasztalatuk segítse az utánuk jövőket. Morális parttalanságunkban azonban még mi, a derékhad is megingathatatlan támpontokat kapunk tőlük.

A rákóczi-telepi iskolában⁵ közelmúltunk és jelenünk kisebb-nagyobb léptékű változásai ellenére nyolc esztendeje működik hagyományörző programunk. Nemcsak tanórák, modulok, szakkörök, ünnepek és sajátos rendezvényeink keretein belül, de helytörténeti kutatások formájában is. Tanulóink a helyi múzeum anyagának megismerésén túl évről-évre faggatják az idősebbeket az általuk átéltekről. Sokat tanultak az önéletíró parasztoktól, a zsidóüldözés résztvevőitől, falujuk és az iskolájuk történetét formálóktól. Immáron a II. világháborút megélteteket szeretnék szóra bírni. Elhatározásukkal a Rákóczi-telepi Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesületéhez⁶ kopogtattak be. Csütörtökönként a hajdani fonóbéli hangulatot idézve kerülnek elő az ide járók életének meghatározó élményei. A klub tagjai örömmel fogadtak bennünket, a magnetofon felvételektől sem ózdkodtak.

¹ Sinka István művének címe.

² „A Horthy-rendszer 1920-as földreformja semmit sem segített a földéhségen Orosházán, egyedüli eredménye két új településrészt, az ún. Nagyatádi-telep és a Rákóczi-telep létesítése. A Nagyatádi-telepen 211, Rákóczi-telepen két részletben összesen 787 db 300-400 n-öles házhelyet osztottak ki. A Rákóczi-telep 1922-ben kezdett beépülni. (illetve összeépülni a közeli s már lakott Gyopárhalmával), az első két és fél évtizedben ...szinte kizárólag nincstelen proletárok lakták.” (Szabó Ferenc: A belterület története. Orosháza néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza 1965. 32. old.)

³ Z. Varga Zoltán: Önéletírás-olvasás. Jelenkor. 2000. január

⁴ Babits Mihály: Az életemet elhibáztam

⁵ 2000 szeptemberéig önálló: „V. Számú Általános Iskola”; 2000 szeptemberétől, mint az orosházi „Eötvös József Általános Iskola” része; 2006 szeptemberétől az „Eötvös József Általános Iskola és Gimnázium” telephelye; 2007 szeptemberével kezdődően „Orosháza Város Általános Iskolája” telephelyének attól 5 km-re lévő telephelye.

⁶ A Rákóczi-telepi Nyugdíjasok Érdekvédelmi Egyesülete tíz éve létezik. 2007-ben 118 tagot számlál. Heti egy alkalommal találkozáva nemcsak beszélgetnek, kártyáznak, biliárdoznak, név- és születésnapokat ünnepelnek, de tartanak Papa-mama-unoka napot, kirándulnak, s szüreti báljuk környékén még a pálinkafőzeteiket is zsúrizik. A csoport mozgatórugója mindőjük kedvence: Kasza Béláné Rózsa Eleonóra gondnok. Az ő szíves segítségével jutottunk el mostani beszélgetőtársainkhoz.

Hagyományörző programunk keretében talán sikerül egy kicsit közelebb hozni egymáshoz a különböző generációkat is. Úgy tapasztaltuk, tanítványaink a falubéliek élménybeszámolóiból többet merítenek, mint az olykor távolinak és megfoghatatlannak tűnő eseményeket idéző tananyagokból. Rácsodálkoznak arra, hogy a köztük, velük élők részesei voltak; alakítói, szenvedői, élvezői annak, amikről a könyvek írnak. A visszaemlékezőket pedig a gyerekek érdeklődésén túl lelkesíti, hogy az általuk megélték immáron hanganyagra, írásban megörökítve dacolnak az enyészettel.

Társadalmi változásaink szétzilálták a családon belüli egymásra hangoltságot. Csorbították a tapasztaltabb generációk tekintélyét, feledtették a másakra figyelés fontosságát. Szándékunk tévoa és apró lépés ugyan mindennek orvoslásában, de hisszük Reményik Sándor szavait:

*„Egy iskola lesz egész életünk,
S mindenki mindenkinek tanítója...
Nem leszünk semmi más:
Hitben, hűségben, tisztaságban
Egymásnak folytonos példaadás.”*

A megemlékezések között akad líraibb és akad dokumentumjellegű is. Ám valamennyinek az őszinteség a mozgatórugója, hiszen saját életük hitelesítésének kényszere hajtja őket. A szóbeli öngazolások nyomán tapasztaljuk, hogy a rákóczi telepipek életüknek itt-ott felfeslett szövedékét emlékszálaikból újrászótták. Amit nem tartottak beilleszthetőnek, kihagyták. Sok jelentéktelen részletet a legprecízebb leltárból is kíméletlenül kivert az idő, de akadt olyan, amiről fontossága ellenére is egyszerűen megfelleltek. Az önéletírások nem az eltelt évtizedek reális tartozik–követel mérlegei tehát, s még tovább torzítja őket a mi, személyes tapasztalatainkból vagy tapasztalatlanságunkból sarjadzó olvasatunk. Többen kérésünkre azonnal belekezdték a múlt idézésébe, mintha ők is vallanák: „Lelkem történetének megírását ígérhetem, s hogy híven megírhasam, nincs szükségem egyéb följegyzésre: elegendő, ha – mint eddig is tettem – magamba tekintek.”⁷

Az összegyűjtött s most csokorba fogott munkák olykor csak fel-felcsukló mondatai ismertetik meg velünk egy letűnt világ örömeit, fájdalmait. Megtanítanak a valót igaz arányaival méricskélő szemhunyorításokkal látni társadalmi összefüggéseket és visszasságokat. Néha zavarba ejtő intimitásukkal láncolnak magukhoz. Sokan paraszti életrevalósággal világítanak rá az igazán fontos dolgokra. Háborúról beszélnek, de talán éppen ezért, hogy hébe-hóba a könnyek alól is felderülő mosolyuk Heltaival szólva sugározza: „Az élet szép, néked magyarázom?” A visszaemlékezések külön értéke, hogy a háborús helyzetben túl képeket villantanak fel a békeidő mindennapjaiból, tudatvilágából, közösségeik értékrendjéből és szokásaiból is.

Az elhangzottak műfaji meghatározásával nem próbálkozunk, érezve annak vitatottságát. „Igaz történetek láncszerű összekapcsolásával keletkezik az a nagyobb lélegzetű, prózai epikum, amit jobb terminus híján „visszaemlékezés”-nek nevezhetünk. E műfajcsoport a gyakorlati életben nehezen megragadható, létét elsősorban a szisztematikus néprajzi, szociográfiai és történeti kutatásoknak köszönheti.”⁸

Izgalmas észlelnünk az általuk említésre méltó események súlypontjainak és bírálatának különbözőségét. Narrációjuk ugyan sok hasonlóságot mutat: időben visszatekintve, nézőpontváltás nélkül, a nők általában érzelmi, a férfiak gyakrabban megismerő megközelítéssel avatnak történeteikbe. Mégis különleges élmény megtapasztalni, hogy hiába kötötték beszámolójukat azonos időszakhoz, mintha mind másról szólnának. Egy kicsit mindeniküknek más a látószöge. És nemcsak annak okán, hogy volt köztük kislelő paraszt, tanító, cseléd, csendőr, rendőr, hanem azért is, mert mind önmaga teljességét kereste. Gyakran említésre méltónak találták a külső szemlélő számára jelentéktelennek tűnő epizódokat is, de éppen ettől vált a közléseikből⁹ kötött csokor lenyűgözően sokszínűvé. Az oktanal megszűrés azonban egyformán iszonytatta az életet mindenkor tisztelő, de a természetes halál elkerülhetetlenségével is számoló embereket. Az eskü kötelez, de a paraszti életösztönnek olykor felül kellett kerekednie a csak normális körülmények között betartható erkölcsi kategóriákon: „Föloldom magam, ki él, segít nekem”¹⁰

⁷ Rousseau: Vallomások. Magyar Helikon 1962. 273–274. old.

⁸ Küllös Imola: Az igaz történet és a folklór. Élettörténet – önéletrajz. Magyar népköltészet. Főszerkesztő: Vargyas Lajos: Magyar néprajz V. Budapest 1988.

⁹ A közlések hangsúlyon rögzítve e sorok írójánál találhatók

¹⁰ József Attila: A bűn

Györe József

1922-ben, Kiscsákön születtem, második gyerekként. Nővérem még az én világrajövetelem előtt meghalt. Szüleim gazdálkodtak. Elemi iskolámat itt, a polgárit Orosházán végeztem. 1941-ben a Miskolci Evangélikus Tanítóképzőben néptanítói, evangélikus kántori és leventeoktatói oklevelet kaptam. Ezt követően Munkácson tettem esküt, majd a kárpátaljai Ilonok-Újfaluban tanítottam másfél esztendőig. Onnan vonultam be katonának. A fogságból hazakerülve nyolc esztendőn át szülőfalumban, majd 29 évig az orosházi Rákóczi telepen dolgoztam, itt igazgatóként. 1982-ben kerültem nyugdíjba.

1943 őszén az orosházi gyalogsághoz hívtak be. Karácsonytól már Békéscsabán folyt a kiképzés. Az érettségizettek és tanítóképzősök karpaszományosok lettek, így újoncként nem kellett krumplit pucolni és folyosót felmosni, de a kiképzésünk annál kutyább volt. A kimenő ruhánkra nem mondhatni, hogy rongyos lett volna, de a gyakorló ruha igen. A bakancsot egy éjszakán át vízbe áztattam, hogy fel tudjam venni. Persze, hogy nem állt meg benne a bakancsszög. Pedig akinek egy is hiányzott, az ügyeletes őrmester nem engedte ki a kapun. Minden szombaton lehetett eltávozását kérni, de vagy elengedett a századparancsnok, vagy sem. Az orosházi laktanyában szerencsém volt: a hadnagya, akinek a foglalkozás-könyvet kellett vezetnie, velem íratva. Ezért aztán a karácsonyi és az újévi szabadságot is megkaptam. Csak a foglalkozási tervet kellett bevennem ez alatt.

A békéscsabai gyalogsági laktanyában (ma iskola) a tisztii kiképzőn kegyetlenül bántak velünk. A sárban csúszás-mászás után úgy-ahogy kimostuk a ruhánkat, aztán magunk alá tettük, hogy éjszaka megszáradjon. Senkinek sem lehetett tiszta a puskája, csak egynek, akinek az apja a kiképző őrmester volt. Így aztán amikor január elején azt mondták, hogy megyünk a frontra, üdvölgéssel fogadtuk. Merthogy az is jobbnak tűnt ennél.

Őrvezetőként jöttem vissza Orosházára, hogy az itteniekkel menjek 1943-ban harcolni. A Felvidéken léptük át a határt. Én azonban mindössze hat napig voltam szentől-szemből az ellenséggel, mert megsebesültem. Egy repeszgránát a mellemet érte. A szegycsont nem engedte, hogy halálos legyen. A tábori kórházból vonattal Debrecenbe vittek hadikórházba. Csak ott kaptam kötést. Addigra már azt hittem, megfulladok a gennytől. A vonaton volt egy orosházi evangélikus pap, Gyurán György lelkész, aki megírta a szüleimnek, mi történt velem és hová visznek. Kalocsára kerültem. A sebem alagútszerű volt, így amikor felül beleöntötték a fertőtlenítőt, alul kifolyt. A vállamban lévő repesz ma is benn van. Kalocsán egy évig lehettem. A kezelésem ugyan hamarabb véget ért, de összeismerkedtem egy önkéntes ápolónővel, aki a századparancsnok feleségének a testvére. Az ő révén a kórház irodájába kerültem. Nem tudtak visszaküldeni a csapatomhoz, mert amikor az orosházi 19/3 érdeklődött utánam, összetéptem a levelüket. De ahogy a kórháznak menekülni kellett, én is Pestre, majd Sopronba kerültem. Ott vártam meg az oroszokat. Átöltöztem civil ruhába, de hamar elindultam hazafelé, így azonnal elfogtak.

Sopronban voltam három hónapig, ugyanennyi ideig a Románia területén lévő Tekucsban. Vonattal vittek oda, de olyan melegben, hogy nem egy embert ki kellett a vagonból dobni, mert meghalt. Harmincan kaptunk egy vödör vizet egy napra, mellé szárított halat. Persze nem ettük meg, mert a szomjúság nehezebb az éhségnél. Olyan sokszor félreállítottak bennünket, hogy négy-öt nap alatt értünk oda. Az ottani fogolytáborban is összefogtunk nyolcan, tízen, és egy valaki mindig, éjjel is sorban állt közülünk vízéért. Ugyan csak féltenyényi szárított kenyér volt a fejadag, de még ennek a felét is képes voltam odaadni egy slukkért. Egy cigarettát hatan szívtunk el, adogattuk egymásnak. Édesanyámtól a képesítómre kapott gyűrűt is csaknem feláldoztam cigarettáért, aztán csak kibírtam. Szapannal nyomva őriztem. Pusztított a hasmenés. Gerendára állított latrinán végeztük a dolgunkat. Felfújódta az emberek, de orvost nem is láttunk. Aki megbetegedett, az vagy magától meggyógyult, vagy meghalt. De hát fiatalok voltunk, úgyhogy a legtöbben kibírtuk.

Köre kötött üzeneteket hajgáltunk ki a táborból, a környékbeliek sokat elküldtek belőlük. Be azonban nem jutott hír. Akadt azonban, hogy valaki kapott otthonról csomagot. Egy fára akasztották ki annak a nevét, akinek érkezett valamije. Nagyon meglepődtem, mikor egyszer az én nevemet olvastam ott. A csomagozás miatt nem is mentem reggelizni. Úgy ám, de a Györe József névre ketten jelentkezünk. Mekkora baj, ha nem az enyém a küldemény, hiszen kimaradt a reggeli. Pedig olyan éhes voltam, mint a farkas. Végül megkérdezték: anyja neve, és a csomag az enyém volt. A címzésből már láttam, él az apám, a téstáról megtudtam: az anyám is.

Kint a szabadban aludtunk. Nem volt fedett helyünk. Letetvesedtünk. Néha beadhattuk a ruhánkat, akkor száraz melegben megölték a tetveket. Megsültek. Ahogy kikaptam, megráztam, s mint a mák, úgy szóródtak a földre.

Egyszer az apám meglátogatható. Kapcsolatot teremtett a tolmáccsal. Pálinkával. Azzal lehetett ott mindent. Jött is a tolmács: itt az apja, öltözzön át. Merthogy civilben voltam és csak katonaruhában lehetett kimenni. Kértem kölcsön és kimehettem fát vágni ahhoz a házhoz, ahol a tolmács lakott. A háziasszony még mondta is: beszéljessenek nyugodtan, alszik a tolmács. Én tudtam, miért mondja: meg lehetett volna lépni. De két dolog visszatartott: a hatvanéves apám tehervonat tetején jutott el hozzám, s ezt az idős embert kapják el helyettem? A tolmács is jót tett velem, s ha nem vitt volna vissza, becsukják. Ha egyedül lettem volna, az más. Ennivalóm volt, a búzát még nem aratták le, ha belefekszem és nem mozgok három napig, hiába keresnek. Aztán elindulhattam volna. De így nem kockáztattam.

Később aztán osztályoztak bennünket: olyan egészséges voltam, hogy egyes osztályzatot kaptam, ami alapján a bányába kerültem volna. Ám jött Sztálin nagyparancsa, és 1945 őszén, telén hazajöttem.

Juhász István

Napszámos szülők gyermekeként születtem 1915-ben, a vásárhelyi tanyavilágban, Külső-Szörháton. Nem nagyon dicsekedhetek az iskoláimmal. A vásárhelyi határ egyik iskolájában végeztem két elemi. Két bátyámról tudok, 2-3 kislány született előttünk, de korán elhaltak. A határban jómódú parasztok is éltek. Amelyiknek 30-40 holdja volt, az csak kis ember. Akadt, aki azt mondta, kétszáz holdnál kezdődik az ember. Ők cselédeket tartottak. Így lett nekem is mezőgazdasági cseléd a foglalkozásom. Aztán csendőrnök jelentkeztem, amiért hat évig fogságba kerültem. Szabadulásom után a Szentesi Magasépítő Vállalatnál kaptam munkát, majd húsz évig az orosházi Tóth Malomban voltam rakodó. Egy lányom, három unokám és hat dédunokám van. 1975-ben jöttem nyugdíjba. Rákóczi telepen vettem egy kis házat, a két kezemmel alakítottam. Valahogy bevett itt ez a nép.

1939-ben vonultam be katonának, Szegedre, az V. Híradós Zászlóaljhoz. Úgy mondták, két évre, valószínűleg 22-23 hónapra. 1940 nyarán a zászlóaljtól áthelyeztek a hadtesthez. Szegeden volt az V. Hadtestparancsnokság. Kiskunfélegyházán épült egy légvédelmi központ, ami részben a föld alatt is volt. Benne hatalmas telefonközpont. Nem dugattyús, hanem billentyűs. Katonáéknál ennek a kezelését is megtanultuk. A gyalogsági laktanyába voltunk elhelyezve. Azt mondták ránk, úri katonák.

1940. november végén szereltem le. Utána az idősebbik bátyám tanácsolta, ha már katonának mentél, ne legyél tovább béres. Igen ám, de két elemivel hová lehet menni? Oda, amire részben ráfizettem. Ekkor jöttek ugyanis vissza a területek: Kárpátalja, Erdély, borzasztóan toborozták a csendőrséget. Oda két elemivel is felvettek.

1941. január elsején vonultam be. Ott is rengeteget tanultam. A Kassai VIII. Csendőrkerület osztályparancsnoksága Ungváron volt, oda kellett bevonulnom. Engem a percsenyi őrsre helyeztek, a ruszinokhoz. Ott állítólag a '14-es háború előtt is magyarok voltak, aztán csehek lettek, majd újra visszakerültek Magyarországhoz. Nagyjából még a nyelvet is megtanultam, de néha szidtam őket, amiért én köteles voltam az ő nyelvüket megtanulni, őket senki nem kényszerítette a magyarra.

A szabályzat szerint nem lehetett senkit bántalmazni. Itthon sem, az anyaországban. Ha itt mégis meghajigálták valamelyikünket, annak eszébe sem jutott tiltakozni. Ám ha egy ruszín két pofont kapott volna, ha analfabéta is, tudta, hol és hogyan kell a csendőrt feljelenteni. A szerencse az volt az egészben, hogy nem kerültem ki a frontra. Persze itt is az volt az első büntetés, hogy leszerelés, aztán irány a front.

A csendőrködés nem volt nagyon kemény, a következménye annál inkább. Hat év hadifogság a Szovjetunióban, 1950. december 10-én kerültem haza. De akkor is csak félig-meddig, még csak Pestre. Ott folytatták a csendőrök kihallgatását: ki, hol, mit csinált. Ha nagyon goromba ember lettem volna, környezettanulmányt végeztek volna Ruszinszkóban, ahol szolgáltam. Ha ott rosszat mondtak volna rám, lehet, hogy még jobban ráfizettek.

Akik a Kárpátalján szolgáltak, akár Ungvár környékén, vagy föl, egész arra Nagyberezna felé, azok szinte mind orosz fogságba estek. Mert minket úgy hagytak el a parancsnokaink, hogy irány Grác, Ausztria, előttünk menekültek '44-ben. Mi is Grácban kerültünk orosz kézre. Először a németek foglyai lettünk. Azok sokkal izágábbak, szigorúbbak voltak, mind az oroszok. A vasútállomáson dolgoztattak, mert le volt bombázva.

Ahogy az oroszok odaértek, talán első dolguk volt kideríteni, hol vannak foglyok. Meglepték a táborunkat, de mi addigra németet már nem láttunk. Gondolom, az oroszok azokat is összekapkodták. Gyalogoltunk Celldömölk környékéig, Jánosházáig. Az uradalmi majorba. Egyenruhában voltunk, civil há-

zakhoz nem mehettünk. Celldömölkön bevagoníroztak bennünket. Vissza az országon keresztül. Szegezen is átutaztunk. A vagonban sós heringet, szárított orosz kenyeret kaptunk. Víz sehol. Ha meg kellett állni a szerelvénynek, s volt a közelben kút, vagonként 1-2 embert kieresztettek az oroszok, akik a kulacsokat, vizes edényeket feltöltötték. Persze ha adódott egy kis alkalom: kukoricatábla, erdő, a fogoly próbált meglógni. Lelőtték, mint a kutyát. Kb. három ilyet vittünk magunkkal, ezt is Újszegezen tudtuk meg, amikor a fékvizsgálók közül az egyik mondta a másiknak, hogy ne menj hátra, mert ott a deszkán halottak fekszenek és büzlenek. A létszámmal el kellett számolni. Olyan is volt, amikor Romániában egy vasútállomáson álltunk, egyszer csak nagy zajongás. Figyeltünk kifelé, de az ablakon tüskés drót volt. Sehogy sem tudtuk a fejünket kidugni. Aztán csak megtudtuk, hogy létszámhiány lehetett, mert az örök elfogtak két vasutast, bevágták őket valamelyik vagonba a foglyok közé.

A szerelvényeket Voronyezsra vitték. (Kijevben is volt láger. Voronyezsben hat táborról tudtunk. Két civil láger is volt, oroszokkal. Azokkal csúnyábban bántak, mint velünk.) Kikapolás. Hatalmas legelőterületen sorakoztunk. Szinte egysoros vonalban. Meztelenre kellett vetkőzni és mindent ott hagyni. Átvonultattak oda, ahol ki voltak rakva a ruhák: elhasznált orosz katonaiak. Abba lehetett felöltözni.

A VI. fogolylágerbe kerültem. Több ezer emberrel. Mindenfajta: magyar, német, román. A szállásunk: hatalmas vaslábak befalazva, mi ezeket DV-színnek ismertük. Emeletes ágyakon aludtunk, az egyik deszka ilyen vastag, a másik olyan. Akinek törte az oldalát, forduljon meg. Az ennivaló mindig kevés volt. Az oroszok úgy számolták a kalóriát, hogy ha a két decis kanálban találtunk 5-6 szem babot, az jó volt. Szerintük annak olyan nagy a kalóriatartalma, hogy a szervezet többet úgysem használna fel, minek menjen el az ürülékkel.

Betegség nem sok volt. Inkább szerencsétlenség. Építkezéseken dolgoztunk, a romok elbontásán. Megmondta az orosz, itt egy ajtó, egy méterrel arrébb vágni kell egy másikat. 4-5 emeletes épületek, 120 cm-es alapokkal. Ott tessék vénsi egy ajtót. Kiszámolták, mennyire teljesítettük a munkát. Ha nem száz százalékra, akkor nem kaptunk procent-kenyeret. Naponta nyolc órát dolgoztunk. Tavasztól ősziig minden nap. Ha szabad nap volt, a fogolyláger ment kapálni. Csákánnyal, pajszervassal szedték a földből a krumplit, mert bele volt fagyva. Akadt ugyan szökés, de nemigen volt értelme. Nem jutottak messzire. Az esti bevonulás után kiabált a fogoly lágerparancsnok (aki azt csinálta, amit az orosz mondott), hogy provelka, számolás. Ötös oszlopokba álltunk. Csak ötösével tudtak számolni. Ha hiányt észleltek, átszámoltak bennünket kettő-háromszor. A végén már a láger egyik sarkából tízesével a másikig. Aki megszökött, egy-két nap múlva biztosan visszahozták a karcelbe.

Volt egy Jugoszláviába való magyar gyerek, Fazekasnak hívták. Nagyon szépen beszélt oroszul. Annyira megbíztak benne az oroszok, hogy egy kisebb építkezéshez járt 14 emberrel, orosz nélkül. Összeszűrte a levelet egy orosz nővel, az felöltöztette civilbe és együtt megszöktek. Nagy híre volt. Több mint egy év múlva, kint dolgoztunk, amikor végigszaladt a hír, hogy elfogták Fazekast. Minden lágerben volt kéksapkás tiszt (politikaiak), az ő irodájukba vitték és vallatták. De a barátai rájöttek, hogy ott adjusztálják, betörtük hát az ajtót és kimenekítettük. Erre berendelték a garnizont, a lágerőrséget. Igen ám, de lőfegyverrel az orosz parancsnok sem jöhetett be. Úgyhogy sokra nem mentek. A katonákat is körülfogta a fogolynépség, ott bratyztunk. Este azt mondták, vacsora, aztán menjen mindenki a körzetébe és feküdjön le. Némelyek visszakiabáltak: innen sehova, csak haza. Akadt olyan piszok természet, aki simulni akart, az bement, hogy ki kiabált. Azokat mind lefogták lázításért. Elítélték őket. Az öt évnél kezdődött. Föl voltam háborodva, mert valamennyit tanultam. Tudtam, hogy mi van a Polgári és a Katonai Büntető Törvénykönyvben, a Kihágási Szabályzatban. Idegen állampolgároknak mi jár. De nem volt érdemes okosnak lenni, azért is gyorsan a nyakába varrtak valakinek pár évet.

Ha januárban, februárban valakinek elküldtünk egy levelet, arra novemberben, decemberben kaptunk választ. Szigorú cenzúrán ment keresztül. Követelmény volt, hogy lehetőleg oroszul írjuk. Én a nevemet le tudtam úgy írni, de a levelet nem. Gondoltam, szegény anyám sem tanult meg biztosan oroszul.

Az orosz munkások megvették a foglyoktól a 20 dekás kenyeret, mahorkáért. Két év elteltével a betegeket, legyöngülteket összeszedték az összes lágerből és hazahozták. Ettől kezdve készakarva rontotta a nép magát. Nem ettek. Lesoványodtak, nem tudtak munkát végezni. Még egy szerelvényt hoztak haza. De hallottam, hogy volt olyan, aki hazajött, és abba halt bele, hogy teleette magát. A mahorka, amit pipáltunk, olyan volt, hogy még a dohánynövény szárát is belevágták. Újságpapírba csomagolták. Attól még szívtuk, de nagyon.

A tisztaság miatt szőrtelenítettük magunkat. Szigorúan. Később már volt fürdő a lágerben. De a garnizon, a katonaság is hozzánk járt fürödni. Az a fogoly, aki a fürdőt gondozta, azt mondta, hogy a katonák után mindig marad fejtetű is. Nekünk csak ruhateteink voltak.

Egyszer aztán híre futott, hogy a foglyokat hazaengedik. Már jó egy héttel hamarabb tudtuk, hogy bevagoníroznak. Az orosz szerelvény Csapig jött. Azzal sem törődünk, mit adnak enni. Egy éjszakát ott töltöttünk. Másnap jött értünk egy magyar parancsnok. Ott már nem vagoníroztak, ott már felszálltunk a vonatra. Székesfehérvárnál azért még láttuk, hogy a katonák szökellnek egyik fától a másikig, ha lázadás tör ki, talán lekapszolnak és visszavisznek. Fehérváron éjjel-nappal kihallgatás.

1950. december 10-én éjjel értünk Pestre. Kinyitották a vagonajtót. Egy leponyvázott teherkocsi odatolatott, semmit sem láttunk. Amikor megálltunk egy udvarban, már megint parancsoltak: kiszállni. Újra kihallgatások. Aki csendőr volt, azt vetették a szemére, hogy miért bántott valakit. Magyarországon a kommunistákat főleg a csendőrök tartották nyilván, ezért voltunk bűnösök. Egy alagsorba kellett lemenni. Ott egy székre leültünk, táblát tettek elénk, a büntügyi nyilvántartó számmal és lefényképeztek. Aztán sorakozó. Egy hatalmas épületbe vittek. A tenyészállat-vásár épületébe. Üvegtető, artézi kút és hatalmas vasvályú. Köröskörül vastag szalma. Azon fekdűtünk, mint a jóság. Ha WC-re kellett menni, őr kísért. Egy sort sem írhattunk a hozzátartozóinknak.

1951 februárjában kettőnket kiengedtek. Éjjel kettőkor megmutatták az örök, hogy ott a Nyugati pályaudvar. A síneken mentünk keresztül, ahol szemmel tarthattak. Tengünk-lengünk, aztán jött egy vonat, amivel Debrecenig jutottam, egy sárga papírral. Tudtam, hogy anyámék valahol Kútvolgy közelében laknak. Nagy meglepetés volt.

Február 20-án szabadultam Pestről, azzal a paranccsal, hogy 25-én Oroszlányban köteles vagyok bányaeépítésen jelentkezni. Ott rendőrségi felügyelet alá helyeztek. Sokan összejöttek. Civilekkel nem beszélhettünk. Bányásznapon szigorúan be voltunk zárva. Ha haza akartunk jönni, egy rendőrőrsön kellett bejelentkezni. Ha ők engedélyezték, adtak egy papírt, amivel aztán el kellett menni Tatabányára, a parancsnokságra. Ott is egy fél napba került, mire a határidős engedélyt megkaptuk. Amikor a szabadságról visszatértünk, kifizették az útiköltséget, igaz, a munkánkért nem kaptunk semmit. Februárban mentem, októberben szabadultam, addig kétszer egy napra jöttem haza.

Amikor hazakerültem, osztályidegenként kezeltek. Még ruhám sem volt, de a fogságban töltött hat évet nem számolták bele a nyugdíjba, mert ott nem voltunk biztosítva. 1991 óta kapok emiatt életjáradékot.

Kovács Istvánné Nagy Mária

1926-ban születtem Battonyán. Cselédszülők első gyermekeként. Heten voltunk testvérek. Amikor Purgly Lajos vásárolt magának Nógrád megyében egy birtokot, magával vitte az édesapámat, parádés-kocsinak. Vele mentünk. Anyám mosónő volt. A háború idején is Keszeg községben éltem. Később nőket toboroztak, katonának, rendőrnek. Engem nyomozóiskolára is küldtek. Pesten, az ötödik kerületi kapitányság MNDSZ központjában őrszolgálatos voltam. Nagyon szerettem, de lebetegedtem. A tudóm miatt leszereltek. Őrmesterként, végkielégítéssel. Szolgálni kezdtem. Penczre vissza tudott jönni egy zsidó asszony, nála dolgoztam. A tsz-ig. Az első férjemet a németek elhurcolták, aztán három évre orosz fogságba került. Mikor végre hazajutott, örömeben elment a kocsmába és ott meghalt. A második férjemmel a rendőrségnél ismerkedtem meg. Óvtak tőle, mert nagyon ivott, hat év után el is váltunk. A harmadik férjemet a húgomat látogatva ismertem meg, Orosházán. Már meghalt, de én azóta is itt élek, Rákóczitelepen.

Keszeg községből az uraság meglógott, csak a birtok maradt. Az oroszok kilakoltatták a tehénistállót, és beköltöztek. A bombázások kezdetén anyukám egy babakocsiba kenyeret rakott és egy hosszú árokba menekültünk. Apukám nem jött velünk, vigyázott a házra. Lehetett látni tőlünk azt is, ahogyan Pestet bombázzák. Az erdőben volt egy sertéstelepe az uraságnak, az apai nagyapámék ott dolgoztak. A fényre felfigyeltek a németek és lebombázták.

Mi egy hosszú cselédházban laktunk. Négyes konyhán. Hátral volt egy kamra, ahová minket, lányokat (a szomszédlányt meg engem) elrejtettek. Ölfákkal berakták az ajtaját. Ha enni kaptunk, vagy a dolgunkat végeztük, s ki kellett adni a vödöröt, az ölfákat kiszedte az apukám. Később egy Sura meg egy Ljuba nevű orosz nőt hozzánk is betelepítettek. Apukám tudott egy kicsit oroszul, így beszélgettünk. Attól kezdve lett nekünk jó. Rólam is szóltak nekik, ki is engedtek, mert a nők miatt férfikatoná többet nem jöhetett be. Egy hónapig laktak nálunk. Nagyon tetvesek voltak. Letettek egy újságot az ágyra, az ujjukkal kopogtatták s a hangra ráment a tetű. Persze, hogy mi is elkaptuk. Egyiküknek a közelben harcolt a vőlegénye. Egy jóképű tiszt. Néha ő is nálunk aludt. Csak egy szobánk volt, tapintatosak voltak,

de mind füleltünk. Nap közben kint dolgoztunk, akkor nem háborgattuk őket. Évekkel később is mondogattuk, vajon mi lehet velük.

A kastély előtti téren nagy autókban voltak a vágóhidak, ott vágták a teheneket. A mi egyszem hízonkat is lelőtték az őlban. Volt, hogy fagyos libát hoztak, hogy anyukám pucolja meg nekik. Sírva kínlódott, de nem ellenkezhetett, mert ráfogták a fegyvert. Amúgy nem bántottak senkit, csak az arra hajlamos nőekkel foglalkoztak. Apukám nagykabátját a románok leakasztották a fogasról, s hiába tiltakozott azzal, hogy csak ez az egy van neki, elvitték. Még a fűrészs is kellett nekik. Az oroszok lágyszívűbbek voltak. Az egyikük, egy rongyos köpenyegű, megfogta anyukám ruhájának az alját, azt csókolgatta, mondogatva: Te vagy az én mamukám.

Nagy lovas kocsikon, batárokon vitték a halottakat. Gödröket ásattak a falusiakkal, meszet tétettek bele, s abba került mind. Aztán bejöttek a németek, majd újból az oroszok. A tankok meg taposták a sok élelmiszert. Mert a németek hoztak mindent, még kávé is, cukrozott kávéjuk volt. A sok enivaló szanaszét szóródott. Mi meg összeszedtük. Amit csak tudtunk. Mert nekünk nem volt mit enni. Később kaptunk gyorssegélyt. Volt benne még halkonzerv is.

A levepte öcsémet 1944-ben elhurcolták a németek. Egenruhában, a hóna alá süített SS-bélyeggel is sikerült megszöknie. Két hétig bujkált egy társával. Éjszaka zörgette az ablakot, apukám rögtön kérte a nöket, hogy szóljanak a katonáknak, nehogy lelőjék, ide tartozik. Sírva fogadtuk.

Később, mikor rendőrként hazamentem Keszegre, az ottani hatalmas orosz temetőbe, a díszőrségbe hívtak. Nagyon büszke voltam, hogy fehér kesztyűvel a kezemen állhattam ki a többiek elé.

Máténé Kovács Erzsébet

1932-ben születtem Csanádapalotán, elsőként a hat gyerek közül. Parasztszaládba. Kilenc évesen már markot szedtem az édesapám után. De úgy rendeztük be az életünket, hogy ha nem termett, hát összehúztuk magunkat. Ha szűkösen is, de mindig megéltünk. A háború idején gyerek voltam még, de sok mindenre pontosan emlékszem.

Amikor bejöttek az oroszok, törtük a kukoricát. A szomszédnak volt lova, ő a fogattal segített nekünk, mi meg a gyalogmunkát adtuk. A gazda bátyja az első világháborúban légnomást kapott. Egyszer csak azt mondja:

- Pali, itt vannak a muszkák!
- Dehogyan vannak, dehogyan vannak, még csak a Kárpátokban mondta őket a rádió.
- De hát Pali, a muszkák a kukoricásban vannak!

Nem hittük el, légnomámos volt, hadd beszéljen. Törtük tovább a kukoricát. Ám egyszer csak elkezdtek lövöldözni. A faluból kifelé a németek, a földet felé az oroszok. Pucolás gyorsan, a két tűz közül. A mezőhegyesi cukorgyárból egy kanális vezetett le a Marosba, amivel a répát mosták. Még akkor a háborús dolgok miatt nem indult be a cukorgyártás, ezért száraz volt az árok. Azt mondja apukám, menjünk ebben a kanálisban végig. Oncsa-házban laktunk akkor (12 ház volt egy sorban), a Nagylaki út mellett. Az az út Romániába vezet. Azon jöttek befelé az oroszok. Aztán meg a kanális külső oldalára hasaltak a lövöldözés miatt. Mi ezt nem tudtuk, csak igyekeztünk hazafelé. Szerencsére éppen a belső oldalon bukkantunk föl, különben közéjük szaladunk. Ez azonban csak előcsatározás lehetett.

Hajnalban aztán már jöttek a tankok. Borzasztó dübörgéssel. Nagyon meg voltunk rémülve. Jót nem hallottunk róluk. Egy orosz tankot csaknem előltünk löttek ki a németek. Kettőn ugrottak le róla. Három sor eperfa volt ott. Kettő a kövesút, egy a nyári út mellett. Egyikük, aki kezeslábasban volt, talán a pilóta, a nyári út melletti fa mögé bújt. A másikuk meg a házak felőli mögé. Őt egy magyar katona a kukoricából lötte le. A társát nem láttuk, hogy ki. Apukám temette el mind a kettőt. Később összeszedték őket. A tanknak a láncfalpa ment tönkre, nem bírt tovább menni. Ott maradt a falu végén. A gyerekek sokáig játszottak rajta.

Jöttek az oroszok, tényleg, mint az oroszok: rengetegen. De nem bántottak. Látták, milyen szegény-ségben vagyunk. Inkább hoztak. Kenyeret. A gyerekeknek ruhát, cipőt. Néha enivalót, amit megfőztünk és velük ettük meg. A két öcsémnek az egyik orosz ajándékozott cipőt, kabátot. Talán olyan helyen szedte össze, ahonnan elmenekültek. Persze hallottam, hogy tanyán lelőtték a disznót, feltrancsírozták, de amúgy el voltak látva. Igaz, egy disznókat nekünk is elütötték motorbiciklivel. Mivel szemben volt a földünk, kijárt a jószág. A katonák meg belerohantak. A disznókat eltört a gerince, megettük. Jó, hogy a katonáknak nem lett semmi bajuk, mert akkor lehet, hogy nekünk is lett volna.

Pali bácsinak a lánya bent lakott a falu közepén. A férje annak oda volt a háborúban. Az apukámat, aki tudott szlovákul, megkérte Pali bácsi, menjen be Rózsikához. Nagy házuk volt. Oda szállásolták be a parancsnokságot. Egy tábornok volt egy hadsegéddel, meg egy nővel, s még voltak vagy kilencen. Apukám minden nap kijárt onnan hozzánk. Egy nap látta, hogy az összes aprójószágunk le van vágva. Csak a lába, a feje meg a bele maradt. De hát mit lehetett csinálni.

A németeket csak annyira láttuk, hogy Mezőhegyesről hajtották el a gyönyörű gulyát, meg ménest. Még termőföldet is vittek, vonattal. Nekik nem volt elég a csirke. Amit nem tudtak bevagonirozni, azt elhajtották. A gyárakat is leszerelték. Nem sok minden maradt az oroszoknak. Amikor elhaladt a front, elment Rózsikáéktól a parancsnokság. A rendfenntartók berúgtak és megerőszkolták Rózsikát. Hárman. Valamiért visszajött a hadsegéd, annak apukám elmondta, mi történt. Azonnal összeszedték őket, nem is tudjuk, mi történt velük. A Futuránál¹¹ maradt a németek után egy kis búza a raktárban, embereket kerestek az oroszok, hogy berakják a vagonokba s indíthassák a front után. Amikor jöttek a tankok, az Oncsa-házaknál leszedték az ablakokat, hogy ki ne törjenek. Aztán betolták az ágyak alá. Mi azt hittük, azért keresnek embereket, hogy kivigyék őket Szibériába. Krizsánéknál is volt három fiatalember. Ijedtükben az ágyak alá vetették magukat. Nagy csörömpöléssel tört be az összes ablak.

A szomszédokkal együtt ástunk a kertben bunkert. Bebújunk a föld alá, ha jön a háború. Földdel betapasztottuk, rá kukoricaszárat. Krizsánék nyolc gyerekkel húzódtak a bunkerbe. De egy tank nem az úton jött, hanem a kertek alatt. A fél hernyótalpa ráment a szára. Az volt a szerencsénk, hogy csak a fele. Soha többet senki sem ment le. Egy hónapig voltak ott a környékünkön az oroszok.

Rácz Sándor

1920-ban, Székkutason, Vásárhely-Kutason születtem. 13 éves voltam, amikor meghalt az édesanyám. 9 évig jártam iskolába: 6 elemi és 3 ismétlőt. Délutánonként levele-oktatás volt. 1941-ben soroztak be, 1946-ig katonáskodtam.

1942. szeptember 20-án, Vásárhelyen leszereltek. Búcsúzás gyanánt azt mondták, menjek még be a másik szobába. Ott azonnal megkaptam a sasos behívót. A Szovjetunióba, Alsó- Felső Vereczkébe kerültem. Egy egész hétig nem kaptunk enni, az oroszok behajtottak bennünket a lövészárokbá, a sátorlapot ránk terítették, arról itunk vizet. Erdélyben mondtam a barátomnak, ki ne dugd a fejed, nem hallgattam rád. Kettévágtá a lövedék a fejét. Én ástam el. Cigánd mellett egy civil házban ebédeltünk. Ahogy kijöttünk, a ház találatot kapott, az egész család oda lett. Marosvásárhelynél biztattam a cimborámat, gyere már. – Mindjárt – válaszolta. Visszanézek, hát látom az agyát. Ungváron a századparancsnok a repülőgép-támadás felé szaladt. Meg is halt. Eltemettük a gyalogsági ásóval. Csak annyira, hogy kilátszott a lábujja is. Nem volt többre idő.

Már 1944-ben kiabáltak nekünk:

– Magyarok, gyertek át!

A századparancsnok átment, de mi azt hittük, becsapnak. Maradtunk.

Betegség nem nagyon tizedelt bennünket. Mind parasztyerekék voltunk, jó katonák. Állomásoztunk Debrecen mellett, de voltam a gyalogosokkal Komáromban is. Ott kaptam repszat a karomba. Elfertőződött. Egy ausztriai kórházban, amit egy iskolában rendeztek be, le akarták amputálni. De azt mondtam a doktornőnek, ha ez kaput, akkor én is kaput. A homlokom is megsérült. Szakaszvezető voltam akkor. A zászlósnő kezelte. Megígértem neki, ha felgyógyulok, elveszem feleségül.

Komáromban egyszerre volt három rendszer. Persze, hogy fogságba kerültem. A németországba Undervillébe vittek, 1945-ben. Ahogy meneteltünk a tábor felé, egy helyi pap közénk lótt. Senkit sem talált el, de a németek elfogták, két téglát a kezébe tettek s azzal kellett állnia büntetésből. Ha elszédült, összeesett, de újra és újra felállították. Csibi Imre barátom, Marosvásárhelyről, azt mondta, ő bizony elszökik. Ugyan! Egy sor tüskösdrót, a másikban áram. Hatvan méterenként a magasban is megfigyelők. Mégis elszökött. Pestről írt később levelet.

A táborban hatezer magyar volt. Meg zsidók. Eleinte mi „füröztöttünk”. Hosszú fürdő, beton aljjal. Tisztálkodni mi is oda jártunk. De lánc volt két oldalt. Ahogy azt behúzták, az alja leesett. Az emberekkel, akiket ledaráltak, aztán meg elégették őket. Huszonketten voltunk egy barakkban. Nem volt ott beteg senki. De nagy tisztaság is volt. Később a konyhára kerültem. Magyar szakácsokhoz. Mosogattam, zöldséget pucoltam. Itt már volt étel bőségesen. Minden reggel tejes kávé, kakaó, mazsolás kása. 92 kilósan jöttem haza. Az amerikai parancsnok azt kérdezte, ki akar menni Amerikába. Aki akart, már paplont is össze és indulhatott. Aztán jött a commendator, hogy ki akar hazamenni. Majdnem tartottuk még

¹¹ A kötelező beszolgáltatás végrehajtására létrehozott kereskedelmi hálózat helyi telepe.

a lábujjunkt is. Akkor elhoztak Komáromig. Ki a vonatból, sorba állni. Voltak magyar rendőrök is. Az egyikkel nagyon jól jártam, mert idevalósi, a Szélső utcában lakott. Szakaszevezető volt. Kérdeztem tőle, mi köll. Hatezer cigarettát hozok, hátizsákban, nagy bőröndben. Csokoládét, rágógumit, mindent. Elvitt az irodába. Az első nő elé leültem. Kipakoltam a zsebemből, a nő elfogadta. Kaptam két nyelven menetlevelet. Magyarul, oroszul. Este indultam vonattal haza. Szegedig énhozzám nem szólt senki. Ott is éppen csak megnézte egy orosz a papírjaimat. A Tiszán híd helyett egy kötél volt. Egy legénynek adtam mindenfélét, amiért áthozta a batyuimat. A nagybátyám Vásárhelyen lakott. Este nyolckor értem oda. Kértem szállást. Azt mondta, az ő öccse is kint van a fronton. Hát ha én vagyok az, mondtam. Ekkor ismert meg. Azt sem tudták, mit csináljanak örömben. Aztán jöttem haza.

Mielőtt katonának mentem, mindig azt lestem, a szomszéd lány mikor megy vízért. Én is mentem utána. Sose ittunk annyi vizet. Mikor bevonultam, azt mondta, megvárlak. Meg is várt. Másfél évre rá összeházasodtunk. Úgy kértem meg, hogy a szülei nem is tudták, mit akarok:

- Sanyi bátyám, kedves Rozika néném, azért jöttem, hogy megkérjem Rozika kezét.
- Azonnal kell válaszolni, vagy gondolkodhatunk két hetet?
- Most mondják, vagy igen, vagy nem.

Behívták a Rozit, hogy hozzá mégy-e. Mondta: hát jó. Nem lehetett másként. Akkor úgy illett. Később apósomra ráfógták, hogy kulák, s meggyújtotta a szalmát a lovak alatt. Felakasztották érte. Eltelt másfél év. Megyek Kutasra a vendéglőbe, mert bejártam három deci borra szerdán és szombaton, piaci napon. Ott volt egy koma, az elnök barátja. Ő gyújtotta meg a szalmát, aztán nevetgélt: felakasztották a Füvesit, pedig én voltam. De nem volt mit csinálni. Ha kiállok az apósom mellett, hiába úsztam meg a háborút, a sorsára jutok.

Rác Sándorné Füvesi Rozália

1928-ban születtem. Nyolc osztályt végeztem. Gazdálkodtunk, aztán a háztartásban dolgoztam. Két lányunk közül az egyikük 42 éves korában, agyvérzésben meghalt. 1970-ben kerültünk Rákóczitelepre, azóta itt élünk.

Az öcsém Orosházán tanult szíjártó mesterséget. Mikor – 1944 őszén – hallottuk, hogy ropognak a fegyverek, apám bement érte. Egy hétig nem tudtunk róluk semmit, azután jutottak vissza a tanyába. Anyukámmal közben kenyeret sütöttünk. Valamiért fel kellett volna mennie a padlásra, de láttuk, ahogy a lövedékek repülnek a tető fölött.

Engem beöltöztettek öregasszonynak. Jött a román, látta, hogy libát töm egy öregasszony, legyintett, elment. Pedig azok vadak voltak. Az oroszok csak akkor, ha ittak, meg ha adtunk rá okot. De azért akárki jött, az anyukám mondta, eredj a disznóólba. Felkaporodtam, néha órákra. Mert az oroszok kivetették a forró kenyeret a kemencéből, aztán ittak, dajdajoztak. Németekkel mi nem találkoztunk. De volt ott egy nagygazdaság, Fejes Istváné. Attól elhajtották a lovait. Apámnak meg a biciklijét vitték el. Szegény öcsémet pofon is vágták, mikor bárisnyát kerestek. Hiába járták össze a padlást, nem találtak.

Amúgy nem volt bántódásunk. Néha a csutkakúpokban aludtunk, Sándor testvérével. Féltünk, hogy valaki jön, mert éjszaka is járkáltak. Persze voltak olyan hölgyek, akik odaadták nekik magukat, ők aztán kaptak tőlük mindenféle holmit.

A háború után jöttek a pestiek cserélni. Olyan éhesek voltak, hogy hatuknak száz tojásból sütöttünk rántottát. De volt tojásunk, tejünk. A borjút sem volt érdemes eladni, levágtuk, elosztogattuk. A pestiekkel cseréltünk. Hoztak érte ruhaneműt. Az egyik tanyában mézzel foglalkoztak. A románok nem tudták, mire való. Megmaradt. Cukor nem volt, mézzel csurgattuk a mákos tésztát. A pestieknek egyszer azt mondtuk, lesz ennivaló, ha lesz kerékpár. Ez volt máma. Holnap jöttek. A kerékpárral. Hogy lopták-e? Lehet. Kaptak érte szalonnát. Még olaszok is jártak cserélni. Az egyik a kezemet is akarta.

Vizi Mihályné Mizerák Mária

*1927-ben, Orosházán születtem, a nővérem után két évvel. Anyukám Hozinger Erzsébet. Szolgáltunk, mert nekünk apánk nem volt. Itt hagyott bennünket, 1927-ben Amerikába ment. Gróf Zselénszky¹² uradalmának majorjában laktunk. Hat osztály jártam, a nővérem is. Balázs intézőnél, aztán a számvérvőnél dolgoztam, majd 13 évesen a grófék pesti lakásába kerültem szobalánynak. Szolgáltam az orosz-

---*

¹² „1930-ban Orosháza határa 20 356 kh-at tett ki... Az 1935. évi statisztika szerint: Zelenski Róbert gr. 1194 kh föld tulajdonosa volt.” (Dr. Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba 1960. 356. old.)

kat is, de aztán szétzavartak bennünket. Az uram rendőr volt. 1950-ben esküdtünk. Egy fiam meg egy lányom született. A nővérem Uruguayban találta meg az apámat, aki azt mondta, küldjön pénzt neki. Az anyám 90, a nagymamám 96 éves volt, amikor meghalt. Életében nem járt orvosnál. 1997-től lakom Rákóczi telepen, én vezettem be a vizet, a gázt a házba.

Zselénszky Róbert gróf úr a kakasszéki uradalomba járt vadászni. Mondta az itteni intézőnek, hogy szobalány kéne nekik. A nővéremet, Potykát meglátták, és mindjárt el is vitték. Mikor vakbéllel műtöttek (a méltóságos úr vitte műtetre, ő is fizette, és ápolták, amíg lábadozott), újra jött a méltóságos úr a majorba. Engem választottak. De ahogyan a házvezetőnő, Kimmer Elza meglátott, felkiáltott; mit akarnak ezzel a kis libapásztorral. Aztán mégis annyira megszerettek, hogy nem engedtek el. Amikor a nővérem férjhez ment, én akkor is maradtam: a Vilma királynő 4. szám alatt, közel a Lövölde térhez.

Két év után főszobalány lettem. Ott lakott a méltóságos úr, a grófné, a házvezetőnő, aki nekünk parancsolt és a három gyerek: Kázmér, Róbert és László. Dolgozott nekik a házmester, Varga bácsi, a szakácsné meg két konyhalány, három szobalány és egy inas. 18 szobás ház volt. Mi, szobalányok a konyhába csak enni jártunk. A szobákat takarítottuk. A szobalányoknak, a konyhalányoknak és az inasnak külön szobájuk volt. A házvezetőnő velünk evett, de külön szobája, fürdője és fogadója volt, őt is szolgáltuk. 150 pengőt kaptam egy hónapra, az jó volt. Borraivaló is került, mind eltettem. (Ha jött haza a méltóságos úr vadászni, beletettem egy kupertába, megkértem, hogy adja az anyukámnak oda.) Ruhát kaptunk, takarítót is. A felszolgáló ruha: fehér kötő, fekete ruha, fehér kesztyű és párta. Másként nem mehettünk az asztalhoz.

Amikor Balázséknál, itthon szolgáltam, felmentem a cseresznyefára, hogy meglepjük a nagyságos asszonyt májusi cseresznyével. Mondtam, hogy nehogyan eláruljanak. De elfelejtettem sötártót tenni, ezért utánam kiabáltak, hogy Mancsi, merre vagy. Leugrottam a fáról. Meghúzódott, vagy mit csinált a lábam. Vittek mindenhol, hogy helyre tegyék, merthogy ki van menve. Fenét volt. Mikor a grófékhoz kerültem, írtam az anyukámnak, hogy felmondtam, mert nem bírok menni. Úgy keféltük a padlót, hogy a lábunkra tettük a keféket, de én nem tudtam csinálni. A házvezetőnő szólt az úrnak, hogy nem tudja, miért, de Mancsi el akar menni. Az kifaggatta az anyukámat. Másnap elvitt a professzorához. Mert öneki meg kifelé állt a térde, műtöttek is. A professzor egy évig hosszú szárú cipőt rendelt, s figyelmeztetett, ha nem vigyázok, tolösékben végzem öregségemre, mert zsugorodik a lábam. A méltóságos úrék sántán sem engedtek el.

A Palovichy [Pallavicini], a Károlyi gróf is jöttek vendégségbe. Mágocson, a Károlyi gróf lányát vette el Horthy Miklós fia, azok is megfordultak nálunk. Gyopároson a főszolgabíró járt hozzánk a két lányával. A majorból volt két prádés kocsis, mert nyolcvan személyes zsúrok voltak. Mindenféle ételt szolgáltunk, de a franc foglalkozott vele. Én nem szerettem sose a különlegességeket. A szakácsnő nagyon jó volt, mi is annyit ettünk, amennyit akartunk. Ha a grófnak megsütötte a szakácsnő a fatörzs-tortát, ugyan nekünk is megcsinálta. Ami délről maradt, azt soha nem adhattuk fel nekik. Még mi sem ettünk meg azt. Nekünk is mindig friss jutott. Reggelire nagyon szerették az aludtjejet. Bivalytejéből. Birkasajtot. Gyümölcsöt. Még a kenyeret is a szakácsnő sütötte. Minden nap volt hús, csirke, kacska, őz.

A fagyaltkészlet aranyozott kelyhekből állt. A többi készlet ezüst volt. Minden monogram. A 11 koronás a grófnéé, a báróé 9 koronás. Szalvétán, ágyneműn, mindenütt: Z. K. (Zay Klára).

7-kor keltünk, 9-kor, fél 10-kor volt a reggeli. Azt mindenkinek a szobájába kellett vinni. 2-kor ebédeltünk, 5-kor uzsonna, 8-kor vacsora. Semmi sem volt előtünk bezárva. Faliszekrényben tartották a csokoládét. Ha vendég jött, raktam a szobájába. De én a zsebemet mindig tele raktam, s vittem a konyhalányoknak is.

Pesten eljártunk egyik grófhhoz, másik grófhhoz. Ha azok jöttek, hozták az inast vagy a szobalányt. Amelyiknek nem volt főszobalánya, annak volt komornyikja. Nekünk nem volt komornyikunk, így lettem én főszobalány. Segítettem az öltözésben, fürdésben a grófnénak. Az egyik zsúrra érkezett egy bárónő, de gyönyörű ám. Az ura meg olyan csúf, mint a varangyos béka. Igaz, százezer forintot csókolta a nőt. Annak aranszőke volt a haja, kék a szeme, hófehér a bőre. Vittem a tükörszobába, hogy tegye rendbe magát, csak nem álltam meg, hogy ne mondjam:

– Olyan szép tetszik lenni, de hát a báró úr... hát hogy tetszett hozzámenni?

– Tudja, kedvesem, én is olyan szobalány voltam, mint maga, az uram birtokán. Volt egy vőlegényem, de az anyám nem engedett hozzá, mert ez szemet vetett rám. Hozzá is adott. De szép ám maga is!

– Hát, lehet, a házvezetőnőnek is azt mondják, honnan hozza ezeket a szép szobalányokat. De én egy ilyen emberhez? Ha egy zsák arany lenne mellette, akkor sem.

Nagyon jó helyem volt. Nekem azt nem mondták soha, hogy állj arrébb. A mi szobánkon által jártunk a háztetőre, ott fent volt a halastó, meg egy virágoskert. A tető négy sarkán egy-egy angyalka, 25-25 évgövel. '44-ben lejöttünk Gyopárosra, a grófék villájába, a stranddal szemben. Egy hónapig voltunk itt, szeptember utoljánt mentünk vissza. A méltóságos úr akkor bement a svájci követségre, de akkor már nem fogadtak menekülteket, így maradtunk a villában.

Amikor a nagy belövések voltak a Ligetből, az oroszok elvitték az inasunkat, a Varga bácsit. Láttuk, hogy barikádokat csináltak. Amikor 1945. január 14-én este lefeküdtünk, még némettel volt tele az udvarunk. De az oroszok jöttek házról-házra. A bunkerban voltunk, reggel ránk verték az ajtót. A méltóságos úr beengedte őket. Tudott velük beszélni. Keresték a burzsujt, de mondta nekik, hogy elment. Szegény orosz honnan tudta volna, ki a burzsuj. Aztán Debrecenből jöttek, Vorosilov marsalltól. Egy kapitány, két hadnagy. Végigjárták a Vilma királynő utat, s a mi villánk tetszett meg nekik. Lefoglalták. Azoknak nem mondhatta a méltóságos úr, hogy elment a burzsuj. Utasították, hogy vigye el 24 óra alatt, amit a két kezében el tud vinni. A személyzet marad. Ők is ugyanúgy fizették nekünk a 150 pengőt, mint a grófék. Ezután is ugyanúgy terítettünk nekik a nagy ebédlőben, mint a méltóságos úrknak. Velük volt Csöpi, a kapitány barátnője is. Ehettek, ihattak, bödönszámra maradt zsír, rengeteg szalámi, a szekrények tele. '27-es italok voltak leplombálva. A parancsnok szobája előtt mindig állt egy ór, pisztollyal. Oda senki be nem mehetett. Az volt a legszebb szobája a grófnénak, fekete ébenfa bútorokkal. A katonáknak megmondták, hogy a személyzetnek egy kétértelmű szót sem lehet mondani.

Én halottakat nem láttam, mert ki nem mentem a házból. Pedig a tőlünk harmadik házat lebombázták. De nálunk a belövések csak az angyalkákat vitték le a tetőről. Lovakat azonban láttam lelőve. A szakácsnőnk nagyon finom ételeket tudott a lóhúsból csinálni. Az úrék a méltóságos grófnénak, Zay Klárának a testvéréhez menekültek, az Arad melletti Ötvenesre, a birtokukra. Ott kétezer holdjuk volt. (Salánkon, Ugocsa megyében is volt kétezer holdjuk, nagy fűrészteleppel. Kakasszéken, Sámsonon 200 holdas birtok. Amikor mondtam, hogy milyen gyönyörű birtokai vannak a méltóságos grófnénak, a gróf úr úgy tett:

– Az enyémet látná, Mancsi, nekem egy tagban van ekkora, Lengyelországban! (Mert oda való volt.)

1950-ben kaptam tőlük levelet, amiben a méltóságos úr érdeklődött, hogy s mint vagyok. A grófné akkor csirkefarmot vezetett. Húsvétkor bennünket is elzavartak, de nem bántottak. Hazajöttünk. A majorban laktunk. Ennivalónk volt, úgyhogy minden jó volt. Flancra nem telt, de a tehénből megéltünk. Aztán lett a téeszcsé. El kellett bontani a majort. De mérték a földet és építkezünk. Paradicsomon meg paprikán éltünk, de meglelt a tanya.

M. A-né, Ny. E. (neve elhallgatását kérte)

A Szolnok megyei Jánoshidán születtem, a bátyám után másfél évre, 1926-ban. Apukám juhász volt. 7 hónapos koromban Sámsonra jöttünk, aztán ahogy a birkákat telepítették, Királyságra: a Braun uradalommal közös birtokra. Utánam négyen születtek még. Mikor esküdtünk, nem is találták meg a születési anyakönyvi kivonatokat. Pedig a formaszabványokat 1946-ban nagyon szigorúan vették, annyira, hogy a lányokat nőgyógyászaton, a legényeket a nemigondozó intézetnél a házasságkötés engedélyezése előtt megvizsgálták. Gyalog mentünk az esküvőnkre Királyságról, egyik fától a másikig játszottunk. Amikor a gazda felmondta a bérletet, apukámék vettek nyolc hold földet, ahol tanyát építettek. Miután a bátyám felrobbant, én lettem apukám jobbkeze, nem tanulhattam. Mi is gazdálkodtunk az urammal, majd az orosházi üvegyártól mentünk nyugdíjba. Két fiúnk született. Ma már csak egyedül élek ebben a kis házban.

A bátyámat, mint leventét, ki akarták vinni a németek. Összeszedték őket, négy-öt napig semmit sem tudtunk róluk. Ekkor az anyák elindultak utánuk. Csak Majsáig jutottak, nem ment tovább vonat. Aztán az oroszok rajta ütöttek a németeken, azok elengedték a fiúkat.

Pityuka egy hónap múlva keveredett haza. Egész úton soha semmihez nem nyúlt, ami ismeretlen tárgy volt. Itthon, 1945 februárjában robbant fel, amikor a tanyából a földre hordták ki a trágját. Találtak egy kis szerkezetet. Be is hozták a tanyaiba, én is láttam. A szomszéd gyerekek: Ábrahám Miska, Szalai Lajcsi voltak bátyussal. Szét akarták bontani, ráütöttek. Apukám ment orvosért. Az azt mondta, meg sem nézi, vigyék Szentesre. A ruszki kijött, akkor mintha rendőrös lett volna, ők vigyáztak a rendre. Elmagyarázta, ez egy taposóakna. Az istálló előtti takarmánytárolóba ment a lövedék, a fiúkat csak a szilánk érte. Az egyik a homlokán bevágta Pistike fejét. Én akkor éppen a templomban voltam. Szaladt elém Sípos Miska, az egyik szomszéd, hogy siess, mert a bátyád felrobbant Rohantam. Szekérré raktuk, dunnákba csomagoltuk, de iszonyat volt, még a kocsiban is állt alatta a vér. Csoda, hogy el nem vérzett.

Apukámmal vittük Szentesre, a kórházba. Ott megálltunk, a portás szólt, már jöttek is érte. Tóth tanár úr ajánlotta, hogy foglaljunk helyet, a földön, mert minden betegekkel volt tele. A folyosó is. Várjunk, mert vagy sikerül megműteni, vagy vihetjük haza. Éjjel egy órakor jött ki, azt mondta, kilátszik az agyhártya. De életben marad, mert küzd. Húsz éves embernek erős a szervezete.

Minden másnap mentem hozzá. Hol gyalog, hol biciklivel. A katonáknak volt fogatos lóállományuk, apukámék hordták nekik a szénát robotban. Kitűzték, kinek, mikor kell menni. Azokra is felkapaszkodtam, mert vonat csak egyszer járt, az is Gádorosra. Pistike két hétig volt eszméletlen. Infúzióval táplálták, aztán vihetünk be neki tejet. Rengeteg sebesülte emlékszem, de ott nem volt nővérhiány. A zsúfoltság miatt kénytelenek voltak egymásba tolni az ágyakat, de nagyon lelkiismeretesen törődtek velük. Négy ruszki temetésén voltam, ők a kórház mögött nyugszanak. Van ott román, német, orosz, még angol is.

A testvérem szobájában ápoltak egy hatalmas oroszot. Vittem neki enniválót, ahányszor mentem, mert szétlőtték a hasát, ezért folyton úgy érezte, éhen hal. De hát minden kijött belőle. Két hét múlva nem mondogatta többet: – Intsél, Pista! Az egyik katona egy orosz tiszt keresztfia volt. Sírva mondta fellette a beszédet, hosszan-hosszan. Magyarul is tudott, így mind zokogtunk. Pap nem temette őket, de három katona díszlövést adott le.

A bátyám hat hónap után került Vásárhelyre, hátha ott tudnak javítani a szemén. Mert az egyik teljesen összefolyt, a másikkal látott halvány árnyékot, de csak fent. Sajnos ott sem tudtak segíteni rajta, 7-8 hónapig próbálkoztak. Oda is én jártam, mert anyukám az első alkalommal összeesett. Sokszor ott is aludtam, mert vonatok még mindig nem jártak. Nyikó századosnak volt a vásárhelyi népkert állomáson egy gyönyörű, tornyos villája. Apukám gondozta a lovait, náluk szálltam meg. Az ottani kórházban az volt a borzalmas, hogy a gyerekek mindig éhesek voltak. Az egyiknek keze nem volt, a másíknak lába. Igaz, a mi környékünkön is láttam több ilyet. Csupáék két gyerekét, Csepregi Tóni bácsiék gyönyörű, hat éves kicsijét. Kiszakadt mindene szegénynek az aknától. Szaladtak az emberek: halljátok, valami már megint robbant. Mindenki ment, ahogy tudott, még az emberek is otthagyták a kocsmát. Ez maradt a háború után. Közben az öcsikém is rosszul lett. Azt is vittük Szentesre. Vakbéllel megműtötték. Harmadnapra hashártyagyulladását kapott, mert amikor az altatásból felébredt, ivott. A bátyám ekkor esett kétségbe, azt mondta, miért Gyuszika ment el, miért nem ő, mikor már csak félemler.

Februárban hazakerült Pistike a kórházból. A gádorosi plébános, Líbor István felvettette a Szegedi Vakok Intézetébe, nehogy összeroppanjon lelkileg. Évekig volt ott, közben összeharátkozott egy emberrel, aki 1951-ben Pestre segítette, onnan a Bányászati Aknamélyítő Bányák dorogi-tatai telefonközpontjába. Megnősült, de hamar elváltak. A felesége látó, egészséges asszony volt, bátyus élete meg csak kötött. Pistikét gyakran meglátogattam Pesten is. Egyszer elvitt egy mérkőzésre. A Berezdai és a Tisza Lajos gróf kastélyban voltak rokkantak, vakok. Akinek keze nem volt, az focizott, akinek lába nem volt, röplabdázott. Kifordultam és úgy bögttem, mint egy rossz kutya. Pistikének a sérülése után mindig fáj a feje. Valami kis szennyeződés a kisagyba juthatott, az betályogosodott és 1955-ben ebbe halt bele.

Apukánk kézbesítő volt a háború idején. 1942-ben behívták. Amikor az édesapja meghalt, jött róla a távirat, de neki meg ott volt a SOS behívó, amit ha kézhez kapott valaki, három órán belül jelentkeznie kellett. Anyukámmal utaztunk a temetésre, mert ő csak később tudott utánunk jönni. Mi átszálláskor, Szolnokon láttuk, hogy a németek nem úgy bántak a közkatonákkal, mint a magyarok. Azok mind egy asztalnál ittak. A magyar tisztek bezzeg végigmérték a bakancsos kiskatonát, aki csak filléreket tudott adni egy kupa sörért. Az oroszok meg egyszer kebelbarátok voltak, a másik pillanatban már félholtra verték egymást.

Apukámékát elvitték Makóig, ott válogatták őket. A fiatalokat a frontra küldték, ő akkor került Nyikóékhoz. 3 hónap múlva leszerelték, mint öcsaládós embert. Akkor még bátyus is ép volt, így a tanyában tudtunk gazdálkodni. Igaz, voltak vendégeink. A ruszki elvitte apukámnak két lovát is. Nagyon megtetszhetett neki, mert azt hajtogatta: – Csini! Csini! Hagyott helyette egy másikat, de az agyon volt hajtva. Adott mellé két kiló cukrot is. Kelltek nekik a liba is. De nem a hizott, hanem a sovány, megtépett, tokos.

Vacsorát csináltak Érparton, a bázisukon. Hogy pálinkához jussanak, mi főztük nekik répából a melaszt. Azt bekevertük cefrének, azt vitték a szentesi pálinkafőzőbe.

A kis román katona felhúzta a bátyám ünneplő csizmáját, veregette a fényes, kemény szarát, mert neki olyan még soha nem volt. A németek nem voltak szétszórva a tanyákon. Azok legfeljebb átmenetileg lehettek Gádoroson, a vonat vitte őket tovább.

Hallottunk mindenfélét. Volt, aki hazajött a háborúból és három nap múlva otthon, Fábiánon lőtték agyon, mert meg akarta védeni a feleségét az erőszakoskodóktól. Igaz, aztán az erőszakoskodókat is agyonlőtték a sajátjaik. Szentandrászt is kiűrtették, mert két ruszkit holtan találtak. Kizavarták hát a népet és lövöldöztek a vakvilágba. Addig, amíg Csongrádról ki nem ment a készültségük s el nem vitték őket.

Sokáig éjszakánként a polyvásban aludtunk a szomszéd lánnyal. Féltünk, de akkor minden tanyasi vigyázott a másikra. Rohantunk egymáshoz, nehogy valakit baj érjen. Ha apukámnak dolga akadt, én mentem be helyette a postáért. Ott ismerkedtem meg az ukrán Péterrel, annak három ujját elvitte granát. Állatorvos volt, s nagyon tetszett neki, hogy én nem beszélek durván. Ki is akart jönni hozzánk a tanyára. De én nem akartam, nemcsak azért, mert mi voltunk egy tállal, hanem mert elítéltük azt a lányt, aki engedett. Meg volt egy udvarlóm is. Aranyos, magas, szőke gyerek. Tip-top, nem beszélt feleslegesen. Három évig udvarolt, aztán elvitték a frontra. Kaptam tőle egy hársfakérget. Arra írt Szentpétervárról. Nem volt kupertában. Mégis eljutott hozzám. Aztán bevetették őket Debrecenben. Magyarokat magyarok ellen. Utcáról utcára kellett egymással szembe nézniük. Ekkor ittak valamit, hogy hasmenésük legyen, s fogságba kerültek. Eltűnt. Már hat hónapja asszony voltam, mikor hazajött. Amikor először találkoztunk, egyikünk sem tudott szólni. Nemcsak mi voltunk így. Akadt, akinek már családja is volt, mire hazajött a régi vőlegénye.

A férjemmel 1945-ben ismerkedtünk meg, a gádorosi búcsún. Felvitt a lánchintára, a bolondkocsira. Én előtte a hűgával barátkoztam. Vele mentünk a bálba. Apikám a nagy legények közt ült. Amikor a fiatal legények elkezdtek kakaskodni, ők, az öregebbjei dirr-durr, rendbe tették őket.

Anti 1945 elején tudott megszökni, mint fogoly. Mert vitték volna őket Szibériába. Előtte a légvédelmi gépfegyvereseknél parancsnokolt. Négy év, kilenc hónapig volt katona. Szolnoktól Kassáig. Ukrajnában, egy bevetésen szilánkot kapott a szeme alá. Amikor fordult a kocka, ketten elszaladtak tőlük, a zászlósuk is azt mondta, én ugyan itt hagyjak benneteket, és meglógott. Nem sokkal később megtudták, hogy még aznap lelőtték.

Ukrajnából öten indultak haza. Két hónapig még itthon is bujkáltak. Gyalog jöttek, erdőkön keresztül. Mikor az első társuk házához értek, ott éjszakáztak mind. De nem engedték őt a felesége mellé feküdni, közéjük telepedtek. A másíknál úgy megőrültek nekik, hogy disznót vágtak a tiszteletükre. 1960-ban motort vettünk, s azonnal elmentünk meglátogatni a katonatársát a Bodroghözbe.

Ahogy a háború elcsitult, két diák egy hegedűvel járta az országot. Hozzánk is eljutottak. Élelmet kértek. Olyasmit tettek a batyujukba, ami egy hét múlva is bírja. Mikor bekéredztek, éppen sirdogáltam. Megkérdezték, miért, mondtam: három nap múlva lesz az esküvőm. Hát akkor nem sírni, énekelni kell – biztattak s elhúzták a kedvenc nótámat.

Összeállította: *Bárdos Zsuzsa*

„Emlékét mint beosztotta és mint magyar ember tisztelettel megőrzöm”

Vitéz Sebestyén Pál nyugalmazott törzszászlóssal,
a Vitézi Rend Győr – Moson – Sopron megyei hadnagyával
beszélget *Harangozó Imre*

A Kisalföld című Győr–Moson–Sopron megyei napilap 2007. augusztus 17-i száma számol be arról, hogy a győri városházán, ünnepélyes állománygyűlésen emlékeztek az 1920-ban alapított vitézi testület megyei tagjai hazánkat a Boldogasszony oltalmába ajánló Szent István királyunkról. „*Hetvenhét éve annak is, hogy vitéz Nagybányai Horthy Miklós kormányzó a Szent Korona oltalmába ajánlotta a vitézi rendet is...*” – emlékezett az ünnepélyes állománygyűlésen vitéz Sebestyén Pál nyugalmazott törzszászlós. A megyei terület vitézi hadnagya beszédében megemlítette, hogy felavatott elődeik abban az időben főként a fegyveres erők soraiból kerültek ki. A rend az 1944-es nyilas puccs, majd az 1945-ös orosz megszállás és kommunista hatalomátvétel után hanyatlásnak indult, illetve emigrációba kényszer-

Óvári Gyula

Óvári Gyula alezredes úr a VI. honvéd zászlóalj parancsnoka volt. A zászlóalj parancsnokság székhelye Csornán volt. Én is ott szolgáltam Csornán, tehát személyesen is ismertem az alezredes urat. Emberséges, katonáiról a szabályzat alapján gondoskodó vezető volt. Mélyen hívó ember, minden körülmények között tiszteletben tartotta vallását, és azt velünk is gyakoroltatta.

• *Milyen érdemei alapján gondolta, hogy Óvári Gyulát vitézzé kell avatni?*

1947-ben, amikor megkezdődött Magyarországon az egyházak és egyházi személyek üldözése, Varga Béla pápai prelátus, kanonok urat, aki 1944. december 21-én az ideiglenes nemzetgyűlés elnöke lett, távollétében halálra ítélték.¹ Ekkor Mindszenti bíboros úr közölte, hogy az élete veszélyben van és felszólította hagyja el az országot. Óvári Gyula alezredes úr mint zászlóaljparancsnok megszervezte a menekítést és Sopron mellett Ágfalvánál áttette a határon. Évtizedekig Nyugat-Európában, majd az Egyesült Államokban élt, a rendszerváltás után térhetett csak haza. 1995-ben halt meg.

• *A fiatalok miatt kérdezem, akik nem ismerik ezt a kort. Tudni kell, abban az időben ellentmondásos helyzet volt Magyarországon. Egyrészt volt a nemzeti irányzat, amit a választások mindig megerősítettek, de választási csalással és az országban lévő orosz katonai nyomással hatalomra került a kommunista párt. Hogyan emlékszik vissza, mekkora volt a nyomás a hadseregben, aminek tagjai jórészt Horthy hadseregéből érkeztek. Többek között Óvári Gyula és Ön is.*

A szovjet megszállás után azokat a tiszteket, akik Horthy hadseregében szolgáltak, automatikusan reakciónak, fasisztának nyilvánították. Nagyon sok tisztnek és tiszthelyettesnek szomorú sors jutott. Koholt vádak alapján többüket behurcolták a Margit körútra – köztük Óvári alezredes urat is. Testileg

rült. Az itthon maradtakat megbélyegezték, megtiltották a vitézi cím és a jelvény viselését, de még a Rendről való szólást is.

Vitéz Sebestyén Pál a Rend jelenéről szólva javasolta, hogy tagjai – miként a kezdetekkor – helyezték magukat a Szent Korona oltalma alá, és erkölcsi feddhetetlenségükkel mutassanak példát a magyar nemzetnek. Beszédében méltatta dr. Varga Béla pápai prelátus, az 1944-es Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökének érdemeit, példás helytállását, valamint megemlékezett Óvári Gyula honvéd alezredesről, aki a jeles papot Ágfalvánál Nyugatra mentette. Megemlítette, hogy az őszi avatáskor mindkettőjüket posztumusz felveszik a vitézi rend tagjai közé.

Az 1907-ben, az Ugocsa megyei Királyházán született Óvári Gyula honvéd alezredes börtönvevei után községünkben, Újkígyóson telepedett le. Mindenki kedves, udvarias és előzékeny embernek, az újkígyósiak szóhasználatával élve „igazi úriembörnek” ismerte, ám életéről, katonai pályájáról keveset tudtunk. Óvári Gyula katonai pályájáról és keresztútjárásáról kérdeztük tehát az újkígyósi községházára látogató egykori beosztottját, bajtársát, a nyolcvanadik évében járó vitéz Sebestyén Pált.

• *Törzsszázlós úr! Kérem, beszéljen arról, hogy hol szolgáltak együtt, és honnan az ismeretség?*

¹ Varga Béla római katolikus pap, politikus (1903. február 18. Börcs – 1995. október 13. Budapest) Gaal Gaston kérésére jött Balatonboglárra, s lett a község plébánosa. A második világháborúban a kormány segítségével létrehozta a menekült lengyelek számára Európa akkor egyetlen lengyel gimnáziumát. 1946. február 7-től–1947. július 3-ig a Nemzetgyűlés házelnöke volt. Politikai pályafutása a harmincas évek elején kezdődött. Kisgazda képviselőként 1939-től tagja volt az országgyűlésnek. Ő vezényelte a kisgazdák kampányát az 1945. őszi budapesti helyhatósági választáson, ahol pártja abszolút többséget szerzett. 1946. február 7-én választották meg a Nemzetgyűlés legmagasabb méltóságába. Tisztségéből adódóan kiegyensúlyozó szerepet igyekezett betölteni és arra törekedett, hogy a parlament szerepe és függetlensége megmaradjon. Nagy Ferenc akkori miniszterelnök lemondása után erre már nem látott lehetőséget és önmagát is veszélyben érezte, ezért 1947-ben elmenekült Magyarországról. 1990-ben tér haza Magyarországra, és Boglára. Egyre rosszabbodó egészségi állapota miatt Budapestre a kormányrezidenciába költözött. Itt érte a halál. Balatonbogláron, az általa épített templom kriptájában alussza örök álmát.

fenyítették őket és hamis vádak alapján hoztak ellenük ítéletet. Voltak, akiket 1953-ban rehabilitáltak. Ez azonban már majdnem hiábavaló volt, mert ezek a tisztek a közéletben elhelyezkedni nem tudtak, a végzettségükhöz illő munkát nem engedtek nekik végezni. Az akkori politika még azt is szigorúan tiltotta, hogy ezekről a dolgokról bárki is beszéljen.

• *Óvári Gyulának mi lett a sorsa?*

Óvári Gyula alezredes sorsa az lett, hogy 1948-ban koholt vádak alapján bevették a Margit körúti katonai fogházba. Annyit tudok, hogy a veséjét levették. Ha jól tudom 1949. június 2-án kezdte meg hároméves börtönbüntetésének letöltését. Ha így volt, akkor 1952 nyarán szabadult. Kitiltották Budapestről. Úgy került Újkígyóásra, hogy Kétegyházán élő, vasutas testvére felelőséget vállalt érte. Kútfűrőkhöz került, 3-4 fős csapatban dolgozott, tehát akkor is megfigyelés alatt tartották. Úgy tudom, hogy 1954-ben, amikor Nagy Imre miniszterelnök volt, némileg rehabilitálták, de eltiltották minden olyan munkakörtől, ami a végzettségének megfelelt volna. 1958-ban találkoztam vele, amikor közölte velem, hogy milyen kegyetlenül bántak vele a Margit körúton. Emlékét mint beosztottja és mint magyar ember tisztelettel megőrzöm.

Köszönöm a beszélgetést! S a magam részéről mindezt csak azzal egészíthetem ki, amit feleségemtől és családtagjaitól, az ezt követő évek történéseiről tudhatunk. Gyula bácsi a II. világháború végén, a kormányzó proklamációja után részt vett a nemzeti ellenállásban. A felvidéken kapcsolatba került illegálisan harcoló partizán alakulatokkal is. Erre való hivatkozással, az 1956-os forradalmat vérbe fojtó régi-új hatalom legitimációt keresve 1960-ban rehabilitálta őt is. A kovácssegédből hadügyminiszterre avanszált Czinege Lajos följánlotta neki a további katonai pálya lehetőségét is. Mély hite és emberi tartása azonban itt is megnyilvánult, visszautasította a hatalom közeledését, immár önkéntes száműzetésben Újkígyóson maradt. Felesége, a szintén regényes életutat bejárt Murai-Malek Kornélia, Nelli néni sokszor mondogatta: „Gyuszának olyan erős Istenhite volt, hogy én, aki zárdában nevelkedtem, még nagyon messze járok tőle...”

Padtámla részlete, Csábrádi József munkája, 1880-as évek. Nógrád megye. Néprajzi Múzeum, Budapest

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Katona Imre:

Katonanóták

A katonadal

Népi líránk ideiglenes és kényszerű foglalkozáshoz kötött nagy csoportja; besorozott, tényleges és leszerelt katonák életéről, érzelmeiről szóló dal. Átmenetileg, különösen háború idején, a társadalom szélesebb körében is ismert lehetett. A vitézi ének leszármazottja, a történeti ének eszmei-műfaji rokona. Az állandó hadsereg (1715–1945) hadi tárgyú lírai dalai tartoznak ide, melyeket az idegen érdekek szolgálatába kényszerített közlegények énekeltek. A negyvennyolcas dalokat és a tizenkilences katonadalokat eszmei tudatosságuk, bizakodó hangvételük választja külön. „A történetirónak ... katonai és hazafiúi dalainkat kell tekintenie, ha a népnek valamely korról szóló ítéletét akarja megismerni” (Kálmány Lajos). Állandóbb, lassabban változó rétegük korabeli betyárdalok, bordalok, pásztordalok, szerelmi dalok és egyéb dalok átalakítása; egy részük a folytonos körforgás révén vissza is kerülhet a civil életbe (summásdal). Gyorsabban változó rétegük vegyes eredetű és összetételű: altisztek, tisztek, hadirokkantak, félnépi, gyakran „kincstári”: a tömeg elfogultságnak is hangot adó szerzeményei. Érdeemi gyűjtésük az 1840-es évektől számított mintegy száz esztendőn át folyt. Az erőszakos katonafogásra (Már minálunk verbuválnak kötéllel...), a hosszú szolgálati időre (Tizenkét évre be vagyok sorozva...) és a nehéz katonaeletre (Nincs szabadabb a madárnál, Nincs árva a katonánál, Nincs, aki annyit szenvedjen!...) panaszkodó legrégebb, valamint a felszabadulás utáni új katonadalokat sem ismerjük eléggé.

A katonadalok zöme a katonaelet menete szerint csoportosítható, de számos másodlagos műfaji csoport is kíséri. A katonasírató elsősorban az édesanyák műfaja, a besorozott és bevonuló fiaikat búcsúztatták síratóénekekkel. A régi verbunkost a Ferenc József-i időkben a sorozónóta váltotta fel. A tavaszi sorozástól az őszi bevonulásig hangzottak fel a búcsúzkodó jellegű újoncnóták. A kaszárnyai életről és a katonai kiképzésről számos, műfajilag eléggé eltérő alkotás szól. Így a részben hetyke, részben bánatos hangulatú, az átlagnál hosszabb sorokból építkező és a lépéstartást elősegítő menetdal, továbbá az élelmezésre, a bánásmódra panaszkodó lírai kaszárnyánóta, valamint a bánatos vagy vidám szerelmi katonadalok. Ide sorolhatók ma félnépi verses levelek és az arckép kíséretében szülőknak hazaküldött verses arcképköszöntők. Mindezekben és az édesanyáról, az otthonról szóló dalokban is a honvágy dominál. A katonaelet vidámabb oldalát is megmutatják az egyes fegyvernemek vetélkedő, kérkedő jellegű dalai (bakanóta, huszárnóta, tüzérnóta), s főként a népköltészeti, iskolás-irodalmi és egyházi műfajokból átalakított sokféle tréfás-drasztikus paródia és travesztia (búcsúztató, köszöntő, sírató-egyszeregy, Szózat-eskü, hiszekegy, imádság, miatyánk, tízparancsolat, zsoldár stb.), melyek egy része a lányok számára van adva (szerelmi fogadalom stb.). Természetesen kedveltek voltak a korabeli divatos népdalok és magyar nóták is; mindezek fő közvetítője a katonaság volt. E különféle szövegeket előszeretettel örökítették meg a vegyes összetételű, kéziratos katonakönyvekben. A civil életbe való visszatérés örömteli, hetyke hangú alkotásai a szabadságos katonadalok. Külön műfaji csoport a háborús katonadal, ezen belül a csatadal, melyek panaszos vagy átkozódó hangon szólnak a harcokról, sebesülésről, halálról és a temetésről. A hivatalos-félhivatalos jellegű indulók hangvétele épp ellenkező; a civil élet-

¹ Katona Imre (1921–2001), a budapesti tudományegyetem etnográfus-tanára a Magyar Néprajzi Lexikon számára (Akadémiai Kiadó, Bp., II. kötet 1979., III. kötet 1980.) összefoglalta a katonaelet folklórájának jellemző vonásait. Onnan idézzük most őt szócikkét. (A Szerk.)

ben is találkozunk velük. Kevéssé ismertek a hadifogolyénekek; a ponyvai, kéregetés közben árusított hadirokkantversek és a politikai színezetű békedalok. Félig epikus jellegűek a műtétről szóló ún. kórházi balladák; a tiszt és a közlegény vagy szeretője szájába adott, Petőfi hasonló című verséről elnevezett *alku*-típusú dalok, továbbá a különféle büntetésekről (vesszőfutás, ún. egyes: magánzárka stb.) szóló panaszdalok.

A katonadalok alapján költői hitelű jellemzését adhatjuk a múltbeli katonaeletnek. A katonadalok fő jellemzője a fájdalmas panasz a kényszerű és nehéz életre (gyászba borult felettem az ég is, Mert katona lettem, rózsám, én is; Katonának szép a neve, De keserves az élete; Mihelyt katonává lettem, Az örömökről lettem; Szolgálom a császárt Nagy kénytelenségből... stb.), az átok a vonatra, gőzhajóra, esetleg az egész katonaeletre, sőt szülő édesanyjukra is (Katonaság nem uraság, Verje meg a szentháromság; Megátkozom akkor az egész világot, Csak érjem meg egyszer, hogy megszabadulok...), továbbá a gyenge koszt, a kemény kiképzés költői ábrázolása (Katonának nem jó lenni, Mert keveset adnak enni; Édesanyám rózsafája, Én voltam a legszebb ága, Ferenc Jóska leszakasztott, Kaszárnyában elhervasztott...); mindezek fokozódnak a háborús jellegű alkotásokban. A mundérba kényszerített tömegek azonban önmaguktól sohasem jutottak el a tudatos, szervezett ellenállásig, legfeljebb kiénekeltek, kigúnyolták feljebbvalóikat, és olykor kifejezték békevágyukat is.

Katonakeserves

A katonakesergő a *keserves* válfaja, a katonának besorozott legény szomorú hangulatú egyéni panaszdala. E régies énektípus a magyar nyelvterület keleti peremén maradt fenn legtovább. Költői eszközei lényegében megegyeznek a keservesekével:

<i>Bánat, bánat, csokros bánat,</i>	<i>Ha még egyrét hajtott volna,</i>
<i>Szívemre mért raktál várat?</i>	<i>Szívem kettéhasadt volna.</i>
<i>Bánat réám olyan szállott,</i>	<i>Kedven csak születik s meghal,</i>
<i>Az ég alatt kettéhajlott,</i>	<i>Minden jó reménység megcsal...</i>

Tartalmi-formai szempontból és főként szereplét tekintve néhány elkülönítő jegye van: így – főként rögtönzött darabjai – lényegében önsíratóknak tekinthetők, melyekben a legény saját várható sorsa felett bánkodik:

<i>Mi haszna szép virágzásom,</i>	<i>Ifjúságom legkedvesebb,</i>
<i>Ha mindjárt lesz hervadásom?</i>	<i>S ha a sorsom jut eszembe,</i>
<i>Mostan vagyok legékesebb,</i>	<i>Csak búsulok keserveembe...</i>

Szívesen alkalmazzák a túlzást (Az egész föld kerekéségén Nincs nálam szomorúbb legény...). A katonakeservesben a panasz tárgya sokkal konkrétabb, mint a keservesben: a katonaelet keménysége, a távollét és főként a haj levágása foglalkoztatja az énekeseket:

Ha meggondolom magamat,
Hogy majd elvágják hajamat,
Hullanak záporkönnyeim,
Keservesek esztendeim...

Katonasírató

A síratóének válfaja, női hozzátartozó lelki fájdalmának rögtönzött, dalbeli megfogalmazása a katonának ment férfi (ideiglenes) elvesztéséről. E nemzetközi énektípusra nálunk is korán (1872) felfigyeltek: „sorozáskor a fiaiktól elváló anyák, fájdalmuk első rohama után... a földre guggoltan *sírva daloltak*: szóval, szó nélkül” (Aigner Lajos), később (12906) pedig a halottsíratókkal való azonosságukat is észrevették: „magam is láttam azt az öregasszonyt, (aki) ... ül a kövön s csendesen sírdogálja a *halotti búcsúztatót*, míg benn a fiát vizitálják” (Seprődi János). A nehezen gyűjthető szövegek és dallamok rögzítése azonban csak legújabban történt meg,

A katonasíratót főként édesanyák és feleségek énekelik, ideje a sorozás, bevonulás, a halálhír érkezése, de egyéb alkalmak is. A kezdő sorok általában bejelentik a szomorú hírt (Jaj nekem, szép virágom, kedves édes fiam! Hogy kellett ezt énnekem megérni, hogy én téged katonának kísérjelek?; Jaj, de szomorú levelet hozott a posta! Jaj, hol vesztél oda a messzi távolba?; Jaj, lelkem, lelkem, jó társom, negyvennégybe elesett...), a távolba szakadt katona nehéz életével (...a katonaság mindég szomorú vót, mer nagyon szigorú vót...), illetve a hősi halott elestével, sírjával (Csak a madarak repdesnek feletted, Csak a puskagolyók járnak feletted!; Jaj, idegenbe ett meg ez a fekete föld!...) foglalkoznak, és énekbé

szövik saját szomorú sorsukat is (Jaj, ugyan hogy rabolnak el tőlem?; Jaj, miránk igen szomorún sütött a nap!... Nem kopogtatol már, többet...; Jaj, ... még a máj napig is várlak...), esetleg átkot is mondanak (Jaj, átkozott háború s átkozott ágyúgolyó, aki egy pillanat alatt elvette az életedet!...).

Hadifogyóénekek

A háborús katonadal egyik csoportja, a hadműveletek során fogságba került katonák táborbeli életéről szóló dal. Az I. világháború idején gyűjtöttek néhányat, melyek a korabeli katonadalok (Korán reggel feltekintek a polcra; Szépen szól az egyes honvédbanda...), szomorú hangulatú népdalok (Amerre én járok, még a fák is sírnak...) és népies műdalok (Gondolatban messze-messze járok...) átalakításai. Kevesebb közülük van viszont a rabénekekhez és a börtöndalokhoz (Minden jó családból kell fogolynak lenni!...), bár panaszod hangvételük és tematikájuk eléggé hasonló. A tábori életéről szóló dalok elsősorban a kötött napirendet és a gyenge kosztot említik (Korán reggel jön az orosz naposa: Keljetek fel, hadifogyók, csájára!; Itt van a dél, itt van a dél, hiába! Nem ízlik a komisz répa hajába...); még a búcsúdalog is visszatérnek rá (Szibériai fogságomból utazom, A kásától, káposztától búcsúzom...). A közös sors (A java legények mind foglyok, szegények...), távollét (Elfűjták a takarodó régen, Árvaságom oly igazán érzem...) és némi humor (Szíja el az orosz cár a mahorkát!...), valamint a szabadulás éltető reménye (Hazatérünk szép hazánkba; Lesz még szülöm, felségem, gondör hajú szép babám) jellemzi az érzelmi fogantatású hadifogyóénekeket.

A búcsúdalog mintegy összegzik a különféle megpróbáltatásokat (Isten veled, Szibéria! Búcsót mondunk teneked! Itt hagyjuk az emberlő ötven fokos hideget...). Némely mozgalmi dal is a hadifogyók körében keletkezett, így például a Kacsóh Pongrác egyik népies dallamára alkalmazott „Tedd kezembe, kérges kezű Tovarisz a kezedet!...” kezdetű ének; más orosz eredetű dalok közvetítésében is tevékeny részt vállaltak.

Hadirokkantvers

A népi vers válfaja, sebesülés következtében munkaképtelenné vált férfiak sorsáról szóló, saját szerzésű költemény. A hadirokkantversek a XIX. század 60-as évei óta jelentek meg ponyván az ország nagyobb nyomdáiban (Budapest, Debrecen, Gyoma, Orosháza, Veszprém stb.). E csaknem százéves termésből azonban keveset őriztek meg a közkönyvtárak. Az ún. szemérmes koldulás egyik módja volt a röplapok személyes árusítása, olykor előszóbeli előadás (szavalat, ének) kíséretében; maguk a hadirokkantak vándoroltak kisebb-nagyobb körzetben, már a külsejük is elárulta kilitüket (katonasapka, kitüntetés viselése stb.). A legtöbb verselő kilépett a névtelenségből (pl. Bárány Pál rokkant, Fehér József sebesült katona, Máté Sándor nyomorgó munkanélküli), sőt a szerzői öntudat kezdeti jeleivel (pl. vándorköltő, versíró stb. kitételek) is találkozunk. Az egyes művek (Pl. Alföldi versek, Magyarország népéhez, Rokkant panaszai stb.), valamint a versek címei (Fogsági élményeim, Sötét éjszakában, A hajnal már hasad, Szerelem és fájdalom stb.) általában hatáskeltőek.

Fő téma a hazaszeretet, a háborús viszontagságok, sebesülés, otthon és család, szerelem, különféle panaszok és időszerű kérdések. A sebesülésről nem tudunk meg részleteket (Lángtengerben jártam, Ott veszett a szárnyam...), gyakori a panasz (Amióta rokkant lettem, Csak fél ember lett belőlem...), hiányzik viszont a társadalmi általánosítás (Milliók meghaltak Meg elnyomorodtak, Mi haszon belőle?...). A XIX. századi alkotásokban a kuruc (A nagymajtényi síkon letört a zászló...) és az 1848-as (Mi piroslik ott a síkon távolban?; Hozd el nagy március második idusát!), az újabb versekben a nacionalista szellem kap hangot. Őszintébb mondanivaló a társadalmi panasz)Koldustarisznya, vándorbot; Nem kívánok földet, házat, De hogy állok, az gyalázat!) és a szemérmes kérés (Ki mit ad, jó szívvel adja!). E panaszdalok többségéből is hiányzik a társadalmi általánosítás (Gyászos egy világ ez, boldogságot rablól!). Panaszosak a családi vonatkozású versek is, a szerző kilétére vonatkozólag azonban ezekből sem sokat tudunk meg (Anyám, ha lát, bú tölti el lelkét; Szegény ember volt az apám, Szeglénynek születtem én).

Tartalmi-formai szempontból a különféle társadalmi satírák a legsikerültebbek (Behozták a luxus-adót nálunk, Örömrünkbe majd bukfenecet hányunk). Dallam híján a hadirokkantversek prozódíája gyenge, a rímek sántítanak. A XIX. századi költeményeken a népies műdalok, az újabbakon a városi slágerek és kuplék hatása érződik.

A honismeret-tanítás utolsó állomása a középiskolában: az érettségi

Szülőföldem megismerését mindig nagyon fontosnak tartottam. Tanárként lelkesen mesélek kilencedikes és tizedikes tanítványaimnak Szeged irodalmi és történelmi emlékhelyeiről, és kérem őket, hogy idézzék föl emlékezetükben az adott helyszínt. Irodalmi és történelmi emlékeket fölkereső órákra viszem őket, sétáinkat gyakran összekötjük egy-egy új kiállítás megtekintésével. Külön öröm számunkra, ha egy-egy Szegeddel kapcsolatos könyv bemutatóján vagy a levéltári napok egyikén vehetünk részt. Az érdeklődőbb diákjaim a Csongrád Megyei Honismereti Egyesülettel egy-egy gyűjteményt, kiállítást, tájházat nézhetnek meg. A tizenegyedik évfolyamos diákjaimmal helyi irodalmi műveket vagy történelmi forrásokat olvasunk, esetleg versenyre készülünk.

Igazán friss szakmai élményeimet, azaz a honismeret megjelenését az érettségien, az idei tanévben munkahelyemen, a szegedi Móra Ferenc Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégiumban szereztem. Így most nem a középiskola négy éve alatt folyó honismereti nevelésről írok, hanem arról, hogy egy-egy osztálynyi tanuló számára a középiskolai helytörténet-tanításban az érettségi az utolsó állomás. A tanulók számára ez már nem az ismeretszerzés ideje, hanem az elsajátított tudásnak a bemutatása. A tanév végén négy osztályt érettségiztettem, kettőben (egy szakközépiskolai és egy levelező) osztályfőnök is voltam. A szakközépiskolai osztályomban magyar nyelvet és irodalmat, a levelező osztályomban történelmet, a másik kettőben szintén történelmet tanítottam.

Én már a korábbi érettségi rendszer idején is becsempésztem szegedi témájú tételt az „egyéb” kategóriában a tételsoromba magyar nyelv és irodalomból. Az új típusú középszintű érettségi kéri is a regionális kultúra ismeretét. Diákjaimnak vagy Szeged irodalmi emlékhelyeiről kellett beszélniük vagy Móra Ferenc (az iskola névadója) írói pályáját kellett bemutatniuk néhány irodalmi alkotása értelmezésével. Az irodalmi emlékhelyek között a gyerekek bemutatták, hol született Dugonics András, hol a szobora, mit jelent a „Möglépött mint Dugonics” szólás. Mikszáth az 1879-es árvíz idején Szegeden tartózkodott, s felhívta egész Európa figyelmét a városra írásaival, s ekkor figyelt fel a magyarországi olvasóközönség is az íróra. Babits itt tanított, József Attila és Radnóti Miklós itt járt egyetemre. Diákjaim tudják, hol állt Szeged nagy költőjének, Juhász Gyulának a szülőháza, és hol van későbbi lakása. Megdöbbenve hallgatják, hogy Juhász Gyula a mi iskolánk épületében halt meg, amely akkoriban ideggyógyintézet volt.

Történelemből az új típusú középszintű érettségi lehetővé teszi, hogy az egyéb témakörben helytörténeti tételeket kapjanak a diákok. Természetesen nagyon sokféle témáról szólhatnak az érettségizők. Az én tanítványaim Szeged történelmi emlékhelyeit és Szeged egyik jelentős alakját, Korda Jánost és tevékenységét mutatták be. (Az iskolánk egyik kijárata a Korda utcára nyílik; így próbáltam fölhívni a figyelmüket arra, hogy a város utcáin figyelmesen és érdeklődve járjanak, mert az utcanevek nagyon sokat elárulnak az adott település történelméről.) Szeged történelmi emlékhelyeit időrendben (gondolatban a városban összevissza barangolva) mutatták be. Szeged legrégebbi építménye, a Dömötör-torony a 11. sz. körül épült. Az alsóvárosi templom ferencesei a török korban is őrizték a magyar nyelvet és segítettek a rászorulókon. A legtöbb diák értetlenül néz rám, amikor arról mesélek nekik, hogy Szegeden valamikor vár állt, de már lebontották, és épületeket emeltek a helyén. Kutattuk Kossuth lelkesítő beszédeinek a színhelyeit, és azokat a palotákat, amelyek a Szeged arculatát megváltoztató 1879-es árvíz után épültek, valamint a város 20. századi emlékhelyeit.

Meggyőződésem, és ezt a visszajelzést kaptam a hálás diákjaimtól is, hogy történelmet csak a (szülő-)városuk, falujuk, közvetlen környékük történetének megismerésével tudnak tanulni. Így válik diákközéllé, számukra érthetővé a történelemtudomány.

A érettségi elnökeim külön kiemelték, hogy mennyire hasznos, ha a diákok tananyagként (a helyi tantervbe beépítve) tanulhatják meg városunk történetét. Nagy öröm volt számomra, hogy mindkét tárgyból Szegeddel kapcsolatos tételeket hallhatott a vizsgabizottság.

Gergelyné Bodó Mária

HAGYOMÁNY

Egy cőger emlékei

Katonaiskolába bejutni az 1920-as években a legnagyobb sikernek számított. Valami különös érzés azonban – vagy egy fatalista végzet? – azt súgta, hogy a sok protekciós hínárban hagyományos szerencsém nem fog elhagyni.

Amikor a vonat áthaladt a Dunán és nekivágott Kelenföldön túl dél felé, ekkor értem életemben először a Dunántúlra, melyről csak négy középiskolás osztályos földrajzi tudásom volt. A vonaton folyton az ablak mellett ültem. A gyors repült. Fantasztikusan hangzó helység- és állomásneveket olvastunk a vasútállomások tábláin, s ugyanilyeneket kiabáltak megálláskor a kalauzok is. – „Sárbogárd”, „Keszőhidegkútgyöng”, „Dakócza”, „Godisa”, „Pellérd” stb. Érdekes, hogy azután több mint harminc alkalommal utaztam ezen az útvonalon, s az említett nevek mindig ugyanazzal a sajátos furcsasággal hatottak reám.

Ott, ahol a vonat már lassítani kénytelen futását, a Mecsek egyik előrenyúló kiemelkedésének, a Madárhegynek tövében hatalmas építmény vonta magára a figyelmünket. Feketecserepes, közepén és két szárnyán kiemelkedő, kúpszerű részletekkel tagozott tetőzete a környező fák és házak közül messzire ellátszott. Azonnal megkérdeztük, hogy ez a katonaiskola? Eltaláltuk. Már meg is állott a vonat: Pécs! Autóba ültünk s máris ott állottunk a Szigeti országúton, az intézet előtt. „M. kir. Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet” – feketéllett az impozáns épületen a felírás. Harci jelvényekkel díszített kapuzatán átléptünk.

A III. emeletre irányítottak és közölték, hogy nemcsak a pályázók, hanem hozzátartozóik is ott maradhatnak szállóvendégül éjszakára. A lépcsőházban felfelé haladva különösen a III. emeleten, a római katolikus kápolna előtti térségben láttunk nagyon szép képeket, Vajk megkeresztelését és Szent Erzsébet legendáját nagy, olajjal festett, aranykeretes vásznon.

Az 1921. augusztus 22-én megszűnt szerb megszállás nyomai még erősen látszottak az épületen. A folyosókon csak a belső ablakok voltak üvegezetek, a külső ráámak üvegeit a szerbek kivágták.

Az első reggel is elérkezett. Apám, aki egész életében korán kelő ember volt, ébresztett fel. Felöltöztünk, s megreggeliztünk, az intézet vendégei voltunk. 8 óra előtt 10 perccel már a II. emeleti díszterem előtt voltunk, 8-kor kinyílt az ajtó s a hatalmas nagy terembe mentünk be valamennyien. Középen hosszú asztal mögött ültek a tanárok, valamennyien polgári ruhában, pedig mind tiszték voltak, de a trianoni békeparancs folytán ellenségeink megszüntették az intézet katonai jellegét.

Az egyik tanár üdvözölte a megjelenteket és felolvasta a névsort. A 100-120 pályázó közül csupán 1 hiányzott. Nagy szerényen ejtettem ki én is a „jelen” szócskát, amikor a vége felé a sor reám került. A névsor felolvasása után közölték, hogy névsor szerint, kire hány óra tájban kerül a sor, s a vizsgáztatást a szülők is hallgathatják. Tetőpontra hágott az izgalom. Egyik tantárgyból a névsor elején, a másiktól a végén kezdődött a vizsga.

A nagyúri csemeték, magas rangú katonatisztek fiai között szerényen álltunk mi hárman: Erdélyből menekült, világháborút végigharcolt egyszerű tanító, annak két oláh betörést végigszenvedett tanítónő felesége, s én – a rövid nadrágos, megilletődött, egyszerű gyermek. Igen, megilletődött, izgalomtól telített lelkű, félszeg gyerek voltam, amint szerényen meghúzódtam szüleim között.

De a Hargita égre törő fenyőcsemetéje sem áll úgy, mint amikor engem az emelvény elé szólítottak. Most légy legény a gáton Lajos – gondoltam magamban, s a kérdészönökre döntöttem a választ. Ez így ment az első négy tantárgynál, s azután már csak rövid kérdéseket kaptam. Elég! Ennek is vége lett. Amikor eljöttem az emelvénytől, illetve a fekete táblától, nyílegyenesen tartottam a kijárat felé. Apa és Mama utánam, s – nini – utánuk az ajtón egy vörös csíkos nadrágú tábornok is. – „*Gratulálok a fiú vizsgájához*” – mondotta, miközben rázta Apa kezét. Csak később tudtuk meg, hogy az egyik pályázó nagybátyja volt, akit ő hozott a felvétélre.

Mamát és Apát megelégedettnek láttam. Délután 1/25-kor hirdették ki az eredményt. Ugyanúgy mint reggel, valamennyien bementünk a nagy terembe, s az a tanár, aki reggel a névsort olvasta, bekezdett a mondókájába: „*A bizottság a felvételi vizsgálatokat befejezte és meghozta döntését. Öt főt feltétlenül felvesz az intézet azzal, hogy ha alkalmasnak bizonyulnak december közepéig, akkor továbbra is bennmaradnak.*” Majd felolvasta azon jelentkezők neveit, akiknek a vizsgája nem sikerült. A sikeres vizsgálat alapján az V. évfolyamba a bizottság a következőket vette fel végérvényesen: 1., 2., 3. Szathmáry Lajost.

Amikor befejezte a névsort, félbalra tőlünk egy asszony elájult. Gyorsan felemelték és kivitték a friss levegőre. A tanár megindokolta, hogy mintegy háromszor több pályázó maradt meg az orvosi vizsga után, így a növedék jelöltek között egyedül a felvételi vizsgán felmutatott tudás lehetővé tette az elbírálás alapja. Végül közölte, hogy a felvételi vizsgán sikerrel átjutott vizsgázók az intézetben maradnak, részükre szabadság már nem engedélyezhető. A szülők és egyéb hozzátartozók vacsoráig az intézetben maradhatnak. A vacsora a nyugati szárny alagsor folyosóján volt. Oda mentünk be vacsorázni. Egy-egy asztalnál tízen ültünk és asszonyok hordták fel a vacsorát a konyhából.

Vacsora után felmentünk a hálóterembe és ott elbúcsúztam Mamától és Apától. Zsebpénznek 35 ezer koronát kaptam, majd Apa átadta az intézet által előírt, s már Ceglédre hozott tisztítószereket és egyéb szükséges kellékeket. Ezután lekísértem őket és a lépcsőházban elbúcsúztam tőlük. Már sötét volt odakünn, de én mindig néztem a távozó szülők után. Amikor már elkanyarodtak, egy pillanat alatt felrohantam a III. emeletre, és a nyitott ablakon át integettem kifelé egészen addig, amíg láttam azt a villamost, amelyre felültek. Elmentek, itthagytak!

Miután egyedül maradtam, felmentem a kijelölt szobámba, ágyam mellett volt az éjjeli szekrényem, a bőröndömből abba kezdtem el csomagolni. Maradt egy csomó ennivaló s felszerelésem az előírt holmik közül: kefék, tű, cérna, olló, szappanok, fogpor, fésű, ceruzák, tollak stb.

A szemközti laktanyából nemsokára átcsendült a takaródó hangja. Nagyon sokáig ébren voltam, nem jött álom a szememre. Gondolataim a szüleimhez, családomhoz, Kari öcsémhez, a volt osztálytársaim, tanárim felé szálltak. Vajon mit fog ehhez szólni Kari? Mit mondanak a volt ceglédi diáktársak, a volt tanárok? Apa biztosan meg fogja írni haza, Erdélybe. Majd félálomban láttam magam a dobogó előtt, amikor csak úgy öntöttem a válaszokat a kérdésekre. Ott álltam, mint a hargitai fenyőcsemete! Pedig már nem álltam. Nagyon fáradtan és kimerülten, új környezetben, ott feküdtem a Hargita tővéből Dunántúlra szakadt kicsi székely gyerkőc. Kirepültem a családi fészekből! Még nem is voltam 13 éves.

Másnap reggel megkezdődött a katonaelet. Minket újoncokat elkülönítettek az „*öreg cögerek*”-től. Furcsán hangzott a „növedék úr” megszólítás. Már délelőtt meglehetősen tájékozódtam a szervezésről. Volt V., VI. és VII. alcsoport, ez volt az 1., 2., 3. század „entente bizottság elől” rejtett neve. Mi, újoncok alkottuk az V. alcsoportot, vagyis az első századot.

Reggeli után összecsomagoltatták holmijainkat s a nyugati szárnyból áttelepítettek a város felőli oldalra, a keleti szárnyépületbe. Amikor egyenruhában járó növedékekkel találkoztunk, úgy néztünk rájuk, mint az istenekre. Kb. 10 órakor sorakoztunk a III. emeleten és ekkor elélnk lépett egy térdnadrágos, sportsapkás, alacsony termetű, igen szigorú ember, a századparancsnok, Zelky Gusztáv százados főelőadó.

Zelky százados úr az 1. század megalakulásáról beszélt, ismertette felfogását a szolgálat ellátása, a fegyelem felől. Sorakozó után megejtették az újoncok A., B., C., osztályba (I., II. és III. szakasz) való beosztását. A szakaszok parancsnokai egyben szobaparancsnokok voltak. Szakaszparancsnokom: Tisza Vince, rajparancsnokom: Blastyók Gyula növedék urak lettek.

Az első napokban úgy éreztem magam, mint akinek semmire sincs ideje. Állandóan felszereltünk. Ruházat, fehérnemű, tankönyvek. Véglegesen kijelölték a tantermeket és hálótermeket. Majdnem minden délután gyakorlati kiképzés volt, aminek következtében este fáradtak voltunk.

Nekem a katonásdi borzasztóan tetszett. Visszaemlékszem arra a pillanatra is, hogy már az első nap, amikor az egyenruhát megkaptam, parancskihirdetés után a tornaterre mentem le, találkoztam egy másik növedékkal. Jobb oldalamon haladt el, mire én bal kézzel tiszteltem. Természetesen már abban a pillanatban megkaptam a katonai áldást, hogy nekem „*halvány segéd-ábrándom*” sincs a katonasághoz. Általában az első héten arra a meggyőződésre jutottam, hogy a „*növedék úr*”-ak a földkerekség leghatalmasabb urai. A jó Isten úgy teremtette meg az embert, hogy a kellemetlen emlékeket elfelejti, a jókat inkább emlékeztében tartja. Nekem – állítom – Pécs és a cögerei örökké kedves emlékem maradt.

Elöljáróink és idősebb tiszt bajtársaink nagyon sokszor emlegették, hogy a későbbi időkben a katonaiskolát visszasírjuk. S mint már említettem, soha Pécssett kellemetlenségem nem volt, s akkor mégis az volt a meggyőződésem, hogy az nem lehet igaz. Most azonban ezt mégis belátom. Olyan hálás szeretettel és ragaszkodó kegyelettel emlékezem vissza Pécsre, hogy azt leírni nem tudom. Mikor a 10 éves érettségi találkozóra elmentem mint főhadnagy, és találkoztam egynéhány még ott lévő katonatiszttel s az öreg épülettel, teljesen elrészényültem.

A reggeltől estig tartó foglalkozásunk nagyjából a következő volt: reggel 6 órakor keltünk. A szolgálatot a századnál két növendék látta el: a napos és az ügyeletes növendék. Előbbi VIII., utóbbi karácsonyi ismételt V. éves, majd közülünk való újonc növendék. A tiszt szolgálatot az „*intézet ügyeleti tanár*”-a végezte. 6 órakor belépett a hálóterembe és „*Ébresztő – vigyázz!*”-t kiáltott. Természetesen abban a pillanatban mindnyájan kiugrottunk a meleg ágyból, csak a VIII. éves növendék urak fordultak a másik oldalukra, iszonyatos nyögés és nyújtózkodás kíséretében. E tettükkel persze nem a nagy fáradtságukat akarták kicsivel jobban kipihenni, hanem hatalmasságukat fitogtatták az „*újoncok*” előtt. Természetesen voltak olyan VII. évesek is, akik azonnal felkeltek. Ha az ügyeletes tanár lépett be, akkor mindenki ugrott, kivétel nélkül. Gyakran előfordult, hogy a továbbáló – vagyis a „szó” – növendék urat az ügyeletes tanár találta az ágyban, vagy esetleg ébresztő után félórával még fogmosás közben. Ilyenkor megvolt a baj, persze mi újoncok erről nem tudtunk, mert a szolgálatkezelés olyan volt, hogy a VIII. évesek tekintélye előttünk csorbát nem szenvedhetett.

Ébresztő után rendszeren a mosdóba mentünk, ami a hálóteremből nyílt s kétoldalon hosszú sorban vízcsapok, köztük padok voltak. Előzőleg azonban élére felállítottuk matracainkat és kúpszerűen a pokrócot (fehér gypjú), lepedőinket. A mosdóba félig meztlenül mentünk. Először fogat, azután arcot, kart és felsőtestet mostunk. Mosakodás után felöltöztünk és megvetettük az ágynak, amelyek piros ágynakaróit úgy kellett kisimítani, mintha azok fából készült, nagy piros téglalakú koporsók lennének.

6.20-kor már kezdetét vette az ágyak kiigazgatása, a külső rend helyreállítása. 6.25-kor már „*állt a raj*”. Ez azt jelentette, hogy sorakoztunk egysoros vonalban és a rajparancsnok ellenőrizte öltözetünk és tisztaságunk tökéletességét. Fényes cipő, kefélt ruha és köpeny, tiszta kéz, tisztított körmök voltak a mindennapi szemle tárgyai. Természetesen aszerint, hogy a növendék úr milyen lábbal kelt fel, vagy milyen kifogásokat talált, vagy aznap este, vagy másnap reggel. Az előbbieket is figyelembe véve néha már 6.15, 6.10, 6.05 vagy esetleg már ébresztőre kellett sorakozva állni.

Lassacskán ilyen téren is kiismertük a növendék urakat. Volt jó és rossz „*ember*” a szemünkben. De sokszor megesett, hogy a szakasz (szoba) parancsnok az egész szakaszát sorakoztatta és ő végezte el a „*szakaszvizsgá*”-t. Sokszor előfordult, hogy a „*pajtásági vizsgá*”-n váratlanul a sapkabélésekre, köpenykarmantyúkra, törülközők tisztaságára s hasonló ellenőrzésekre került a sor. 6.30-kor már a folyosón sorakoztunk és ott a szolgálatvezető nézte végig az alosztályt, minden erejét összeszedve ahhoz, hogy valakinél hibát találjon. A növendék úr előtt olyan megdermedve állt a század, mintha egy hadsereg parancsnoka lett volna.

Sorakozás után az ügyeletes a naposnak, a napos a szolgálatvezetőnek jelentett, és csak úgy zengett a folyosó a „*vigyázz!*” – „*pihenj!*”, „*balra át!*”-tól. A „*vigyázz!*” és a „*pihenj!*” néha 10-15 alkalommal is váltakozott, mert olyan jól kellett menjen, mintha villanyárammal rángatták volna az egész századot. „*Kettősrendek balra át!*” „*Rendekre szakadozz!*” „*Jobbra arc!*”, ez minden reggel megismétlődött.

Végre elindultunk az étterembe. Végig a kápolna előtt, a nyugati folyosón le a földszintre. Az étteremben mindenki a helyére állt, s amikor lenn volt mind a négy évfolyam, vagyis az 1., 2. és a 3. század a VIII. évessével, akkor a csoportügyeletes („*zászlóaljcsászár*”) „*vigyázz!*”-t vezényelt és beadta a jelentést az ügyeletes tanárnak. Ezután „*Zászlóalj imához!*” vezényszóra az egész zászlóalj a feszület felé fordult és a római katolikusok keresztvetése után, étkezés előtt az alábbi imádságot mondtuk: „*Úristen! Áldd meg ezen és minden más ajándékaidat, amelyeket a Te jóvoltodból magunkhoz venni szándékozunk az Úr Jézus Krisztus által! Amen!*” Ekkor kezdetét vette az étkezés. A mi füleink megszokták a zajt, amit 4-500 szék asztal alóli kihúzása okozott.

Minden nap, minden asztaltól más-más cögger volt az ételhordó. Az „*ételhordók sorakozóra!*” vezényszóra kimentek folyosóra és „*jobbra át!*” „*indulj!*” vezényszóra egyszerre mentek ki a konyhába. Ott mindenki megkapta a „*kávéskancsó*”-t, amelyben 10 főre 2-2 deciliter tejeskávé volt. Az ételhordó a kávéskancsót az asztalfőn ülő növendék úr elé tette le, amelyből ő töltött magának először, majd mindennap más cögger kezdesével körben a többi.

Mint minden intézeti foglalkozásnak, úgy a reggelizésnek is megvoltak a sajtóságos eseményei. Ugyanis a csészeállomány kétféle csészéből állott. Az egyik felét a Kismartoni cégereiből, a másikat a „győri”, „jutasi” és „kanizsai” menekülés után hozták a pécsi intézetbe, miután a szerbek az akkori iskolát teljesen kirabolták. Az egyik csésze nagy alakú, a másik ugyanilyen úrtartalmú, de optikailag kisebbnek látszó csészefajta volt. Hiába néztük meg vízzel számtalanszor, hogy a köbtartalom teljesen egyforma, azért a cöger számára mégis igen kellemes meglepetés volt, ha a helyén a „nagy” bögrét találta.

13-18 éves korig a fiúk mindig éhesek. De különösen éhesek a katonaiskolában, ahol minden másodpercre történik és ahol sok a testmozgás. Az asztalfőn ülő növendék úr néha-néha leereszkedett hozzánk és „megszólitásával tüntette ki” valamelyikünket, újoncokat. Persze ilyenkor a kitüntetett „óriásit nőtt” a többi szemében.

A növendék úr kifogásokat is tett. „Ne szürcsöljön!”, „Hogy fogja a kanalat!”, „Ne tömje tele a száját!”, „Ne beszéljen tele szájjal!” stb. – megjegyzésével pótolni akarta a szülőket. Étkezés befejeztével a zászlóalj-ügyeletes végigment az éttermen s mikor meggyőződött arról, hogy mindenki kész „Fel!”-t vezényelt, majd „Imához!”-t. „Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott! Ámen.” Ekkor kivonultunk az intézet mögötti területre, parkba. Kb. 5 perc cigarettaszünet állt rendelkezésre.

Cigaretta! Micsoda fölséges, micsoda mennyei valami ez! Elsősorban nem mindenkinek volt szabad cigarettázni. Aki 17 éves elmúlt, szülei beleegyező írásbeli nyilatkozatot adtak, és az orvosfőnök a gyengélkedő vizsgán megállapította, hogy „dohányozhat”, annak szabad volt. Természetesen jaj volt annak, akit elcsíptek, s neve nem szerepelt a dohányosok névjegyzékében. Persze akadtak titkos dohányosok.

Cigaretaszünet után a század sorakozott és kezdetét vette a „csuklógyakorlat”. Ez fej-, nyak-, törzs-, kar- és lábgyakorlatokból majd futásból állott. Ha azonban valami nem jól, vagy nem egyszerre történt, akkor egy csomó „Leülni!”, „Fel!” vagy „Feküdj! – Fel!” következett sűrűn egymásutánban. A csuklógyakorlat rajonként, néha szakaszonként vagy századonként történt. Végül átlagosan 5-600 méter futás kezdődött, lépést tartva, ami után 100 méter teljes sebesfutás következett, valamely meghatározott célíg, versenyszerűleg.

Csuklógyakorlatok után a tanterembe vonultunk, ahol pontosan 8 órakor kezdődött a tanítás, s egy-egy óra között 10-10 perc szünet volt. 10 órakor kaptuk meg a tízórait, amely egy sózott veknicskéből – cöger nyelven „bregó” vagy „brezsó” – és hozzá sajt, vaj, valamint szalonnából állott.

Az órák kezdetét és végét a folyosón elhelyezett villanycsengő jelezte. Ilyenkor mindenki a helyén ült. Tanteremben általában 8-13 óráig és 14-17 óráig voltunk. 18-20 óráig kötelező ismétlés volt. Kötelező ismétlés alatt egy növendék úr ült a katedrán és vigyázott a csendre, rendre és fegyelemre. Kötelező ismétlésen kívül lehetett regényt olvasni, vagy levelet írni. A délelőtti tanítási órák nagyjából a többi állami reáliskolai tantárgyakból állottak, délután már speciális órák voltak. Torna rendszerint délelőtt, vivás délután.

A katonai tantárgyak elvileg titkos órák voltak. Az entente ellenőrzése miatt azoknak az óráknak más nevet adtak. Így: illetman (szolgálati szabályzat), jellemnevelés stb. Kedden és pénteken 14-17 óráig gyakorlati kiképzés volt az udvaron, ha esett az eső akkor a folyosón. Állítom, hogy a gyalogsági zárendet a honvédség egyik alakulata sem tudja olyan tökéletesen és szépen, mint a növendék zászlóalj. Szemrebbenés nélküli „vigyáz!”, feszes díszmenet, pattogó kettősrendek.

A tanórák alatt szintén a teljes katonai regula uralkodott. Amint a tanár a terembe lépett, a szolgálatban levő tanterem-ügyeletes növendék „vigyázz!”-t vezényelt és beadta a jelentést. Létszám: 32, kórházban: 1, szabadságon: 1, fogdában: 1 fő, jelen: 29 stb. Első óra elején és ötödik óra végén a „Magyar Hiszekegy”-et imádkoztuk.

„Hiszek egy Istenben, Hiszek egy Hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában, Ámen.”

A tanár asztalán állott egy könyv, az „Elégtelenesek könyve”, amelyet a cögerek „cseszéskönyvnek” vagy „pincseskönyvnek” hívtak. Ebbe írtak be az óraadó tanártisztek mindent, amit szükségesnek látnak. Például: „X. Y. franciából 4-re felelt” vagy „X. Y. az órán vigyorgott” vagy „X. Y. dolgoztatásnál csalt” vagy „X. Y. keze piszkos volt” vagy „X. Y. tornacipőben jelent meg az órán” vagy „X. Y. 1 perccel csengetés után jött be” stb.

A cseszéskönyvbe való beírásnak mindig kihallgatás lett a vége. A kihallgatás a századiroda előtti folyosórészen volt, naponta 10 órakor és azon a szolgálatba lépők, átadók, jelentéstevők, kérelem, pa-

naszügyek szerepeltek és a bal szárnyon a kihallgatásra rendelték állottak fel egy sorba. A kihallgatást a szolgálatvezető állította össze, az oktatótisztt ellenőrizte és a századparancsnok tartotta. Aki az „*elégtelesskönyvben*” szerepelt, annak szintén meg kellett jelenni a kihallgatáson, s ott kedvezmény-elvonásokban, kimenőelvonásban és más részesült, esetleg megfenyítettek mindaddig, amíg elégtelenét ki nem javította.

Két kihallgatásra emlékszem vissza, amelyet Zelky százados tartott, s amelyet soha nem felejték el. Egyiknek Jankovich Pál növendék volt a szenvedő hőse. Jankovich monoklit tett fel a városban, Zelky a kihallgatáson feltetette vele és arcul ütötte. A monokli csak úgy repült. A második kihallgatásról majd később lesz szó.

Természetesen az V. évfolyam nemcsak újoncokból állt, hanem a soproni és kőszegi alreáliskolát végzett s ide felkerült cögerekből is. De a volt alreáliskolások velünk szemben igen nagy előnyben voltak 1923 decemberig, a mi újonckiképzésünk befejezéséig. Eleinte ők is adták az ügyeleti szolgálatot, miután ők „stráf”-os cögerek voltak, nyakukon hordták az alreálban szerzett tanulmányi eredményeik látható jelét, az egy, kettő vagy három stráfot a gombokkal. Ők maguk is tartózkodóak voltak az újonckokkal szemben. Decemberben azonban már lélekben is együtt voltunk velük.

A délelőtti ötödik óra után a hálóterembe vonultunk, ahol kezét mostunk. Ezután ugyanúgy vonultunk le az éttermekbe, mint ahogy reggelihez. Az ebéd is hasonlóan ment végbe azzal, hogy a gyengébb szervezetűeknek csukamájolajat kellett az ügyletes tiszt előtt enni. Havonként orvosi vizsga, kéthavonként külön fogorvosi vizsgának vetették alá a növendékeket, s akiket az orvos kijelölt, azoknak csukamájolaj-kúrát kellett tartani. Engem az orvos sohasem jelölt erre a kúrára. A kijelöltek azonban sehogy sem szerették ezt a különös orvosságot. Így aztán többször is megtettem azt, hogy 1-2 bregóért a beteg helyett kimentem, és behunyt szemmel, fogcsikorgatva megittam a csukamájolaj „*méreg*”-adagot.

Délután az ebéd befejezésétől 2 óráig szünet volt. Ilyenkor a parkban kellett lennünk. Itt az egy városból valók külön csoportokat alkottak, s úgy sétáltak. Természetesen a tornatér tornaszerekkel együtt a rendelkezésünkre állott.

Télen a kaszinóban biliárdoztunk és egyéb társasjátékokat játszottunk. Kártyázni nem lehetett. Ugyancsak az ebéd utáni szünet alatt lehetett a szakadt, kicsi vagy bő ruházatot a kézraktárban kicserélni. Már ezen a helyen is emléket kívánok állítani Piller Péter szakaszvezetőnek, a későbbi vitéz Piller Péter őrmesternek, tiszthelyettesnek, aki pécsi tartózkodásom alatt mint század altiszt, Trianon miatt civil ruhában, de lélekben annál nagyobb magyarsággal volt minden ügyes bajos dolgaimban segítségünkre. Ő szabadon járt kelt az iskolában, kezelte a ruharaktárt, ott állt kihallgatásnál a parancsnok mögött. Minket soha, de soha nem tanított. De személyes példájával, föltétlen megbízhatóságával és vasszorgalmával megismertük benne az örök altiszt példáját.

Két eset élénken emlékezetemben él. A levélpostát eleinte a parancsnokság cenzúrázta. Az egyik növendék (a Koch nevű barátom) azt írta haza, hogy többé nem fog elégtelenre felelni, s hogy nyomatékot adjon szavának a 4 b-vel írta, hogy „*többbé*”. Kihallgatáson a századparancsnok ezt szavá tette a növendéknek, hogy tanuljon meg helyesen írni. Kihallgatás után Pillér odalépett a növendékhez s ezt mondta neki: „*Elég lett volna 3 b-vel írni, hiszen látja, hogy a százados úr mindent észrevesz*”. Pillér nős és sokgyerekes ember volt. Szőke bajusza kifentén kacskaringózott felfelé. Különösen az egy kisfiával sétált vasárnap délutánonként, ilyenkor szóba álltunk az öreggel. A fiát „*kisbüdös*”-nek becézte.

Az étteremben nagy betűkkel volt a falra festve az intézet jelmondata: „*Becsülettel élünk és halunk!*”. Ez a jelmondat, ha szeme lett volna, rengeteg mókás esetet láthatott volna az étteremben, különösen akkor, amikor a VIII. évesek valahol másutt voltak foglalkozáson. Egyik cöger fogás volt a másik ételét megsózni. A másik pedig összebeszélte társaival, s a felhajtott és csatornát képező asztalterítő szélén vizet töltöttek a harmadik ölébe. Szerdán reggel nem volt csuklógyakorlat, ilyenkor a reggeli is az órák kezdete előtt volt, ellenben a hálóteremből ágyneműinket levittük az udvarra porolni. A pokrócokat ráztuk, a matracokat ággal ütögettük. Itt is voltak mesterek. Két rántással oly ügyesen tudott némelyik pár porolni, hogy bármely szobainas megirigyelhette volna. A pokrócok pedig olyan éktelen lármával dübörögtek és csattogtak, hogy hihetetlennek tűnt fel, pokróccal ezt is lehet. A porolás tökéletességéről persze szintén a növendék urak győződtek meg. Velem előfordult az, hogy a kiporolt holmijaimat felvittem a III. emeletre. A növendék úr azonban kijelentette, hogy még poros, s a következő pillanatban már repültek is a matracaim ki a III. emelet ablakán le a földre, én pedig a lépcsőn utána, újraporolni.

A két szárnylépcső vasrácsát faburkolat fedte. Ha nem látta előljáró a cögert, akkor lefelé nem „gyalogolt”. A 3. emeleten leültünk a karfára s hat fordulóval másodpercek alatt lecsúsztuk a földszintre. Csodálkozom azon ma is, hogy emiatt miért nem történt szerencsétlenség.

Általában minden munkát magunk végeztünk, kivéve a takarítást és a fahordást, no és a mosást. Ágyainkat mi vetettük, cipőinket mi tisztítottuk, ruháinkat mi keféltük. Szegény volt az ország, nem lett takarító emberekre, s csodák csodája egyikünknek sem törött le a keze. Kilenc éven át én vetettem az ágyamat, én tisztítottam lábbelimet. De mindkettőt nagyon megtanultuk.

Általában sajátossága volt a cöger életnek, hogy senkit sem hívnak a nevének. Miként a tanároknak, tisztaknak, úgy a növendékeknek is megvolt a nevük. Engem sokáig: „Szat”-nak, „Faktor”-nak és „Bend”-nek hívtak a társaim. Kovács ezredes úr, iskolaparancsnoknak „Tapír báci” volt a neve. Fajth Ágoston premontrei rendi kanonokot, a magyar irodalom tanárát „Náci”-nak, Murányi századost „Matyi”-nak, Végváry őrnagy matematikatanárt „Gyuri”-nak hívtuk, pedig sose volt a keresztnéve György. Molnár rajztanárt „Tökfejű melanzs”-nak, a fogorvos Molnár főorvos-t „Kismelanzs-nak”, a kórházparancsnok Dr. Lang Lipót ezredes orvost „Ovidiusz”-nak hívtuk és így tovább.

A cöger életnek velejárója volt két olyan jelenség, ami csak cögerre illik. Az egyik a „sózás”, a másik a „cikkelés”. Sózás alatt a cöger az ébresztő utáni ágybanmaradást érti. Rengeteg bajt, kellemetlenséget, fenytést elvállaltak már a cögerek azért az 1-2 percért. Cikkelés alatt a „cikk-cikk” szócskák sügásszerű továbbmondását kell érteni. E két szócskával jelzi a cöger társának: „Vigyázz! veszély van, előljáró közeledik.” Tehát eldobni a cigarettát, ha tiltott helyen dohányzol, vagy ha nem szabad, bújj el egy mellékutcában, ha nincs kimenőd, kelj ki az ágyból, ha szólsz, dugd el a „puskát”, ha számtan- vagy más dolgot írsz stb. Ez annyira vérévé válik a cögernek, hogy a cikkelés akadémikus, tiszt, de még tábornok korában is eszébe van.

A délutáni utolsó óra után, tehát 5 órakor sorakozik a század minden hétköznap, ekkor van a parancskihirdetés. Ekkor kaptuk meg az uzsonnát és a levelet, csomagot. A parancskihirdetést valamelyik oktatótiszt tartja, felolvassák a másnap szolgálatba kerülőket, dicséreteket, fenytéseket, továbbá a belszolgálattal kapcsolatos kihirdetnivalókat. Parancskihirdetés után rendszeresen szünet következett 6 óráig. Szombaton kötelező ismétlés csak a fenytettek részére volt. Vasárnaponként a római katolikusok az intézet kápolnájába vagy a városba mentek misére, mi protestánsok rendszeresen az Indóház utcai templomba jártunk istentiszteletre.

Rengeteg kedélyessége, érdekessége, szépsége van a katonaiskolai életnek. Ezeket papírra vetni szinte lehetetlen! A családi fészekből kikerült gyerekeknek éppen azért nagyon hamar a zsinór-egyenes és órapontos katonaeletbe beleilleszkedni, mert a katonaelet első hónapjában alig van szabadideje, amit magára áldozhat, másodsor pedig annyi kedélyesség van a növendéki életben, hogy elszomorodnia ideje sincs.

Az első hónap elmúltával valahogy az volt az érzésem, hogy saját magamra is maradt egy-egy kis időm. A városba eleinte nem, az újonckiképzés végén azonban vasárnaponként 2-5 óráig kimehettünk. Ekkor kezdtem megismerni ezt a szép várost, amely nekem azonnal megtetszett, amikor a Mecsek hegységet megpillantottam. A Szigeti országúton a belváros felé haladva igen tetszettek a szép üzletek. Kimenőim csak sétából állottak, vagy a Király utcai cukrászdákat bújtam. Az intézet igazgatósága (iskolaparancsnokság) azonban gondoskodott arról, hogy a növendékek Pécs minden történelmi emlékéit és a fontos középületeket belülről is megnézzék. Iyenkor testületileg vittek ki minket, s többek között láttam a román stílusban restaurált székesegyházat, mely négytornyú temploma hazánk legszebb egyházi épületei közé tartozik. Láttam a IV. századból való ókeresztény sírkamrákat, katakombákat, falfestményeket. Voltam a világhírű Zsolnay majolikagyárban, a Littke pezsgőgyárban, sörgyárban, a városi múzeumban, a Mísina tetőn lévő kilátóban.

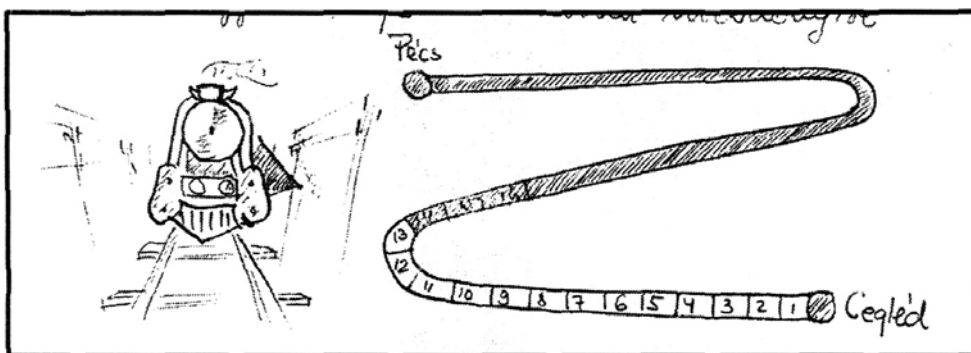
Decemberben, intőkonferencia előtt, Kovács József ezredes úr megszemlélte a gyakorlati kiképzést és kihirdették az eredményt. Én nem kaptam sem intőt, sem rovást, ellenben megkaptam az első kitüntetést, ami előremenetelem külső, látható sikeréről is tanúság volt: az egy stráfort. Újjonc félév előtt nagyobb kitüntetést nem is kaphatott. Különösen Werner Károly főhadnagy és Faith Ágoston premontrei rendi áldozópap kanonok nyilatkoztak elismeréssel rólam.

Lassan közeledett a karácsonyi szabadság ideje is. Egy alkalommal Werner főhadnagy úr a bajtársi-asságról tartott előadást s ekkor felemlítette, hogy mi hazamegyünk karácsonyi szabadságra, de van olyan évfolyamtársunk is akinek özvegy édesanyja az oláhoktól megszállt területen él. Másnap kihallgatásra jelentkeztem és kértem, engedjék meg, hogy az előző nap említett erdélyi kisbajtársamat, név szerint Scheller Sándort szabadságra magammal vihessem. Természetesen majd meg fogom kérni szü-

leimet arra is, hogy útiköltségét is fedezzék. Scheller Sanyi lett ettől kezdve legjobb barátom, és a századparancsnokság köszönő levélben közölte apával tervemet. Sanyi az V. évfolyamot ismételte éppen, mivel előző évben egy tantárgyból megbukott.

Az intézeti életben elvileg minden közös, de minden növendéknek van egy kis zuga, ami teljesen az övé, s ez a tanteremfiók, a hálóteremben az éjjeliszekrény. A tanteremfiókban vannak a tankönyvek, irkák, irónok, levélpapírok, kapott levelek stb. Nekünk felnyitható tetejű és nem fiókos asztalaink voltak. Bár az elrendezésben itt is volt valami zsinórmérték, azonban már nem annyira pontos, mint pl. a hálótermi szekrényeinkben.

A felnyitható asztallapon belül fényképek, levelezőlapok voltak, s majdnem minden fiókban volt még valami. Egyéni rajz 1-1 vasúti mozdonyról, s mindenkinek ahová való, egy hosszú számmal leteleített sínpar. A számozás a szabadság helyét tüntette fel, s ott kezdődött. Minden nap be lehetett feketíteni egy számot, s a 4 hónap 110 egynéhány napja fokozatosan fogyott. Mire eljött a szabadság napja, addigra a rajzolt mozdony is elérkezett a célállomáshoz. Voltak akik állomásokat írtak közbe.

Még egy cöger szokás volt, hogy a **Szabadság!** szót betűnként és naponként hátrólól írták fel a táblára. Pl. ha a szabadság december 20.-án kezdődött, akkor 10.-én (szabadság! = 10 betű) a !-t, 11.-én -g!, 12.-én ág!, 13.-án ság! került a táblára. December 18.-án már **abadság!** díszelgett a táblán s ekkor már igen nagy volt a szabadságos hangulat. Érdekes, hogy tisztjeink ezt túrték, sőt szerették. A szabadság szónak ilyen módon való felírása V–VIII. évfolyam minden tantermének tábláján megtalálható volt. Voltak olyan osztályok, ahol gyönyörű, többszínű, karácsonykor behavazott betűkből, művésziesen volt pl: a zabadság! felírva.

Lassan valóban elérkezett a **zabadság!**, vagyis az indulást megelőző nap. Akinek elégtelen osztályzata volt, az búsulhatott, annak 1-2 nap elesett vagy a szabadság elejéből, vagy a végéből. Este már nem jött álom a szemünkre. Ebéd után a „**kofferkiosztás**”-sal telt az idő. Milyen kimondhatatlanul jól esett a „**koffert**” megpillantani. A bőröndök rendes körülmények között nem állottak nálunk, azt a raktárba adtuk le. Sokan, köztük én is, 1-2 nem romlandó tésztát, cukrot, később cigarettát hagytunk a bőröndben, csak azért, hogy ha eljön a „**kofferkiosztás**” örömnapja, valami hazai értékű legyen benne. 1923–1925-ig a távutazók (akik Budapesten át utaztak) elindulhattak a hajnali vonattal. Ez azt jelentette, hogy 2 óraker volt az ébresztő. Azonban ezt az ébresztőt sosem kellett elrendelni. Inkább nem aludtunk éjjel, csak hogy el ne aludjunk a vonat indulásáig. Ilyenkor nem volt pajtasságvizsga sem. Az éjjeliszekrényekben nem volt meg az a borotvaélességű rend, amit a növendék urak követeltek. Vagyis: ingek, zsebkendők, egyebek úgy összehajtogatva, hogy azt hihesse bárki, festve van oda a ruharakás.

Első szabadságom pontos idejét nem írtam meg haza Ceglédre, hadd legyen váratlan a viszontlátás öröme. Schuller Sanyi is végtelenül és kimondhatatlanul boldog volt, mert ő is jöhetett életében először (I–V. évfolyamban nem volt) szabadságra. Éjjel 3 óraker már lenn ácsorogtunk a kapu előtt, oda előállott 2 nagy társzeker és azokra ráraktuk a bőröndjeinket. A jegyeket valamelyik oktatótiszt váltotta meg, azzal sem volt bajunk. Az Eszék felől jövő vonatra várakoztunk. Végre jött a vonat s mi beülhettünk a kocsikba. Elindultunk. Messziről láttuk, amint lassan elmarad a kivilágított ablakú „**Alma Mater**”, a cögerei.

A vonaton már megalakultak a kisebb csoportok. Volt balassagyarmatiak csoportja, Debrecen felé menőké, pestiek, győriek, szegediek. Újdombóvárra való megérkezés ostromot jelentett a vasúti vendéglő számára. A szabadságos cögernél nagyobb úr a világon sincsen, természetes, hogy ez a sok hatal-

masság az étteremben pokoli zajt csapott. A cigaretta ott égett az olyanok szájában is, akik még azt se tették. A VII. és VIII.-osok már megengedték maguknak „*ej de jó nő!*”, s hasonló kijelentéseket. A legkisebb növésű lehetőleg haboskávét ivott, a VIII. urak reggelire is hosszúlépést vagy fröccsöt ittak. Hát persze, mit gondolna az az V. éves cőger, ha a VIII-as kávé vagy teát inná? A rikkancsok egyszeribe elhallgattak. A cőger mindég úr, egy szempillantás alatt minden újságot összevásároltak, de nem olvasni, csak hadd lássa a világ. Ha fizetésre került a dolog s a „*Főúr*” azt mondta: „*Igenis alássan kadét úr 37.000 korona*”, akkor undorral lecsapott a cőger 4 db. 10.000-st, s „*Hagyja csak, a többi a magáé*”. De volt is a cőgernek olyan becsülete a dombóvári restiben, mint senkinek a világon.

A vasúti kocsiban olyan nagy volt a láрма hogy az ember a saját hangját sem hallotta. Olyan sűrű volt a cigarettafüst, hogy látni alig lehetett. A VIII.-os növendék urak közül sokan ráfizettek a jegyre. Az I. kocsiosztály jobban illet egyéniségükhöz. Lassan megvirradt, az újdombóvári kávé, az éjszakai nem alvás, a VIII.-os növendék uraknak pedig a fröccsreggeli áldólag kezdte mutatni hatását. A zakatolást is jobban lehetett hallani, a kicsi lelkes cőgersapat elálmosodott. Simontornya körül kezdtünk újra éledni s a szabadságos hangulat egész Pestig emelkedett. Délután érkezünk meg Pestre, már szürkületre járt az idő. A Keleti pályaudvarról átmentünk a Nyugatiba, Cegléd felé onnan indult a vonat. Errefelé már ismerősebbek voltak az állomások.

Mikor Cegléden, nem sokkal éjfél előtt leléptem Sanyival a vonatról, alig hittem a szememnek. Az állomás összemert, megkisebbedt. Kocsiba ültünk s mint egy tábornok, kiadtam a kocsisnak az ukázt: Hunyady utca 27! Már lepihent a család, amikor az ajtón zörgetni kezdtem. Kimondhatatlan nagy volt az öröm, amikor beállítottunk. Különösen az egy stráf kitüntetés tetszett nagyon. Sanyi elmesélte élete történetét, hogy tették tönkre az oláhok a családjukat, a betörés miatt eddig egy alkalommal sem mehetett szabadságra.

Eljött a karácsony szent ünnepe is. A karácsonyfa alatt már nemcsak nekünk hármunknak díszelgett a sok ajándék, hanem a testvérünknek fogadott Sanyinak is. Szilveszter este a vasúti II. osztályú étteremben volt a bál. Sanyi és én elmentünk, csak reggel felé vetődünk haza.

A szabadság gyöngyélet-napjai lassan elfogytak. Utolsó percekben készítettük el a házi feladatokat, s mire készen voltunk, már csomagolhattunk újra. Mikor elérkezett a visszaindulás napja, Sanyival még egyet sétáltunk a ceglédi utcán. Volt gimnáziumi társaimmal is találkoztam.

Másnap reggel indultunk vissza. Mama, mint rendesen, most is elsíratott minket. Apa kísért Budapestig, ott feltett a vonatra, amelyik Pécsig ment. A vonaton találkoztunk a más városokból Pécsre igyekvő cögerekkel is.

Pécs felé utaztunkban megisméltődött az újdombóvári éttermi jelenet. A cögerek minden létező enni- és innivalót összevásároltak. Este már az intézetben voltunk. Másnap reggel teljes szomorúsággal beköszöntött a hétköznapi élet. Alig tudtunk felkelni, hiszen úgy megszoktuk a délig tartó alvást.

Vitéz Szathmáry Lajos nyd. alezredes naplója
és Gál Attila: *Armis et litteris-e felhasználásával összeállította:*
dr. Földesi Ferenc

„Szép magyar vitézek, aranyos leventék!”

Honvéd hagyományőrzés Szegeden

Világszerte egyre több katonai hagyományőrző szervezet alakul, azzal a céllal, hogy kifejezzék a nemzethez, a kultúrához, és a közösséghez való tartozásukat¹, illetve „elősegítsék a történelem során egymás ellen harcoló népek megbékélését”.² Az 1989-ben létrejött Magyar Huszár és Katonai Hagyományőrző Szövetség szerves része, az európai katonai hagyományőrző szervezeteket összefogó Európai Katonai Hagyományőrző Szövetségnek. Magyarországon katonai hagyományőrző programok már

¹ Ármádia. 2000. 1. évfolyam 2. szám. 49.

² Huszár, az Európai Katonai Hagyományőrző Szövetség folyóiratából idéztük Fülöp Tibort.

1964-ben is voltak, mint például a Nagyvázszyi Lovasjátékok. Hasonló jellegű programokat az 1770-es 1980-as években is rendeztek, elsősorban a várjátékok keretében.

Az 1980-as években jönnek létre az első huszárcsapatok. Létrejöttének alapját a lovasok, a lovagolni szerető, illetve a lovas életmód megvalósítását célul kitűző emberek jelentették, akik csapatokba tömörülve, korhű huszárruhát készítve váltak a lovas hagyományörző csapatok alapítóivá.³ A magyar huszár hagyományok ápolásának kezdeményezői Fülöp Tibor⁴ mellett Somogyi Győző⁵ és Nagy Kálmán⁶ voltak.

Az idők folyamán folyamatosan növekedett, a hasonló jellegű rendezvények, csapatok, egyesületek száma, melyek az 1989-ben létrejött Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség létrejöttével kaptak szervezett formát. A Magyar Köztársaság Országgyűlése e szövetséget, az Ismeretterjesztő, kulturális és működési feladatokat ellátó, tudományos tevékenységet végző szervezetek közé sorolja.⁷

Magyarországon, a katonai hagyományörző egyesületek fejlődésében fordulópontot, a rendszerváltozás jelentette, hiszen ettől kezdve jöttek létre nagyobb számban ilyen jellegű egyesületek, mint például a Jász Lovas Bandérium, az Egervári Vitéz Oskola, Az 1848/49-es Szabadságharc Szegedi III. Honvédszászlóalj Hagományörző Egyesülete stb. A katonai hagyományörző egyesületek száma azóta is folyamatosan nő.

Szeged és a '48-as hagyományok

A III. honvédszászlóalj, Batthyány-kormány toborzó rendeletének következtében, 1848 júniusában alakult meg Szegeden. Toborzási körzete hivatalosan Bihar, Békés, Arad, Csanád és Csongrád megyét foglalta magába. Szegedre kellett egybegyűlniük Nagyvárad, Arad, Gyula önkénteseinek is, de ide szállította újoncait Krassó, Temes és Torontál megye is.

A szegedi hadfogadóhelyeken jelentkezett honvédeknel erősen szembeötlő az értelmiségi jelleg, amiért a kortársak emlékezete szerint parancsnokuktól, Damjanichtól a „magnászászlóalj” elnevezést kapták. A szegedi önkéntesek között is jelentős számban voltak ügyvédek, jurátusok, gazdatisztek, papnövendékek, tisztviselők, tanulók, iparosok. A középemesei fiatalság és a honorációrok soraiból kikérült önkéntesek száma a III. honvédszászlóaljnál jóval nagyobb volt, mint a többinél, de az önkéntesek döntő többségét túlnyomórészt a szegényparasztok, zsellérek, napszámosok tették ki.⁸ Szeged sajátjának tekintette a honvédszászlóaljat, hiszen azt a város toborozta, eltartásáról, felruházásáról, s felszereléséről maga gondoskodott.⁹ A miniszterelnök a zászlóalj őrnagyává és parancsnokává június 22-én Damjanich Jánost nevezte ki. Damjanich az újoncállományából fegyelmezett, jelentős harcértékű zászlóaljat teremtett. A III. zászlóalj honvédeknek megkülönböztető jelük a fehér kakastoll volt a kék sapka mellett, melyet még Óbecsén kezdtek viselni. Innen nevezték el őket „fehér tollas”-oknak.¹⁰

Szeged városának a toborzásban és a betegápolásban tanúsított hazafias buzgalmát elismerve, Mézszáros Lázár hadügyminiszter 1848-ban, így nyilatkozott: „*Nem felejthetem el Szeged városát, melynek hazafiúi szeretetét és készségét nem lehet elegendőképpen dicsérni*”.¹¹

A szegedi csapatot augusztusban Szolnokra irányították Görgey Artúr őrnagyhoz, ahol a Tiszán-inneni mozgó nemzetőrség I. zászlóaljába osztották be őket. A szegedi csapat tökéletes felszerelése, katonai fegyelme és szelleme annyira meglepte Görgeyt, hogy erről Kossuth Hírlapja 75. számában közzétett nyilatkozatában Szeged hazafiasságát a többi törvényhatóság elé követendő példaként állította.¹²

Szeged Kossuth Lajos számára is nagy jelentőséggel bírt, aki az ország védelmében a várost kulcsfontosságúnak tartotta: „*Szegedet tessék (mindenesetre) olly pontnak tekinteni, honnan a hazát még Bu-*

³ Interjú, Az 1848/49-es Szabadságharc Szegedi III. Honvédszászlóalj Hagományörző Egyesületének elnökével, Dr. Vass Lászlóval. 2000. január

⁴ Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség ügyvezető elnöke, k.h.ő. alezredes

⁵ Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség táborkarának ruházati főszemlélője, k.h.ő. őrmester

⁶ Hadtörténész, huszárezredes.

⁷ www.mkogy.hu

⁸ Szeged története. I. Szeged, 1985. 744. *Hegyesi Márton*: Az 1848/49-iki harmadik honvédszászlóalj története. Bp. 1898. 9–30. old.

⁹ Szeged története. I. Szeged, 1985. 747. old.

¹⁰ Hegyesi Márton (1898) 29.

¹¹ Szeged története. I. Szeged 1985. 757. old.

¹² Uo.: 759–760. old.

*dapest elvesztése esetében megmenthetjük.*¹³ Illetve egy Szegeden október 4-én kelt beszédét, így fejezte be: *“Ha pedig a hadi szerencse kevésbé mosolyog fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom az ármány által a fővárosból szorítottanék, azon esetre Szegedet, oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenteni erősen hiszem.*¹⁴ Szeged áldozatkészségét és hazafias buzgalmát méltányolta alföldi toborzó körútján októberben: *“Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárvult hazám oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg Előtted.*¹⁵ A kutatások szerint a híres Kossut-nótát, e toborzó körút hatására, a szegedi újoncok énekelték először.¹⁶

Jellasics támadása következtében Batthyány Lajos elrendelte szeptemberben az új honvédszászlóalj számára a toborzást, később helyette az újoncok kötelező kiállítását. Szegedről összesen 550-en újoncot kellett kiállítani. Ezeket részint a 33. Honvédszászlóaljba, részint a 2. Hannover huszárezred létszámának kiegészítésére osztották be.¹⁷ A 33. zászlóalj felszerelését ugyancsak Szeged város biztosította.¹⁸ Időközben elrendelték a mozgó csapat 600 főre való kiegészítését, melyre megindult a városban a toborzás. Részükre szintén Szeged lakosaitól szedtek be fegyvereket.¹⁹ A mozgó, vagy önkéntes nemzetőrök azután rövidesen a honvédség oldalán bekapcsolódtak az osztrák-szerb haderő elleni harcokba. A szegedi mozgó csapat őrnagya Földváry Sándor lett.²⁰

A téli és a tavaszi hadjáratban elért eredmények következtében a III. zászlóaljat rövidesen együtt emlegették Damjanich vörössípkásaival, a kassai XI. honvédszászlóaljjal. A június közepén megindult újoncozás eredményeként jött létre Szegeden a 103. zászlóalj. A város, ezt a zászlóaljat is, illetve a Földváry-féle szegedi önkéntes nemzetőr zászlóaljból létrejött 104. zászlóaljat is a magáénak tartotta.²¹

A katonai kudarcok hatására Kossuth július 2-án bejelentette, hogy a kormány és a képviselőház Szegedre teszi a székhelyét. A városban megtartott beszédében ismét a város fontosságát hangsúlyozza: *„Szeged leszen amaz archimédési pont, honnét a szabadság egész világra fog kiterjedni.”*²²

Szeged soha nem tapasztalt olyan élénkséget, mint amilyen 1849 május végétől a szabadságharc bukásáig ráköszöntött. Az egész honvéd haderőt Szeged környékére összpontosították, így a város valószínűleg hadi központtá vált.²³ A szabadságharc katonai eseményei azonban nem hoztak hazánkra nézve kedvező fordulatot, így került sor 1848. augusztus 5-én, a szőregi vesztes csatára. Napjaink hagyományörzői erről az eseményről is minden évben megemlékeznek, és csataimitációt mutatnak be.

Az 1848-49-es Szabadságharc Szegedi III. Honvédszászlóalj Hagyományörző Egyesülete

Az egyesület 1998. március 14-én alakult meg, a Csongrád Megyei Ügyvédi Kamra Székházában 15 fővel (7 felnőtt és 8 általános iskolás gyermekkel). Az alakuló ülés ünnepi keretek közt folyt le: miután bejelentették a megalakulást, ünnepélyesen aláírták az alapító okiratot, az egyesület alapszabályát, aztán pezsgőt bontottak és elénekelték a Himnuszot. A szórólapjukon megalakulásuk napjaként azonban, március 15-ét jelölték meg: *„Egyesületünk 1998. március 15-én, a szabadságharc 150. évfordulóján alakult.”* Az ellentmondás azzal magyarázható, hogy március 15-én a hivatalok zárva vannak.

Az alapítók célja a '48-as hagyományok és ezen belül kifejezetten a szegedi egykori harmadik honvédszászlóalj hagyományainak „felderítése”, ennek minél szélesebb körben való megismertetése, elsősorban gyerekek körében. Az egyesület elnöke, Vass László elmondása szerint, azért választották épp a III. honvédszászlóaljat, mert minden város, azt a korszakot választja ki, mely számára a legdicsebb volt. A szegediek életében a '48–49-es szabadságharc volt ez a korszak. Az alapítás célja a fentiek alapján kiderül, hogy egyértelműen az oktatás és a nevelés, ami a szerintük hiányos iskolai oktatást egészíti ki.

¹³ Uo.: 762. old.

¹⁴ Uo.: 764. old.

¹⁵ Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1987/79-2. Szeged 1980. 70. old.; Péter László: Szegedi örökség. Bp. 1983. 46. old.

¹⁶ Péter László: i. m. Bp., 1983. 47. old.

¹⁷ Szeged története I. Szeged 1985. 769. old.

¹⁸ Reizner János: Szeged története II. Szeged 1899. 172. old.

¹⁹ Szeged története I. Szeged 1985. 772–773. old.

²⁰ Uo.: 774. old.

²¹ Uo.: 785. old.

²² Uo.: 788–799. old.

²³ Reizner János: Szeged története II. Szeged 1899. 162–163. old.

Ezért az általuk választott történelmi korszakot, minél hitelesebben próbálják rekonstruálni és bemutatni, úgy hogy a korabeli ruházatot, fegyverzetet szakemberek (hadtörténészek, kézműves mesterek stb.) segítségével készítik el. Ugyanakkor a szükséges történelmi ismeretek és a katonai instrukciók elsajátítására, külön alkalmat nem kerítenek, mindezekre a rendezvényeken, és az iskolai vetélkedőkön kerül sor. Az ismeretterjesztés többféleképpen valósul meg:

- a hadijátékokat értelmező bemondó és a történész által,
- a felnőtt hagyományörzők nyilvános előadásai segítségével,
- önkormányzati tisztségviselők (pl. polgármester) és politikusok ünnepi beszédei, a rendezvények alkalmával,
- a média és a sajtó által,
- írásos dokumentumok (pl. könyv), amiket a hagyományörzők adnak egymásnak.

Más hagyományörző egyesületek által támogatva az egyesület alapításának ötlete, a hobbiként had- és helytörténeti kutatásokkal foglalkozó dr. Vass László ügyvédől származott. Úgy tervezte, hogy autóval bejárja az egykori tavaszi hadjárat csatahelyeit és megmutatja azokat három gyerekének. Majd barátai is csatlakoztak. Az első gyerekcsapat az alapítók gyerekeiből verbuválódott.

A felnőttek közt van ügyvéd, orvos, ügyész, vállalkozó, akik szintén érdeklődtek-e történelmi korszakok iránt. Az alapító tagok, akik a társadalom értelmiségi rétegéből kerültek ki, tehát nem hivatalos személyként, hanem magánemberként hozták létre az egyesületet, saját anyagi forrásukból, idejüket feláldozva. Az egyesület szerveződése, spontán és alulról történt.

A szervezethez való tartozás feltétele felnőtteknél az, hogy vállalja a teljes felszerelés anyagi költségeit (100-120 ezer forint), és az útiköltséget – ez utóbbit csak akkor, ha nem kapnak elég pályázati pénzt. Tagdíj nincsen. Gyerekeknél a történelmi vetélkedőkön győztes első három helyezett kerülhet be az egyesületbe. Ilyenkor a tagok közül néhányan korabeli ruhába beöltözve, kimennek a kiszemelt iskolába (miután az igazgatójával, tanáraival megbeszélték), és kiosztják a tesztlapokat. Vass László szerint erre azért van szükség, hogy legyen értéke az egyesületbe kerülésnek. A belépésnek nincsenek ünnepélyes keretei, sőt belépési nyilatkozatot sem kell kitölteni, az új tagot a legközelebbi találkozón mutatják be. A belépés pedig akkor válik érvényessé, ha az illető korabeli ruhába beöltözve részt vesz egy rendezvényen.

A felnőttek közül a női tagok azok, akik különösebb anyagi áldozathozatal nélkül is tagjai lehetnek az egyesületnek pl., ha felnőtt hagyományörző ismerőse, esetleg gyerek hagyományörző édesanyja. Lányok is bekerülhetnek az egyesületbe, ha nyerne a vetélkedőn, vagy ismerős útján, ha sürgősen szükség van markotányosra.

Az egyesület tagjai, nem, kor, foglalkozás, iskolai végzettség, anyagi helyzetük, lakhelyük és politikai beállítottságuk tekintetében igen heterogén közösséget alkotnak. A tagok között található ügyvéd, orvost, ügyészt, vállalkozót, biztonsági őr, rendőrt, szabómestert, taxisofőrt, országgyűlési képviselőt, hivatásos katonát, kereskedőt, óvónőt stb. A tagok iskolázottsága, szakmunkástól, az érettségizetien keresztül a doktorig, anyagi helyzetük pedig, a bérből és fizetésből élőkötől, az kifejezetten jómódúakig széles skálán mozog. A tagok jelentős része nem szegedi lakos. Megtalálhatunk köztük algyóit, deszkit, ópusztaszerit, bordányit, zákányszékit és máshonnan valót is. A különböző politikai beállítottságú tagok között természetesen a nézetkülönbségek, melyek azonban nem befolyásolják az egyesület működését, sőt teljesen háttérbe szorul a közös ügy érdekében.

Az egyesületbe való belépésnek számtalan motivációja van: a hazaszeretet, a történelem szeretete, a fegyverek szeretete, a kikapcsolódás, szórakozás, a közösséghez való tartozás tudata, a szereplési vágy, a férfias erények gyakorlása – hiszen a katonáskodást ennek tartják. A felsorolt motivációk általában együttesen érvényesülnek, személyenként azonban változó, hogy melyik a meghatározóbb. Motiváció lehet még a kutatói tevékenység is, hiszen mi kifejezetten ezzel a céllal kerestük fel az egyesületet, azonban női és kutatói mivoltunk nem tette egyszerűvé a beilleszkedést.

A felnőttek tisztí rangban vannak, a gyerekek pedig közlegények. Őrnagyi rangig az egyesület saját joga az előléptetések meghatározás, e fölött csak Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség adományozhat katonai rangot. Parancsnoki megbeszélés után Vass László lépteti elő a kiválasztottakat. Az előléptetés feltétele, hogy az illető, aktív szervezőmunkát végezzen, sokat tegyen az egyesületért. Az előléptetések ünnepélyes keretek között zajlanak, rendszerint egy-egy rendezvényen, miután a nézők serege szétoszlik.

A kitüntetéseknél két formáját ismertük meg. A hagyományörzők országos találkozóján a csataimíciók után minden résztvevő oklevelet és emlékérmét kap, ezen kívül a szegedi egyesületen belül, minden évben a két legaktívabb tag, megkapja a Damjanich-emlékérmét. Vass László a tisztekkel való egyeztetés után dönti el, hogy az adott évben ki érdemelte ki munkájával ezt az elismerést. Mindez, az egyénnel való csoportos tartozás tudatát erősíti, amin keresztül az egyén meghatározza a társadalomban való helyét, hiszen a szabadságharc emlékéért tett erőfeszítéseit elismerik és jutalmazzák.

Az egyesületi tagok közötti kapcsolat kialakítására számtalan lehetőség adódik. A rendezvények után többnyire közösen szoktak étkezni, ahol lehetőség van, arra hogy egymást közelebről is megismerjék. A rendezvényeken kívül pedig közös vacsorát is rendeznek, például egy-egy jelentősebb program után pár napra, amikor megnézik a róluk készült videofelvételeket, és felelevenítik a történeteket, melyre a gyerekek szüleit is meghívják. Olykor hagyományörző bálokat is szerveznek, melyre a családtagok is hivatalosak. A közös szállások további lehetőségeket nyújtanak az ismerkedésre egy-egy rendezvény alkalmával. Az esetek többségében ugyanis, katonai sátrakban, iskolai tornatermekben, kollégiumokban vannak közösen elszállásolva.

Megfigyeléseink alapján, a gyermek–felnőtt és a férfi–nő viszony sajátos formájáról kaptunk képet. Sok gyermek, úgy került be az egyesületbe, hogy a szülei már tagok voltak. Ennek ellenkezőjére is van példa, amikor a szülő gyermeke által került be a csoportba. Az esetek többségében viszont az egyesület felnőtt tagjai számukra idegen gyermekekkel dolgoznak együtt és egyben nevelik, felügyelik őket. Az is előfordult, hogy a felnőtt tagok között barátságból házasságok is születnek. A tagok között személyes ellentétek is megfigyelhetők, ezek azonban nem veszélyeztetik az egyesület működését.

Az egyesület nem kötelezi tagjait arra, hogy állandóan részt vegyenek a programokon. Ha valamilyen gyermek tag többször nem megy el a rendezvényre, akkor rákérdeznek. Ha kilép, akkor le kell adnia a ruháját, mert az az egyesület tulajdona. Ha valamilyen felnőtt tag egy évig nem jelenik meg, akkor kihagyják a nyilvántartásból. A kilépéseket úgy könyvelik el, hogy „csatában is van veszteség”. A kilépések okát a gyerekek esetében Vass László azzal magyarázza, hogy egy idő után az érdeklődésük más felé fordul, például elkezdnek valamilyen komolyabb sportot. A felnőttek esetében talán inkább arról lehet szó, hogy a rendezvények általában hétvégére esnek, és ütközhetnek az általában szintén hétvégére eső családi programokkal.

A rendezvények

A programot mindig a helyi szervező csoport állítja össze, akiknek egyeztetniük kell elképzeléseiket a többi csapattal és a város vezetőivel (polgármesterrel, rendőrséggel, tűzoltósággal, mentőszolgálattal, pappal stb.), például az útlezárások ügyében. A program összeállításánál egyéb tényezőket is figyelembe vesznek:

- *politikai szempontokat* – Vass László nem tartja szerencsésnek egy kifejezetten szerbek elleni támadó csatának a megemlékezését,
- *időjárási viszonyokat*, hiszen a februári hidegben a rendezvényt nehezen lehetne kivitelezni, az emberek sem mennének el a programokra,
- *lokalitás* (helyhez kötöttség) *szempontját*, hiszen az adott településhez szorosan kapcsolódó eseményeket elevenítik fel, például a szegediek a szőregi csatáról emlékeznek meg, mert helyileg nagyon közel van Szegedhez,
- *anyagi szempontokat*, mert a rendelkezésükre álló anyagi keret meghatározza, hogy hány egyesület tudnak meghívni a rendezvényükre.

Általában a helyi szervezők nyújtják a csapatok szállását, ellátását, ebben nagy szerepet vállal a Magyar Honvédség is.

Az egyesületek, programjaik megszervezéséhez szükséges pénzhez pályázatok írásával jutnak, amit pl. a helyi önkormányzathoz, az országgyűléshez, a Honvédelmi Minisztériumhoz nyújtanak be. Ugyanakkor rengeteg, pénzben igazán ki sem fejtezhető segítséget ajánlanak fel magánszemélyek és szervezetek. „*Volt, aki sütnivaló malacot ajándékozott, más ingyen süttötte és szállította ki a kenyeret. A hadseregtől sátrakat kaptunk, a tűzoltóság a vízről gondoskodott, a vízügyesek a Kamaratöltést készítették elő a hadijátékhoz, a rendőrség útlezárásokkal segítette a felvonulásainkat.*”²⁴

²⁴ Délmagyarország. 1999. augusztus 2. sz.

Egy-egy ilyen rendezvényre legalább 5-6 hagyományörző csapat érkezik az ország különböző pontjaiból, és Európa több országából is. A rendezvények megszervezését gyakran jellemzi a spontánitás, a rögtönzés. Az időszéri program menetéről a meghívott hagyományörzők rendszerint érkezésükkor kapnak tájékoztatást. A csapatok vezetői a parancsnoki egyeztetésen beszélnek meg a részletes programot és annak esetleges módosulásait, melyet később tudatnak a csapat tagjaival: „A programról csak annyit, hogy mindig két perccel előbb tudjuk meg, hogy mit kell csinálni.”²⁵

Azokat a programokat, amelyeken hagyományörzők valamilyen formában részt vesznek, két csoportra osztottuk.

1.) Az első csoportba, az általuk szervezett programok tartoznak, melyek az 1848/49-es szabadságharc csatáinak felidézése céljából rendeződnek meg.

2.) Külön csoportba soroljuk azokat a rendezvényeket, ahol meghívottként, mint díszórság vannak jelen. Ilyenek az állam által szervezett történelmi emlékünnepek (pl. augusztus 20-a, október 6-a), vagy az egyéb rendezvények: pl. a város napja, a honvédelem napja, a szőregi rózsza ünnepe, az Európa díj átadása Szeged városának stb.

1. Az 1848/1849-es szabadságharc katonai hagyományörzői által szervezett programok két részből állnak.

Egyrészt beszélhetünk a hadijátékot megelőző, de hozzá szorosan kapcsolódó hivatalos megemlékezésről, melyen valamilyen hivatali tisztséget betöltő személy (pl. polgármester, miniszter, pap), illetve történész beszél a szabadságharc eseményeiről, annak előzményeiről és következményeiről. Ezen megemlékezések fő mozzanata a koszorúzás, mely előtt gyakran előfordulnak kifejezetten a jeles nap alkalmából megtartott istentiszteletek is. Azonban, nem csak a szabadságharc csatái, hanem annak kiemelkedő alakjai is lehetnek a megemlékezés tárgyai, például Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepek.

Másrészt beszélhetünk magáról a hadijátékról, melyen korhű ruhákban és fegyverzetben jelennek meg a hagyományörzők. Itt kötetlenebb a hangulat, közvetlenebb a hagyományörzők és a nézők közti viszony. Ekkor lehetőség nyílik a fegyverzet, ruházat és egyéb kellékek, pl. dob kézbevitelére, illetve mélyebb hadi és történelmi ismeretek elsajátítására. Ugyanis a csataimitáció alatt a bemondó, a történész felidézi a hadi eseményeket, melyek egyrészt a szabadságharc, másrészt a hagyományörzők hadmozgásait foglalják magukba. A csataimitáció előtt és után pedig maguk a hagyományörzők tartanak előadást és fegyverbemutatót. Részletesen tájékoztatják a nézőket, annak a katonai alakulatnak a történetéről, melynek nevét viselik. A korhű fegyverzet és ruházat mellett arra is törekednek, hogy a csataimitáció időpontja és helyszíne megegyezzen a korabeli csata időpontjával és helyszínével. A szervezők, ugyan nem törekednek a korabeli csata rekonstrukciójára, csupán a csaták egy-egy elemét, illetve a XIX. század közepére jellemző hadi technikákat mutatják be. A csataimitáció jelentősége az említetteken kívül még abban áll, hogy szinte csak itt nyílik alkalom a különböző hagyományörző egyesületek találkozására.

A Honvédség nemcsak a rendezvény megszervezésében és lebonyolításában vállal szerepet, hanem népszerűsítik is önmagukat, azaz toboroznak. Katonai sátorukban bemutatják a kézi fegyvereiket, és honvédséget reklámozó szórólapokat, papírzászlókat, kitűzőket osztogatnak az érdeklődőknek, melyeknek nagy része gyermek.

Az egyesületek kifejezetten a hadijátékok megrendezése miatt jöttek létre. A csataimitációban részt vevő hagyományörzők egy szakrális térbe és időbe kerülnek. A nézők nem léphetnek be ebbe a szakrális síkba. A hagyományörzők által, hogy korhű ruhában, fegyverekkel felidéznek a csata napján, és helyszínén a korabeli eseményeket, kiszakadnak a jelenből és egy történelmi időbe kerülnek. Bár a céljuk az, hogy felidézzék a régmúlt eseményeit, mégsem tudják ezt a saját koruktól elvonatkoztatva megtenni. A csataimitációk megrendezéséhez segítséget kérnek ugyan a szaktudománytól (hadtörténészek-től), azonban idővel önállósulnak, és elszakadnak a szigorúan vett tudományosságtól. A szőregi csata emlékére megrendezett hadijátékon például bemutatták a tápióbicskei csata főbb mozzanatait, mert látványosabbá kívánták tenni a programot.

2. Egyéb rendezvényeken való részvétel. A történelmi emlékünnepek egy része nem köthető a '48-49-es szabadságharc eseménysorához – augusztus 20., október 23. –, mégis megjelennek rajta a hagyományörzők. Míg a csataimitációkon a hagyományörzők főszereplők, addig az állami ünnepeken csak mellékszereplők, díszórságként vannak jelen. A főszereplők ebben az esetben: a polgármester, az

²⁵ 2002. május 4–5. Redemptio Katonai Hagományörző tábor (Kiskunhalas) megfigyelése.

állami és társadalmi szervezetek képviselői, egyházi személyek stb. Ünnepi beszédük nemcsak a nézők tudatát formálja, hanem a hagyományörzőkét is.

A történelmi emlékünnepeken való szereplésükkel nemcsak a szabadságharc emlékének ápolására buzdítják a társadalom tagjait, hanem a fennálló társadalmi rendszer legitimizálásához is hozzájárulnak. A fennálló hatalmi rendszer reprezentációs elemként használja fel őket. Hiszen azt is figyelembe kell vennünk, hogy ezen állami ünnepek nem mentesek az aktuálpolitikától.

Más rendezvényeken – pl. a 2001. május 20-i szegedi város napján, a szőregi gazdák által megrendezett rózsza ünnepén – is díszrészgként vettek részt a szegedi hagyományörzők. A 2002. május 18-án Ópusztaszeren megrendezett Magyar Honvédelem napjára is meghívták az egyesületet, ahol rögtönzött hadijátékot mutattak be. A meghívó szervezetek ezen rendezvényeken reprezentációs szerepet szánnak a hagyományörzőknek, akik viszont mindezt önmaguk népszerűsítésére használják fel. Az oktató-nevelői feladatukat itt is ellátták a rögtönzött bemutatóik, előadásaik által, és a korhű ruhákkal és fegyverekkel az emberek élőben megismerkedhetnek.

A hagyományörzők évről-évre rendszeresen megjelennek az említett programokon, így kettős kalendárium (hagyományörző és a mindennapi) alapján élik az életüket. Az év számukra a szolnoki hadijátékkal (március eleje) kezdődik, és az október 23-i ünnepeken való részvétellel záródik. A kettős kalendárium mellett, kettős identitás is jellemzi a szegedi hagyományörzőket, hiszen a nyilvános programon való részvétel során, mint hagyományörzők különülnek el a többi embertől, akik közé tartoznak ők is a mindennapokban.

Arról, hogy a társadalom hogyan viszonyul a hagyományörzők tevékenységéhez Vass László így nyilatkozik: „Az első évben, amikor dobszóval tizenötven végigvonultunk a városban, még többen nevettek rajtunk, mint integettek.” „Benne voltunk mindenféle tévében, műsorokat adtak rólunk, a sajtó hírt adott rólunk, és akkor komolyabbakká váltunk.”²⁶ Többféle módon szerezhetünk tehát tudomást arról, hogy a társadalom hogyan viszonyul a hagyományörzőkhöz: a média (sajtó, TV) tájékoztató tevékenysége, a nézők létszáma, és a nézők, járókelők arckifejezése, megnyilvánulásai (kézfogás, bekiabálás, üdvözlőlap stb.)

A hagyományörzők tevékenysége kifejezetten nyitott, kifelé, a társadalom felé irányuló: rendezvényeikkel mind szélesebb közönségre kívánnak hatni. Ahhoz, hogy megtudjuk a rendezvényeken résztvevő nézők, és az utcai járókelők véleményét a katonai hagyományörzésről, szükségesnek találtuk a kérdőíves vizsgálatokat is. A kérdőívek nyitott kérdésekből álltak. Nemre, korra, foglalkozásra való tekintet nélkül sokféle válasz született, ebből kifolyólag ilyen jellegű kategóriákat nem állítottunk fel.

1. A megkérdezettek többsége pozitívan viszonyul a katonai hagyományörzéshez. A legkedvezőtlenebb hozzáállás a közömbösség kategóriájába sorolható. Arra a kérdésünkre, hogy mi a véleménye a katonai hagyományörzésről, a többség azt a választ adta, hogy hasznos és támogatandó, mert hozzátartozik a nemzeti kultúrához, erősíti a nemzeti identitást. Mindenképpen hasznos egyrészt történelmünk megismerése szempontjából másrészt emelik a történelmi ünnepek fényét, és azért, mert példát mutat a fiataloknak és képviseli a korábbi korszakok értékrendjét.

2. A következő kérdésünk az volt, hogy lenne-e katonai hagyományörző egyesület tagja. A válaszokból kiderült, hogy annak ellenére, hogy a katonai hagyományörzésről kedvezően vélekednek a megkérdezettek, ilyen jellegű egyesületnek a többségük mégsem lenne tagja. Elutasító magatartásukat többféleképp magyarázzák. Volt, aki a női mivolta miatt, volt, aki viszont azért volt elutasító, mert utálja a történelmet. Akadt olyan is, aki időhiányra hivatkozott, és olyan is, aki önmagát pacifistának tartja.

3. Arra a kérdésünkre, hogy mi a katonai hagyományörzés célja, az alábbi válaszokat kaptuk: a nemzeti identitástudatra való nevelés; bizonyos értékek átörökítése, népszerűsítése; emlékek állítása a hősöknek; a hadtörténelem megismertetése; a korabeli események megvilágítása mai szemmel. Amint az a válaszokból kiténik, a megkérdezettek és a szegedi hagyományörzők által megfogalmazott célkitűzések lényegében megegyeznek.

4. A válaszadók többsége, úgy gondolja, hogy az aktuálpolitika befolyásolja a katonai hagyományörző tevékenységet, legalábbis az anyagi támogatások szintjén. A hatalom anyagi és erkölcsi támogatását pozitív cselekedetnek tartják, de a hagyományörzők politikai felhasználását minden válaszadó elutasítja. A megkérdezettek név szerint megemlítenek pártokat, politikusokat befolyásoló tényezőként hol dicsérve, hol elmarasztalva, és összehasonlítják a rendszerváltás előtti és utáni helyzetet. A megkérdezettek csak kis hányada véli úgy, hogy az aktuálpolitika nem befolyásolja a katonai hagyományörzést.

²⁶ Interjú Dr. Vass Lászlóval. 2000. január

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a társadalmak azáltal formálják önelképzelésüket és teszik nemzedékeken át folytonossá identitásukat, hogy kialakítják az emlékezés kultúráját; ezt pedig a legkülönbözőbb módon teszik.²⁷ Ennek egyik formája a katonai hagyományörző tevékenység, melyet kutatásaink alapján emlékeztető rítusként értelmezünk. Durkheim az emlékeztető rítusokat az alábbiak alapján határozta meg: Az emlékeztető rítusoknak az a feladatuk, hogy a múltat, a szent és alapvető történéseket a jelenbe hozzák, meg kell akadályozniuk, hogy a hagyományozódott tudás elhalványuljon, és hogy a közösség szociális identitása lazuljon.²⁸ Kutatásaink a fenti megállapítást alátámasztották, hiszen mind a hagyományörzők, mind a kérdőívre választ adók, a nemzeti identitás megőrzését tartják a katonai hagyományörzés elsődleges céljának, amelyhez viszont elengedhetetlennek tartják a múlt (mely jelen esetben a '48-as szabadságharc) ismeretét. A múlt felelevenítése ebben az esetben is rítusok (hadijáték, ünnepeken való részvétel stb.) által történik, mely során szimbolikus formában fejezik ki érzéseiket és gondolataikat, hiszen – Lukes szavaival élve –, a „rítus” kifejezés olyan szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenységek leírására alkalmas, amelyek résztvevőik figyelmét általában különösen fontosnak tartott gondolatokra és érzésekre irányítják.²⁹ Jelen esetünkben ezek a következők:

- a nemzeti függetlenség gondolatának éltetése,
- a nemzeti összetartozás erősítése,
- a magyar kultúra ápolása,
- népek békés együttélésének erősítése,
- a lakóhelyhez, szűkebb hazához való ragaszkodás,
- az egyén bekapcsolódása az adott közösségbe (jelen esetben az egyesületbe) és azon keresztül a társadalomba.

A szegedi egyesület tagjai az 1848–49-es szabadságharc eseményeit választották, ahhoz, hogy gondolataikat, érzéseiket szimbolikus kifejezzék. Témaválasztásuk, egy sajátos értékrend megvallása. Céljuk, ezen értékrend minél szélesebb körben való megismertetése és elfogadtatása a társadalomban. A fennálló társadalmi rendszer értékrendjével ez nem ütközik, sőt támogatást, elismerést kapnak a társadalom egészétől.

Bagyinszky Marianna–Erdélyi Mónika

Tálasfogas részlete, Bertók János munkája, 1885. Piliny, Nógrád megye. Néprajzi Múzeum, Budapest

²⁷ Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában. Bp. 1999. 18. old.

²⁸ Lauri Honko: A rítusok osztályozásához. Folklorisztikai Olvasmányok. I. (Szerk.: Barna Gábor) Szeged, 1997. 32–33. old.

²⁹ Paul Connerton: Megemlékezési szertartások. In.: Politikai antropológia. (Szerk.: Zentai Violetta) Bp. 1997. 65. old.

TERMÉS

Adalékok az Őrvidék (a mai Burgenland) történetéhez II.

Újabb német betelepítések, Habsburg hódoltságban (1410–1849)

Az egy évszázadig tartó viszonylag nyugalmas állapot 1428-ban szűnt meg, amikor Zsigmond király a Garai családnak adományozta az őrvidéki királyi uradalmakat. A familia egyébként ekkor már negyedszázada sajátos védnökséget gyakorolt a határvédők felett. A változás szükségessé tette, hogy az örök katonai szervezete közigazgatási és érdekképviselői szerepeket is fölvegyen, és nemesi közösségeként igazgassa községeiket. A XV. században ugyanis a patronátus és a környék több ízben változott atól függően, hogy mikor melyik főúri család szövetkezett a királyi hatalommal, vagy lázadt föl ellene.¹ Például 1459. február 17-én Garai László, volt nádor huszonöt pártütő főúrral – Ujlaki, Bánfi, Kanizsai testvérek – Németújváron I. (Hunyadi) Mátyás királlyal (1458–1490) szemben magyar uralkodóvá választotta III. Frigyes német-római császárt. A híre Mátyás közfelkelést rendelt el, vezére Pinkafőnél április 12-én nagy vereséget mért a császári seregre.² A következő évben a király visszafoglalta Frigyes-től az őrvidéki várakat, és az örök kiváltságait később többször megerősítette. Ezt követően Mátyás visszavette a Magyar Szent Koronát, amit még 1440-ben (Habsburg) Albert király (1438–1439) özvegye, Luxemburgi Erzsébet királyné a fia, (Utószülött) V. László király (1444–1457) számára udvarhölgye, Kottaner Jánosné segítségével lopatott el Visegrádról. Az özvegy királyné az akkor három hónapos csecsemőt Székesfehérváron meg is koronáztatta, majd III. Frigyes császár gyámsága bízta.

Az előbbi küzdelmek, valamint az 1451 és 1491 között a főként Habsburgoknak elzáróított fraknói, kismartoni, szarvkői (szarvaskői), kaboldi, kőszegi és borostyánkői, lánzséri és rohonci uradalmak helyzete következtében,³ a magyar lakosság az Őrvidéknek a mai Burgenlandnak megfelelő területén, a XV. századra azonban már véglegesen kisebbségbe került. (A koronázalogként, magánjogi úton elkerült uradalmak csak az 1647. évi LXXI. törvénycikk rendelkezéseivel kerültek vissza.) Az erősen összezsugorodott magyar nyelvterülettől (Fertőzug, nyelvszigetek a Kismartoni- és Felsőpulyai-medencében, a Pinka völgyben és Németújvár környékén) eltekintve a történelmi Nyugat-Dunántúl területét ekkor már teljes egészében német nyelvű lakosok lakták. A Fertőzugban a XIII. században felbukkanó német ajkú népesség még kisebbségben maradt a magyar lakossággal szemben, de a Fertő északi, északnyugati pereme már a német etnikai térhez tartozott. A vidék mai járási központja, Nezsider – a kora középkori Fertőfő (a későbbi Szombathely) – már a XIII. század derekától német többségűnek számított.⁴ Kismarton és Nagymarton környéke már XIV. században német többségűvé vált, amelynek településterületén a középkor végén néhány magyar nyelvű sziget – például Fertőmeggyes, Szaka-Oka, Oszlop, Szarvkő, Kövesd-Száravzám, Büdöskút – maradt fenn. A délen fekvő Gyanafalva még 1350 táján is magyar többségű volt.

Az Őrvidék középső részén fekvő magyar többségű terület Alsópulya, Felsőpulya és Középsőpulya, Sopronudvard és Ligvánd falvakba szorult vissza. Léka várának környékén, a Gyöngyös és a Répce folyók mellékén a magyar népesség a XVI. századig fenn tudott maradni. Ennek oka, hogy e tájakon az elnémetesedés üteme lelassult, mert a lékai uradalmat a középkorban a Németújváriak lékai ágából való magyar családok, a Kakas, majd a Kanizsai családok birtokolták. „Sopron vármegyében a Hunyadiak

¹ *Éger György–Szesztay Ádám* 2001. 21. old.

² *Asztalos Miklós–Pethő Sándor* 1938. 143. old.

³ *Bariska István*: Az ezeréves Vas vármegye régió konfliktusa. Kiad. Csaba József Honismereti Egyesület. Kőrmend 1999. 18–19. old.

⁴ *Kocsis Károly* 2000. 50. old.

korában [XV. században] a régi magyar nemzetségek birtokainak egész sorát találjuk, mégpedig a vármegyének a nyugati részén is, amely akkor a egészen a Sár-hegyig és a Sár folyóig terjedt. Legnagyobb terjedelmű birtokai a Kanizsaiaknak voltak: több mint 80 helység vagy pusztja, 7 vár vagy erősség, ugyanannyi város, ez utóbbiak között a most (ti. 1921-ben – B. J.) Ausztriához csatolt Kismarton is az övék volt”.⁵

A déli területeken azonban a Vas vármegyei magyar etnikai tömbbel összefüggő, és Felsőőrre elnyúló Pinka folyó melléki magyar nyelvterület a németek térnyerésével fokozatosan keskenyedett. Ennek egyik oka, hogy a közeli, a Kőszegi-hegység déli lábánál elterülő rohongi és a szalonaki uradalmakban már a XIII. századtól egyre erőteljesebb volt a németek beköltözése. A fontos központ, Rohonc lakóinak körében a magyarok feltehetően a 1400. táján kerültek kisebbségre a németajkuakkal szemben. Az Ösztörmén (Strém) folyó völgyében főként Németújvárra és környékére zsugorodott a magyar nyelvterület. Lejjebb, Gyánafalva körzetében a Lapincs és a Rába bal parti, középkori magyar falvak már a XV. századra német többségűvé váltak.⁶

Az Őrvidék egyik ősi főúri családja a Batthyány család, amely Zsigmond, majd I. (Hunyadi) Mátyás király idején emelkedett fel, és kapott birtokokat. Az Eörs nemzetségből ered, alapítója Kővágó-őrsi Miklós, II. Endre király nevelője. A legnagyobbat – Németújvár várát és uradalmát – Batthyány Ferenc (1496–1566) horvát bán nyerte el adományként 1524-ben (Jagelló) II. Lajos királytól (1516–1526), ahonnan a németújvári nemesi előnév ered. A XVI–XVII. században a Batthyány család férfi tagjai magas országos és vármegyei tisztségeket viseltek, miközben kiemelkedő szerepet tölthettek be a törökellenes harcokban. Batthyány Ádám 1630-ban magyar grófi, 1764-ben a Batthyány-Strattmann ágából származó Károly József gróf birodalmi herceg címet kapott. Az utóbbinak azonban nem voltak élő utódai, ezért alig két hónap múlva a címet Lajos Ernő leszármazóira is kiterjesztették. A Batthyány nemzetségben a XVII–XVIII. századra a katolicizmus és a Habsburg-hűség vált hagyománnyá, ami csak a reformkorban változott meg, amikor több családtag szembefordult a bécsi udvarral.⁷ Köztük Batthyány Lajos, az első független magyar kormány elnöke.

Ugyancsak I. Mátyás király idejében emelkedett fel a másik jeles őrvidéki főnemesi család, a monyorókeréki Erdődy család, amely Szatmár vármegyei Erdőd településen élt Bakócz nevű jobbágy-családból ered. Bakócz Ferenc 1459-ben kapta nemesi címerlevelét, az ő harmadik fiától, Bakócz Tamás (1442 k.–1521) bíboros, esztergomi érsektől örökölte vagyonát az érsek két unokaöccse, Péter és Simon, akiket már a születési helyükről neveztek Erdődynek, így a család közvetlen megalapítói.⁸ Az Erdődyek a következő századokban elsősorban Horvátországban viseltek magas méltóságokat: horvát, illetve a horvát-szlavón bán, zágrábi püspök, valamint Varasd vármegye főispánja. A grófi címet Erdődy Péter (1500. k.–1567) horvát bán és mindkét ági utódai 1565-ben kapták. Bakócz érsek másik unokaöccse, Erdődy Simon (?–1543), aki 1526-tól zágrábi püspök volt, és részt vett a mohácsi csatában. Ezt követően I. (Szapolyai) János király (1526–1540) híve, 1530–1534-ben horvát szlavón bán, később átállt a (Habsburg) I. Ferdinánd király (1526–1564) oldalára.

Az XV. században dúló járványok és háborúk veszteségeit még az osztrák zálogban lévő uradalmak területén sem tudta pótolni a német népesség folyamatos nyugat-magyarországi/őrvidéki beszívargása, beköltöztetése. Ezért a XVI. század első évtizedeiben – különösen az 1526. évi mohácsi vést követő török hadjáratok pusztításai következtében – az Őrvidék számos, csaknem elnéptelenedett uradalma, valamint a korábbi magyar, és kisebb részben német falvak súlyos munkaerőgonddal küszködtek. Ezeket a bajokat enyhítették szinte váratlanul a Horvátország és Szlavónia nagy részét ekkor meghódító oszmán hadak elől menekülő horvátok, akik – a fennmaradt adatok szerint – tömegesen jelentek meg az Őrvidék 277 (!) településén (ebből a mai Burgenland 179 falujában), elsőként 1515-ben Kismarton, 1522-ben Felsőpulya környékén.⁹ Az 1529-ben Bécs ellen vonuló oszmán seregek elpusztították az Őrvidék északi részén fekvő Moson és Sopron vármegyék egy részét, különösen a Fertő-tó környékét. Az 1532. évi újabb török hadjárat idején az Őrvidék középső és déli területeit dúlta fel, amikor Léka és Kőszeg környékének magyarsága szenvedett végzetes csapást. A népesség hatalmas vesztesé-

⁵ MOL. K 28. 3. csomó, 8. tét., 1927–S–279. sz., 221. old.

⁶ *Kocsis Károly* 2000. 52. old.; A Pinka felső folyásának településeiről lásd bővebben *Benkő Loránd*: Vázlat a Pinka felső vízgyűjtőjének településtörténetéhez. In: *Néprajzi Látóhatár* 2000/3–4. sz. 61–68. old.

⁷ *Juhász László* 1999. 26–27. old.; Lásd bővebben *Zimányi Vera*: A herceg Batthyány család levéltára. Bp., 1962.

⁸ *Juhász László* 1999. 27. old.; Lásd bővebben *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp., 1889.

⁹ *Kocsis Károly* 2000. 52. old.

gét a horvátok tömeges betelepülése sem tudta pótolni. Az ekkor osztrák zálogban lévő Kőszeg 1532. augusztusi ostromában már döntő szerepük volt a horvát menekülteknek, élükön Jurisics Miklóssal (1490–1545), a tenger melléki származású várkapitánnyal. Az újabb hadakozásokban elnéptelenedett falvakba, valamint a lakatlan, erdős területekre tovább folytatódott a menekült horvátok betelepítése. Az Őrvidék főúri családjainak ösztönzésére elsősorban a (vas)vörösvári, a szalónaki, a rohonci és a kismartoni uradalmakba költöztették őket.

Az ún. kettős királyválasztás miatti zűrzavarban a magyarság nem élt a török hatalom megegyezési ajánlatával. (A magyar rendek 1526. november 10-én Székesfehérváron előbb Szapolyai János erdélyi vajdát, mint nemzeti uralkodót, majd december 17-én Pozsonyban az idegen, Habsburg Ferdinánd osztrák főherceget is magyar királlyá választották.) Elhallgatott történelmi tény, hogy II. Szulejmán szultán 1525-ben két alkalommal, a következő évben röviddel a mohácsi csata előtt harmadszor is felajánlotta, hogy megkíméli a Magyar Királyságot. Kérte, hogy a magyarság – mint a törökség keleti eredetű testvérnepe – támogassa a Habsburgok, illetve az V. Károly császár alatt virágkorát élő Német-Római Birodalom elleni hadi átvonulását. Az oszmán birodalom ugyanis elsősorban a pápák által 1096. és 1270. között a Szentföld visszafoglalására és az iszlám megfékezésére kezdeményezett nyolc kereszties hadjárat során, a muzulmánok ellen elkövetett kegyetlenkedéseket akarta megtorolni Európán. (1212-ben indult a legborzalmasabb esemény, a gyermekek kereszties hadjárata, amelyben több tízezer gyermek halt meg, illetve került rabszolgaságba.)

Sajnos, Magyarország végletekig megosztott, nemzetvesztő vezetőrétege nem élt a II. Szulejmán szultán kínálta lehetőséggel, hanem a Habsburgok és a német császárság védelmére állt. Ez következményeiben másfél évszázados török hódoltságot, és a magyar lakosság többségének, a Kárpát-medencei magyar etnikai szállásterület, a nemzet nagy részének a pusztulását hozta. Magyarország a „kereszténység védőbástyája”, így emlegették hazánkat a XV–XVI. században a törökkel szembeni ellenállásért. A latin eredetű kifejezés, az „antemurale christianitatis” először II. Pius pápa III. Frigyes császárhoz írott 1459. évi levelében szerepelt, amelyről hamarosan kiderült, hogy csak tetszetős szólam, és két és fél évszázadon keresztül többnyire csak írott malaszt volt. A török elleni küzdelmeiben a magyarságot a Habsburg-ház, sőt a „keresztény” Nyugat – az utóbbi azóta is napjainkig – sorozatosan cserbenhagyta, kihasználta, és csak akkor segítette, ha legalább a rövid távú érdekei úgy kívánták. Közben a mohácsi vész után a török Porta évekig várta a testvérnepnek tekintett magyarságtól a kedvező, szövetséget kötő választ, amit az is bizonyít, hogy bár minden katonai lehetőségük adott volt rá, a török csapatok a mohácsi vész után csak tizenöt évvel, 1541. augusztus 29-én – a csata évfordulóján! – foglalták el véglegesen a Magyar Királyság központját, Budát. Ezt egyébként korábban bármikor megtehették volna, hiszen rövid időre kétszer is bevonultak Budára, majd elhagyták. Először 1526 szeptemberében, majd 1529 szeptemberében, amikor II. Szulejmán szultán itt adta vissza a Magyar Szent Koronát I. (Szapolyai) János királynak.

Közben, 1530-ban I. Ferdinánd király a Pinka völgyét és az őrközségeket katonai szolgálataik fejében a von Ehrenreich testvérek – Christoph és Pantaleon – birtokába adta. Az őrvidékiek az ősi magyar alkotmányra hivatkozva, sikerrel tiltakoztak a döntés ellen a pozsonyi országgyűlésen. A diéta 1547-ben elismerte az őrvidékiek nemességét, és megtiltotta nemesi jogaik megsértését. Ezt követően 1582-ben I. Rudolf király (1576–1608) állított ki adománylevelet az őriek számára, amit 1611-ben II. Mátyás (1608–1619) is megerősített. Ezek kiadásában – a jogszerűségein kívül – feltehetően az volt a döntő, hogy a Bécs elleni török ostromok során, illetve a törökkel folytatott háborúk következtében kialakult politikai nyugtalanság idején a bécsi udvar a katonáskodó népszerűség hűségének a megtartására törekedett.¹⁰ Annak ellenére, hogy környéke elnémetesedésével a Felsőőrsg nyelvszigetté vált, a hajdani őrfalvak megtartották magyarságukat. Ezt mindenképp a közösségként élvezett nemesi kiváltságaiknak, illetve nemesi közbirtokosságuknak köszönhették, ami gyakorlatilag évszázadokig megakadályozta, hogy idegenek költözhessenek a kiváltságokkal felruházott magyar településekre.

Az őrvidéki magyarság számára kedvezőtlen újabb népesedési folyamatok okait Felsőőr szülötte Imre Samu (1917–1990) nyelvész foglalta össze. Már az Árpádok korában a nyugati határszélen folyó sűrű háborúzások következtében a határőrvidék magyar lakossága fokozatosan pusztult. A gyeptüreszerű jelentősége egyre csökkent, és a kialakult központi hatalomnak mind kevesebb érdeke fűződött ahhoz, hogy a határőrvidék településeit magyar népelemmel töltsék fel. A magyarság helyébe fokozatosan németek kerültek. Szemléletesen mutatja ezt a folyamatot a különféle írásos emlékekben a magyar tele-

¹⁰ *Éger György–Szesztay Ádám* 2001. 22. old.

pülésnevek helyén a német elnevezéseknek egyre gyakoribb jelentkezése, illetőleg kb. a XVI. század második felétől kezdődően a településnevek zömében általánossá válása. Az ősi magyar lakosság nagymérvű pusztulásával járt a török megjelenése is, és Kőszeg ostromát (1532) tekinthetjük e már régebben megindult folyamat zárókövének. A török martalócok messze környéken kóboroltak, elpusztították a településeket, s az eredeti magyar lakosságnak csak a töredékei maradtak fenn. A magyar népelem utánpótlást nem kapott, a németet viszont állandó utánpótlással látták el a töröktől alig vagy egyáltalán nem háborgatott nyugati területek. Sőt, a török elől jelentős számban húzódnak fel északabbra horvátok is.¹¹ Az egyre inkább nyelvszigetté váló magyar falvak megmaradásának elősegítője lehetett kismemesi státusuk. Ennek révén kezdetben a beköltözőket magukba olvasztották, amit a német nevét viselő magyar családok is bizonyítanak. Helyenként a protestáns vallások korai felvétele is bizonyos elkülönülést jelentett a beköltözőkkel szemben, bár az idők folyamán, a földesúr nyomásának eleget téve, sokan rekatolizáltak.¹²

A XVI. század végére már Nyugat-Magyarországon is jelentős teret nyertek a protestáns tanok, és ebben az időben már kb. 60 evangélikus egyházközség tevékenykedett a területen, valamint több nyomda. Az itteni reformációt szolgáló érvidéki könyvsajtók működtetése Johannes Manlius (1540?–1605?) nevéhez fűződik, aki vallása miatt költözött a tájra, és főúri pártfogóit váltogatva nyomtatott.¹³ 1582. és 1605. között Manlius Németújvár, Németlövő, Monyorókerék, Sopronkeresztúr és Sérc, valamint Sárvár településeken dolgozott. A legtovább a Pinka folyó partján fekvő mezővárosban, Monyorókeréken működött, amely 1561-ig, majd 1613-tól az Erdődy grófok birtoka volt. Közben, 1561-ben Erdődy Péter elcserélte a Zágráb vármegyei Medvevár erősségért gróf Zrínyi Miklós (1508–1566) horvát bánnal, a szigetvári hössel. Az ő utódai alatt, 1587. és 1592. között Manlius összesen tizenhárom könyvet – hét magyar, négy német és két latin nyelvű művet – nyomtatott Monyorókeréken. Itt jelent meg 1587 őszén, az első magyarországi újság, a *Newe Zeitung ausz Ungern...* német nyelven, amelyből napjainkban már csak Grácban, Münchenben és Olmützben őriznek egy-egy példányt.¹⁴

A XVII. század azonban már az ellenreformáció időszaka volt, amikor a kényszer hatására az érvidéki lakosság többsége visszatért a katolikus hitre. Eközben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) egyes katonai alakulatai az első felszabadító hadjárat idején, 1619. és 1621. között több alkalommal az Érvidék északi részén, a Fertő-tónál hadakoztak, illetve innen támadták Bécset. 1620. szeptemberében Esterházy Miklós árulása következtében a fejedelem egyik serege Lakompak váránál vereséget szenvedett a császáriaktól. Az esemény döntő jelentőségű volt az Esterházy család felemelkedésében, mert II. Ferdinánd királytól (1619–1637) Esterházy Miklós 1622-ben a Bethlen-hadjáratban tanúsított Habsburg-hűségéért Kismarton uradalmát kapta jutalmul, majd 1628-ban adományként Fraknó dominiumát és grófi címet. A család egyébként az Árpád-kori Salamon-nemzetségre vezeti vissza eredetét, és első lakhelyéről, a csallóközi Eszterházáról vette nevét. A fraknói ágából való Esterházy Pál (1635–1692) nádornak Habsburg-hűségéért 1687-ben már német birodalmi hercegi rangot adományoztak, amit 1712-ben a család valamennyi ágára kiterjesztettek.¹⁵

A XVII. század második felében vezetett két nagy török hadjárat, az 1664., majd az 1683. évi súlyosan érintette az Érvidéket. A főbb hadiutak mentén fölvonuló seregek elszállásolásával járó elviselhetetlen terhek és a belső háborúk pusztításai következtében a főtak mellett, valamint a folyó völgyekben és a medencékben élő magyarság a mai Burgenland területéről csaknem teljesen eltűnt. A XVII. század végén már csak Felsőőr és Felsőpulya környéke, valamint a Fertőzugban Mosontétény maradt magyar többségű. Németújváron – az Ösztörmén folyó völgyében fekvő Batthyány uradalom központjában – 1619. és 1668. között, a városbírók nevei alapján a lakosság kb. kétharmada még magyar lehetett.¹⁶

Az Érvidék déli részén, 1664. augusztus 1-én vívták azt az ütközetet – a történetírás szentgotthárdi csataként jegyezte fel –, amely valójában a várossal szomszédos Nagyfalva község határában történt. Az egyesített keresztény német, francia és magyar hadak Raimondo Montecuccoli császári hadvezér vezetésével fényes győzelmet arattak az Ahmed Köprülü nagyvezír török csapatai felett. A fényes győ-

¹¹ *Imre Samu*: Az ausztriai (burgenlandi) magyar szórványok. In. *Népi kultúra – népi társadalom*. Főszerk.: *Ortutay Gyula*. Bp. 1973. 122. old.

¹² *Balassa Iván*: A határainkon túli magyarok néprajza. Bp. 1989. 301. old.

¹³ A magyar irodalom története 1600-ig. I. köt. Szerk. *Klaniczay Tibor*. Bp. 1964. 320. old.

¹⁴ *Németh Adél* 1986. 188. old.

¹⁵ *Juhász László* 1999. 28. old.

¹⁶ *Kocsis Károly* 2000. 52. old.

zelmet a bécsi császári udvar nem használta ki, sőt az augusztus 10-én, a Vasváron kötött békében a török kezén hagyta annak minden újabb magyarországi hódítását: Érsekújvárt, Váradot és a Bánságot. Ezen kívül I. Lipót osztrák császár és egyben magyar király kötelezte magát arra, hogy a Partiumban lebombolja a Székelyhid várát, és nem építi újjá a Zrínyi Miklós (1620–1664) hadvezér és költő által 1661-ben a bécsi udvar tiltakozása ellenére, a Mura és a Dráva folyók torkolatánál emelt Új-Zrínyivár erődjét. Ezen kívül kivonja a császári hadakat Erdélyből, és elismeri I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690) uralmát. Végül kötelezte magát, hogy négy hónap alatt 200 ezer tallér értékű ajándékot küld a szultánnak. Az elesett Várad elzárta Erdélyt Magyarországtól, Érsekújvár ezt követően a Felvidékbe beékelte központja lett a török rablóállalkozásoknak. Közel egy évszázados állandó belső romlás és pusztulás után, alig két évtizeddel a törökellenes felszabadító háború megindítása előtt a török hódoltság elérte legnagyobb magyarországi kiterjedését.¹⁷ A Habsburg-ház tudatosan nem használta ki a győztes szentgotthárdi csatát, amely következményeiben egy súlyos katonai vereséggel ért fel. Nem volt véletlen, mert a császári udvar más háborúival kapcsolatban is mindig hasonló magyarelles a gyakorlatot követett. „*Bécs azért nem vállalta soha a végső kockázatot, mert a veszély közvetlenül nem Ausztriát fenyegette, hanem Magyarországot. S miután Ausztria biztonságát Magyarország rovására tett engedményekkel megmentette, természetesnek látszott, hogy meg is tegye ezeket az engedményeket*”¹⁸ (Kiem. – B. J.)

A szégyenletes vasvári béke országos elkeseredést váltott ki, és az elégedetlen magyar főurak megszervezték a Habsburg-ellenes Wesselényi-féle összekülvést. Az Órvidék egyik nagyura, Nádasdy Ferenc (1625 k.-) országbíró, majd királyi helytartó 1665-ben csatlakozott az osztrák önkényuralom elleni főúri mozgalomhoz, amely a rendi intézményrendszer visszaállítását, az országgyűlés összehívását és a nádor évek óta betöltetlen tisztségére a választást szorgalmazta. A szervezkedés leleplezése után annak három, grófi rangú vezetőjét 1671. április 30-án a császári udvar parancsára, koholt perben, törvénytelenül, egy idegenekből álló rendkívüli bíróság Bécsben fej- és jószágvesztésre ítélte. Nádasdy Ferencet a császárvárosban, Zrínyi Péter (1621–) horvát bánt, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós (1620–1664) öccsét, és sógorát, Frangepán Ferenc Kristóf (1642/1643–) főurat, a család utolsó férfitagját, a horvátországi Ogulin kapitányát, Bécsújhelyen végezték ki. A politikai gyilkosságokban érdekelhetően nagy szerepet játszott a hatalmas Nádasdy, illetve Zrínyi vagyon, valamint e családok felhalmozott kincsei, amelyek döntő részét az uralkodó, I. Lipót elkobozta. „A vagyonelkobzás s a Habsburg-kézre jutott értékek felhasználása semmiben sem különbözött a rablástól. A Bécsbe került arany-ezüst műkincsek legnagyobb részt beolvasztattak, hogy nyomuk se maradjon. A kivégzések után az abszolutizmus kíméletlenül lépett fel Magyarországon”.¹⁹ Az egyik igen értékes Nádasdy-jószág, a lékai uradalom hamarosan – 1676-ban – a Habsburg-házhoz hűséges Esterházy családra szállt, amelynek leszármazottai jelenleg is birtokosai az ép, lakható állapotban megmaradt Léka várának.

Itt szólunk az Órvidék történetét évszázadokon át meghatározó negyedik főúri családról, a nádasdi és fogarasi Nádasdy nemzetségről, amely a XII. század második felétől katonai vítétségével emelkedett a főnemeselek közé. Nádasdy Mihály 1408-ban már a székelyek ispánja tisztségét töltötte be. A családból Nádasdy Tamás (1498–1562) kapott először magas közbírói méltóságot: 1537-től horvát-szlavón bán, 1540-től országbíró, 1554-től haláláig az ország nádora. Az utóbbi alapozta meg a család vagyonát és hatalmát azzal, hogy 1535-ben feleségül vette Kanizsai Orsolyát (1521 k.–1571), hatalmas birtokok egyetlen örökösét. Nádasdy ezzel elnyerte a kanizsai, a kapuvári és a sárvári dominiumokat, valamint az órvidéki Léka uradalmát. Leszármazottai másfél évszázadig Magyarország vezető politikusai közé tartoztak, így például a híres törökverő hadvezér, a kortársai által csak „fekete bég”-nek nevezett báró Nádasdy Ferenc (1555–1604), Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya fia. A család vagyonának nagy részét 1671-ben, az imént említett Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételéért vesztette el.

Bécs elleni utolsó ostromát 1683. augusztus-szeptemberben vívta a török, de Kara Musztafa nagyvezér hadai – a katonák egynegyedének elvesztése után – megfutamodtak. A másfél hónapos küzdelem során az Órvidék északi része elpusztult. Ugyanebben az évben Pinkafő kiváltságos települést (vámszabadság, pallósjog stb.) a császári csapatok rombolták le bosszúból, mert birtokosa, a Batthyány család támogatta gróf Thököly Imre (1657–1705) fejedelem szabadságharcát. A két évtized múltán, 1703-ban kitört Rákóczi-szabadságharc csatározásai Nyugat-Magyarországot is érintették, de a terület nagy része

¹⁷ *Asztalos Miklós–Pethő Sándor* 1938. 255. old.

¹⁸ *Perjés Géza*: A szentgotthárdi csata. (1664. VII. 1.) In: Szentgotthárd. Szerk. *Kuntár Lajos, Szabó László*. Kiad. Szentgotthárd Nagyközség Tanácsa. Szombathely 1981. 165. old.

¹⁹ *Asztalos Miklós–Pethő Sándor* 1938. 256. old.

osztrák császári kézen maradt. 1704. július 7-én újabb jelentős csata zajlott a Szentgotthárd melletti Nagyfalva település határában. Károlyi Sándor (1669–1743) tábornok kuruc csapatai rajtaütésszerűen legyőzték a Rabatta vezette stájer-osztrák csapatokat, súlyos veszteségeket – 1800 stájer katona meghalt, 500 fogságba esett – okozva nekik.²⁰ Károlyi Sándort később, a II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) fejedelem szabadságharcát 1711. április 30-án lezáró szatmári békekötésben vállalt, titkolt Habsburg-párti szerepéért III. Károly király (1711–1740) a következő évben grófi rangra emelte.

Közben 1704. augusztus 24-én a Felsőőr közelében fekvő Kulcsárfalu helységeknél 3000 császári katona tört be Stájerországból, és Alsólövönél összetűzött a határőrökkel. A mindkét részről kegyetlen harcokban a környék elpusztult. Ezt követően állandósultak a kölcsönös megkorlátozások, amelytől az örvidéki települések sokat szenvedtek. Egy év múlva, 1705. szeptember közepén az örvidékiek visszavágtak, és kb. 1000 katona – Alsóőr, Felsőőr, Órisziget, Órszentmárton, Alsólövő és Felsőlövő, valamint Vasjobbágyi őrrei – rajtaütöttek az osztrák oldalon fekvő Lafnitz községen.²¹ Ugyanebben az esztendőben (Vak) Bottyán János (1640/1644 között–1709) kuruc tábornok három hónapig tartó dunántúli hadjárata közben Kismarton és Nezsider várát is felszabadította a császáriak alól. Hannibal Heister gróf 1706 februárjában a Rákóczi-szabadságharc örvidéki csapatainak a felszámolására érkezett a vidékre, akik azonban ellillantak előle. Sámfalva közelében azonban sikerült elfognia a kurucok helyi parancsnokát, Petrakovics Istvánt, akinél több levelet találtak, amelyek azt bizonyították: az őriek erőteljesen támogatták a II. Rákóczi Ferenc fejedelem küzdelmét. Heister ezért – jobb híján – ellenük kezdett büntető hadjáratot, akik válaszul szeptember végén rátörték a közeli, már stájerországi Friedberg és Pinggau településekre.

A Rákóczi-szabadságharc után, a XVIII. század első felében nagy erővel indult meg a lakatlanná vált örvidéki területek – mindenekelőtt Moson vármegye – benépesítése, gyakorlatilag csak német ajkú telepésekkel. Földesúri kezdeményezésre elvétve előfordult, hogy magyarokat is költöztettek egyes helyekre, így például 1744-ben Felsőpulyára. Az 1773. évi népösszeírás – a *Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum* – mindössze 10 olyan falut jegyzett fel az Örvidéken (a mai Burgenland területén), ahol a lakosság döntően a magyar nyelvet használta. A terület lakosságának túlnyomó része ekkor már németajkú, amit kisebb-nagyobb horvát nyelvszigetek is színesítettek.

A XVIII. század második felében az osztrák–oros, majd az osztrák–török háborúk idején fellendült gabonakereslet, a Duna vízi szállítási útvonala, mint kiváló lehetőség, valamint a bécsi piac közelsége miatt Moson vármegyében majorságok sorát alapították. Elsősorban a Fertőzugban fekvő nagybirtokokon, melyeken egyre inkább marhatenyésztésre, gabona- és cukorrépa termesztésre szakosodtak, és az újonnan létrehozott majorokba a szomszédos kapuvári uradalom és a Csallóköz nincstelen magyarságából toboroztak munkaerőt. A fertőzugi magyarlakta majorságok száma 1784-ben 14, 1869-ben 11, 1930-ban már 37. Ennek következtében a Fertő-tó és a Mosoni-Duna közötti, a XVIII. században még csaknem teljesen német népességű területen a következő évszázad végére már jelentős számú magyar népesség lakott. Ezzel ellenkező folyamat zajlott az utolsó ősi fertőzugi magyar faluban: Mosontétény a XIX. század elejére elnémetesedett.²²

Közben a több földrészre kiterjedő európai nagyhatalmi összetűzés-sorozat, az ún. osztrák örökösödési háború (1740–1748) is hatott az Örvidék helyzetére. A konfliktus lényege, hogy vitatták a Habsburgok 1713. évi házi törvényében hozott nőági örökösödésének jogát, amit a magyar országgyűlés csak megszorítva fogadott el (ez volt az 1723. évi I-III. törvénycikk). A háborúság kezdetén történt a híres „Vitam et sanguinem!” (Életünket és vérünket!) felajánlás, amikor az 1741. szeptember 11-i pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek ezzel a felkiáltással ajánlották fel a segítségüket Mária Terézia királynő trónjának, azaz a dinasztia védelmére. „A Habsburg-ház számára ez a szolgálat oly nagy volt, hogy felért Kun Lászlónak a Morva-mezőn tett szolgálatával. *Akkor megalapították, most megmentették a magyarok a Habsburg-hatalmat*”.²³ Az örökösödési háború folyamán a következő évben,

²⁰ Juhász László 1999. 29., 158. old.

²¹ Éger György–Szesztay Ádám 2001. 23–24. old.

²² Kocsis Károly 2000. 53. old.

²³ Asztalos Miklós–Pethő Sándor 1938. 322. old.; A morva-mezői csatáról: 1278-ban IV. (Kun) László király kb. 15 000 kun és magyar vitézzel ment I. (Habsburg) Rudolf német király segítségére II. Ottokár cseh királlyal szemben. Az augusztus 26-án Dürnkrot és Stillfried között vívott ütközetet a magyar beavatkozás döntötte el Rudolf javára. A küzdelemben a cseh király is elesett. Az osztrák–magyar közös győzelem több mint félévezredre meghatározta Ausztria és Csehország, sőt később évszázadokra Magyarország sorsát is, mert megalapozta a Habsburg-ház hatalmát.

1742-ben volt Mária Terézia királynő a legkétségbeejtőbb helyzetben. A magyar rendek által felajánlott kb. 60 000 fős sereg bevetése a harcokba döntően hozzájárult ahhoz, hogy a Habsburg-dinasztia elkerülte a katasztrofális katonai vereséget és nem veszítette el a magyar trónt. A magyar rendek akkor cselekedtek volna a magyar nemzeti érdekeknek megfelelően, ha egyetlen katonát sem ajánlanak fel Mária Teréziának, azaz a Habsburg-háznak.

Az előbbiekkal lehetett kapcsolatban, hogy később, 1747-ben a királynő megerősítette az örököségi nemesek kiváltságait. Fontos megemlíteni, hogy két évtized múlva az Órvidék nem kiváltságos területén az Erdődyek nyolcvan évvel megelőzték a jobbágyfelszabadítást, mert 1768-ban gróf Erdődy Károly az egyik birtokán, Monyorókeréken mentesítette népét a jobbágyterhek alól.²⁴ Külön említésre méltó ebből az időből Pinkafő helység – 1644-től volt a gróf Batthyány család birtoka –, amely a következő századtól fontos és híres kézműves és ipari központtá emelkedett. Vas-, fa- és dohányfeldolgozó, tégla-, sörgyártó üzemek működtek a kiváltságokkal felruházott településen, ahová Mária Terézia királynő uralkodása alatt sok cseh kézműves telepedett. A XIX. század elejétől Pinkafő már az Órvidék déli része egyik jelentős szellemi-kulturális színhelyének számított.

Az utolsó magyar nemesi felkelés, az 1809. június 14-én Győrnél vívott híres csata²⁵ idején I. Napóleon francia császár csapatai a Pinka folyó völgyét, mint az Órvidék egyik stratégiai fontosságú útvonalát is elfoglalták. Ekkor – május 31. és június 22. között Felsőőrben táborozott egy francia katonai alakulat, amelynek alegységeit a környező falvakban szállásolták el. Négy héttel később, július 20-ától, a francia-osztrák béke megkötéséig – október 14-ig – az Őrség nagy része ismét francia megszállás alatt állt.

A reformkorban az ún. örököségek sok évszázados nemesi társadalma és közössége is polgárosodott. Felsőőr, valamint Alsóőr község megkapta a vásártartási jogot, azaz a mezővárosi rangot, amivel közigazgatásilag is kiemelkedett környezetéből. A pozsonyi országgyűléseken azonban az órvidéki nemesek képviselői mindig a nemesi kiváltságok megóvásáért küzdöttek, amivel a konzervatívok erejét növelték. Ebben az időben az örököségek lakóinak a negyedét-harmadát már agilisek, azaz olyan családok alkották, amelyekben nem a családfő, hanem az asszony volt nemesi rangú. Ez a jelentős réteg is megszervezte a saját érdekképviseletét, de így tettek a bevándoroltak is, elsősorban az iparosok. Az őrfalvakat azonban továbbra is alapvetően a nemesi közbirtokosság igazgatta. Az agilisek az utóbbival gyakran összetűztek különféle igazgatási és jövedelemelosztási kérdésekben, emiatt több ízben a vármegyei hatóságoktól kértek és kaptak jogi védelmet a nemesi közbirtokossággal szemben.²⁶

Az Órvidék lakossága támogatta az 1848–1849-es szabadságharcot, a magyar őrfalvakban nemzetőrsegeket szerveztek, melyeknek tagjai a küzdelmekben is részt vettek, és számosan az életüket áldozták a szabadságért. Már korábban említettük, hogy *a hajdani Nyugat-Magyarország, a mai Burgenland németajkú lakossága nem osztrák, hanem bajor eredetű*, akiknek ősei I. (Szent) István király korát követő évszázadokban folyamatosan települtek be hazánkba. Ennek következtében nem volt osztrák tudata, illetve identitása. Ezért nem meglepő, hogy az órvidéki németajkú lakosság zöme támogatta a magyar forradalmat és szabadságharcot. Egyikük, Gottlieb August Wimmer (1791–1863) evangélikus lelkész Felsőlövő község neves alakja volt, aki sokat tett az Árpád-kori eredetű, egykor ijászok által lakott magyar határőr település fellendítésért. Nevéhez fűződik a helyi tanítóképző intézet megalapítása, amely ma is fennáll, kibővítve zene- és képzőművészeti főiskolával. Német származása ellenére, Wimmer szívvel-lélekkel a magyar szabadságharc mellé állt, és 1848. nyarán a pesti forradalmi kormány megbízásából Londonban járt pénzügyi támogatásért. Hazatérve Kossuth Lajos (1802–1894) kiáltványait lefordította német nyelvre, és a nyugat-magyarországi/órvidéki német lakosság körében terjesztette. Szeptember-októberben szabadcsapatokat szervezett a Magyarországra tört Josip Jellasics (1801–1859) horvát bán seregének a feltartóztatására. Emiatt 1848. decemberében menekülnie kellett a császáriak bosszúja elől. A forradalom leveréséig Németországban igyekezett támogatást szerezni a magyar szabadságharc ügyének, majd rövid londoni és amerikai tartózkodás után Brémában telepedett le. A bécsi udvartól sohasem nem kapott kegyelmet. Csak 1863. tavaszán, már súlyos betegen engedélyezték számára, hogy két hétre Ausztriába utazzon. Felsőlövőre azonban már nem jutott el, mert Bécsben elhunyt.²⁷

²⁴ Németh Adél 1986. 188. old.

²⁵ A győri csatában az osztrák János főherceg vezette sereg, benne az elégtelenül és korszerűtlenül felszerelt magyar nemesi felkelő csapatokkal, súlyos vereséget szenvedett a francia hadaktól.

²⁶ Éger György–Szesztay Ádám 2001. 18., 27. old.

²⁷ Juhász László 1999. 175–176. old.

A magyar nemzet ekkori vértanúja a már említett, 1807-ben született gróf németújvári Batthyány Lajos, akit 1848. április 7-én nevezett ki V. Ferdinánd király (1835–1848) Magyarország első független, felelős kormánya elnökévé. Az 1820-as évek végén kapcsolódott be a politikai életbe, a reform-országgyűléseken a főúri ellenzék kiemelkedő alakja, vezérszónoka és szervezője. Az 1840-es években azonban Kossuth Lajos, Magyarország későbbi kormányzó-elnöke hatására radikalizálódtak a nézetei. 1845-től az ellenzék központi választmányának elnöke, 1847-ben az ellenzéki párt elnökévé választották. Az 1848. márciusi 15-ei magyar forradalmat követően, az április 7-én hivatalba lépett Batthyány-kormány elsősorban Magyarország polgári átalakítására, alkotmányos önkormányzatának a kiépítésére törekedett. Batthyány Lajosnak nagy szerepe volt a nemzetőrség és a honvédség megszervezésében. A bécsi udvar és a magyar kormányzat között egyre inkább feszülő ellentéteket azonban nem tudta feloldani, ezért október 2-án lemondott hivataláról.

Ezt követően Vas vármegyei, németújvári birtokára vonult vissza, de a forradalom ügyét továbbra is támogatta, nemzetőrként harcolt. Októberben az egyik csatában megsebesült, de felgyógyulása után újra részt vett a magyar országgyűlés munkájában. 1849. január 8-án Pesten Alfred Windischgrätz, a császári haderő főparancsnoka elfogatta, majd Budán, Pozsonyban és Laibachban tartották rabságban az osztrák hatóságok. Batthyány Lajos visszautasította a magyarok és stájerek kiszabadítási kísérleteit. A morvaországi Olmützben augusztus 16-án összeült haditörvényszék előbb börtönbüntetésre, majd Felix Schwarzenberg osztrák miniszterelnök és a bécsi udvar nyomására halára ítélte, de uralkodói kegyelemre ajánlotta. A tárgyaláson Batthyány Lajos cselekedetei törvényességét hangoztatva nem ismerte el a bíróság illetékességét. A bécsi kamarilla azonban benne látta a magyar forradalmi mozgalom egyik vezérét, és eleve elhatározta halálát. Ezért Magyarországra szállították, hogy a kegyelmezés jogát ne I. Ferenc József császár (1848–1916), hanem Julius von Haynau, a magyarországi császári hadsereg fővezére és teljhatalmú katonai parancsnoka gyakorolja. Haynau október 3-án hagyta jóvá a halálos ítélet kötélt általi végrehajtását. A volt miniszterelnök a kivégzést megelőző éjjelen a felesége által becsempéztett törrel súlyos sebet ejtett magán, így akasztás helyett október 6-án a pesti Újépület udvarán sortűzzel oltották ki életét.²⁸ Az első magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos kivégzése a Habsburg-dinasztia és az osztrák kormányzat előre megfontolt politikai gyilkossága volt. *(A III. rész a következő számban.)*

Botlik József

Körtvélyesi István veszprémi várkapitány

A család neve és helyhez kötése

A magyar nyelvterületet végigjárva aligha találunk olyan vidéket, ahol a Körtvélyes alakot meg ne találnánk a helynévi anyagban. Az eredeti szótövet kurtuel+fa szóösszetételként már az 1055. évben kiadott Tihanyi alapítólevélben láthatjuk. Nyelvészeink e magyar szót általában török eredetűnek tekintik.¹ A Kárpát-medencében legalább két tucat egykori, vagy ma is fennálló lakott hely² viselte a 'vadkörtés' jelentésű melléknévből főnévvé vált Körtvélyes birtok- vagy falunevet.³ A XIV. századra, amikor a birtokos nemes családok nevei kialakulásának kezdetét tetten érhetjük, a hazai településnevek jórésze már többszázados múltra tekinthetett vissza, még ha írott forrásaink csekély számuk miatt ezt csak elvétve erősíthetjük meg. Az egyelemű személyneveink erre a korra egyre kevésbé voltak alkalmasak a nemesi jószágok átörökítésére. A toldalékként alkalmazott -fi mellett feltűntek a különböző tulajdonságokra és -i képzővel a birtokra utaló (latin szövegben *de Körtvélyes* alakú), először csak ragadványnévként szolgáló, idővel állandósuló családnevek.⁴

²⁸ Lásd bővebben *Károlyi Árpád*: Németújvári gr. Batthyány Lajos miniszterelnök főbenjáró pöre, 1849. I–II. köt. Bp. 1932.

¹ *Molnár József*: Veszprém megyei nyelvelmékek. Bp. 1974. 11. old.

² *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. II. köt. Pest, 1851. 266–267. old.; *Herner János*: Erdély és a Részek térképe és helységnevtára, készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján. Szeged 1987. 91. old.

³ *Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp. 1980. 359. old.

⁴ *Kálmán Béla*: A nevek világa Bp. 1969. 59. old.

A *Körtvélyesi* család a XVII. század elején még Moson vármegyéhez kötődött. 1613-ban István győri lovaskatona, a későbbi várkapitány a Lengyel testvérekkel egyezkedik az oroszvári jóságon.⁵ György 1629-ben Moson vármegye alispánja.⁶ Minden bizonnyal ezt erősítik a korabeli szokások, a család birtokában levő Körtvélyes falutól vette a nevét. Oroszvártól alig tíz kilométerre fekszik Körtvélyes, melyet 1908-ban Lajta előnévvel látott el az Országos Törzskönyvi Bizottság⁷, 1922-től pedig Pama-nak írják Ausztria Burgenland tartományában. Egy 1208. évi határleírásban „villa Kurthuel”-ként említik. Az 1529-es török pusztítás után horvátokkal telepítették be.⁸ Bél Mátvás 1725. évi Moson vármegyei leírásában nem látjuk a nemesség között a Körtvélyesi családot. A településről azt írja, elnevezése minden bizonnyal körtéskertet jelent és valamikor vámszedési joga volt, van egy nemesi kúriája.⁹ 1836-ban az Esterházy, Naszvady és Zsitvay nemzetségek bírták.¹⁰ 1920-ban még 125 fő, a lakosság 11%-a volt magyar, az 1981-es népszámlálás szerint 3% alá, 23 főre csökkent a magyar nyelvűek száma.¹¹

Pillanatnyilag a Körtvélyesi család valamikor oroszvári jószájáról van tudomásunk. E mosoni családból való István várkapitány utódai Szabolcsba, Biharba és Szászvárosba kerültek. Még legalább négy különböző eredetű családról tudunk, akik a Körtvélyesi nevet viselik. Az abaújiak Bihar és Veszprém vármegyébe származtak, a sárosiak Temes vármegyébe. Éltek még Zemplénben, valamint Pozsony vármegyében, akiket 1754–55-ben Körtesiként írtak össze. István utódait időnként még napjainkban is Körtösinek szólítják. Ez az öt familia aligha származik közös törzsből.¹²

A kiegyezés után kialakult téves közhiedelem a Körtvélyessy alakot véli a nemesség kifejezőjének. A még alakulóban lévő magyar írásbeliség a török uralom és a reformáció csaknem egyidejű beköszönésével, szinte alig érzékelhetően, egy katolikus latinos és egy protestáns nemzeti irányba indult. Szerencsére, a rendszeres és szoros kapcsolattartás által ez csak néhány, akkoriban is majdhogyan jelentéktelen és nem kizárólagosan elválasztó sajátosságban mutatkozott, mint az y, az i, illetve j betűjegyek alkalmazása. Az előbbi inkább a királyi területen, az utóbbi a fejedelmi országgrészen vált túlnyomóvá, de nem általánossá. A királyi adománylevelek az i-re végződő családneveknél inkább az y-t használták, míg a fejedelmi oklevelekben az i-t alkalmazták. Az adományozottak pedig a lakóterületükön használatos írásmóddal éltek. Mindez a nyelvújítás koráig békésen megférte egymással, csak a XIX. század elején a jottisták és ypszilonisták küzdelmében¹³ váltott ki éles tollharcot, ami azonban a megrögzött százados szokásokra alig lett befolyással. Elsősorban a megyei hivatalba jutók szolgálalkú alkalmazkodásában tükröződött.

A jogi érdekkörbe ez az elsősorban helyesírási jelenség a 48-as törvények polgári egyenlőséget kimondó következményeként került be. Amidőn Jókai, Görgei és mások is, az egykori királyi területen élő, tehát y-t használó családok tagjai, lemondtak a vélekedésük szerint nemesi előjogukat jelző y használatáról, a keleti fejedelmi területek nemesei ezt csak elvétve követhették alig élve e névfórmával. Amúgy sem lehetett rendi jellege, hiszen sok jobbágy nevét is így írták. Jókai és Görgei ismertsége azonban a szép- sőt, a történeti irodalomban is elterjesztette ezt a hiedelmet. A kiegyezést követően már kevésbé nemesi jögalapra, hanem inkább a nosztalgikus hagyományokra épülő dzsentri szellemiség hatására, a századokon keresztül jottista formával élő k utódai százával kérték nevük ypszilonosítását, még az 1895. évi, a nevek pillanatnyi állapotát rögzítő állami anyakönyvezés bevezetése után is, egészen a második világháború végéig, lehetőséget teremtve sok olyan család nevének ypszilonosítására, akiknek elődei nemtelenek voltak. Természetesen, mindezek tudta és tudomásulvétele mellett sokan,

⁵ Győri Levéltár: Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Incipit Prothocolum. 6. köt. 44. old.

⁶ Magyar Országos Levéltár: E. 226. 2. köt. 482-484. old.

⁷ *Jeney Andrásné – Tóth Árpád*: A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Bp., 1998. 190. old.

⁸ *Németh Adél*: Burgenland. Bp. 1986. 28. old.

⁹ *Bél Mátvás*: Az újabb kori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése. Moson vármegye, Mosonmagyaróvár 1985. 50., 78. old.

¹⁰ *Fényes Elek*: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. I. kötet Pest 1836. 174., 180. old.

¹¹ *Eger György*: A burgenlandi magyarság rövid története. Bp., 1991. 114., 126. old.

¹² *Kempelen Béla*: Magyar nemesi családok. VI. kötet, Bp. 1913. 250–251. old.; *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 6. kötet, 451–452. old.; *Kázmér Miklós*: Régi magyar családnevek szótára XIV–XVIII. sz. Bp., 1993. 641–642. old.

¹³ *Balázs László*: A felekezetek egymáshoz való viszonya 1791–1830. Különös tekintettel az egykorú nyomtatványokra. Bp. 1935. 38–40. old.

így a gróf Teleki família és a Körtvélyesi család tagjainak többsége megtartotta nemzeti történeti hagyományait neve írásmódjában.

A Moson vármegyei Körtvélyes felbukkanása után negyedfélszáz évre kerültek látóköriünkbe a XVI. században a nyugati végeken Pozsony, illetve Moson vármegyében a Körtvélyesiek. Nyilván további kutatás még szűkítheti e tág időhatárokat, és tisztázódhat e két megyében élt família közti esetleges kapcsolat, hiszen az 1754. évi Pozsony vármegyei Körtesi és az ekkor már a Szabolcs megyei Földesen élő Körtösiként is emlegetett Körtvélyesiek nevének e formában levő ideiglenes felbukkanása¹⁴ aligha igazolhatja az egy törzsbe való tartozást. Inkább nyelvi jelenségként értékelhetjük, mely egyben a hosszú nevek rövidítésére való törekvés formája is lehet, esetleg azt érzékelteti, hogy régies körtvély köznyelvben körte alakká módosulásának kísérő jelensége, ami a családnév írásmódjában nem váltotta fel a régi formát.

A Pozsony vármegyei Dióson, Nagyszombatban és Kismácsédon fordult meg 1545-ben „Kerthwelyess’ Isthwan”¹⁵, ők feltehetően a Gidra patak menti Vedröd közelében fekvő Körtvélyeshez kötődtek. Az utódok 1656-ban a nagyszombati gimnázium anyakönyvében¹⁶, majd az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban tűntek fel.

A végvári katonaelet sodrában

Kerecsényi László 1566-ban kénytelen volt feladni Gyula várát. A török álnoksága miatt az ott szolgáló Zichy György magát a rétbre vetve tudta csak életét megmenteni. Várad lábadozása után¹⁷ a Dunántúlra ment és Moson megyében az ott Oroszvárt és környékét bíró Jósa Farkas Ilona leányával kötött házasságot¹⁸, majd 1580 és 1591 között Moson vármegye alispánja lett. 1568-ban felesége örökségéért jutott Oroszvárhoz. A későbbiek folyamán Zichy György gyermekei közül Pállal még többször találkozunk, Erzsébetet pedig elvette Körtvélyessy János, kinek halála után Rajky János, Moson vármegye 1599. évi alispánja lett a férje.¹⁹

A győri püspökvár hadicélokra foglalták le, ezért a püspökök Várkeszőben, Fertőrákoson, vagy Szombathelyen tartózkodtak. A győri püspöki uradalmak intézője volt „Kerthüley János”, aki 1585-ben a soproni tanácstól kér tizenkét szál gerendát a rákosi építkezéshez. 1587-ben pedig a Sopron városához tartozó klimpai (kelénpataki) jobbágyoknak a soproni földeken tett kártevésére figyelmezteti „Joannes Kerthülei” a soproni előljárókat.²⁰ Az aláírás mellett a Körtvélyesiek ovális pecsétlenyomata: a címerpajzsban jobbra lépő oroszlán, míg sisakdíszként kardot tartó, növekvő oroszlán látható.

Körtvélyesi János sógora, Zichy Pál 1609–1613 között Győrben lovaskapitány. 1615-től két év Bethlen Gábertől elviselt fogságot leszámítva veszprémi főkapitány, majd 1627-től Győrben észak-dunántúli vicegenerális 1638-ig, haláláig. A szintén katonáskodó fia, Zichy István a család grófi ágának megalapítója.²¹ Körtvélyesi István 1613-ban győri lovaskatona, valószínűleg Zichy Pál ötven huszárjának egyike.

Az 1613. évi országgyűlésen a rendek tele vannak panasszal. Moson vármegye az utolsó török háború óta nem tud szabadulni az idegen katonaságtól. A győri alkapitány nem magyar, a főkapitány pedig nem függ a nádortól. Az evangélikus lelkészt nem engedik be a várba, pedig az ország nagy többsége protestáns, csak tíz százalék katolikus, a katonák panaszkodnak, a győri tisztek károsítják a püspököt. Egészen nyíltan hirdetik, hogy Győr a császár városa, tiltják a várfalon kívül az elpusztult házak újjáépítését. Az 1613. évi VI. törvénycikk a végvárak magyar katonasággal, élelmi és hadi szerekkel való ellátásról intézkedik, ám a portánként megszavazott 3 forintnyi adó kevés a végvárak költségeire. Még

¹⁴ Lásd a 12. jegyzetben. *Kempelen* i. m. Földesi református egyház keresztelési anyakönyve 1797. XI. 23.

¹⁵ Századok 1875. 206. old.

¹⁶ ELTE Levéltár: M 001. mikrofilm

¹⁷ *Budai Ferenc*: Magyar ország polgári históriájára való lexikon, a XVI. sz. végéig. III. kötet, Nagyvárad 1805. 614. old.

¹⁸ *Nagy Iván* i. m. 5. kötet 354. old.

¹⁹ *Nagy Iván* i. m. 12. kötet 371. és 9. kötet 594. old.

²⁰ *Házi Jenő*: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron 1928. 124. és 132. old.

²¹ *Nagy Iván* i. m. 12. kötet 372. old.

az 1618. évi diéta is biztositani akarja az ország lakosait a főkapitányok és várkapitányok önkénye ellen és biztosságot nevezett ki a győri sérelmek elintézésére.²²

E körülmények között állt a győri őrség tagjai közé „Stephano Körtvelyesy”. A katonának pedig, akit hol fizettek, hol nem, mindig pénzre volt szüksége. Körtvelyesi István 1613. szeptember 2-án a győri káptalan előtt elzálogosította harminc és ötven magyar forintért a Moson vármegyei oroszvári birtokából három jobbágyát a hozzájuk kötődő szántóföldekkel és legelőkkel a tóti Lengyel Boldizsár, János és Miklós testvéreknek.²³ A szerződésben nem említett negyedik fiútestvér, Lászlónak az István fia 1651-ben Körtvelyessy Magdolna férje.²⁴ 1622. december 13-án a távozni készülő Kenessey Péter tihanyi várkapitány helyét pályázza meg Körtvelyesi István. Ekkor még azt válaszolják neki, ha Kenessey rendszeresen lemondott, elsősorban őt veszik figyelembe a tisztség betöltésekor.²⁵

A tihanyi apátságából a mohácsi vész után elszéledtek a szerzetesek, elhagyott javaikba költöztek a tihanyi várkapitányok. A várban állomásozó nyolvan fő egyharmada a lovassághoz tartozott. A várnak négy tornya volt, kőfalait sánc, három palánk és hatalmas vizesárok védte. A várkapitányok használták az apátság épületeit és földjeit. Az új tihanyi apát, Ramocsaházi Mihály az eddigi gyakorlattal szemben a kezébe ohajította venni székhelye javait. *„Szüksége volt tehát tihanyi házára, kertjére, stb., ezért nem tetszett neki, hogy Körtvelyesi István, az új várkapitány, 1624 tavaszán szintén használatba vette a vár alatt keletre lévő szőlőskertet, pajtás szérút, a Belső tó felé eső két veteményes kertet, valamint az Apáti erőd körül fekvő réteket.”*²⁶ A már birtokon belüli Körtvelyesi István beiktatásához báró Hans Breuner észak-dunántúli generális, azaz magyarosan báró Preiner János győri főkapitány 1624. június 11-én kéri a királyi jóváhagyást. 20-án maga az érdekelt is kérvényezi a tihanyi várkapitányságban való megerősítését. Az udvari haditanács 26-án rendelte el, hogy iktassák be és nevét vezessék be a győri végvidék mustrajegyzékébe.²⁷ Pozsonyból hiába jött Tihanyba Ramocsaházi apát, 1624 szeptemberében a soproni országgyűlésen panaszolta: *„A tihanyi várkapitány nem engedi elfoglalnia a kolostorán belül levő székházat, hanem kénytelen egy falu rozszant viskójában meghúzódni, tudni illik Füreden, ... leromlott kolostorának felépítésére semmit sem tehet, a katonáknak, különösen a mostani kapitánynak minden napos joggal zaklatásai miatt, ki az előbbi apáturat behálózva mindent lefoglatl.”*²⁸

Körtvelyesi az addigi gyakorlatot folytatta, katonáit élelmezni kellett. A tihanyi véghely erősítésére szükséges ingyen munkákat az 1613. évi VIII., az 1618. évi XLIX. és az 1622. évi XXXVI. törvénycikkek szerint a Tihany várhoz tartozó jobbágyok voltak kötelesek teljesíteni. Az 1625. évi XXXV. törvény cikk Tihanyra nézve is elrendelte, hogy a hódoltsági falvak jobbágyait, kik a töröknek teljesítendő robotra a véghelyeken át- és visszamennek, az új véghelyek kapitányai vámszedéssel és egyéb díjakkal ne terheljék, amiképpen ez Veszprémben, Tihanyon és Vázsonyban megtörtént.²⁹

„1624 május 26-ika táján Körtvelyesi István, a tihanyi véghely kapitánya elfoglalt mindjárt a vár alatt keletre egy szérűskertet a mellette fekvő szérűvel, mely most juhállásul szolgál, továbbá két veteményes kertet a vár és az előtte levő Belső tó között. E foglalással az alperes 100 magyar forintnál több kárt okozott. Ugyanazon évi június 24-ike körül a várkapitány erőszakosan hatalmába ejtette az apátságunk valami 21 holdnyi szántóföldjét Tihany szigetén a Külső tó környül való földek dűlőjében s körülbelül öt holdat a Dióshegy nevű dombokon. Ily módon az apát kára több mint 100 magyar forint.”

Körtvelyesi István 1627. február 28-tól, Hans Breuner győri főkapitány javaslatára veszprémi kapitány.³⁰ A Ramocsaházi apát kezdeményezte per még Tihanyhoz kapcsolja néhány évre nevét és érdekeit. Mint tihanyi kapitány használta az apátság javait, sőt ezután is tulajdonának tekintette. A jelenség nem egyedi. Körtvelyesi veszprémi elődje, Zichy Pál főkapitány szintén sajátjának tekintette a veszpré-

²² *Angyal Dávid*: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. Szerk.; *Szilágyi Sándor*: A magyar nemzet története. VI. köt. Bp., 1898. 200–206. old.

²³ Lásd 5. jegyzetet

²⁴ *Nagy Iván* i.m. 7. köt. 91. old.

²⁵ *Pálffy Géza*: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adataira (16–17. század). Szerk. *Tóth G. Péter*: Veszprém, 1998. 149–150. old.

²⁶ *Erdélyi László*: A tihanyi apátság története = Szerk. *Erdélyi László*: A pannonthalmi Szent Benedek rend története. Bp. 1908. 771–774. old.

²⁷ Lásd a 25. jegyzetet

²⁸ *Erdélyi* i. m. 87. és 223. old.

²⁹ Lásd a 28. jegyzetet

³⁰ *Pálffy* i. m. 122. old.

mi püspökség javait. Zala vármegye egyik alispánja 1627. február 8-án hites embereivel kiszállott Tihanyba. A várba nem engedték be, így egy viskóban ült törvénszéket. Mivel nem büntényről volt szó, az alperest ügyvédje képviselte, aki azonban mindentől elzárkózott. 1627. május 11-én Zala vármegye szentgróti törvénszéke, a Tihany-vár alatt lévő három kert, a Külső-tó körül és a Diós hegyen fekvő földek, valamint az apáti rétek miatt folyó perben Körtvélyesi István volt tihanyi, ekkor már veszprémi várkapitányt elmarasztalta. Négy száz forint kártérítést és 75 márka, azaz 300 magyar forint bírságot rótt ki, ez utóbbinak fele az apátot illette. A kártérítést a felperes a vesztes fél ingóságaiából, ha ezek nem elegendők, a Zala vármegyei ingatlanaiból is megveheti. A szentgróti törvénszék 1629. március 27-i újabb ítéletével az ügy végleg lezárult az apát javára.³¹

Ramocsaházi apát a megnyert pert követően sem költözött a veszélyes harcoknak is kitett Tihanyba. Az általa leszólt elődje, Herovics apát példáját követve a kapitány kezén hagyta, csak a tulajdonjogot tartotta meg. 1633-ban ír erről a szárszói Somogyi János tihanyi kapitány: „*Annak utána pedig mind az két kapitány, kik Körtuelisei István után énelöttem itt Tyhanyban kapitányok voltak, úgymint Hathalmi Sándor és Kállay Miklós, mindeneket az apátúr uram ő kegyelme adományából és engedelméből bírtanak, ... nem úgy mint tulajdon magam erejéből és hatalmammal bírnám.*” Feltehetően ez lehetett az oka a váci püspök tihanyi vagyongondnokká való kinevezésének. Mivel mindeközben „*II. Ferdinánd megbízta magyar udvari kancellárját, Kissenyey Sennyei István váci püspököt a tihanyi apátság javainak gondozásával és igazgatásával, aztán meghagyta Báró Preiner János győri főkapitánynak, Alsóindvai gróf Bánfi Kristóf zalai főispánnak, Gróf Nádasdi Pál vas vármegyei főispánnak, Körtvélyesi István veszprémi várkapitánynak és Bakács Farkas főasztalnoknak, hogy támogassa a váci püspököt a tihanyi apátság jogainak védelmében.*”³² Körtvélyesi peres félből immár védelmezőjévé vált a tihanyi apátság érdekeinek, amit annál inkább is jobbszívrrel tehetett, mert alig két hónappal a végleges elmarasztalása után az uralkodótól bőséges adományt kapott érdemeiért, szolgálataiért.

Körtvélyesi István veszprémi várkapitány

Körtvélyesi kapitány tihanyi ügyeit lezárva, visszatérünk a három év előtti eseményekhez, melyek veszprémi várkapitányságához vezettek. Előzetes felkérés után Hans Breuner győri generális mindenki előtt Zichy Pál veszprémi főkapitányt nevezte meg mint legalkalmasabbat a győri vicegenerális tisztségre 1626. május 21-én, majd július 5-én Zichy Pál helyére Körtvélyesi István tihanyi kapitányt javasolta, s augusztus 29-én mindkét ügyben uralkodói döntést kért. December 15-én jóváhagyták Zichy kinevezését és Körtvélyesi számára is kiállítottak egy utasítást. Zichy Pálnak komoly anyagi és ebből adódóan a veszprémi főkapitányi rang megtartását igénylő érdekei voltak, amit többször is változó eredményű tárgyalásokkal próbáltak megoldani. Úgy tűnik, a püspöki javak zálogos birtoklása nem személyhez kötődött, hanem a veszprémi főkapitányi tisztséget illette. A jövedelem további biztosítása miatt, a Zichyhez több szálon kötődő és többé-kevésbé lojális unokaöcs, Körtvélyesi István látszott a legalkalmasabbnak az utódlásban, s mindemellett a tisztség ellátásához másfél évtizedes katonai múltja biztosítékul szolgált. Egy 1627. február 18-i iratból látjuk, hogy Körtvélyesi István Veszprém tényleges kapitánya, Zichy Pál pedig győri főkapitány-helyettesként tovább viselte a veszprémi főkapitány címet és kapta a fizetést. Ez február 27-én annyit módosult, hogy Zichy a fizetést mégsem kapja. Június 28-án újabb variációval találkozunk, miszerint Zichy megkapja a veszprémi főkapitányi fizetést, Körtvélyesi viszont a győri vicekapitányt. 1628 januárjában még mindig vita volt a fizetésük körül.³³

Bonyolította a helyzetet és egyben a veszprémi főkapitányság dolgában a megoldást is hozta, hogy az uralkodó, rekatolizációs törekvéseit erősítendő, már a tihanyi apátság érdekében eljáró Sennyei Istvánt, a török uralta Vác püspökét veszprémi püspökké nevezte ki, aki Thury Etele szerint II. Ferdinándtól egy adományt csalt ki.³⁴ 1629. január 23-án újabb utasítást kapott Körtvélyesi, ezután a közte és Zichy Pál közti anyagi és rangcímbeli variációknak végeszakadt.

Veszprémben Körtvélyesi kapitány az embereivel szemben is kellemetlen helyzetbe került. Még 1567-ben I. Ferdinánd a veszprémi várórséget a Várpalotát ostromló törökök feletti győzelemért abban a kiváltságban részesítette, hogy „*minden születendő gyermekekkel együtt minden vámtól, harmincadtól s akármely más néven nevezendő ígától mentesen a véghelyeknek mindennemű szabad jussaival él-*

³¹ Erdélyi i. m. 87., 771–774. és 776. old.

³² Erdélyi i. m. 88., *Karacs Zsigmond: Emlékezés Körtvélyesi István tihanyi várkapitányra.* Szerk. Korzenszky Richárd: Tihanyi kalendárium 2001. Tihany, 2000. 50–53. old.

³³ Lásd a 30. jegyzetet

³⁴ 1628 július

hessenek.”³⁵ Az 1608. évi koronázás előtti törvénycikk I. szakasza értelmében pedig „a vallás szabad gyakorlata Magyarország véghelyein is, a magyar katonáknak mindenütt szabadságukra hagyassék”. De ezt igyekeztek úgy értelmezni, hogy templom nélkül is lehet gyakorolni. Körtvélyesin kívül az egész őrség református volt. Szabó Miklós veszprémi udvarát templomépítésre hagyta. A református templom építését 1627. október 6-án kezdték el. Körtvélyesi ezt jelentette Zichy Pálnak, mire Breuner generális október 11-én leállította az építést. Október 21-én a két szolgálatot teljesítő kapus tizedest Körtvélyesi kapitány elzáratta, mert beengedték a templom építéséhez való anyagot. Október 26-án a Veszprémbe látogató Zichy Pál vicegenerális az építkezés megnézése után semmiről sem intézkedett. Így érvényben maradt az építőanyag behordását tiltó rendelet és félbemaradt „az épület, melynek mintegy negyed részét kőrakásában építettük volt meg a bástya felől”. Megtudták, hogy „a király képe ő nagysága Győrre hazajött mindjárt megválasztotta a sereg Palothai Ferenc uramat, hogy nála a templom építést személyesen kérélmesse. ... 1628. május 12-én... azon kegyelmes válasszal tért vissza, hogy építhetnek, csakhogy a többi házaknál magosságá feljebb ne legyen, és hogy két sindelyre, vagy héjjazatra legyen”. November 17-én Körtvélyesi kapitány Győrbe ment jelenteni, mert az engedélyezettnél magasabbra építették, természetesen azonnal megérkezett a generális befejezést eltiltó levele. Gál Imre református lelkész és „Veszprém végvárának lovas és gyalog serege” erőfeszítésének köszönhetően 1629-ben a templom mégis felépülhetett.

A sok hercehuralval járó templomépítés megmaradt irataiban a kérelmezőket válaszlevelében Zichy Pál vicegenerális így tisztelte meg: „Nemes nemzeti és vitézlő uraknak, ő császári és királyi felisége veszprémi végvára fő és alkapitányainak, a lovasság vezéreinek, vajdáknak és a többi lovas és gyalog renden lévő katonaságnak uraimnak és barátainnak.”³⁶

„Kertvélessy” István veszprémi főkapitánynak megbízható segítőkészségéért, melyeket változatos helyeken és körülmények között, így a győri szolgálatban egyszerű katonaként, majd Tihany várának kapitányaként is tett, II. Ferdinánd Bécsben 1629. május 23-án az elhalt Imrefffi Farkas Somogy és Banya vármegyében levő birtokait adományozta, melyek részint népes, részint puszta helyekből állnak, úgymint Samador, Bezenfalva, Zent László, Batfalva, Szent Tamás, Hagymáskér vagy Hagymás, Török, Hasági, Tormas, Zerdahely, Leder vagy Lenczi, Galosfalva, Dörcho, Vizlo és Dios. Amint az oklevélből kiderül, Imrefffi Farkas magvaszakadtával előbb a kiskomáromi véghely lovaskapitánya, Bakó Farkas kapta a jószágot, de korai halála után „Körtvélyessy” István nyerte el.³⁷

A beiktatási eljárás „Keörtueliesi” István veszprémi főkapitány somogyi adománybirtokát illetően 1629. augusztus 31-én folyt a győri káptalan előtt a nádor képviseletében. A jelentésből kitűnik, milyen nagyszámmal vettek részt a Somogyban is birtokló végvári tisztek, különösen Bakács Farkas keszthelyi főkapitány és beosztottjai, úgyszintén a keszthelyi Pető család tagjai, s Zichy Pál, a győri vicegenerális.

Ellentmondott a beiktatásnak Sarkan István kiskomáromi főkapitány és Imrefffi Farkas özvegye Somodor, Zent Thamas, Török, Beőszinfalva, Galosfalva, Hagimas és Hasangy településekre.³⁸ Részletes információval jelenleg nem szolgálhatok az adományozott jószágok következő évekbeli sorsát illetően, csak néhány faluról tudjuk, hogy három évtized múltán Imrefffi Farkas özvegye a földesura.³⁹ A XVIII. század elején e jószágok nagyobb része Festetich Pál kezében volt.

Mindeközben erőteljesen folyt a katolikus egyház restaurációja. II. Ferdinánd 1629. december 18-án szigorúan megparancsolta a veszprémi várőrségnek, hogy Veszprém földesurának elismerjék a veszprémi püspököt és káptalant, ne zavarják háztulajdonaikban és egyéb világi javaikban, hanem mindenben a segítségükre legyenek. Szentandrásy István erdélyi püspök és győri kanonok, valamint Eőry Zsigmond királyi kapitány és nádori kiküldött jelenlétében Körtvélyesi István az egész őrség előtt felolvasta a király utasítását, mire kijelentették, hogy őfelségének alázatosan engedelmeskednek.⁴⁰ Itt azonban többféle érdek ütközött össze. Láttuk már előbb, hogy a katonaság lelki üdvét szolgáló református templom építését Sennyei István veszprémi püspök biztatására⁴¹ a buzgó katolikus Körtvélyesi István veszprémi főkapitány minden kicsinyes alkalmat felhasználva hátráltatta.⁴² A régi és újonnan megerősí-

³⁵ Lukács Pál – Pfeiffer János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 82. old.

³⁶ Thury Etele: A veszprémi református egyház története Bp. 1893. 13. old.

³⁷ MOL. E. 227. Magyar Kamara Archivuma, Libri Donationum. VI. köt. 282–283. old.

³⁸ MOL R. 284. 3 csomó 1.

³⁹ Csánki Dezső: Somogy vármegye. Bp., 1914. 53., 74. és 156. old.

⁴⁰ Lásd a 35. jegyzetet

⁴¹ Erdélyi Gyula: Veszprém város története a török idők alatt. Veszprém 1913. 134. old.

⁴² Lásd a 36. jegyzetet

nett földesúri jogok érvényesülését megindították ugyan, de ne csodálkozzunk ezek után, hogy „teljesben való kifejlését a várórség megakadályozta”.⁴³ A várkapitány ellenérzését is kiváltotta a püspök földesúr megjelenése, hiszen a püspöki palotában székelt. A hadijog alapján a város minden fontos ügyében ő intézkedett. A kamara adományából a földesúri jogokat és haszonvételt is a veszprémi főkapitány bírta, jelen esetben ugyanez Zichy Pál győri vicegenerálist illette. Az utóbbi kérdést 1629. december 30-án rendezték. Gróf Eszterházy Miklós nádor előtt Sennyei István püspök Zichy Pál győri alkaptánytól tízezer forintért visszaváltotta az elzalogosított javakat. Úgy mint: Veszprém városa vám és fogyasztási adójával, Veszprém vármegyében: Füle, Kisberény, Kádárta, Herend, Jutas, Bogárfalva, Fokszabadi, Mesteri, Rátót, Baláca, Bozók, Szőlős és Fajsz, Zala vármegyében: Merenye, Garabonc, Újlak, Felsőórs, Lovas, Paloznak, Csopak, Füred, Nagypécsely, Szőlős, Vászoly, Kisfalud, Szent Ábrahám, Felsőpáhok, Somogy vármegyében: Siófok, Kiliti, Ságvár, Nagyberény és Töreki birtokokat. Sennyei István 1630. február 25-én megvált Veszprémtől, győri püspök lett. Néhány hónapra Szent-andrássy István követte.⁴⁴ A püspökség visszatérte és a káptalan 1630. évi visszaállítás után is tovább folytatta Veszprém előbbi végvári életét. „*A lakosok, nemesek és nem nemesek szabadon földesúri engedély kikérése nélkül adják és veszik földjeiket és házaikat. ...Magok a káptalani tagok is pénzért vásárolják házaikat.*”⁴⁵

Hiába kapott vissza szinte mindent a püspök és a káptalan, a lehetőséggel alig tudott élni. Úgy érezték, a király megfélemezte róluk. Az uralkodónak azonban a veszprémi végvár védelmi készségének biztosítása legalább olyan fontos volt, büntetlenül nem gyengíthette őket tovább. Az anyagi ellehetetlenülést megelőzendő a püspökség kénytelen volt a Zichy Páltól visszaváltott jószágot Felsőórs és Berény kivételével 1630. június 13-án 2000 forintért három esztendőre bérbeadni Körtvélyesi István veszprémi főkapitánynak. Kiegészítésül a kapitány vállalta, mint zsellért, egy kanonokot szolgájával együtt eltart, minden szükségessel ellát egy káplánt és egy iskolamestert, megadja a kanonoki fizetéseket, továbbá természetesen a várat és a birtokokat jó karban tartja.⁴⁶ A veszprémi püspökök székhelyüket ezután is Sümegen tartották, a veszprémi székesegyházat 1630-ban azonban a lehető legegyszerűbben újra felépítették, hogy misézni lehessen benne.

Az országgyűlés azonban továbbra is elsőrendű fontosságúnak tartotta a végvárakról való gondoskodást. Az 1630. évi III. törvénycikk például Tihanyhoz csatolta a fenntartás biztosítására a Somogy megyei Bálványos és a Zala megyei Dörgicse falut. Mint a XLIV. törvénycikkben látjuk, a túlkapasait is igyekeztek fékezni. „*A véghelyeknek, névszerint Győrnek, Veszprémnek, Tihanynak... fő és alkaptányai azokkal a zsarolásokkal amellyekkel ennek az országnak bennszülött kalmárait a szokott vámokon keresztül terhelni szokták, jövőre teljesen hagyjanak föl és a szegény kalmárokat, az erőszakosságokról kelt cikkelyek erejénél fogva, hatalmaskodás büntetése alatt, az aprómarhák és állatok, meg a só és egyebet ötvened, vagy század értékének megadására, vagy az áruk tizedének kiszakítására kényszerítsék.*”⁴⁷

Időközben a család mosoni ágából „Körtvélyesi” György mosoni alispán lett egy óvári nemesi kúria kedvezményezettje 1629. augusztus 6-án Tuschenstain János Frigyes végrendeletében.⁴⁸ Ugyancsak Káldi Ferenc vasi alispán hagyja 1633. október 25-i végrendeletében 32 telkes jobbágyát Kádártán „Körtvélyesi” Istvánnak.⁴⁹

A veszprémi püspököknek kevésbé volt szerencsésük a talán túl korán visszaváltott jószágaikkal. 1632 tavaszától egyre többször tűntek fel a portyázó török csapatok Veszprém körül, még Csesznek várat is bevették. Az uralkodó mindenképpen békésen akarta az ügyet rendezni, mivel minden erejét a törökök harcra ingerlését, de a velük való barátkozást is. Ezek a körülmények is közrejátszottak abban, hogy a veszprémi várórség szinte semmibe vette a püspökség földesúri jogait, akadályozták a kocsmáltatást, nem fizették a bérleteket.⁵⁰ A káptalan tagjai, megunva a zsellérséget, pénzért vásároltak házat, így 1636-ban március 16-án Őrsi (Eőry) Zsigmond királyi kapitánytól. Úgyszintén Acsády Be-

⁴³ Lásd a 35. jegyzetet

⁴⁴ Erdélyi Gyula i. m. 137. old.

⁴⁵ Lásd a 35. jegyzetet

⁴⁶ Erdélyi Gyula i. m. 139. old.

⁴⁷ Lásd a 28. jegyzetet

⁴⁸ Lásd a 6. jegyzetet

⁴⁹ MOL. E. 226. 3. köt. 725–727. old.

⁵⁰ Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Bp., 1983. 170. old.

nedek kanonok május 21-én vette zálogba Széplaki Andrásné tulajdonát. Mindkét ház a veszprémi várban volt.⁵¹ Csak az új uralkodó, III. Ferdinánd vette újból pártfogása alá a veszprémi káptalant és birtokát 1637. augusztus 7-én.

1638. január 28-án elhunyt Zichy Pál győri főkapitány-helyettes. Az Udvari Haditanács március 13-án értesítette Wolf Graf von Mansfeld győri főkapitányt, hogy Körtvélyesi Istvánnak adományozták a győri főkapitány-helyettesi tisztséget. Az érdekeltet 15-én tudósították a kinevezéséről, majd 17-én bevezették a mustralajstromba, végül áprilisra a beiktatása is megtörtént. Körtvélyesi utóda Hosszútothy György lett a veszprémi főkapitányságban.⁵² Az 1637-38-as évi országgyűlés telve volt a protestánsok sérelmeivel. Felmerült többek között, hogy az 1630-ban a grófságért hitet váltott Batthyány Ádám a templomok tucatjait foglalta el és erőszakosan térítette katolikus hitre a jobbágyait. III. Ferdinánd a hitlevelében kénytelen volt biztosítani a vallásszabadságot. Az ország védelméről higgadtan folytak a viták, s az országgyűlés feloszlásának a napján, 1638. március 26-án a béke fenntartása érdekében tárgyalást kezdeményezett a törökkel.⁵³ Körtvélyesi István rövid vicegenerálisi korszakából gróf Batthyány Ádám nyugat-dunántúli generálishoz írt levelei maradtak fenn. Győrben 1639 augusztusában „Keörtvélyjessy” István meghalt, özvegye, Maria Magdalena Koserin 1645-ben sírkövet emeltetett számára.⁵⁴ Mi okozta az életerős férfi halálát? Okozott-e Körtvélyesinek lelkiismereti válságot a végvári vitézeit alapvetően bántó ellenreformáció, a békekötések által nyújtott vallásszabadság következetes megsértése, s az ezt követő Körtvélyesinek már a tisztségéből adódóan tudomására juthatott eseménysor, a magyar (és protestáns) végvári katonaság tömeges földönfutóvá tétele?⁵⁵ E feltételezéshez némi alapot szolgáltat a fiának, akkor egyöntetűen reformátusnak ismert Tiszántúlon való felbukkanása és utódainak e vallásban való élése.

Körtvélyesiek a Tiszántúlon

Körtvélyesi István Magdolna leányát 1651-ben Lengyel István feleségként látjuk. Utódai még a következő században is tartották a kapcsolatot a Tiszántúlról kerültekkel, amit a tóti Lengyelek könyvtárából Földesen, a rokonság köréből előkerült kötet tanúsít.⁵⁶ Földesen 1678-ban tűnik fel István fia Márton, aki nem fia, hanem unokája Körtvélyesi István kapitánynak. Ez az 1876-ig Szabolcs vármegyei község nemesi közigazgatással bírt, amit Szapolyai János királytól III. Károlyig a magyar királyok és erdélyi fejedelmek sora erősített meg.⁵⁷ A település lakosságának 80%-a II. József népszámlálása idején nemesi jogállású volt. Körtvélyesi Márton, mint Földes kuriális nemes helység főbírája, 1692-ben zálogba vette Karacs Pál kisebb királyi haszonvételi jogait a község számára.⁵⁸ Szabolcs vármegye előtt 1738-ban Körtvélyesi János igazolja nemességét István 1629. évi adománylevelével.⁵⁹ Fiai, Zsigmond és Ferenc 1743-ban nyertek nemesi bizonyáglevelet,⁶⁰ majd az 1754/55. évi országos nemesi összeíráskor a Szabolcs vármegyei nemesség sorában látjuk őket.⁶¹ 1754-ben nádori donációt nyertek mezőszentmiklósi birtokukra.⁶² A család 1767-ben újabb nemesi bizonyáglevelet kapott Szabolcs vármegyéből.⁶³ A Földesről elkerült Ferenc, aki 1807-ben Püspökiben, 1819-ben pedig Váradon élt, a Kisvárdán oskolamester János és a Földesen lakó Márton testvérei nevében is kért nemesi bizonyáglevelet, beleírva földesi bővebb rokonságát.⁶⁴ A váradi Ferenc fia Lajos 1846-ban már az erdélyi Szászvárosban élt. Földesen az 1847. évi utolsó nemesi összeíráskor a Körtvélyesi család tíz felnőtt férfi tagját vették számba.⁶⁵ Az utódok többsége a XX. század közepén Földesen élt, s ma is oda kötődnek.

Karacs Zsigmond

⁵¹ Lásd a 25. jegyzetet. *Veress* i. m. 169. old.

⁵² Lásd a 25. jegyzetet.

⁵³ *Angyal* i. m. 458., *Sziklay János és Borovszky Samu: Vasvármegye*. Bp. 1898. 307. old., *Veress* i. m. 171. old.

⁵⁴ Lásd a 25. jegyzetet.

⁵⁵ *Nagy László: A végvári dicsőség nyomában*. Bp. 1978. 68. old.

⁵⁶ *Boross Zoltán hagyatéka*, Debrecen.

⁵⁷ *Herpay Gábor: Földes község története*. Debrecen, 1936. 28., 62. és 69. p

⁵⁸ *Herpay* i. m. 137. old.

⁵⁹ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának Levéltára. IV.A.1. F.39. N.290. 1738.

⁶⁰ SzSzBML IV.A.1. F.44. N.202. 1743.

⁶¹ Lásd a 12. jegyzetet.

⁶² *Herpay* i. m. 251. old.

⁶³ SzSzBML IV.A.1. F.68. N.361. 1767.

⁶⁴ SzSzBML IV.A.1. F.19. N.205. 1819.

⁶⁵ SzSzBML IV.A.1/e 1321. csomó

Egy légvédelmi tüzér hétköznapijai 1942–1944-ben

Pintér János 1921. szeptember 1-jén született, Csongrádon Pintér Márton asztalosmester és Hatvani Ágnes női ruhavarró nyolcadik gyermekeként. Két leánytestvére csecsemőkorban meghalt, négy nővére és egy bátyja iparos családokban éltek életüket.

A négy polgári elvégzése után, 1935-ben Nagymarosra szerződtek pékinasnak, Zoller Antal pékmesterhez, ahol három és fél év alatt segédlevelet szerzett. Két év szakmai út (Csongrád, Szabadka, Rákoskeresztúr) után Budapesten sikeres mestervizsgát tett.

1942 őszén bevonult katonának a légvédelmi tüzérséghez. Háromévi háborús szolgálat, majd négy hónapi szovjet fogság után, 1945. szeptember 2-án érkezett haza, betegen. Felgyógyulása után, 1946. augusztus 15-én önálló sütőiparos lett Csongrádon, e tevékenységét 1982-ig – nyugdíjba vonulásáig – folytatta.

Közben – 1947-ben – feleségül vette szabadkai mesterének lányát, Hegedűs Ilonkát. Házasságukból három gyermek született. Felesége 52 évi házasság után elhunyt.

Pintér János 1962-től – húsz évig – a Szegeden működő Mestervizsgáztató Bizottság elnökeként tevékenykedett. 1979-ben a Magyar Televízió a „Munkapad nagy öregei” című dokumentumsorozat keretében 40 perces filmet készített szakmai munkásságáról, melyért az alkotók nivódíjban részesültek.

Élete során szakmai munkásságának, közéleti tevékenységének elismeréseként sokféle kitüntetésben részesült, ezek közül a várostól 1980-ban kapott „Társadalmi munkáért” című plakett arany-fokozata féltve őrzött kincse.

1991-től négy évig a Csongrád Városi Bíróságon népi ülnöki szolgálatot teljesített, melyet élete egyik legtanulságosabb élményének tartja.

Pintér János gondol az utódokra is. Nyugdíjas napjaiban írásba foglalja gazdag, változatos életútját, azzal a fő céllal, hogy „... gyermekeink, utódaink tudják meg honnan jöttünk, kik vagyunk, hogyan éljük életünket. Tanuljanak, okuljanak belőle!”

A csongrádi helytörténet eddig két kéziratoss visszaemlékezését ismeri: „46 év munkásságom a mindennapi kenyér szolgálatában” és az „Én és a katonaelet”. Ez utóbbiból bocsátunk közre egy részletet.

A két kézirat másolata a Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltárában (6640 Csongrád, Gyöngyvirág u. 7/a.) Gát László tanár, helytörténész iratai között (XIV.10.) található.

*

„A behívó rövidesen meg is érkezett, és 1942. október 5-én bevonultam Szegedre, a utász laktanya elkülönített szárnyába. Formális üdvözlés után orvosi vizsga, beöltöztetés, majd elosztás különböző tüzérszázalokhoz. 84-en kerültünk a Magyar Királyi 55. honvéd Légvédelmi Tüzérszázal I. Honvéd Lovasdandár légvédelmi gépágyús ütegéhez. (...)

Az elosztás közben engedélyt kértem a vezénylő őrnagy úrtól, hogy a mi ütegünkhöz összeszedhessem a csongrádi barátaimat, aki ezt meg is engedte, mert tetszett neki a merész fellépésem, így lehetünk heten csongrádiak az ütegben. Elfoglaltuk szálláshelyünket. Megkezdődött másnap az újonckiképzés, gyalogsági alapkiképzéssel. Gyakorlóterünk a szegedi rendező-pályaudvar melletti gyeper területen volt, ahová naponta gyalog mentünk ki és lassan megtanultunk járni, majd menetelni, mert addig csak „mászni” tudtunk. Új szálláshelyünk a közeli Sárkány Szálloda nagytérképében volt. Szalma volt az ágyunk, egy-egy pokróc az ágyneműnk. December 4-én, Borbála napján (ez a tüzérek védőszentje) volt az ünnepélyes katonai eskünk, utána nemsokára váratlan utazás: Horthy-ligetre, az ottani repülőgépgyár védelmére kirendelték a légvédelmi gépágyús üteghez. Ez a Csepel-szigeten van, mostani neve Szigethalom. Az új szálláshelyünk egy földbirtokos mezőgazdasági cselédeknek elhagyott épülete volt.

Nyomorúságos körülmények között itt folytatódott a kiképzés, de most már élesben, gépágyúk mellett. Karácsonyra kaptunk 8 nap szabadságot, de a szilvesztert már újra itt töltöttük. Az elméleti oktatás az itteni leveletothonban történt a fegyelem és a rend, valamint a szakmai fegyverismeretek megtanulásával, amit dr. Csantavéri Csantavéri Törley László Magyar Királyi Igy. tüzérszázlós úr (a híres pezs-gő-gyáros legifjabb fia) tartott. Lévén ő a kiképzés parancsnoka, a vasfegyelem megtestesítője, igazi dzsentrí katonatiszt. Az elméleti előadásokon néha elálmosodtunk, hiszen a mostoha szállásunkon aludni is alig tudtunk, és ha ezt észrevette „*kiugrás*”! parancsszóra az udvarra kellett kirohanni és a tér-dig éré hóban bukfecezni.

Egyik ilyen alkalommal a kijáratú ajtót félfástól együtt magunkkal ragadtuk és kb. egy hónapig nem voltunk álmosak, mert nem volt ajtó, csak a helye tátongott, így nem is ásítottunk. Nemsokára vége lett az alapkiképzésnek és engem 24-ed magammal tisztesiskolára vezényeltek. A tisztesiskola egy itteni iskola épületében folyt. Némileg javult a szálláshelyünk és az ételmezésünk is. Több tantárgyat kellett tanulnunk és gyakorolnunk: repülőgép-felismerés, gépágyú szerkezete, kezelése, löelemek ismerete, alkalmazása stb. Minden tárgyat más előadó ismertetett. Kemény tél volt 1943 januárjában, így a hólapátolást is alaposan megtanultuk. A bátyám meglátogatott ezekben a napokban, ez volt az egyetlen hazai látogatásom a három év alatt. Gyorsan teltek a napok, mert minden időnköt a gyakorlati kiképzés, melynek során gyakran megfordultunk az itteni repülőtéren és a repülőgépgyárban, amely teherautógyárnak épült, de a háború alatt itt gyártották a híres német Messerschmidt 2 motoros német rombolóbombázó repülőgépeket, vagy legalább is itt szerelték össze őket. Ezt különben nagy hadititok övezte, ide civilek be sem léphettek. Mi tulajdonképpen ennek védelmére lettünk idevezényelve. Hála Istennek, a mi ittlétünk idején légítámadás nem érte az objektumot.

Közben a zsidótörvény alapján elrendelték a származási okmányok beszerzését, amelyek bemutatása alapján kiderült, hogy a dédszülőnkig visszamenőleg „fajtisza keresztény” vagyok. (A zsidó származású katonakötelesek csak munkaszolgálatra voltak beosztva.) Húsvét felé befejeződött a tisztesiskola és sikeres vizsga után öntünket örvezetővé léptettek elő, kaptam 10 nap szabadságot.

Megjött a tavasz és váratlanul a fővárosba vezényeltek az üteget a csepeli és a környéki hadiüzemek légvédelmének az ellátására, a budai oldalról. Én az ütegtörzsekhez lettem beosztva, a körletünk a Móricz Zsigmond körtér mellett, egy zsidólakásban volt (az iskola szünetelt). Beosztásom étel-miszer-felvételező és elosztó, elsősegélynyújtó tanfolyam-előadó volt, melleleg légítámadás esetén löszert utánpótlást kellett volna lebonyolítanom egy 3,5 tonnás Marmon teherautóval, a budafoki nagy borpincészetben elhelyezett löszraktárból. Ez utóbbira, hála Istennek, nem került sor. Feladatomból állt, hogy naponta mentünk felvételezni a nyers étel-miszert az üteg számára a pesti Lehel úton lévő központi ételmező raktárból 130 főre, majd ezt 7 egyenlő részre elosztva széthordtuk Szellő Jóska nevű pesti vagány sofőrömmel a 6 félszakaszhoz, amelyek 1-1 gépágyúval különböző helyeken voltak tüzelőállásban és ami maradt, az jutott az ütegtörzs (parancsnoki szakasz) számára. Ez a fontos feladat nem kis gondot okozott számomra, mert igen nagy pontosságot és felelősséget jelentett, illetve követelt. Megoldottuk!

Egyik alkalommal éppen a Magyar Optikai Műveknél lévő tüzelőálláshoz szállítottuk a napi étel-met, onnan visszajövet a gyár sportpályája kerítéséhez hajtottunk, ahol éppen kosárlabdáztak a gyönyörű lányok és a gépkocsi platójáról néztük őket, integettünk nekik, ők meg nekünk, amikor egy fényes fekete autó megállt mellettünk, és kiszállt belőle egy igazi tábornok és egy főhadnagy és kérdezik, hogy kik vagyunk és mit keresünk itt, és ki a parancsnokunk. Jelenttem, hogy étel-miszert szállítottunk katonatársainknak és csak egy percre megálltunk a sportolókat megnézni. Nem hagytak sokat beszélni, helyettem is ők beszéltek válogatott katonai szaknyelven, amit nem lehet leírni, csak annyit, hogy ezek nem dicséret szavak voltak. A főhadnagy felírta az alakulat nevét, a gépkocsi rendszámát, a parancsnokom nevét, végül az enyémet és megparancsolta, hogy visszaérkezésünk után azonnal jelentsem az esetet a parancsnokomnak. Ez meg is történt és kiderült, hogy a budapesti légvédelem főparancsnokával volt szerencsém találkozni. Még aznap telefonon megérkezett a parancs, miszerint az ütegpáncsnok és én harci öltözetben jelenjünk meg az országos főparancsnokságon a budai Várban a következő napon de. 9 órakor. Ugyancsak be voltam rezelve, hogy ebből hadbíróági ügy lesz. Szerencsém volt, mert az illető tábornok úr a kormányzó úrhoz volt idézve, így segédtsíjtje fogadott bennünket, aki az én parancsnokommal együtt végzett a Ludovika Akadémián és megállapodtak abban, hogy az én fenytésem példás legyen, és ezzel az ügy lezártnak tekintendő. Nekem pedig kopaszra nyírták a fejemet és kaptam 30 nap szigorított laktanyafogságot. Ez abból állt, hogy a megszokott ágyam helyett a pincében egy szalmazsákon aludtam, egy szál pokróc volt a „paplanom”. A napi feladataimat változatlanul el kellett látnom, de a sportpályát messziről elkerültük. Közben megkezdtem a második beosztásomat is, heti há-

romszor 2-2 órában 12 beosztott részére az írásban megadott tematika szerint, amit először nekem kellett át tanulmányoznom. Ez háborús sérülések esetén előforduló elsősegély-nyújtásról és életmentésről szólt, és két hónapig tartott.

Az üteg gazdasági hivatala (gh) egy hadapród őrmesterre volt bízva, aki mindent szeretett, főleg a nőket, de a katonaeletet utálta, ezért a gh ügyeket is rám bízta. Így teltek-múltak napjaink, míg aratás idején kaptam 2 hét szabadságot. Már kezemben volt a szabadságos levél, amikor éjszakai ügyeletesnek osztott be a szolgálatvezető őrmester, K. Papp János. A beosztásom éjfélről reggel 6 óráig szólt, amikor mindenki boldog álmát aludta, én pedig sisakkal a fejemen, puskával a kezemben egy széken ülve virrasztottam az alvók nyugalma felett. A szabadságom reggel 6 órától szólt. Szolgálatom közben alaposan elálmosodtam és elszunnyadtam, a puskámat a kezemben tartva. Pechemre az őrmester hálóingben megközelített és a puskát óvatosan kiemelte a kezemből, én pedig nem tiltakoztam, mert aludtam, de felébredtem, majd elkérte a szabadságos levelemet és röhögve széttépte és közölte, hogy örüljek, hogy ennyivel megúsztam. Ezzel együtt az aratást is megúsztam...

Röviddel ezután az őrmestert meglátogatta a felesége Biharnagybajomból, 2 gyermekét is magával hozta egy hétre. Az ebédjüköt a mi konyhánkról vitte naponta számukra, mindig az ebédosztás előtt és az étel színe-javát, csak éppen befizetni elfelejtett. Ezt jelentettem a főnökömnek, a hadapród úrnak, aki magából kikelve az ütegearancsnoknak jelentette, így visszamenőleg befizettették vele az ebéd árát. Ez viszont neki nem tetszett, de nekem nem mert szólni.

1943. augusztus közepén, felső parancsra az ütegből 22 embert át kellett helyezni az orosz fronton nagy veszteséget szenvedett és hazavezényelt IV. pécsi hadosztály lgv. Tüzérosztályába az odavesztett személyi állomány feltöltésére. Közben ütegearancsnokunkat továbbképzésre vezényelték és egy idegen főhadnagy került az üteg élére, dr. B. Nagy Zoltán személyében. Itt említem meg, hogy ő szegedi származású jogász volt, a háború után a Csongrád Megyei Tanács Ipari Osztálya vezetőjeként a mestervizsgák főfelügyelője volt, és mint ilyen, több ízben részt vett az általam elnökölt sütő mestervizsgákon is és dicsérettel szavakkal megelégedését fejezte ki. Ilyen kicsi a világ!

E kis kitérő után ott folytatom tehát, hogy az új ütegearancsnok nem ismerte az üteg embereit, így történt meg, hogy az áthelyezendő 22 fő kiválasztásánál a szolgálatvezető őrmestertől kért javaslatokat, hogy kiből álljon a névsor. Mi sem természetesebb, hogy engem javasolt elsőnek az áthelyezésre. Így kerültem egyedül örvezetőként a 22 fő élére és 1943. augusztus 20-án útbá indultunk Pécsre a nemrég épült lgv. Tüzérlaktanyába, ahova egy katonai teherautón vittek bennünket a 3 km-re lévő új laktanyába. Ezzel az eddigi beosztásaimtól és az őrmester úrtól, de a csongrádi barátaimtól el kellett válnom. Mint később kiderült, mivel ez a tüzerosztály az orosz fronton súlyos veszteséget szenvedett, honi légvédelem céljaira alakították át, míg az eredeti alakulatomat, az 55-ös lgv. Osztályt röviddel áthelyezés után az orosz frontra vezényelték. Így úsztam meg a frontszolgálatot. Később, 55-ös bajtársaim súlyos veszteségeket szenvedtek a fronton, a megmaradtak fogságba estek és csak 1948-ban tértek haza.

Lassan megszoktam az új laktanyai életet, igyekeztem hozzá alkalmazkodni. Egy alkalommal, úgy szüret táján, őrségre kellett menni a pécsi központi lőszerraktárhoz őrparancsnoki beosztásban 11 emberrel. Azt sem tudtam hol, merre van, de volt az örök között, aki már többször volt ott és jól tudta a járást. Én különben őrségben sem voltam eddig, de ehhez képest nem volt semmi probléma. A felvezetőm ismerte a helyzetet, és minden rendben ment, kivéve azt, hogy a pihenő örök nem tudtak aludni, mert rengeteg poloska működött az őrszobán. Bár engem nem bántottak a poloskák, mérgemben én sem tudtam aludni, mert a leváltott örök jobb híján elmentek szőlőt lopni a közeli szőlőkbé és nem tudtam, mi történt volna, ha véletlenül ellenőrzést kapunk, vagy netán légiriadó lesz, ami már ebben az időben elég gyakori volt. Mindkettőt megúsztuk, a szőlővel is jóllaktunk és éjfél után gondoltam egyet, és hozzáfogtam egy jelentést megfogalmazni a hadtestparancsnokságnak az itt tapasztalt embertelen körülményekről, amit már elődeim többször jelentettek a lőszerraktár parancsnokának, aki egy kivénhedt alhadnagy volt és itt lakott egy külön épületben, de semmit nem tett a poloskák megszüntetésére. Az írást másnap letisztáztam a laktanyában és az írnök barátom segítségével (ő mondta meg a hadtestparancsnokság címét) a szolgálati út megkerülésével ajánlva a postára adtam. Egy héten belül kiszállt a feregtelelítő különítmény és ciángázzal fertőtlenítette az őrszobát és még ki is meszelték, én pedig vártam a fenyítést. Ehelyett napiparancsban dicséretet kaptam és előléptettek tizedesnek, majd beosztottak az írnök mellé gyakornoknak, mert az leszerelés előtt állt, aki megismertette velem az írnöki teendőket, és leszerelése után helyébe léptem. Lassan bele is jöttem az új beosztás ellátásába.

Az ütegearancsnokom dr. Pálffy Gyula százados (civilben a pécsi bíróság bírása) egyre jobban megbízott bennem és mivel nem szeretett fogalmazni, a legkényesebb ügyiratok megfogalmazását és meg-

válaszolását is rám bízta, amit én nagy felelősségtudattal és megbízhatósággal igyekeztem teljesíteni. Úgy belejttem a katonai levelezésbe, hogy még az aláírását is tökéletesen utánoztam, amit még ő sem tudott megkülönböztetni a valóditól.

Lassan peregtek az egyhangú őszi napok, amikor jött a parancs, hogy éleslövészeti gyakorlatra, lősíklóra megyünk Sopron mellé Eszterházára, mai nevén Fertődre, ahol 8 napig lövöldöztünk különböző földi és légi célpontokra. Közben alkalmam nyílt a híres Eszterházi Kastély megtekintésére a sok-sok emlékezetes látnivaló között. A parancsnoki kiértékelés szerint a lövgyakorlat sikeres volt, utána vonaton utaztunk vissza Pécsre.

Úgy november közepe táján hivatnak az osztályparancsnoki irodára, kezembe nyomtak egy szigorúan bizalmas borítékot az Újdiósgyőri Fegyvergyárnak címezve, szóbeli paranccsal és menetlevéllel kiegészítve, hogy utazzak Újdiósgyőrbe, 3 db komplett gépgyút vegyek át leltár szerint, és azt bevagonírozva kísérjem vissza a pécsi vasútállomásra. Átvettem a papírokat és öt napi, előre elkészített hideg-élelmet és csak utána gondolkodtam, hogy te jó Isten, mire is vállalkoztam. Mivel a paranccsal nem lehetett vitatkozni, nyomban elindultam, de a térképen előbb megnéztem, hogy hol is van a megadott cím, mert azt sem tudtam, hogy Újdiósgyőr van a világon, amely ma Miskolchoz tartozik. Pesten történt átszállás után találkoztam egy lgv. tűzér szakaszvezetővel a vonaton, aki ugyancsak hasonló megbízatással Szombathelyről jött és micsoda véletlen, ő is azonos küldetésben járt. Örültem is, hogy most már van kivel megbeszélni az ismeretlen feladatot. Az úton jól elbeszélgettünk, pertuba lettünk és élveztük egymás bizalmát. Este értünk Miskolcra és egy tűzér laktanyában sikerült vacsorát és szállást kapnunk. Másnap jelentkeztünk a fegyvergyárban, ahol már vártak minket, mert közben telefonon lebeszéltek az ügyet...”

„Az egyik vagon végén egy fabódé volt, onnan őriztem a szállítmányt egy szál pisztollyal az oldalamon. Elég zord őszi idő volt már, reggelenként deres volt a határ. Két nap és két éjszaka tartott az utazás, és amikor állt a vonat, bekéredzkedtem a forgalmi irodába melegezni és néha még aludni is tudtam az asztalon. Irdatlan hosszúnak tűnt, amíg Pécsre értünk, de szerencsére ezt is simán megúsztam abban a tudatban, hogy a fronton még ennél is rosszabb lett volna. Az ágyukat bevontatták a laktanyába, és rendben átadtam a fegyvermesternek.”

„1944 januárját írtunk, amikor visszautaztam Pécsre, és csendes hétköznapiak következtek. Rendszereken bejártam a városba, mert állandó kilépési engedélyem volt, mint írónak, amit ki is használtam irodaszerpótlás ürügye alatt városnézésre, néhányszor moziban, egyszer még színházban is voltam. Szombatoként kimaradásra is jártam, ha az időjárás kedvező volt. Néha még táncolni is voltunk katonatársaimmal.”

„Nagynehezen kiteleltünk, és egyre jelentkeztek a kitavaszkodás jelei, mire ránk köszöntött a nevezetes dátum, március 19-e, a nevezetes német megszállás napja. Ez szombatról vasárnapra virradóra éjszaka történt, amikor fekete kimaradásra mentünk a városba Pista barátommal. Ez azt jelentette, hogy kilépési engedélyem ugyan volt, de az csak ébresztőtől takarodóig szólt, kimaradási engedélyt pedig ezúttal nem kértem, mert engem a kapunál e nélkül is kiengedtek ismeretségem folytán. Így aztán önfeláldozóan kimentünk szórakozni. Nekem is, barátomnak is volt erre megfelelő hölgypartner, az enyém egy Ibolya nevű fiatalasszony volt, egy öreg zsidó fogorvos asszisztense, akit vigasztalni kellett, mert a férje 2 évi börtönbüntetését töltötte Székesfehérváron a katonai börtönben, mert megvert egy őrmestert, amiért a hadbíróság függelemsértésért elítélte. A délutánt és az estét a fogorvosnál töltöttük, majd este felé sétálni mentünk, miközben betértünk a „Bácska” nevű fogadó-vendéglőbe zenét hallgatni és táncolni. Este 9 óra lehetett, amikor váratlanul üvöltöni kezdtek a szirénák, ami légiriadót jelentett, ez pedig azzal járt, hogy az utcán tilos volt közlekedni. A riadót többször megismételték, ... már tíz óra is elmúlt, óriási dübörgés hallatszott és a lehúzott redőny résein kikukucskálva láttuk, hogy német hadi járművek sokasága özönlik a városközpont felé. Ez volt a híres katonai megszállás. Mivel az utcára nem mertünk kimenni, úgy döntöttünk, hogy itt éjszakázunk, majd csak lesz valahogy. Kértünk egy kétágyas vendégszobát, de csak az egyik ágyat vettük igénybe, hogy kevesebbe kerüljön. Alvás helyett így vigasztaltuk egymást, miközben alaposan elfáradtunk. Reggelre elcsendesült a forgalom, megköszönve a szíves vendéglátást, fizetés után elindultunk a bizonytalanság felé. Én a laktanyába (3 km), Ibolya pedig a vasútállomásra (addig együtt mentünk), mert a szüleihez utazott Kővágósözölőre. Az úton senkivel sem találkoztam, szinte ki volt halva a környék. Jó nagyokat léptem, hogy mielőbb kiérjek, miközben reszkettem, hogy mi lesz. Jól megvirradt mire kiértem, és már messziről láttam, hogy a laktanyában nagy nyüzsgés van. Az órszoba előtti téren az összes tiszt együtt volt, köztük az én ütegparancsnokom is. ... A nálam lévő irodai kulcsokat, még a Wertheim szekrényét is leadtam (amit kilépéskor az őrpa-

rancsnoknál kellett volna hagynom), és mielőtt szóhoz juthattam volna, máris fogdában találtam magam. A laktanyát 9 órára kiürítve át kellett adni a németeknek, akik pontosan meg is érkeztek és simán bemasíroztak a laktanyába.

A mi ütegünk egy városi elemi iskolában kapott elhelyezést ideiglenesen, amit délre elfoglalhattunk. Én is a többiekkel tartottam, mert a fogdából kiengedtek, azonban az írtnokság megszűnt és az élelmező tiszti gh-s beosztottja lettem, aki utálta a katonaságot, civilben tanító volt. Jól kijöttünk egymással. Unalmas hétköznapiak következtek, az utcára tilos volt kimennünk, kimaradás, szabadság letiltva. Ibo-lya hogy, hogy nem megtudta, hogy itt vagyunk, és rendszeresen hozott nekem kekszet, nápolyit meg narancsot, de csak lopva tudtunk néhány szót váltani.

Kb. 6 hét után jött a parancs, hogy bevagonírozni, irány Balatonfüzfő, a Nitrokémia és a papírgyár környéke. Hihetetlen gyorsan meg is érkezünk, magunk mögött hagyva Pécs városát és a szép új laktanyát, és sajnos Ibo-lyát is. Másnap kiépítettük az új tüzelőállásokat a kijelölt helyeken. Mint rövidesen kiderült, a gyár lőpor- és nitroglicerín-gyártással foglalkozott, a papírgyár csak mint melléküzemág – én is megnéztem – fedőnévként szerepelt. Az ütegtörzs, amelynek én is tagja voltam a gyár egyik bejárata mellett, a kerítésen kívül fadarabokból épült, egy nap alatt kész lett, egy legénységi és egy parancsnoki részből állt. Szépen kicifráztuk és otthonossá tettük. Az ajtaja és az ablakok a Balatonra néztek és igen szép panorámát nyújtottak nekünk. Innen jártam Füzfőre, a faluba 3 km-re naponta lovas-kocsival felvételezni, majd a tü. állásokhoz szétosztani a napi élelmiszert, úgy mint korábban Budán tettem.

Szinte nyaralás volt az életünk, amikor egy júniusi csillogó napsütésben váratlanul légiridót üvöltettek a gyári szirénák a déli órákban. Telefonon jelentették a távmérősök, hogy a Balaton déli része felett 5 Liberátor (amerikai bombázó repülőgép) néhány vadászgép kíséretében északra, felénk tart. Ágyúinkat riasztották, és percek múlva jelentették: kb. 8000 m magasságban felénk közelednek. Máris jött az újabb jelentés, hogy a gépek bombaszekrény ajtajai kinyíltak, mire mi is komolyabban vettük és rohantunk a földbe ásott bunkerokba, amiket korábban építettünk magunknak. Alig értünk le, hallottuk a bombák rémületet keltő süvöltéseit, amelyek egyszerre értek földet a gyár környékére, és hatalmas detonációt hallva úgy megrázták a földet, hogy bunkerunk kis híján beomlott. Az ágyúk ugyancsak tüzeltek, de találat egyik gépet sem érte, mert a lőtávolságuk 4000 m volt. A boforcosok is lövöldöztek, de célba nem találtak, pedig ők 8000 m-ig tudtak lőni. Így a gépek egy tiszteletkört leírva visszafordultak és eltűntek Olaszország felé. Egy kísérő vadászgép kivált közülük és ma sem tudom mitől, a hajmáskéri gyakorlótér közelében egy mészkőhegynék csapódott és felrobbant. A pilóták kiugrottak, élve földet értek ejtőernyővel és a mieink elfogták őket. A gép ripityára törve füstölgött, mire biciklivel én is odaé-tem és a legnagyobb darabja, amit felismertem a két kereke volt, a többi része igen nagy területen szét-szóródva hevert.

Amikor a bunkerból kimerészkedtünk, megcsipkedtük egymást, hogy valóban élünk-e még? Akkor a füst-porfelleg keletkezett, hogy Balatonfüzfő nincs többé. Ott pedig úgy látták, hogy a gyártelepet mindenestől a föld nyelte el. E támadás 1944. július 13-án történt. Tőlünk kb. 200 méternyire volt a földbe-süllyesztett nitroglicerín raktár, és ha azt eltalálták volna, akkor tényleg mindenestől eltűntünk volna. A bombák egyenként 10 mázsásak voltak (5 db). Elmentünk megnézni az egyiket, amely a műút mellé a szántóföldre esett. 14 m átmérőjű, kb. 8 m mély krátert alakított ki, az utat jódarabon eltüntette. Telefon- és villanyvezetékeknek nyoma sem maradt, de csodával határos módon a bombázás sem halált, sem sérülést nem okozott. Az anyagi kár sem volt jelentős. Egy tenyérnyi repeszdarabot hazaküldtem belőle. Ha az akkor eltalál, úgy ezek a sorok nem íródna meg. Hasonló, de kisebb méretű bombázás érte a nyár folyamán Pétfürdőt, ahol a nitrogéngyárat célozták meg, amely nagy tüzet okozott, de annak csak a híre és a fénycsík jutott el hozzánk.

A felejthetetlen napok után csendes nyári idők következtek, miközben elvezényelték a parancsnok urunkat és egy Geruer Rudolf nevű főhadnagy jött helyette, aki civilben tanár volt. Övele sem volt semmi bajom, kölcsönösen elfogadtuk egymást. Nem értett semmihez, így sok esetben megkérdezett: Pin-térkém, ezt hogy szokták csinálni?

Néha még a Balatonban is fürödtem szolgálati idő alatt. Jól beosztottam az időmet.

A háború közben sajnos elérte Csongrádot is, híre jött, hogy a várost is bombatalálat érte. Nagyon megrendített a hír, mindjobban elfogott a honvágy és a hozzátartozóimért érzett szeretet. Szabadságot csak „bombakárosult” címen lehetett kapni, de a hadműveleti területre egyáltalán nem. Gondoltam, próba szerencse, megpróbálok kérni néhány napot. 5 napot sikerült kapnom, mert parancsnokom nem tudta, hogy Csongrád már hadműveleti terület. 1944. október 8-án el is indultam hazafelé vonaton és a börgöndi állomáson megállt a vonatom, ahol a mellettünk lévő sínpáron a Hegedűs családot ismertem

fel egy tehervagonban anélkül, hogy tudtunk volna egymás hollétéről. Ők akkor menekültek el Palicsfördőről, miután már az oroszok elfoglalták Szabadkát és a szerbek szépen visszaszivárogtak, így nekik menniük kellett. Csak néhány percig tudtunk beszélgetni, mert a vonataink elindultak ellenkező irányban. Ők sem tudták, hová mennek, én sem, hogy meddig jutok.

A vonat csak Dunaföldvárig ment, a hídon már nem ment át a hadi helyzet miatt. Én azonban nem adtam fel, mindenáron haza akartam jutni. Egy német katonai teherautóra kapaszkodtam fel, amely Kecskemétiig vitt igen rövid idő alatt. A város határában egy sodronykötél volt kifeszítve az út felett, és mivel a vezetőfülke mögött az üres platón álltam, a kötél lekapta a fejemről a katonasapkát (még ma is megvan), aminek sapkarózsája mögött bevarrva el volt rejtve az apámtól örökölt 9 grammos arany pecsétgyűrű, amit 20 éves koromban kaptam anyámtól. A sapkám gyorsan pergett a sodronykötélen, ami erősen kilengett, majd pillanatok töredéke alatt, miközben az autó haladt, a sapkám visszarepült a platóra, a gyűrűvel együtt. Ez a csoda hihetetlen és megismételhetetlen. Ez a gyűrű a család legendája, amely azt hiszem, hogy a világon egyedülálló, ezért meg kellett örökítenem. A gyűrűt, mint családi ereklyét János fiannak ajándékoztam, remélem ő is ezt teszi és tovább adja az ő fiának.

Kecskeméten finom ebédet kaptam a tüzér bajtársaktól, és tovább utaztam lovaskocsin Félégyháza, majd Gátér felé. Gátér és Csongrád között állt a front, miután Csongrádot már elfoglalták az oroszok. Itt Gátéron találkoztam sok csongrádi menekült ismerőssel, köztük Nagy Laci nevű barátommal, akivel a továbbiakban összetartottunk. Neki az volt a feladata, hogy a Kecskeméten állomásozó lgv. gá. Ütegpárancsnoktól kapott parancs alapján egy ún. nyitott paranccsal a kezében (ez egy katonai menetlevél) Szatymazra utazzon, a parancsnoka szüleit keresse fel (akik mellesleg jómódú földbirtokosok voltak), és az ott található értékes holmikat ássák el, nehogy az oroszok kezére kerüljenek. Miután most már volt kivel kiértékelni a ránk szakadt eseményeket, egy napot Gátéron töltöttünk, hátha adódik még lehetőség arra, amit mindketten óhajtottunk, hogy ha már itt vagyunk, megpróbálunk hazajutni. Magunkhoz vettünk néhány kézigránátot, mert azt találtunk itt bőven és elindultunk Csongrád felé az országút szélén, az árokban. A déli órákban már megközelítettük a Saroktanyát (a várostól 3 km-re van) és láttuk a templom tornyát és a téglagyár kéményeit, amikor egy lovas kocsin vitték az ebédet az első vonalban harcoló gyalogságnak. A lövöldözések egyre jobban hallatszottak, néha már önkéntelenül hasra vágódtunk, de nem mertünk tovább menni, mert a lovas kocsi visszafelé jövet sebesült és halott katonákat hozott. Mi is követtük őket Gátérig, ahol elhatároztuk, hogy lemondunk a hazamenetelről és visszavonulunk. Nagyon fáradtak és tanácstalanok voltunk és rövid tanakodás után a vasút-kereszteződésen kívül egy kis családi házba mentünk, ahol egy 60 év körüli parasztembert találtunk otthon, mert a többiek valahová elmenekültek. Járműforgalom nem lévén, úgy gondoltuk, mivel az öreg is marasztalt, itt töltsük az éjszakát. Kaptunk vacsorát is, utána egy-egy ágyat és úgy nekivetköztünk, mintha otthon lennénk, nyugovóra tértünk, és úgy elaludtunk, hogy csak reggel, világossal ébredtünk fel. Az öreg (a nevét meg sem kérdeztük), mesélni kezdte, hogy az éjjel az oroszok elfoglalták a községet, a ház udvarába is bejöttek egy löszeres autóval, de reggelre a német-magyar csapatok kiverték őket a faluból. Az udvarra kimenve láttuk a jelzett teherautót löszerral megrakva, a kerekeit kiszedve, ott parkolt az udvaron, miközben mi ketten a boldogok álmát aludtuk, fegyverünket, mely egy-egy pisztolyból és néhány kézigránából állt, szépen a szék karjára akasztottuk a zubbonyal együtt úgy, ahogy illik. Az én zubbonyomon még az első osztályú tűzkereszt kítüntetés is fel volt tűzve, amit sem a németek, sem az oroszok nem foglaltak el, sértetlenül a helyükön maradtak. Ezt már a mai ésszel felfogni nem lehet, pedig szóról szóra így volt.

Nem sokat tanakodtunk, megköszönve a biztonságos szállást, nyomban elindultunk Kiskunfélegyháza felé, hátha valahogy eljutunk Kisteleken keresztül Szeged felé, mivel most már úgy döntöttünk, hogy ha haza nem sikerült menni, Szatymazra megyünk és felkeressük a Peták birtokot, a Laci parancsnoka szüleinek tanyáját. Kimentünk az 5-ös főútra és egy német oldalkocsis motoros (milyen jó volt, hogy németül meg tudtam értetni magam) elvitt minket Kistelekre, ahol ismét találkoztunk és beszélgettünk a csongrádi rohamtüzérekkel, akik elmondták, hogy Csongrád felé már nem mehetünk, mert a sövényházi erdő már három napja orosz kézen van, így az 5-ös úton sem tanácsos tovább közlekedni, miután már Szegedet is elfoglalták az oroszok. Ezt elmondtam a német futárnak is, aki erősködött, hogy márpedig neki Szegedre kell menni. Nosza felültünk a motorra és olyan sebesen hajtott, hogy a számból a nyálat kivitte a szél. Percek alatt Szatymazon voltunk és búcsút intve a derék németnek, bevettük a tanya irányát. Kb. 1 óra gyaloglás után meg is találtuk. Az itatóvályúban megmosakodtunk az út porától, és Laci bejelentette érkezésünket a Peták családnak. Engem egy kicsit bizalmatlanul fogadtak, de amikor elmondtuk kilétünket, kalandos utunkat és jövetelelünk célját, beinvitáltak és megvendégeltek minket.

Hamarosan megszületett a program: hozzáláttunk egy nagy pajtában két hatalmas gödröt ásni és koricaszárral kibélelni, amibe rengeteg felhalmozott értékes holmit helyeztünk el, azt nem is sorolom, hogy mi mindent és a gödröket be is temettük, szecsakával beszórtuk. Két kocsira való föld kimaradt, amit a tanya mögött szétterítettünk. Már jóval éjfél után volt, amikor aludni mentünk volna, de ez nem ment, mert Szeged felől egyre jobban hallatszott a fegyverdörgés és a toroktüzek fényei is jól jelezték, hogy a front közeleg. Ekkor közölte a gazda, hogy egy szekeret készítettek el az útra a cselédek segítségével és kéri, hogy a főhadnagy úr hűgát és annak unokahűgát Szekszárdra kell szállítanunk, az ottani nagybátyjukhoz menekíteni. Reggelre el is készítettek mindent, élelmet, italt, ruhaneműt, ami az ilyen útra kell (még malaga bort is, 6 üveggel) és takarmányt, abrakot a lovaknak és a szekeret egy katonai ponyvával lefedték. A váratlan megbízatást büszkén vállaltuk, miután ránk bízták a két 20 év körüli lány sorsát. Az egyik gyógyszerésznek, a másik tanárnak készült, tanult. Nagyon szépek voltak.

Amint kivirradt, érzékeny búcsúzás után adtak nekünk 100–100 pengőt, ránk parancsoltak, hogy nagyon vigyázzunk lányaikra, majd két mura ló jóvoltából elindultunk északnyugat felé. Ez 1944. október 14-én volt. Térképünk nem lévén, kérdezősködés útján jutottunk el Majsára, ahol egy kis pihenőt tartottunk, mert a lovaknak is enni-inni és pihenni kellett. Értettünk hozzá, mert én péklegény, Laci barátom meg szabólegény volt civilben. Kiskunhalason ért bennünket a híres Horthy-kiáltvány és a nyilas hatalomátvétel, amelyet egy vendéglőben hallottunk a rádióból, de ez minket nem hatott meg, folytattuk az utunkat a megadott program szerint. A lovakat felváltva hajtottuk és a lányokat is vigasztaltuk, mert igen félősek voltak.

Öregcsertőre értünk estefelé, ahol egy tanító családnál kaptunk éjjeli szállást. A lányok egy szobában, mi pedig a kocsiderékban aludtunk, mert a kocsit meg a lovakat nem hagyhattuk őrizet nélkül. Reggel tisztálkodás és reggelizés után tovább kocsikáztunk és a dunai átkeléshez közeledve Gerjen (?) nevű községbe értünk. Mintegy kilométer hosszú sorban várakoztak az úttest két oldalán a kompátelésre várakozva, amit egy főhadnagy irányított, illetve vezényelt egy rajnyi katonával. Gyorsan felmértük a helyzetet és elhatároztuk, hogy megpróbálunk előbbre jutni. Laci előre ment és a nyílt parancsot felmutatva (a hadnagy úr meg sem nézte) jelentette, hogy mi lőszer-utánpótlásért megyünk át a harcoló alakulatunk számára, és sürgős átkelést kérünk. A főhadnagy úr a papír hátuljára írta piros ceruzával, hogy előre engedni! És le is pecsételte, majd kézjegyével ellátta. Mikor Laci megmutatta, el sem akartuk hinni és eszünkbe sem jutott, mi lesz, ha lebukunk? Elindultunk hát a „katonai szekérrel” leghátulról legelőre, a várakozók szitkozódásával kísérve, lobogtatva a piros-betűs írást. A várakozók fenyegettek bennünket, de mi csak mentünk előre. Mire a komphoz értünk, amely egyébként hadikompon volt, hidászok üzemeltették, 12 jármű és nem tudom hány személy szállítására volt alkalmas, pechünkre légiridó miatt nem közlekedett. Ugyancsak be voltunk rezelve, hogy most mi lesz, ha lebukunk? Csak a vakszerencsének köszönhetjük, hogy így történt, és ha már szünet, akkor gondoltam, megborotválkozok. Ez meg is történt, majd lefűjták a riadót és a mi kocsink elsőként rágördült a kompra. A túloldalon mi indultunk elsőként a kompról, amikor a lovak közé csaptam és a szerencse jóvoltából tovább haladtunk Szekszárd felé, ahová este, jó sötétben meg is érkeztünk. Megálltunk kérdezősködni a megadott cím után, közben a két lány hirtelen úgy eltűnt, hogy csaknem kétségbe estünk és keresni kezdtük őket. Kiderült, hogy felmászta a kocsii felett egy nagy gesztenyefára, és csendben onnan figyelték a helyzetet. Nem dicsértük meg őket....

A címzett házigazda nagybácsi Tolna megyei mezőgazdasági főigazgató volt, aki csodálkozással és örömmel fogadta a lányokat, mivelünk nemigen komázott csak úgy, mint úr a paraszttal. A lányokat és csomagjaikat sértetlenül átadtuk és nyugovóra tértünk a kocsiderékban, a lányok kedves szavakkal megköszönték a szállítást, és azóta sem láttam őket. Laci barátom, aki akkor örvezető volt, én meg tizedes, a lovakkal és kocsival visszaindultunk Kecskemétre. Erről csak annyit tudok, hogy szerencsésen visszaért állomáshelyére. Ezt a kalandos hadicsелеkményt azóta már sokszor „kiértékeltük” a háború után itthon, a nosztalgia jegyében. Másnap reggel megettük a megmaradt úti kajánkat, majd kiállítottam a harmadik szabadságleveletem, mert az eredeti és még egy újabb közben már lejárt (véletlenül volt nálam még két biankóra aláírt és lepecsételt üres példány). Az eredetileg kapott 5 nap helyett a 12. napon szerencsésen visszaérkeztem Balatonfüzűfőre. Már mindenki azt hitte, hogy katonaszőkevény lettem, és amikor parancsnokomnak elmeséltem kalandos élményeimet, büntetés helyett megdicsért, amiért visszajöttem.”

Bevezette és sajtó alá rendezte: *Gát László*

KRÓNIKA

XIII. Partiumi Honismereti Konferencia

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 2007. augusztus 31 – szeptember 2. között tartotta XIII. Partiumi Honismereti Konferenciáját Szatmárnémetin, a Szent Alajos Konviktságban. A konferencia központi témái a következők voltak: *II. Rákóczi Ferenc Erdélyben, Pusztuló műemlékeink, Településeink arculata, A XX. század öröksége*. A Szózat elnéklése után *Dukrét Géza*, a PBMET elnöke köszöntötte a résztvevőket. *Nm. Ft. Schönberger Jenő* megyéspüspök ökumenikus áhítata után a konferenciát köszöntötte *Sípos Miklós* református esperes, aki átadta Tőkés László püspök üdvözlését, *Erdei D. István* parlamenti képviselő, *Muzsnay Árpád*, az EMKE országos alelnöke, *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke. A Fényes Elek-díjat az idén *Dánielisz Endre* Nagyszalontáról, *dr. Jóna Piroska* Nagyváradról, *Kovács Rozália* Érmihályfalváról kapta meg. A különdíjat *Bognár Levente*, Arad alpolgármestere kapta, példamutató hagyományörző és hagyományteremtő tevékenységéért. Emléklapot kaptak azok, akik hozzájárultak a konferencia megszervezéséhez. A konferenciát megtisztelte jelenlétével *Gaál György*, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke, *Révász Gizella*, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke, *Romhányi András*, a Magyar Művelődési Intézet tanácsosa, *Csorba Csaba*, a Kazinczy Ferenc Társaság elnökségi tagja, *Széphegyi László*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Szegei Regionális Irodájának vezetője, *Höhn József*, a KÖH Gyulai Irodájának vezetője, *Nagy Zoltán*, a KÖH Örökség című folyóiratának főszerkesztője, aki a budapesti központi hivatal képviselte, *Filep Mária*, a Hajdúság-Partium Értékmentő Egyesület elnöke, *Harangozó Imre*, az Újkirgói Ipolyi Arnold Népfőiskola vezetője.

A konferencia hagyományosan a helytörténeti előadásokkal kezdődött: *Mandula Tibor* Szatmárnémeti, a Szamos-parti város történetét ismertette, *Kónya László* főinspektor helyettes Bethlen Gábor és Szatmár megye kapcsolatait boncolgatta a levelezések, feljegyzések alapján, *dr. Bura László* Szatmárnémeti felsőoktatásáról érkezett. Ebéd után a Jubileumi Rákóczi Évekhez kapcsoló előadások hangzottak el: *Kupán Árpád* (Nagyvárad) II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választását ismertette, *dr. Csorba Csaba* (Budapest) a tisztántúli Rákóczi-várat mutatta be, a szabadságharc időszakában, Nagy Aranka a fejedelem diplomáciájáról beszélt. Ez után városnézés következett. A németi református gyülekezet teremben *Fazekas Lóránd*, szatmári tanár elmesélte, hogyan mentett meg egy pusztulóban lévő Petőfi-szobrot, amit ebben a teremben állítottak fel. *Sípos Miklós* esperes ismertette a Németi Református Egyházközség történetét, gyülekezeti életét, majd meglátogattuk az egyházközség templomát. A város műemlék-épületeit és főterét *Bara István* építészmérnök mutatta be.

Másnap a műemlékvédelemé volt a szó: *Starmüller Géza* (Kolozsvár) Szatmár várát, *Ujj János* (Arad) az aradi főter kialakulásának történetét, *Péter I. Zoltán* (Nagyvárad) Nagyvárad központjának kialakulását, *Jancsó Árpád* (Temesvár) a temesvári nagyállomás történetét, *Nagy Mária* (Nagyvárad) Várad-Ósi római katolikus templomát ismertette. Szünet után évfordulós személyiségeinkkel ismerkedhettünk meg. A következő előadások hangzottak el: *Dukrét Géza* (Nagyvárad): A honismeret atyja, Fényes Elek születésének 200. évfordulója, *Tóthpál Tamás* (Kolozsvár): Száz éve halt meg Hegyesi Márton, az 1848–49-es szabadságharc kutatója, *Bara István* (Szatmárnémeti): 130 éve született Kelemen Lajos, Erdély nagy levéltárosa, *Csanádi János* (Köröskisjenő): Dr. Balogh Ernő geológus, barlangkutató, természetfotós (1882–1969), *Pávai Gyula* (Arad): Egy aradi tanító a két világháború között, *Bokor Irén* (Érmihályfalva): „Megtettem mindent, amit megtehettem”: Száz éve született Dzsidá Jenő.

Ebéd után *Antal Béla* (Nagyvárad) Biharpüspöki névörökségének alakulásáról érkezett, *Krestyán Ilona* (Temesvár) emléktörödékeket ismertetett a zsilvársári internálótábor foglyairól, *Szendró Dénes* (Isaszeg) Isaszeg emlékműveit mutatta be, majd *Széphegyi László* (Hódmezővásárhely) a Kárpát-medence szélmalmairól vetített képeket. A konferencia Közgyűléssel végződött, amelyen megtárgyaltuk egyesületünk legfontosabb problémáit. A következő évi konferenciát Érsemjénben fogjuk megtartani,

Balácsi József polgármester meghívására. Ezután *Nagy Zoltán*, az Örökség folyóirat főszerkesztője üdvözölte a konferenciát, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nevében.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Vetésen meglátogattuk a református templomot és a Szerdahelyi-kúria romos épületét. Kismajtényban megkoszorúztuk az 1711-es szatmári béke emlékművét. Nagykárolyban megtekintettük a Károlyi-kastélyt, majd Kaplonyban a Károlyi család temetkezési helyét. Meglátogattuk Csanálos római katolikus templomát, ahol a templomkertben megkoszorúztuk a világháborús emlékművet, Mezőfényen pedig a turulmadaras emlékművet. Berén megcsodáltuk a református templomban nem rég feltárt falképeket, majd megnéztük Csomaköz fa-harangtornyát. A több mint hatvan résztvevő számos információval gazdagodva, érzelmekkel feltöltődve érkezett haza.

Dukrét Géza

Zemplén népessége, települései konferencia – Sárospatakon

A Bodroghközi Művelődési Egyesület, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, a Herman Ottó Múzeum (Miskolc), a Szent István Egyetem (SZIE) MKK Növényteni és Ökofiziológiai Intézete (Gödöllő), a Magyar Tudományos Akadémia – SZIE Növényökológiai Kutatócsoportja, az MTA Miskolci Akadémiai Bizottság Biológiai Szakbizottsága és a Bodroghközi Többcélú Kistérségi Társulás közös szervezésében háromnapos konferencián számoltak be a térség szakemberei legújabb kutatásaik eredményeiről.

Július 6-án Pácinban, a Kastélymúzeumban rendezték a tudományos tanácskozás első napját „*Régészeti kutatások a Bodroghközben*” alcímmel. Révész László a Magyar Nemzeti Múzeum régésze – a korábbi évtizedekben Karos térségében zajlott ásatások vezetője – áttekintő előadásában a Bodroghköz régészeti kutatásának jelentőségét összegezte. Wolf Mária a Kisrosvágy határában lévő Berzsény falu feltárásának szakmai és gyakorlati feladatait vázolta. Bemutatta azt, hogy a régészeti ásatások során szerzett tapasztalataikat hogyan sikerült átültetni a gyakorlatba, megvalósítva ezzel egy Árpád-kori régészeti parkot. Szőrényi Gábor a Herman Ottó Múzeum keretei között zajló, Cigánd térségében megvalósuló árvízi tározóhoz kapcsolódó régészeti kutatásokat tekintette át. Ringer István az ásatások egyik helyszínén, Pácin – Szenna tanyán végzett kutatásaikat, azok eredményeit mutatta be.

„*A cigándi árvízi tározó régészeti emlékei*” című kiállítást dr. Veres László megyei múzeumigazgató ajánlotta a közönség figyelmébe, s Barati Attila pácini polgármester nyitotta meg. A jelenleg is folyó régészeti ásatások során feltárt, már restaurált legszebb darabok voltak láthatók a pácini Kastélymúzeumban, a Herman Ottó Múzeum által rendezett kiállításon.

A Pácinban rendezett konferencia nagy közönségsikere bizonyította, hogy érdemes, sőt fontos tudományos tanácskozást rendeznünk bodroghközi településen. Konferenciánk kapcsolódott a Bodroghközi Napok rendezvénysorozatához. Köszönjük a páciniak vendégszeretetét, s a Polgármesteri Hivatal segítségét!

Konferenciánk július 12–13-án Sárospatakon, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumában folytatódott. A bölcsészettudományok képviselői „*Városok és falvak a folyók mentén*” témához kapcsolódva tartották előadásukat, míg a természettudományok kutatói „*A Bodroghköz környezeti értékei*” témakörben számoltak be legújabb eredményeikről. Három előadás hangzott el a régészeti ásatások, a városrekonstrukciók, az épület-felújítások témájában. Az előadások aktualitását a Sárospatak térségében a közelmúltban megindult beruházásokhoz kapcsolódó régészeti ásatások, s az ehhez kapcsolódó városrendezési lehetőségek adták. Jó alkalom volt tanácskozásunk arra, hogy áttekintsük a Sárospatakon zajlott régészeti ásatások történetét, s a városrendezési terv elkészítésének problémakörét. Erre vállalkozott Dankó Katalin múzeumigazgató „*Régészeti ásatások és épület-felújítások Sárospatakon*” címmel tartott előadása. A hozzászólások megmutatták a ma is időszerű feladatokat, a Szentnegyedben hiányzó városrendezési tervet. Ringer István „*A sárospataki Retel utcai ásatások eredményei*” című előadása jó példa volt arra, hogy milyen jelentős régészeti eredmények születtek egy beruházás kapcsán zajló régészeti feltáráson. Marcela Ďurišová már egy sikeresen „befejezett” munkáról, a Kassa központjában zajlott városrekonstrukcióról és az ennek keretében a megelőző régészeti ásatások eredményeinek bemutatásáról beszélt.

Egy másik tematikus blokk a folyók mentén fekvő mezővárosok, s települések különböző időszakait mutatta be a társadalom, a gazdálkodás, a kultúra kérdéskörét vizsgálva. Ulrich Attila előadásában Tarczal mezőváros XVII. századi történetét tekintette át. A Tarcali uradalom központi települése a Rákóczi korban vált fontos szőlőbirtokká, jövedelmezősége révén a XVIII. században kincstári birtokként igazgatták. Kónya Péter összefoglaló előadásában a felső-zempléni mezővárosok (Gálszecs, Homonna, Nagymihály) komplex bemutatására vállalkozott a XIX. század időszakában. Ezek a mezővárosok fontos helyszínei voltak a XIX. századi társadalmi-gazdasági átalakulásnak, folyamatos célállomásai a zsidó bevándorlásnak, iparosai, kereskedői révén nagyobb területek gyorsan fejlődő központi települései. Kónya Annamária ugyancsak a felső-zempléni mezővárosokat kutatja, az iskolák szempontjából. Színes történetekben gazdag előadása Magyarországon kevésbé ismert iskolákat mutatott be. Bodó Sándor a múzeumtörténet hőskorának eseményeit elevenítette fel. A kassai múzeum gyűjteménygyarapodásának száz évvel ezelőtti forrásanyagából válogatott „anekdoták” azt a korszakot idézték fel, amikor a közgyűjtemények szervezése megmozgatta a társadalmat, a városok polgárságát, nemes feladatát emelte a tárgyak adományozását. Bencsik János előadása az Abauj-Zemplén megye határterületén átfolyó Hernád menti települések életének mindennapjait emelte ki. F. Tóth Balázs Nagytárkány példáján keresztül elevenítette fel a Bodroghközben 100 esztendővel ezelőtt oly jelentős kivándorlás társadalmi, gazdasági folyamatait, a faluképre, a tárgyi kultúrára gyakorolt hatását. Különlegessége tette előadását, hogy napjaink időszakos amerikai munkavállalóit is sikerült megszólaltatnia. Tamás Edit a három település egybeolvasásával létrejött Kaposkelecsényt mutatta be egy most készült adatlapos felmérés segítségével. Ezáltal a közelmúltban indult kutatás első eredményei kaptak széles nyilvánosságot.

2007-ben a 800 esztendeje született Árpád-házi Szent Erzsébetre emlékezünk. Szülővárosa, Sárospatak rendezvénye közül kiemelkedik a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumában rendezett időszaki kiállítás. A „*Szent Erzsébet tisztelete*” című kiállítást a két rendező, Dankó Katalin és Vámosi Katalin mutatta be a konferencia résztvevőinek.

A Bodroghköz természeti értékei címmel rendezett szekciósülésnek nagy közönségsikere volt. Hegyessy Gábor előadásában az Alsó- és Felső-Bodroghközben zajló zoológiai kutatásairól számolt be. Számos színes képpel dokumentált előadásából arról is értesülhettünk, hogy jelenleg 33 védett faj tartanak nyilván a területen. Milinki Éva „*Állat-ökotoxikológiai tanulmányok a Bodroghközben*” című előadásában számos, mindennapjainkat befolyásoló témát említett. Eredményeit hasznosíthatjuk az élelmiszerbiztonság területén. Marschall Zoltán Sárospatak környékének növényzetét, Nyíri Tibor a Szerencsi-dombvidék növényzetét tekintette át. Előadásukból kitűnt, közvetlen környezetünk megismerésének fontossága, az ifjúság minél szélesebb körű bevonása ebbe a munkába. Nagy Beáta előadásában a Bodroghzug folyó- és holtág rendszerében élő vízimadarak körében végzett kutatásairól számolt be. Tuba Zoltán professzor úr nagyívű előadásában a Bodroghköz botanikai értékeinek európai jelentőségéről beszélt. Kiemelve, azt, hogy nagy számban található védett növény illetve állat a Bodroghközben. Ez az érték védendő, megőrzendő!

A hetedik alkalommal megrendezett Zemplén népessége települései konferenciát sikeres rendezvényként értékelték a szervezők, s ígéretük szerint lesz folytatása is.

Dr. Tamás Edit

Tükrös, Balázs Vendel pásztor munkája, 1895. Lengyeltóti, Somogy megye. Néprajzi Múzeum, Budapest

In memoriam

Magyari András

Az egykori Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történelem karának professzorai, tanárai egyre gyorsuló ütemben búcsúznak a földi élettől: Bodor András, Borbáth Károly, Ferenczi István, Imreh István, Pataki András után most Magyari András távozott. Megkésve emlékezünk a Kolozsváron 2006. június 14-én elhunyt egyetemi tanárra, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem egykori rektor-helyettesére.

Székely földműves szülők gyermekeként 1927. november 17-én Gyergyóalfaluban látta meg a napvilágot. Középiskoláit Gyergyószentmiklóson végezte, történelem szakos tanári diplomát a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen szerzett 1952-ben. Szellemi és lelki adottságai lehetővé tették hogy a végzős egyetemi hallgatóból rövidesen tanársegéd váljon Erdély magyar egyetemén és több mint fél századon keresztül részt vegyen az erdélyi magyar értelmiség alakításában, nevelésében. Az egyetemi ranglétrán lassan haladt előre, csak évtizedek után lehetett egyetemi tanár, majd 1990-től a rektor-helyettesi tisztséget is elnyerte. Tanártársai megalázó sorsában osztozott, amikor 1959-ben az elhatalmasodó román nacionalizmus megszüntette az önálló magyar tudományegyetemet. Később a hatalom többször is politikai állásfoglalásokra kényszerítette, ilyenkor a hozzá közel állók látták, hogy folyamatosan győzött a kérdés: meddig is lehet elmenni a hatalom szolgálatában?

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen betöltött magas tisztsége ellenére az önálló magyar állami egyetem híve maradt és véleményét gyakran szóvá is tette. Budapesten 1996 nyarán „Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai” című konferencián a következőket mondta: „Nem vitás, hogy az erdélyi magyar nyelvű főiskolai oktatás számára az ideális megoldás az önálló állami egyetem visszaállítása volna. Am addig is, amíg erre sor kerülhet, meg kellene komolyan gondolni egy önálló magyar szekció létrehozását a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen”. (Sajnos ezek az elképzelések mind a mai napig nem valósultak meg!)

Magyari András egyetemi munkájánál fontosabb, amit historikus kutatóként alkotott. Kutatási területe Erdély XVII–XVIII. századi története különös tekintettel a Habsburg-uralom kialakulására, következményeire és a II. Rákóczi Ferenc vezetete szabadságharcra. Ezekben a témákban a Honismeretben is több írást közölt.

Igazán maradandót nagy szaktudást, kitartást és kivételes szorgalmat igénylő forráskiadványaival alkotott. A *Sanyarú világ* című két kötet a Habsburg-párti Wesselényi István 1703–1705. évi naplóját tartalmazza, mely a kuruc idők legfontosabb erdélyi elbeszélő forrása. *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege* című kiadvány a kuruc hadsereg lustrája, melynek tudományos elemzése több korabeli katonai kérdésre is választ ad.

Magyari András az erdélyi honismereti mozgalom művelője és támogatója volt. *Gyergyóalfalu a történelem sodrában* című szülőfalujáról írt monográfiájában a honismereti írások fontosságáról a következőket vallja: „Az elmúlt fél évszázad zűrzavaráin átesett, sok tekintetben irányt tévesztett s még erkölcsi tartásában is megingott hétköznapi ember lelki egyensúlya helyreállítása érdekében szeretne visszafordulni az ősforráshoz. Ebből szándékszik új erőt meríteni ahhoz, hogy létrehozzon egy új szellemi és erkölcsi fegyvertárat”.

Magyari András Gyergyóalfaluban helyezték örök nyugalomra. A történészprofesszortól sírjánál az Erdélyi Múzeum-Egyesület nevében Csetri Elek akadémikus búcsúzott. Horatiust idézve foglalta össze az elhunyt életének értelmét: *Időtálló emléket állított magának!* – mondta. Nyugodjon békében.

Sebestyén Kálmán

Pájer Imre

„Mindig nehéz dolog és idő előtti a halála azoknak, akik valami halhatatlan művön dolgoznak.” (ifj. Plinius)

El kell köszönni valakitől, aki része volt az életünknek. Nehéz a szó, mint mindig, amikor valaki útra kel közülünk, és mi egyedül maradunk. Egy tudós szerint: „Életünk értelme határozza meg életünk értékét.” Imre, aki elment közülünk, nagyon értékes életet élt. Élete értelme az volt, hogy gondoskodjon mindazokról, mindarról, amit és akiket a sors rábízott. Nemcsak gondoskodott róluk, hanem szerette is

őket. Persze másként szerette családját, rokonait, hozzátartozóit, másként a rábízott intézmény dolgozóit, másként a diákjait, a közvetlen kollégáit, barátait, és másként szerette a kihívásokat, feladatokat.

Egyenletesen és megbízhatóan élte az életét. Mindig mindenre talált időt. Megélte a mindennapokat a napok teljességében. És nemcsak élt. Ő most is él: mindaz az idő, amit nekünk ajándékozott, mindaz a figyelmesség, türelem és tenni akarás bennünk él tovább.

Imrében mi elsősorban a Csornai Nevelési és Oktatási Központ Igazgatóját gyászoljuk. Az a pénteki nap, az a péntek 13 a megdöbbenés napja. Szinte felfoghatatlan volt, amikor megtudtam a szomorú hírt. Hiszen egy nappal korábban még közösen, az öt intézmény vezetői, adminisztrátorai, a Városi Kincstár vezetője értelmeztük a következő időszak feladatait. Ki gondolta volna, hogy akkor a legközvetlenebb munkatársaival, akikkel naponta folyamatos kapcsolatban volt, utoljára találkozik.

A város összes intézményének, vezetői és dolgozói számára felfoghatatlan volt, ami történt. Jómagam, mielőtt a gimnáziumba került volna Imre, ismertem, mint helytörténészt, mint történelem tanárt, de személyesen kevésbé. 2003. nyarától pedig szoros munkatársi kapcsolatba kerültünk. Ő fogta össze az öt intézményt. Teljesen új, eddig ismeretlen feladat volt a különböző oktatási szintek és területek összekapcsolása, az együttműködési lehetőségek és területek kidolgozása. Ezt a munkáját is ugyanaz az aprólékos, precíz, pontos, minden részletre kiterjedő alaposág jellemezte, mint tanári vagy kutatói, történetírói tevékenységét. Sok, az új intézményhez köthető új hagyomány fűződik nevéhez: Rábaközi Pedagógiai Napok, a közös Adventköszöntők, a közös évkönyvek, közös ünnepi megemlékezések. Fontos volt számára, hogy az intézmények megismerjék egymás tevékenységét. Ő nemcsak úgy gondolkodott, hogy mi a legsürgetőbb feladat, hanem hosszú távra. Természetesen ezen munkákból is a vezérlő alapelv az egyes intézmények szakmai önállóságának megtartása a lehető legnagyobb együttműködéssel.

Imre nemcsak szorgalmazta a közös rendezvényeket, hanem aktív résztvevője is volt ezeknek. Sokunk emlékezetében marad meg az az emlék is róla, ahogy minden eseménynél fényképez. Nem volt olyan tagintézményi, városi, vagy bármilyen egyéb esemény, ahol ne fényképezett volna. Gyűjtötte a különféle emlékeket, tárgyi és írásos anyagot a további munkáihoz

Pájer Imrében nemcsak a Csornai Nevelési és Oktatási Központ igazgatóját gyászoljuk, hanem a Hunyadi Gimnázium egyik tanárát is, aki pedagógusként is példamutató. A jó tanár nemcsak pedagógus: hanem kertész, filozófus, lélekbúvár, művész és mesterember is egy személyben. S nemcsak tudását közvetíti, hanem példát is ad, jellemet formál, ültet, gyomlál, olt és szemez mint a kertész. Életet visz a könyvekbe, a könyveken keresztül a tanításba, állandó és eleven hidat épít az eszmény és a mindennap, az elvontság és tapasztalás közé. (Gyergyai Albert) Történelmet tanított két osztályban. 2003-tól, az akkor még 9. évfolyamos diákokat oktatta, nevelte a múlt megismerésének fontosságára. Gyakran színesítette óráit az általa készített fotók vetítésével. Különös hangsúlyt kapott a helytörténet az ő óráin. Biztosan nehéz annak a 43 diáknak, akik most az érettségi előtt állnak. Át kell adniuk mindazt az ismeretet, amit tőle tanultak. Ő már nem hallhatja, milyen sikeres munkát végzett diákjaival. Igyekezett tanítványaival is megismertetni, megszerettetni a helytörténeti kutatások jelentőségét. Ennek ékes bizonyítéka, hogy több diák is készített pályamunkát a Kisfaludy Napok Honismereti, helytörténeti pályázatára. Minden évben voltak Aranyérmes tanítványai, és olyanok is, akiknek pályamunkáját az országos versenyre is benevezték, szép sikerrel.

Néhány hete választották meg a Honismereti Szövetség elnökségi tagjának. Igazgatói, tanári munkája mellett folytatta helytörténetírói, kutatási tevékenységét is. Számos előadást is tartott az elmúlt évek során, könyvei, cikkei jelentek meg. Minden érdekelte, ami a hely, a szűkebb hon megismeréséhez hozzátartozik. Érdekelte a múlt, a jelen, a jövő, az oktatás, a kultúra, a gazdaság, a politika, a művészet, a sport, de különösen az emberi sorsok. Mindennek tudott örülni. Annak, ha jól sikerültek diákjai dolgozatai, ha szép volt egy-egy ünnepség, a nevelési központ diákjai vagy tanárai által elért eredményeknek, a felújított épületeknek, de a természet szépségeinek, vagy a kollégái, munkatársai örömeinek, boldogságának.

Mint kolléga is nagyon fog hiányozni. Sokszor beszélgettünk, hogyan lehetne rávenni diákjainkat a jobb eredmények elérésére. Fontosnak tartotta, hogy megismerjük más intézmények diákjainak tudását. Biztatott minket, és ebben is példát mutatott, vegyünk részt az emeltszintű érettségizetésben, legyünk minél többen érettségi elnökök. Ugyancsak személyes példával járt elől az élethosszig tartó tanulási program elterjesztésében. 2003. óta elvégezte a közoktatás-vezetői képzést, emeltszintű érettségizetésre jogosító tanfolyamot, talán egy vagy két hete vett részt a HEFOP-os pályázat keretében egy informatikai továbbképzésen.

Fontosnak tartotta a nyelvtanulást is, amennyire ideje engedte, igyekezett az angol nyelvvel is közelebbről megismerkedni. Tette ezt azért is, mert a külföldi kapcsolatok kiépítését is szorgalmazta, és ahol csak lehetett, minden közös rendezvényen részt vett. Állandó tagja volt a csornai és a dunaszerdahelyi óvoda közös rendezvényeinek. Lehetőségéhez mérten részt vett A Széchenyi iskola Comenius Programjában is, a Hunyadi Comenius programjához talán kicsit jobban kötődött. A program teljesítéséhez sok segítséget adott, a megörökítés (fénykép, videofilm) terén pedig nélkülözhetetlen volt szerepe.

Utolsó beszélgetésünkkor szóba került, hogy lassan 60 éves lesz a gimnázium. Azt mondta, ha nyugdíjas lesz, akkor jut ideje majd az irattárban lévő 60 éves, folyamatosan gyűlő iratok tanulmányozására, rendszerezésére, és a gimnázium történetének megírására. Bár csak 2003-tól volt tagja a gimnázium tanszékületének, de mostanra már úgy éreztük, mintha nagyon régóta a kollégánk lenne, a szó legjobb, legemberibb értelmében. És ez a jó kollegális viszony jellemezte a többi intézmény dolgozóival is. Nagy úrt hagy maga után. Hiányozni fog mint vezető, mint kolléga, mint tanár, mint helytörténész, történétíró. De legjobban a családjának, feleségének, gyermekeinek. Ezt az úrt nem tudjuk pótolni, de munkásságát igyekszünk folytatni, emlékéet pedig szívünkbe zárjuk, és megőrizzük.¹

Kovács Istvánné

Zsók Béla

(1939–2006)

A bukovinai székelyek egyik kirajzó, elcsángáló csoportja Hunyad megyében, Déván és környékén telepedett le 1888 és 1910 között, őket nevezik dévai csángóknak. Közülük való volt Zsók Béla, elkötelezett gyűjtő, népének krónikása. 2006-ban eltávozott közülünk, s ezzel ismét megfogyatkozott a bukovinai „írástudók” tábora. Azoké az írástudóké, akiket erős elkötelezettség, felelősségtudat jellemez, s kötelességüknek érzik, hogy hírt adjanak népükről. A bukovinai „írástudók” sora László Mihállyal kezdődik a XIX. század második felében, s a XX. században László Jánossal, Sántha Alajossal, Sebestyén Ádámmal és Zsók Bélával folytatódik.

A Déván élő székelyek első hírmondója László János volt, aki egyszerű parasztember létére tudományos pontossággal és szakszerűséggel írta meg népe történetét 1762-től 1914-ig. Elődje és példaképe volt Zsók Bélának. Zsók Béla népe dalait, szokásait, életmódjának változásait gyűjtötte össze, írta le. Gyűjtései saját családjából indultak, és eljutott a csernakeresztúri, sztrigyszentgyörgyi és vajdahunyadi székelyekhez is, hiszen egy népcsoporthoz tartoznak.

Szívéhez legközelebb a népdalgyűjtés állt, így írt erről: „Nem tudom miért, de valahányszor kézbe vettem a dallamgyűjteményem kéziratát, mindig valamilyen megmagyarázhatatlan érzés fogott el ... Minden dallam, minden hangjegy olyan élénk színezettel elevenedett meg előttem, csengett vissza újra a fülembbe, ahogyan azt a gyűjtéskor adatközlőim énekelték. Ilyenkor újra otthon voltam, és felvillant előttem a régóta eltűnt utcák, házak, csűrök vonulata ... Gyermekkorom eleven emlékei mozdulnak meg bennem, hiszen ezekkel a dalokkal születtem, ezekkel a dalokkal nőttem fel. Édesanyám sok szép dala révén egy ismeretlen, de elven világ tárult fel előttem: az elbujdosott kicsi madárt őszre, tavaszra vagy búzapírulásra mindig visszavártam a kalitkájába ... örvendtem, ha a jámbor gazda felesége visszatérésekor gyermekét ölebe vette és megszoftatta ... féltem, amikor a részeg erdei betyár hazatér és berúgja az ajtót ... Így váltakozott bennem a népdalokban és balladákban megénekelte sajátos világok, sajátos helyzetek és életképek hangulata ...”

Valóban, az általa gyűjtött népdalokkal nőtt fel. Édesanyjának szép hangja volt, nagyon szeretett énekelni, sok dalt ismert, fiatalasszonyként sokat énekelt a gyermekeinek is. Idős korában így vallott erről: „Fiatal koromban sokat énekeltem, akármit dolgoztam. Énekeltem templomi éneket, világi éneket egyformán. Aztán amikor férjhez mentem és gyerekeim születtek, azoknak is sokat énekeltem. Énekek szoptattam, énekekkel fűrésztöttem, ha sirtak, akkor is énekeltem nekik, hogy hallgassanak. Altatni is énekekkel altattam őket. ... Amikor a gyermekeim kicsikéik voltak, esténként – inkább télen – lefektettem őket, odaültem közéjük, és tanítottam az énekre...”

¹ Elhangzott a temetésén, 2007. április 18-án. *(Szerk.)*

Több, mint ezer dallamot jegyzett le édesanyjától. A legszebb énekeket külön kötetben adta ki Édesanyám dalai címmel, itt közli édesanyja vallomását is az éneklésről, a zenéről, az életéről. Anya és fia, valamint az ének szoros kapcsolatát legjobban Zsók Béla következő vallomása mutatja: „Életének utolsó szakaszában – több mint két hónapig – éjjel-nappal én ápoltam, én gondoztam. Ha rosszul volt, ha sírógörseire voltak, elkezdtem énekelni. Rövid időn belül derűs lett az arca, elkezdett velem énekelni. Legtöbbször csak én énekeltem, s ő behunyta szemmel hallgatta, néha egy-egy dallamrészt velem együtt énekelte. Ha elhallgattam, megkért, hogy énekeljek tovább. Sokszor nagyon kimerült voltam, de megpróbáltam összeszedni minden erőmet, mert tudtam, hogy az ének megnyugvást jelentett számára, ezzel enyhítettem belső fájdalmát” – írja édesanyja utolsó heteiről.

Elment a madárka című kötetében még kétszáz dallamot közlő szövegváltozataival együtt. Minden egyes dallamot tudományos alapossgal és pontossággal jegyzetekkel is ellátott. A kolozsvári és bucaresti levéltárból kigyűjtötte az andrásfalvi református egyházra vonatkozó írásokat, s közzétette. Nagyon fontos forrásanyaggal gazdagította a bukovinaiakra vonatkozó szakirodalmat. Összegyűjtötte és kiadta népe nagyotmondásait és tréfás meséit, dramatikus játékeit. Megírta a dévai Csángó-telep Szent Antal-templomának történetét. Felidézte azt a sok anyagi és emberi áldozatot, amellyel ez a kis közösség hozzájárult a templom felépítéséhez. Minden írásából a népe iránti szeretet és elkötelezettség tükröződik. Gyűjtései alaposak, a tudományosság minden követelményének megfelelnek. Hagyatéka gazdag és sokrétű.

Jómagam 1993-ban találkoztam vele személyesen először Bonyhádon egy hagyományörző táborban. Sokat beszélgettünk a bukovinaiak kultúrájáról, gondolkodásmódjáról, életéről. Könnyen szót értettünk, hiszen mind a ketten ebből a népcsoportból származunk. Ettől kezdve figyelemmel kísértem munkásságát, gyűjtöttem a megjelent írásait. Utoljára telefonon beszélgettünk, akkor már beteg volt, de még dolgozott.

Mi bukovinaiak sokat köszönhetünk neki, sokat adott népének. Áldja meg az Isten érte!

Fábián Margit

Id. Vass Tibor

1922. november 1-én született az Ózd melletti Sajóvárkonyon. Szülei egyszerű munkás emberek voltak. Fiatal éveit az Ózdhoz közeli Farkaslyuk-bányatelepen töltötte, ahol édesapja fa mintakészítő sztalosként dolgozott. Itt ismerkedett meg a bányászok küzdelmes életével. Az ott szerzett személyes tapasztalatai végig kísérték egész életét. 17 éves korában 1939. június 26-án kezdte meg a munkát az ózdi Vas- és Acélgárban, amikor a putnoki polgári iskolában befejezte iskolai tanulmányait. Sajnos a második világháború a továbbtanulás-lehetőségétől megfosztotta. Kezdetben, a gyári gépműhelyben dolgozott.

1944. december 1-én az ózdi gyár hadiüzemi parancsnoksága bevonultatta Salgótarjánba, mint az ózdi Vas- és Acélgár hadiüzemi munkását. Salgótarjánban a 763/10-es munkásszázadba osztották be. December 18-án az esti órákban tudomást szereztek társaival arról, hogy másnap reggel századukat Salgótarjánból Losoncra, s onnan az országból külföldre viszik. Ezért december 19-én hajnali 4 órakor megszöktek és gyalog indultak hazafelé Ózdra. Útjuk során december 20-án súlyosan megsebesült, s hadirokkant lett.

Felépülése után 1945 májusától az ózdi gyárban, a gyári műhely üzemirodáján folytatta munkáját. 1948–1950-ben a gyár kulturális osztályának volt a vezetője. Erre az időszakra esett a különböző művészeti csoportok létrehozása. Ezt követően 21 éven keresztül az Igazgatóság termelési apparátusában műszaki előadói feladatokat végzett.

Az 1960-as évek elején került kapcsolatba az ózdi helytörténeti kutatókkal. 1962 nyarán néhányan elhatározták, hogy kollektívan fogják gyűjteni Ózd és környékének régészeti, településtörténeti, néprajzi és az üzemtörténet szellemi és tárgyi emlékeit. Még ebben az évben, november 9-én 21 fő létrehozta a Megyei Múzeumok Baráti Körének ózdi csoportját. Az üzemtörténeti csoport vezetésével bízták meg. Rövid időn belül a kohászat múltja iránt érdeklődőkből munkaközösséget hozott létre: hozzáállattak a múlt emlékeinek folyamatos gyűjtéséhez, feltérképezéséhez és a gyűjtött anyagok feldolgozásához. Tevékenységükhöz sikerült megnyerniük a gyár vezetőit. Így jutottak önálló épülethez Istenmező térségében, ahol megoldották a szépen gyarapodó gyűjtemény tárolását. 1963–64-ben a Liszt Ferenc Művelő-

dési Központban a "Munkás Akadémia" keretében kohásztörténeti tagozatot hozott létre. Ennek szervezője és tagozatvezetője lett. Az 1964–65. oktatási évben a tagok száma 93 főre növekedett. Ezzel jelentősen növelni tudták az üzemtörténeti csoport résztvevőinek számát.

Az időközben nevét Honismereti Körré változtató csoport más kisebb-nagyobb önálló ipartörténeti kiállításokat is rendezett. A kiállítások közül kiemelkedett az „Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület” 75. évfordulója alkalmából 1967 szeptemberében megrendezett ipartörténeti kiállítás. 1970 májusában, az Ózdi Vasgyár 125 éves évfordulójára kiállítást rendezett a Liszt Ferenc Művelődési Központ emeleti három termében. Még ebben a hónapban megnyílt az Ipari skanzen az ózdi „Gábor Áron” Szakmunkásképző Intézet parkjában. 1971-ben került sor egy átalakított épületben az állandó jellegű gyártörténeti bemutató megnyitására, amit 1975-ben múzeumi rangra emeltek. Ekkor kapta meg az ózdi „Kohászati Gyártörténeti Múzeum” nevet. Addig kedvtelésből foglalkozott ipartörténettel, ezen túl hivatásszerűen, mivel 1971. július 1-én kapta meg a múzeumvezetői kinevezést. Tizenkét évig állt a Múzeum élén. Ez alatt negyven időszaki kiállítás rendezésében vett részt, és mintegy 140 ezer látogatónak szereztek élményt munkatársaival.

1983-ig a muzeális értékű gépi berendezések száma az ipari skanzenben négyről tizenkettőre növekedett. Minden évben az októberi „Múzeumi Hónap” alkalmával, az első vasárnap délelőttjén „Múzeumi sétát” szerveztek, a Múzeum épületében „Üzemtörténeti kutatások Ózdon” címmel előadásorozatot rendeztek.

A múzeumügy fejlesztése érdekében kifejtett munkássága elismerésül 1979-ben „Móra Ferenc emlékérem”-mel tüntették ki. 1982-ben Alkotói Nívódíj"-ban részesült az Ózdi Kohászati Üzemeknél végzett munkájáért. 1983. december 1-én, nyugalomba vonulásakor ifj. Dobosy László vette át a múzeum vezetését, mely később Város Múzeum lett. Ózd város Önkormányzat Képviselőtestülete az 1991. szeptember 21-i ülésén hozott határozatával „Ózd Városáért” kitüntető díjban részesítette.

Id. Vass Tibor 44 évet töltött az ózdi vasgyárban. A nyugdíjas éveiben sem tétlenkedett. Hely- és ipartörténeti kutatásokkal foglalkozott, a magyarországi múzeumok és a Honismereti Szövetség által kiírt pályázatokra rendszeresen készített munkákat és segítette a hozzá forduló érdeklődőket. „Gömör, Észak-Borsod és Nógrád megye vasipara 1808–1881” címmel írt munkájával első helyezést ért el. Az eredményhirdetésre Vácott került sor 1994-ben. „Az ózdi nagyolvasztómű története 1906–1996” című tanulmányáért megyei első díjban részesült Miskolcon, 1997 tavaszán. 1997–1998-ban elkészítette az „Az ózdi acélgyártás története” című tanulmányát. 1999–2000-ben felfrissítette az ózdi munkáskolóniákról régebben készített munkáját, melyet Csontos Györgyi fiatal építésszel közösen jelentettek meg. Még ebben az évben elkészült „Az ózdi iparvasút története” című munkája is. Nyolc önálló könyve és 47 kisebb-nagyobb tanulmánya jelent meg a Kohászati Lapokban, a Technikatörténeti Szemlében, a miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményeiben, a Borsodi Levéltári Évkönyvben, a „Lakóhelyünk Ózd” és az „Ózdi Acél” című kiadványban.

2007. június 17-én örökre elment közülünk. Hamvait az ózdi Gyári temetőbe helyezték örök nyugalomba felesége mellé.

Döbör Istvánné

Sótartó, 1880-as évek. Somogy megye. Néprajzi Múzeum, Budapest

KÖNYVESPOLC

MARSIGLI, LUIGI FERDINANDO:

Danubius Pannonico-Mysicus

A Duna fölfedezése – ezzel a címmel adta ki Deák Antal András az esztergomi Duna Múzeum történése a Duna magyarországi és szerbiai szakaszát leíró Marsigli 1726-ban, Amszterdamban és Hágában megjelent hatrészes latin nyelvű művének első kötetét. A szerző, Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) olasz hadmérnök, térképész, botanikus, régész 1682-től az osztrák hadsegregben szolgált. Kapitányi rangban, Győrben a Rába-vonal megerősítésén dolgozott, amikor 1684-ben török hadifogságba esett, ahonnan családja váltotta ki. 1686-ban részt vett Buda töröktől való visszafoglalásában, ahol megmentette az ostromot túlélő Corvin-kódexeket. 1699-ben a karlócai békekötéskor az új határok megállapításával foglalkozó bizottság elnöke volt. Magyarországi szolgálata idején, a török elleni felszabadító háború szüneteiben, kitűnő térképeket készített a Duna mentén, a Maros, a Béga, a Temes folyók vidékén, a Keleti- és a Déli-Kárpátokban. Több mint hatvan várat és számos római kori építménymaradványt mért fel. A Dunáról a Bécs fölötti Kahlenbergtől a bulgáriai Jantra folyóig, Ruszéig, Giurguig 18 szelvényből álló részletes térképet készített. Munkálatai során gyűjtött ásványokat, növényeket, állatokat, feliratos kőveket, okleveleket, könyveket és kéziratokat is. Korának valódi polihisztorja volt, akit számos európai szakember támogatott, segített.

A mű magyarországi kiadásának élén Deák Antal András *A Duna felfedezése* című magyar és angol nyelvű tanulmánya áll, amely értékelő Marsigli munkásságát, életművét. Tanulmányának alapját elsősorban azok a kutatások jelentik, amelyeket Bolognában a Marsigli-hagyatékban, Bécsben az Osztrák Nemzeti Könyvtárban és a Hadi Levéltárban végzett. Kutatásai során számos elveszettnek hitt, lappangó Marsigli-térképet talált meg. Tanulmányában bemutatja a Marsigli-mű hat kötetét, hasonló kiadásban közli a latin nyelvű munka első kötetét és annak magyar fordítását. Marsigli művének címében a Duna magyarországi és szerbiai szakaszát jelölte meg. A mai helyzet szerint műve a Duna bécsi, alsó-ausztriai, burgenlandi, szlovákiai, magyarországi, horvátországi, szerbiai, bulgáriai és romániai szakaszát mutatja be. A Duna-térképpel kezdődik, majd a Magyar Királyság földrajzában, a Duna menti tartományokban, megyéknek bemutatásával folytatódik. Arra is felfigyelt Marsigli, hogy léteznek Duna-képartai vármegyék, Komárom megyét és Esztergom megyét ilyenek említette. Leírta a Duna menti településeket, városokat, várakat, erődítményeket, mezővárosokat, falvakat is. Művének *A Duna mentének nagyobb létszámú népei és nemzetiségei* című fejezete elsősorban a néprajztudomány képviselőinek érdeklődésére tarthat számot. Leírása szerint Pozsonyig németek, attól keletre és délre magyarok, rácok és oláhok lakják a Duna mentét. Rácok alatt valamennyi délszlávot érti, horvátokat, szerbeket, bosnyá-

kokat, sőt a bolgárokat is. Vagyis mindazokat a balkáni népeket, akiknél a nemzeti megújulási mozgalom csak a török alóli felszabadulást követően, a XIX. században indulhatott meg. A szerbéről írja: „A föld tágasabb terreit keresve arra húzódnak, ahol a győztes háború az időknél kedvez, s így különböző területekre szóródnak szét. Többnyire tavak és vizek mellé települnek, hogy jobban, könnyebben halászhasanak; szállásukat pedig olyan anyagból és módszerekkel készítik, hogy amikor nekik és vezéreiknek úgy tetszik, lebonthassák, és könnyen máshová költözhessenek. Innét van az, hogy a helyet, mely ma épületekkel van tele, holnapra elhagyottan találjuk. Sőt legtöbbjüknek kivájt föld és barlangok rejtekei a lakása.” (375. old.) A románokat így jellemzi: „Ravaszok és éles elméjük, paraszti gazdálkodók, főfoglalkozásuk a szarvasmarha tenyésztés, némi kis nyájasság és paraszti barátságosság is van bennük, ami a magyaroktól és a rácoktól megkülönbözteti őket.” (376. old.) Részletesen leírja a Duna szigeteit, köztük a legnagyobbakat, a Csallóközt, Szigetközt, Szentendrei-szigetet, Csepel-szigetet, a Mohácsi-szigetet, és a Kalocsai-Sárközt is. A mű első kötete csillagászati és vízrajzi fejezettel zárul.

Marsigli Duna-művét, amely szemléletével Közép- és Délkelet-Európa egységét, a Duna révén az itteni országok, tartományok egymáshoz kapcsolódását is erősíti, ajánljuk a területet megismerni szándékozó érdeklődők, helytörténészek, néprajzosok, régészek és műemlékvédelmi szakemberek figyelmébe. Várjuk a következő köteteket.

(Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény. Esztergom 2004.)

Lukács László

PINTÉR ISTVÁN:

Görgei szerepe a téli hadjáratban és a kápolnai csatában

2005-ben formálódott könyvvé Pintér István történész Görgei iránt megnyilvánuló átlagon felüli érdeklődése, amely negyedszázadra tekintett vissza. Arra a kérdésre, amely szerint Görgei áruló volt-e, határozott nemmel válaszol. Témaválasztásában fogalmazza meg célját, amely szerint: „Könyvemben arra vállalkozom, hogy ezt a rendkívüli túlzó és megalapozatlan állítást az 1849. január 1 – 1849. február 27. közötti időszak eseménytörténetének adataival cáfoljam.” A részadatok igen fontos szerepet töltenek be az egész megértésében. Azonban ebben az esetben Görgei kéthónapos tevékenységének göröcső alá vétele, objektív megítélésének kísérlete nem helyettesítheti Görgei egész tevékenységének megítélését.

A bevezetőben, nagy vonalakban felvázolt Görgei-ítéletek napjainkig tartó színváltozásainak bemutatása során a szerző Szilágyi Sándor, Kosáry Domokos, Révai

József ítéleteire, markáns állásfoglalásaira szorítkozik. Szilágyi káros hatása mellett dicséri Kosáry Domokos „nagyszerű histográfiái összegzése”-t. Nem foglal állást Révai József megállapításával kapcsolatban, amely az 1945 utáni Görgei képet határozta meg: „...hogy Görgei áruló volt, az nem csak a sovíniszta illúziókkal nevelt, félvezetett közvélemény hiedelme volt, hanem a magyar nép legszélesebb rétegeibe gyökerezett meggyőződés, igazi népi hit is” – állította Révai. Ez az állítás igaz. Egyik bizonyíték erre az Országos Honvédegyeletben lezajlott vita 1884–85-ben, aminek eredményeként a szabadságharcban részt vett, volt honvédek, 35 év után erősítették meg abbeli véleményüket, „...hogya a nemzet közvéleménye által már 35 év előtt Görgey Arthura kimondott hazaárulás vádját fenntartja, őt a hazára erkölcsileg halottnak nyilvánítja.” A hiedelmekkel szemben a tudományos kutatásnak kell felvennie a harcot, Pintér István dolgozatában ezt a terepet választotta.

Amire a szerző vállalkozott, annak jó szinten tett eleget. A három kérdéskörben – Mi volt Görgei téli hadjáratának igazi célja? Ki volt elsősorban felelős Schlik hadtestének a megmeneküléséért? Volt-e szerepe Görgeinek a kápolnai csatavesztésben – alapos munkát végzett. Az idevonatkozó szakirodalom ismeretének birtokában, hadtörténelmi bátorsággal elemzi a három kérdéskört.

A téli hadjárat céljának meghatározásában egyértelmű a hadügyminiszter helyettesének, Wetter tábornoknak az irányító, meghatározó szerepe. Elutasítja Görgei lemondását a fővezérségről. Az általa vezetett haditanács fogalmazza meg a téli hadjárat céljait, amelyeket Percel Mórnak és Görgei Artúrnak kellett megvalósítania. A szerző e témakörben tisztázza Görgeit a történelmi irodalomban alaptalanul rárakódott vádak alól. A végrehajtást illetően nyomom követi Görgei tevékenységét Budától Branyiszköig, a bányavárosoktól a Tiszáig. Az események taglalását, a körülmények számbavételét jól segítik a szerző által összeállított kronológiák és hadműveleti vázlatok.

Pintér István rámutat Görgei hibáira, mint az eperjesi télen várakozás időszakára az ellenség üldözése helyett. Más hibák mellett azonban kommentár nélkül megy el, mint például amíg Gyujon hadosztálya élén Branyiszkónál ontja vérét, addig Görgei főhadiszállásán, Lőcsén a táborkar bálon vesz részt s a fővezér is magánosan elmélkedik. Az ellenséges Schlik hadtest megmenekülésének sorozatában a szerző egymást követően mutatja be az elhibázott lehetőségeket s azokban az érintett hadvezérek: Görgei, Dembinszki szerepét. A tények tisztelete alapján állítja és bizonyítja, hogy azokban döntő szerepet Dembinszki játszott.

Tisztázza a vádak alól Görgeit a kápolnai csatavesztésben is. Ennek bizonyítására több tény, forrást jelöl meg. Az olvasó világosabban lát a Dembinszki Görgei konfliktusban is. Görgei és a tisztikara megaláznak tekintette alárendelését Dembinszkinak, azonban katonaként elfogadták a kormány döntését. Görgei Dembinszkihez eljuttatott észrevételei a hadművelet tervezésével, szervezésével és kivitelezésével kapcsolatos hiányosságokat illetően a szerző jóvoltából azt bizonyítják, hogy nem állja meg a helyét az a vád sem, amely szerint Görgei parancsokat tagadott meg. Ezt maga Dembinszki

sem tudta bizonyítani. A kápolnai csatavesztésről is egyértelműen kiténik, hogy azért is Dembinszkit terhelte a felelősség. E következtetések levonásában a szerző bátran mond ellent korábbi történelmi, hadtörténelmi állításoknak. Ennek alapját az a szilárd meggyőződés és hit adja, amelyet a könyv előszavában is megfogalmaz: Görgei nem volt áruló! A meggyőződését széles körű forrásfeldolgozással, a tények rövid és tömör megfogalmazásával támasztja alá.

Pintér István könyve, Görgei hazaárulásának kérdéskörében, a Görgei–Dembinszki konfliktusban tényekre alaposan járult hozzá néhány morzsával az igazság kiderítéséhez. Ajánlom e könyvet a szakértőknek és érdeklődőknek egyaránt.

Tóth Sándor

Áldozatok

A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini légerek folklorjából

Írta és szerkesztette: *Küllös Imola–Vasvári Zoltán*

Megrendítő és a fiatalabb generáció számára – akik nem kaptak hiteles tájékoztatást a második világháborút követő megtorlásokról, a hadifogoly táborokról, a civil áldozatokról – igen tanulságos ez a különleges könyv. A kötet néprajzos szerkesztői speciális történelmi helyzetet mutatnak be. Azt vizsgálják, milyen volt a légerek, a légerviselt emberek élete és folklorja. Verseket, életrajzi visszaemlékezéseket olvashatunk a keleti és a nyugati hadifogságról, valamint a sztálini kényszermunkatáborokról, melyeket a szerzők saját maguk gyűjtöttek szóban és kéziratokból.

Tarczai Béla bevezetőjében megdöbbentő adat található: a második világháborús harcokban, de főleg a fegyverszünet után a szabadságukat veszített magyarok száma jócskán meghaladta az egymilliót! A tábori viszonyok térben és időben rendkívül változatosak voltak, de közös jellemzőjük, hogy nem feleltek meg annak, amit a nemzetközi Egyezmények megköveteltek.

Vasvári Zoltán: Rövid összefoglaló a második világháborús hadifogság és a Gulág történelméről című tanulmányában azt írja – többek között –, hogy a hadifogolytáborok átalakultak munkatáborokká, s a foglyokat a Szovjetunió újjáépítésére használták fel. A Gulág tabu téma volt, Sára Sándor dokumentumfilmje törte át először a hallgatás falát.

A szovjet hatóságok által elkövetett törvénytelenégeket semmi sem menti.

Rózsás János, volt Gulág-fogoly írt erről megdöbbentő beszámolót. A kötetben a „Lágerélet, rabszolgamunka a Gulág táborában” című írást olvashatjuk. Nehéz elképzelni, hogyan lehetett ezt az életet kibírni a rossz és kevés élelem, az egész napos kemény robot, a félelem, a teljes kiszolgáltatottság állapotában, amihez még a kegyetlen időjárás, a sokszor 42 fokos hideg is hozzájárult. Együtt raboskodtak politikai elítéltek, köz-törvényesek, banditák, rablók, gyilkosok.

A politikai rabok teljesen ki voltak szolgáltatva az alvilági elemeknek.

Vasvári Zoltán írja, hogy a második világháborús magyar hadifogoly-költészet kutatása éppen csak megindult, de már így is megállapítható, hogy közösségi költészetéről, „modern” folklórról beszélhetünk. A lágerköltészet tudományos igényű kutatását és feldolgozását *Küllös Imola* és *Molnár Ambrus* kezdeményezték.

„A hosszú évekig (...) tartó fogság megteremtette a maga folklóráját: verseket, dalokat, szűk családi körben mesélt „túlélési” történeteket és írásba foglalt élettörténeteket az elhurcolásról és a légerekről, vagy az olykor évekig tartó bujdosásról; létrehozta tehát egyik, sajátos formáját a „modern” folklórnak.” – írja Küllös Imola. A második világháborús légerek többnyire utólag bejegyzett folklórában fontos szerepet töltött be a vers, a dal, az ének és az ima. Nagy szerep jutott a szovjet munkatáborokban a tanítóknak és a papoknak, akik hivatásukból fakadóan a „nemcsak kenyérrrel él az ember” igazságát próbálták bizonyítani. Sok prózai visszaemlékezés, levérlészet tanúsítja a hit és a költészet, a szinpadai produkció és a humor túlélést segítő szerepét.

A bevezető tanulmányokat Antológia követi, melyben hosszabb és tematikus visszaemlékezéseket olvashatunk, befejezésül pedig verseket és dalokat a fogságból és fogságról. Jó szívvel ajánlom ezt a kötetet mindazoknak, akik közelmúltunk történelmi eseményeit első kézből akarják megismerni. Ezek az írások az emberi tartásról szólnak, s arról az erőről, amit a hit és a család iránti vágy adott ahhoz, hogy túléljék a borzalmas szenvedéseket. Az irodalmi válogatás pedig megrendítő élmény a mai olvasó számára.

(Európai Folklór Intézet – L’Harmattan Könyvkiadó, 2006.)

Zika Klára

LANCZENDORFER ZSUSZANNA:

„Mindent apámról...” Egy sokoróaljai iparos emlékei

Magyar néprajzi monográfiáink sorát gazdagítja ez a sokoldalú, rendkívüli alapossággal írott kötet. A szerző saját édesapjának, Lanczendorfer Károlynak életútját, egyéniségét, folklórkincsét veszi vizsgálat alá, aki a XX. század második és harmadik harmadának történelmi eseményeit éli át, s ennek az időszaknak a folklórkincséből sajátít el igen tekintélyes anyagot. Méghozzá egy nagy ipari város, Győr közvetlen közelében fekvő faluban, Ménfőcsanakon. Az ilyen falut általában elkerülik a népi hagyományok gyűjtői. Azután az „adatközlő” nem is földműveléssel foglalkozott, hanem iparos volt. Ráadásul apai ágon német őseket tart számon. Gyermekekorában sváb faluba, Győrőtra küldik nagyanyjához, hogy a sváb nyelvet is elsajátítsa. Csupán negyedik osztályos korában kerül magyar iskolába. Hogy lehet ilyen embertől magyar népi hagyományokat gyűjteni? – kérdezhetik sokan. Ám a kötet gazdag magyar népdal és prózai népköltészeti anyaga azt igazolja, amit Kodály Zoltán állapított meg: csak „szerzett” magyarság van és szerzett műveltség. Mert a magyarság, akárcsak a műveltség nem örökölhető. „Az mindenkinek meg kell szerezni.” Lanczendorfer Károly aztán „szerzett”, még-

hozza bőségesen, s úgy, hogy amellet a gyökereihez is hű maradt. Követendő példát adott ezzel napjaink sok problémájának megoldásához is.

A kötetben áttekintést kapunk az egyéniség és repertoár kutatás vizsgálatának történetéről. Lanczendorfer Károly életútját pedig nemcsak szóbeli közléseiből, hanem önéletrajza alapján is megismerhetik. Bemutatásra kerül repertoárja, annak különböző műfajai: népdalok, mesék, tréfák, mondák, közmondások, szólások, élettörténetek, méghozzá tudományosan is rendszerezve, elemezve. Az sem marad el, amit a populáris tömegkultúra termékeiből sajátított el. Az egyéniségéről rajzolt képet még teljesebbé, pontosabbá teszi az a sok interjú, amit Lanczendorfer Károly ismerőseitől gyűjtött a szerző. Közben hű képet nyerünk a XX. század történelmi eseményeiről is. Mert a „megélt” történelem az igazi és értékes történelem, amit az események átélői adnak tovább.

A tanulmányt igen gazdag dokumentum és fénykép-anyag egészíti ki, s hozzá közelebb Lanczendorfer Károly alakját. A róla rajzolt képet még az a közvetlenség és intimitás is igazabbá, meggyőzőbbé teszi, ami a szerző s az édesapja között van.

Rendkívüli értéke a könyvnek, hogy Lanczendorfer Zsuzsanna kiváló írói képességgel is rendelkezik. Még a tudományos elemzéseket, megállapításokat is úgy írja könyvében, hogy azokat nemcsak a szakemberek, hanem a kívülállók is élvezettel olvashatják. „Minden eddigi magyar néprajzi monográfiánál sokoldalúbb és pontosabb ez a kötet” – írja róla az előszóban Voigt Vilmos. Egyúttal megható példája is a szülői szeretetnek, ami sorai közül sugárzik, s amely mai nemzedékünkben sajnos, már megfogyatkozott.

Csak az a fájdalmas, hogy a kötet megjelenését Lanczendorfer Károly már nem érthette meg, mert 2007. április 9-én, húsvéthétfőn elhunyt. De e kötetben megörökített folklórkincsében tovább él. Bárcsak mennél többen olvasnák! Nem tudjuk eléggé ajánlani főként az ifjúságunknak.

(Akadémiai, Bp. 2007.)

Barsi Ernő

SEBESTYÉN KÁLMÁN:

Körösfői Riszeg alatt Egy kalotaszegi település évszázadai

Az Erdélybe utazó turisták nagyobbik része átutazik a Sebes-Körös forrásvidékén, a Nagyváradot és Kolozsvárt összekötő nemzetközi főút mentén fekvő kalotaszegi falun, Körösfőn. De nemcsak átutaznak, hanem általában meg is állnak a műút menti házak boltjainál, hogy a messze földön híres kalotaszegi varrottasból, népviseletből vagy a fafaragásokból vegyenek egy-egy darabot. A Riszeg-tető lábainál található település a XIX–XX. század fordulóján vált ismertté elsősorban a Gyarmathy család kezdeményezésére újraéledt és fellendült háziparnak, valamint Bartók és Kodály népdalgyűjtéseinek, Körösfői Kriesch Aladár és Edvi Illés Aladár festészetének köszönhetően. Körösfőről ettől kezdve jelentek meg kisebb-nagyobb írások pl. Csánki Dezső, Kós Károly,

Szabó T. Attila, Almási István és Péntek János tollából. Összefoglaló falutörténet Sebestyén Kálmán kötete előtt azonban csak egy született: 1932-ben az akkori református lelkész, Tökés Tibor írta meg a falu múltját Bokor Márton kalotaszegi esperes felkérésére (aki az egyházmegye összes lelképásztorát felkérte helytörténetírásra). A Tökés-féle kismonográfia, amit a helyi egyházközség irattára őrzött meg, végül csak évtizedekkel később, 2001-ben jelenhetett meg egy képes ismertető formájában, *Körösőfő* címmel. Ez a mű elsősorban a belföldi és külföldi turistaforgalom igényeit elégíthette ki, inkább ismeretterjesztő jellegű volt, mintsem tudományos. Hiánypótló munkát tett tehát le Sebestyén Kálmán minden Körösőfő, illetve Kalotaszeg iránt érdeklődő olvasó asztalára, gyarapítva a kalotaszegi falumonográfiák elég szegényes sorát.

Az elsőt Szabó T. Attila, neves erdélyi nyelvészünk írta még 1939-ben *Bábonya története és települése* címmel, amely az Erdélyi Tudományos Füzetek 104. számaként jelent meg. E színvonalas munka után azonban hosszú évtizedeknek kellett eltelnük, hogy újabb (kis)monográfiák születhessenek: 1996-ban a magyarbikali, 1998-ban a tordaszentlászlói, 2005-ben a két-nyelvű magyargyerómonostori, 2007-ben pedig a román nyelvű bánffyahunyadi, valamint a szucsági. (A magyarbikalit ugyancsak Sebestyén Kálmán írta, a recenziót ld. Honismeret 2001/1. sz.)

A szerző könyvében először Körösőfő környékének természeti viszonyairól ír, majd a régészeti ásatások eredményeit közli, melyekből kiderül, hogy a vidék már az őskortól lakott terület volt, később, a római korban pedig az *Ordományos* nevű határrezsen egy kisebb település, ún. „villa” vagy postaállomás létezett. E rész hiteles interpretálásán nagyban növeli, hogy maga a szerző több régészeti ásatáson személyesen vett részt.

A település az Árpád-korban előbb királyi birtok, utóbb – valószínűleg a XIII. század első évtizedeiben – egyházi kézbe, az erdélyi káptalan birtokába kerül. Körösőfőt először egy 1276-os oklevél említi *Crysfev* formában. Ez az irat arról tudósít, hogy a falut a káptalan elcserélte az erdélyi püspök egy-egy Hunyad és Fehér vármegyei birtokával. Ettől kezdve 1556-ig az erdélyi püspök birtoka. Az egyházi javak szekularizációja következtében ekkor fejedelmi, azaz kincstári birtok lett, a gyalui vártartomány részének számított. 1630-tól magánbirtok, 1663-tól a Bánffy család birtokolja egyedül egészen a XVIII. század második feléig, amikor házasság révén felerészben az Esterházyak kezébe kerül.

A hely birtoklástörténete után a falu határneveiről olvashatunk, majd paraszti építészetének összeírásából feltárt adatait ismerhetjük meg. Körösőfőn, csakúgy, mint Kalotaszeg más falvaiban a házak egykor szalmafedeles sövényfonatú építmények voltak, amelyeket a XVIII. századtól a szálfákból összerótt ugyancsak szalmafedeles boronaházak váltottak fel. A következő változás, amely az épületek szerkezetét érintette, a XIX. század utolsó harmadában következett be, amikor városi hatásra az oromfalas csonka-kontyos házak terjedtek el, később, a XX. század elején pedig megjelent a díszesebb, oromfalas-nyeregvetésű háztípus. A hangulatos régi falusi házak azonban a múlt század második felében szinte kivétel nélkül eltűntek, helyükre jellegtelen sáttortetős

épületek kerültek. 1979-ben a szerző már csak tíz régi házat talált. Mára alighanem ennyi sem maradt, de erre vonatkozóan újabb adattal a kötet nem szolgál.

Sebestyén Kálmán munkájában részletesen szól a körösőfői templomról, valamint az egyházközség történetéről. A település középkori templomáról sajnos alig tudunk valamit, mindössze annyit valószínűsíthetünk, hogy valamikor a kalotaszegi nagy egyházi építkezések idején, a XV–XVI. század fordulóján épülhetett. Néhány évtizeddel később, pontosan 1556 márciusában Kalotaszeg falvai, így Körösőfő is a reformációt választotta. A virágzó református közösség templomát a XVII. századi török-tatár dúlások pusztították el, majd később, az 1690-es években építették újjá. A vidéken a körösőfői templom gyönyörű fekvésével csak a magyarvalkói vetekedhet. Négy fiatornyos, fatornács tornya már messziről hivatgatja a látogatót. A turistacsoportok nagyobbik hányada meg is hallja a hívó szót és megnézi a festett kazettás mennyezete miatt is híres templomot. Ezt eredetileg Gyalui Asztalos János virágdíszes-reneszánsz kazettái díszítették. 1763-ban azonban egész Kalotaszeget nagy földrengés és vihar sújtotta, ami a templomban is súlyos károkat okozott. Az 1764-es felújítás során a mennyezetet lebontották (csak néhány karzatdeszka maradt meg) és az új elkészítését és kifestését a számos környékbeli templomon is nyomot hagyó Umling Lőrincre bízta. Erről és a későbbi templomi munkálatokról részletesen ír a szerző, a parókia történetének taglalása viszont megakad a XVIII. századnál (bár a lelkészek működéséről szóló részben esik még említés róla). Véleményünk szerint a falu temetőjéről, a régi sírokról is érdemes lett volna többet írni. Az egyházközség és a falu életében mindig is meghatározó szerepet játszó lelképásztoroknak Sebestyén Kálmán külön fejezetet szentel. A református lelkészeket és azok működését kronologikus sorrendben ismerteti Mindszenti Basiliusszal (1646) kezdve a sort. A fejezet legérdekesebb része a papi fizetés leírása, a járandóság változásának bemutatása. Tovább gazdagíthatna volna a kötet egyháztörténeti részét egy, akár táblázatba foglalt kurátori névsor is.

A szerző Körösőfő egyháztörténetének megírása után visszatér a köztörténetre, s elbeszéli, hogy a XVII. század első éveitől a II. világháború végéig hogyan érintették a falut a magyar történelem nagy viharai. Ezt a fejezetet talán megfelelőbb vagy jobb lett volna a középkori történeti, illetve birtoktörténeti rész után beszerkeszteni.

A monográfia legkidolgozottabb része a falu gazdasági életének bemutatása. Másként fogalmazva: a szerző érthető módon a körösőfőiek földművelő, állattenyésztő, mesterségeket űző mindennapjairól ír a legtöbbet. Teszi ezt a különböző történeti források, így az összeírások, urbáriumok adatainak széles körű kiaknázásával. A munka elsősorban az 1713 és 1944 közötti időszak gazdasági életét mutatja be. A termőterületek nagyságának változásain kívül részletesen ír a termesztett növényekről – külön a gyümölcsstermesztésről –, de a mezőgazdasági eszközök fejlődéséről is hatásairól is. A körösőfői állattenyésztéssel szintén behatóan foglalkozik. Rendkívül érdekes pl. a falu 1640 és 1773 közötti összesített állatállományát bemutató táblázat. A bivaly mint haszonállat csak a XIX. század második felében jelent meg.

A kötet alapos képet nyújt a falu népességének társadalmi tagozódásáról, illetve az államnak, az egyháznak és a földesúrnak járó szolgáltatások rendszeréről is. Komplex módon vizsgálja Körösfő demográfiai változásait, a születések, halálozások és a házasságok számának alakulását, a születések és halálozások havonkénti és nemenkénti, külön a halálozások korcsoportonkénti megoszlását, és elemzi azt is, mikor milyen betegségekben haltak meg a településen. A lakosság nemzetiségi megoszlását 1850-től a legutóbbi, 2002-es népszámlálásig követhetjük nyomon, amikor is 969 magyar és 15 román lakta a falut.

A falu gazdasági életének bemutatását egészíti ki a „Hírnevés háziipar: fafaragás és varrottasok” című fejezet. Mint a szerző megállapítja: Körösfő Kalotaszeg legjelentősebb háziiparos települése. A háziipar virágkora Kalotaszegen a XIX–XX. század fordulójától az I. világháborúig tartott. Ennek kezdeményezője és motorja a Bánffyhunyadon élő Gyarmathy-házaspár volt. Gyarmathy Zsigáné (1843–1910), „Kalotaszeg nagyaszonnya” írásaival és széles körű kapcsolataival világhírűvé tette a varrottasokat. A varrottas háziipar bölcsője Gyarmathyné szülőfaluja, Magyargyerőmonostor

volt, de a legvirágzóbbá Körösfőn vált, ahol egykor a falu négy utcájában nyolc varróház működött.

A faluban évekig iskolaigazgatóként és tanárként dolgozó szerző gazdag képet nyújt a település oktatástörténetéről is csakúgy, mint jelentős íróink, művészeink és tudósaik Körösfővel való kapcsolatáról. A kötetből nem maradt ki a helyi mondavilág és a népviselet leírása sem.

Az olvasó a történeti, statisztikai adatok egy jó részét áttekinthető módon, táblázatokba és grafikonokba foglalva ismerheti meg. Tovább gazdagítják a kötetet a mellékletben közölt összeírások, a szójegyzék és Körösfő bibliográfiája. Sajnos a monográfiában csak néhány fotó található, de ez minden bizonnyal a kiadón múlott, nem a szerzőn.

Sebestyén Kálmán Körösfőről írt, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent könyvével példát ad: hogyan kell összefoglaló helytörténeti munkát, falumonográfiát írni. Tudományos alapossága, komplexitása olvasmányos stílussal párosul, mely ismérvekkel bátran ajánlhatjuk minden Erdélyt kutató tudósnak, Kalotaszeget szerető embernek és nem utolsó sorban minden körösfőinek.

Debreczeni-Droppán Béla

A körösfői református templom (Halász Péter felvétele)

Honismereti Bibliográfia

Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendő Novák László tiszteletére. *Az Arany János Múzeum Közleményei XII.* Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Nagykőrös – Debrecen 2007. 654 old. – *Bartha Elek:* Novák László köszöntése; *Fodor István:* Életföldrajz és nomád vándorlások; *Gyöngyössi Márton:* Magyar vonatkozások egy kora újkori török aranypénzleletben; *Madaras László:* Népmozgások az „avarkorban”; *ifj. Bartha János:* Településszerkezet, foglalkozás és jövedelmek; *Klamár Zoltán:* „Azelőtt az én gyerekkoromba’ itt mindenki Ancsán meg Kracsún vót” – Egy tanyasor településtörténete a kollektív emlékezetben: a magyarkanizsai Lapujosor; *Bagi Gábor:* Adalékok a rákok Közép-Tisza vidéki jelenlétéhez a XV–XVII. században; *Romsics Imre:* Két úrbéri egyezség a kalocsai Sárközből; *Tóth Pál Péter:* A szórványosodás és népességfejlődés; *Asztalos István:* Idegenbe szakadva – németek a Galga mentén (Vázlatos adatok az ikladi német telepesekről); *Halász Péter:* A közösségi legelőhasználat emlékei a moldvai magyaroknál; *Petercsák Tivadar:* Bitang jószágok nyilvántartása az 1840-es években; *Veres László:* Timárok és vargák Északkelet-Magyarországon; *Kemecsei Lajos:* A tatái csapok; *Szilágyi Miklós:* A kútgazdaságokról; *Barth János:* Hídközösségek Csíkszentgyörgyön; *Szenti Tibor:* Methamorphosis (A kerekől átváltozása); *Ikvainé Sándor Illdikó:* XVIII–XIX. századi ásatásból kikerült cseréppipa-töredékek Szentendrén, a Castrum területéről; *Ujváry Zoltán:* Szlovákosodás, magyarosodás, asszimiláció; *Bodó Sándor:* A múzeumigazgató és a házmester – Kassa, 1910 táján; *Kotics József:* A reprivatizáció hatása a gazdálkodói stratégiákra és habitusokra; *Lovas Kiss Antal:* „Itt már nem férfi és női viszonyról, hanem pénzről van szó” – A rendszerváltást követően kialakult két sajátos nőszerep: a családfenntartó nő és a vállalkozó felesége; *Bödi Erzsébet:* A szatmári svábok lokális identitása a régió és az etnikum viszonylatában; *Csukovits Anita:* A váci vásár: múlt, jelen és jövő; *Juhász Antal:* Újabb adatok a gyéptéglás építkezéshez; *Surányi Dezső:* A szilvatermesztés története; *Viga Gyula:* A Bodrogrköz és a Bodrog mente szőlő- és borkultúrájához; *Selmeczi Kovács Attila:* A répvágó kaszálástechnika elterjedése az Alföldön; *Veres Gábor:* Asztalosok privilégiumai Északkelet-Magyarországról; *Nagy Molnár Miklós:* Az egyéniségek szerepe az alföldi fizekasságban; *Imre László:* A látomás-vers két változata Aranyánál; *Zuh Imre:* Arany János Nagykőrösre kerülése; *Mészáros László:* Kossuth Lajos emléke Nagykőrösön; *Selmeczi László:* Lehel vezér kürt mondája; *Hála József:* Néhány anekdota és történet a magyar néprajzudomány köréből; *Eperjessy Ernő:* Pásztorok – betyárok a Zselicben; *Sz. Tóth Judit:* Locs Monostor, Pócsmegyer – Falucsúfólók és a cserkészlet falujáró portyázása Pest megyében; *Bathó Edit:* Szent Vendel kultusza a Jászságban; *Marinka Melinda:* A szentháromság tiszteletének kialakulása a szatmári sváboknál a táj szakralizációjának következtében; *Silling István:* Brojanica, az új pravoszláv olvasó; *Korkes Zsuzsa:* Ajándékozási szokások változása a Galga menti lakodalomban; *Novákné*

Plesovszki Zsuzsanna: Evangélikus néphagyományok elsajátítása a gyermek családba nevelődésének formáival a XIX–XX. században; *Lukács László:* Az adventi koszorú elterjedésének történetéhez; *Dénes Zoltán:* Voltak-e protestáns románok? *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Dokumentumok a Jászkon kerület népének temetkezési szokásairól; *Kovács László Erik:* A köröstárkányi temetőt változástörténete; *Gecse Annamária:* A baracai temető sírjeleiről; *Bartha Júlia:* A kunok gyászja – a temetkezési szokások változása a Nagykunságon; *L. Juhász Ilona:* „Kopjafa” versus hagyományos fejfa? (Hagyományörzés, vagy divat?) – Hajdúböszörményi példa; *Kürti László:* Idegen hantok alatt; *Bartha Elek:* Temetők, sírjelek, fejfák; *Jeney-Tóth Annamária:* „Attam asszonyunk asztalára” avagy fejedelemasszonyok kíséretük és étkezéseik Kolozsvárott a XVI–XVII. században; *Keményfi Róbert:* A tárkányi birsalmaleves; *Cservényák László:* Ragadványnevek Szamoszszegen; *Székelyné Körösi Ilona:* Néprajzi adatok egy kecskeméti polgár leveleiben; *Csáky Károly:* Hont megye közgyűjteményeinek kialakulása és fejlődése; *Szilágyi Judit:* A Tisza István emlékgyjűjtemény a Debreceni Egyetemen; *Szabó István:* Hetven éve hunyt el Pólya Tibor Szolnok (1886. április 25.–1937. november 29.); *Voigt Vilmos:* Beszámoló egy fontos kézikönyv tervezetéről: a magyar identitás jelképei; *Erdélyi István:* Hortobágy – festőművész szemével; *Szabó László:* Mire alkalmas a néprajz?; *Darkó Jenő:* Bizánc és a sztyeppei népek.

Ábrahám Vera: „Hol sírjaik domborulnak.” Elhagyott zsidó temetők Somogy megyében Bét Olám Alapítvány. Kaposvár 2006. 159 old.

Álomból rémálomba. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc. Szerk.: *Horváth Sándor – Kolmhofer Vince.* Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szombathely 2006. 155 old.

Banicz László: „Tüzzre, vízre vigyázzatok...” A barcsi tűzoltóság története. Városi Tűzoltóság. Barcs 2006. 190 old.

Barcs. Szerk.: *Bunovác Dezső.* CEBA Kiadó. Bp. 2006. 130 old.

Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében. Összeállította: *Thurzó Sándor.* *Partiumi Füzetek* 46. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2007. 154 old.

Bedécs Gyula: Szerbia a Vajdasággal: magyar emlékek és látínivalók. B.K.L. Kiadói és Reklám Kft. Szombathely 2006. 249. old.

Beregszászi Anikó – Csernieskó István: ... itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. PoliPrint Kft. Ungvár 2004. 206 old.

Bíró József: Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei. Doktori értekezés. Centrum Kiadó-vállalat és Nyomda. Bp. 1932. 170 old. és 23 kép.

Bíró Lajos emlékezete. Szerk.: *Komsa József és Vásárhelyi Tamás.* Kiadja a Bíró Lajos Ökológiai Társaság. Tasnád 2006. 48 old. – *Potrubány Miklós:* Magyar-nak lenni különleges érték; *Bendel József:* Amintirea lui Bíró Lajos (Bíró Lajos emlékezete); *Fazekas Lóránd:* Bíró Lajos életútja; *Bikfalvy György:* Bíró Lajos és Tasnád; *dr. Vásárhelyi Tamás:* Bíró Lajos és a Magyar Nemzeti Múzeum; *dr. Szél Győző;* Bíró Lajos, a zoológus; *Bíró Anna:* Bíró Lajos a néprajzi gyűjtő; *Petkes József:* Szoborállítás Tasnádon; *Szenyessy László:* A szülőföld, mely összeköt; *Komsa József:* A Bíró Lajos Ökológiai Társaság.

Bősze Sándor: A Zselic ölelésében. Adatok Szenna nyolc évszázados történetéhez. Kiadja az Önkormányzat. Szenna 2006. 160 old.

Bugya István: Tiszadob. Kiadja az Önkormányzat. Tiszadob 2006. 273 old.

A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője 1998–2005. Tipoholding S. A. Bukarest 2006. 254 old.

Buzinkay Géza: Iskola a lovagvárban. A budai Toldy Ferenc Gimnázium 150 éve. Kiadta a Gimnázium. Bp. 2005. 236 old.

Búza Péter: Balatonfenyves. Egy felemás falu kalandos ifjúsága. Kiadja az Önkormányzat. Balatonfenyves 2006. 244 old.

Csapó Tamás: A magyar városok településmorfológiája. Savaria University Press. Szombathely 2005. 201 old.

Csáky Károly dr.: Szalatnya, a jó hírű savanyúvíz faluja. *Honismereti Kiskönyvtár 185.* Kiadja a Komáromi KT Könyv és Lapkiadó Kft. Komárom 2006. 24 old.

Csáky Károly dr.: Szécsénykovácsitól Zalabáig. Tizenöt Ipoly menti falukép. Madách-Posonium. Pozsony 2007. 130 old. + XVI. kép. – Apátújfalu, Csáb, Felsőszemeréd, Felsőtúr, Ipolybalog, Ipolykér, Ipolykeszi, Ipolyvarbó, Kelenye, Kóvár, Lontó, Palást, Szécsénykovács, Szete, Zalaba.

Csiffáry Tamás: Széchenyi István, a legnagyobb magyar. Fix-term. Kft. Bp. 2007. 119 old.

Dankó Imre: Zsáka. Szerk.: *Selmeczi László.* *Száz magyar falu könyvesháza.* H. n. É. n. 149 old.

Dánielisz Endre: A szarutól a fésűig. Egy kisipar virágzása és elhalása. *Chronica Bekesiensis I.* Szerk.: *N. Varga Éva.* Kiadja a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága. Békéscsaba 2006. 136 old.

Dolbert Ferenc: Az én karádi hímzésgyűjteményem. Magánkiadás. Balatonlelle 2006. 55 old.

A Dunakeszi Körösi Csoma Sándor Általános Iskola Évkönyve. Szerk.: *Benedek Tímea, Benkovicz Zita, Németh Gábor.* Kiadja az Iskola Alapítványa. Dunakeszi 2006. 132 old. – A tartalomról: *Halász Péter:* Körösi Csoma Sándor példája; *Kollár Albin:* A felső tagozatosok tanéve; *Brunsdáné Juhász Éva:* Kisiskolásaink tanéve; *Botos Ferencné:* A testnevelés és sport helyzete; *Harangozó Katalin:* Kiállításaink; *Planicska Szilvia:* Körösi Napok a felső tagozaton; *Horváth Lajos:* Dunakesziről szóló legrégebbi oklevelek; *Le Calloc'h, Bernard:* Néhány fehér folt és félreértés eloszlása Körösi Csoma Sándor életútjában; *dr. Erdélyi István:*

Körösi Csoma Sándor életútja; *dr. Uzsocki András:* Emlékezés a Szentéletű Boldog Gizella királynő tiszteletére.

Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: Nagyvárad városismertető. *Partiumi füzetek 44.* Kiadja a Partiumi és Bácsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2006. 102 old.

„Dunának, Oltnak egy a hangja”. A „bartóki model” és a közművelődés. (A 2006. május 24-i tudományos tanácskozás anyaga) Szerk.: *Halász Péter.* Kiadja a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. Bp. 2007. 64 old. – *Halász Péter:* Bevezetés; *Andrásfalvy Bertalan:* Dunának, Oltnak; *Göncz László:* „A hagyományápolás letéteményesei a művelődési egyesületek”; *Raj Rozália:* A magyar néphagyomány továbbélésének lehetőségeiről; *Haszmann Pál és Haszmann József:* „A székely ember, ha valamit kézbe vesz, azt a szépteremtés igényével teszi”; *Szatmári Ferenc:* A tárgyi népművészet az erdélyi magyar közművelődésben; *Huszár László:* A Csemadok Művelődési Intézetének megalakulása és munkája; *Szabó Tibor:* „Nekünk el kell varázsolnunk a gyerekeket.” Körtkép a kárpátaljai magyarok hagyományörzéséről; *Kóka Rozália:* Bartók Béla és Kodály Zoltán nyomdokain.

D. Varga László: Népi foglalkozások és a mesterségek: pásztorok, olajtűtők, teknősök, kötélverők, suszterek, vesszőfeldolgozók az Ung-vidéken. Madách-Posonium. Pozsony 2006. 273 old.

Elek Miklós: Az első füredi Anna-bál. *Nők a Balatonért Egyesület Kiskönyvtára II.* Kiadja a Nők a Balatonért Egyesület. Balatonfüred 2006. 24 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2006. 6. 36 old. – A tartalomról: *Lukács József:* Bocskai István, az egyetlen győztes magyar szabadságharc fejedelme; *Kovács-Kende Lehel:* Hat felejthetetlen nap a Páringon; *Perei Árpád:* Tűrak, látnivalók a Gajnatető környékén; *dr. Lovász Levente:* Vándortúra a Déli-Kárpátokban; 3. Fogaras; *Palczer János:* A Doamne-gerinc körútja a Bucsecsben; *Szabó D. Zoltán:* Téli madáretetés; *Szodoray-Parádi Abigél – Márk-Nagy János:* Új dimenziók a környezeti nevelésben.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 2. 40 old. – A tartalomról: *Veres Ágnes:* Sóllyom László a Székelykőn – az EKE képviselőivel; *Gáspár Kinga:* Szentek földjén, Bekecsalján; *Gáspár Melinda:* Honismereti túra: Vármezőtől Segesvárig; *Kecskés Attila:* Vármező és környékének élővilága; *Szilágyi Palkó Attila:* Fotótábor a barlang mélyén; *Lukács József:* A Zsidovina; *Szabó D. Zoltán:* Hajnali madárás a Szénafüveken; *Vörös Alpár:* Xantus János környezetismereti vetélkedő a Kolozsvar melletti Bécsi-Torokban.

Eredmények és feladatok a matyóság néprajzi kutatásában. A Matyó Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett néprajzi konferencia anyaga. Szerk.: *Viszóczky Ilona.* Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság. Miskolc-Mezőkövesd 2006. 288 old. – A tartalomról: *Balázs*

György: Tájézmúzeumok korszerű kihívások előtt; *H. Bathó Edit*: A Jász Múzeum társadalmi környezet; *Viga Gyula*: Tájézmúzeumok – regionális múzeumok (Néhány megjegyzés a Matyó Múzeum kapcsán); *Sterbecz Katalin*: Szemléletváltás a műtárgykezelésben. A Néprajzi Múzeum preventív konzerválási programja; *Újvári Mária*: Néprajzi textíliák tárolása, konzerválása és kiállítása; *Fejős Zoltán*: Matyók és Mezőkövesd – a helyi kultúra múzeumi reprezentációjának néhány kérdése; *Kápolnai Iván*: A matyóság népszerűségi viszonyai a 19. és a 20. sz-ban; *Flórián Mária*: A mezőkövesdi viselet helye a hazai paraszttöltetek között – felfedezésének idején; *Kapros Márta*: A matyó hatás nyomai a nóg-rádi textilkultúrában; *Pap János*: A matyó hagyományvilág jeles kutatói és örökségük – A mezőkövesdi alkotó értelmiség példáján; *Molnár Mária*: A tájmúzeum és a helyi közösség. A család és otthon a Matyóföldön címmel 1992-ben rendezett kiállítás tapasztalatai; *Sáfrány Zsuzsa*: Modellek és műalkotások: Juhász Árpád Mezőkövesden; *G. Szabó Zoltán*: A „népművészet felfedezése” Zichy István életútjában (1901–1910); *Szacsavay Éva*: Mentalitástörténeti adatgyűjtés – törekvés a „klasszikus források” kiegészítésére; *Szuhay Péter*: A Néprajzi Múzeum Mezőkövesd képe az 1980-as évek népművészeti kiállításai idején; *Cs. Schwalb Edit*: Matyó hímezések és népviseleti darabok a Dobó István Vármúzeumban Szegedi Maszák Györgyné Holló Valéria; *V. V. Szathmári Iboyla*: A Déri Múzeum matyó eredetű textíliái és viseleti darabjai; *Katona Edit*: A matyó kutatás vetülete a Néprajzi Múzeum textil- és viseletgyűjteményében; *Varga Marianna*: A matyó hímezés mint népművészeti és népi iparművészeti tárgy; *Kertész Istvánné Tóth Erzsébet*: A matyó hímezés jellegzetes mintaelemei, kompozíciós sajátossága; *Fügedi Istvánné*: A Matyó Népművészeti és Háziipari Szövetkezet működése és szerepe a matyó hímezés megőrzésében; *Berecz Lászlóné*: A hagyományörzés lehetőségei Mezőkövesden a XXI. sz-ban; *Viszóczy Ilona*: A mezőkövesdi Matyó Múzeum 50 éve.

Ezerkilencszázötvenhat diákszemmel. Szemlénények a Vas megyei középiskolások pályamunkáiból. Szerk.: *Tóth Kálmán*. Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szombathely 2006. 36 old.

Falugondnokság. Szerk.: *Ábrám Zoltán*. Kiadja az EMKE Maros megyei szervezete. Marosvásárhely 2005. 35 old.

Ficzay Dénes Emlékkönyv. Az Aradi Kölcsey Egyesület könyve. Sorozatszerkesztő: *Pávai Gyula*. Arad 2007. 211 old.

Filep Antal: A kisalföldi lakóház morfológiai vizsgálata. Bölcsészdoktori értekezés. *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve*, 19. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága – Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Győr- Szombathely 2006. 197 old.

Fleisz János dr.: Egy szobor száz esztendeje. A nagyváradi Szacsavay-szobor története. Kiadja az Országgyűlés Hivatala. Bp. 2007. 101 old. + 72 old kép.

Fónai Mihály – Pénez Mariann – Vitál Attila: Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? – A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északke-

let-Magyarországon. Krúdy Könyvkiadó – Szocio East Egyesület. Nyíregyháza [2007] 291 old.

Földi István: Századelő az udvartereken. Rendhagyó szociográfia. [Kézdivásárhely]. Kriza János Társaság. Kolozsvár 2004. 236 old.

Frech József: Nagyberki életrajzi lexikon (1725–2005). Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2006. 110 old.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Kiadja a Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. 2007. 1. 28 old. – *Lichneckert András*: Füred, a parasztkok és a szegények gyógyfürdője; *Ács Anna*: Egy halhatatlan barátság emléke: A dr. Schmidt Ferencnek ajándékozott Ady-portréfotó a balatonfüredi helytörténeti gyűjteményben; *Németh Ákosné*: Szép Ernő Balatonfüreden; *Tóth-Bencze Tamás*: Eltűnt emlékek nyomában: a balatonfüredi (Siske) vízmű; *Antalóczy Zoltán*: Ha Balatonfüred, akkor szívkörház!; *Rácz János*: Emléktáblák ortográfiája; *Rácz János*: Idén húsz éve [nyilvánították 1987-et „a Szőlő és Bor Nemzetközi Évé”-nek]; *Szenfherné Varga Anikó*: Beszámoló a Helytörténeti Egyesület 2006. évi tevékenységéről.

Gaal Károly: Kultúra a régióban. Válogatott néprajzi tanulmányok. *Fontes Castriferriensis* 3. Szerk.: *Horváth Sándor* és *Illés Péter*. Kiadja a Vas Megyei Múzeumok Igatósága. Szombathely 2006. 296 old.

Galambos Sándor: Az 1956-os magyar menekültek ügye Iserlohnban. Forrásválogatás. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza 2006. 89, 100 old.

Hajdú Farkas-Zoltán: Székelyek és szászok. A kölcsönös segítség és intézményei a székelyeknél és az erdélyi szászoknál. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2001. 176 old.

Hajz felő' gyün egy buró... A 750 esztendő Peröcsényben rendezett tudományos konferencián elhangzott előadások. *Honti füzetek* 9. Szerk.: *Koczó József*. A Vámosmikola Körzeti Általános Iskola helytörténeti szakkörének kiadványa. Vámosmikola 2006. 96 old. – *Koczó József*: „Peröcsény az szép helyen van...” 750 esztendő múltjára emlékezik a Börzsöny-vidéki település; *Ordasi János*: Igé hirdetés a peröcsényi református gyülekezeti házból a tudományos történeti konferencián; *Horváth Lajos*: Peröcsény a középkorban; *Csorba Csaba*: A honti Salgó-vár; *Csáky Károly*: Képek Peröcsény hiedelemvilágából és halottkultuszából; *Zomborka Márta*: Peröcsény tárgyi néprajzáról; *Hála József*: Néprajzi gyűjtéseim Peröcsényben: eredmények és emlékek; *Koczó József*: A református egyházköztség régmúltjából; *Matyikó Sebestyén József*: Együd Árpád életútja és munkássága; *Koczó József*: Emlékbeszéd Peröcsény fennállásának 750. évfordulójára.

Harangszó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházköztség kiadványa. 2007. 15. 8 old. – A tartalom-ból: *Fábián Tibor*: Konferencia és központ-avató Hadadon; *Papp Vilmos*: Emlékezetes presbiterek: Kós Károly.

Harangszó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházköztség kiadványa. 2007. 16. 8 old. – A tartalom-

ból: *Papp Vilmos*: Emlékezetes presbiterek: Tisza István..

Három határ mentén Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében: Szabolcs – Szatmár – Bereg megye kistérségei számokban és képekben. Kiadja a Szabolcs – Szatmár – Bereg megyei Önkormányzat. Nyíregyháza 2006. 50 old.

Herényi István: A nyugati gyepeű erődítményei. Erődítmények, várak Nyugat-Magyarországon. Heraldika. H. n. 2007. 126 old.

Horváth József: A csurgói Szentlélek templom története. Szentlélek. Plébánia. Csurgó 2006. 64 old.

Huszár Lajos: A Báthoriak pénzei. Báthori István Múzeum. Nyírbátor 2006. 71 old.

Kaposmérő, Kaposújlak, 2007. Szerk.: *Györfi Csilla*. Kiadja az Önkormányzat. Kaposmérő 2006. 28 old.

A Kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium Jubileumi Emlékkönyve 1806–2006. Szerk.: *Reöthy Ferenc*. Kiadja a Gimnázium 2006. 306 old.

Kárpát-medencei Közművelődési Civil Szervezetek Fóruma. 6. Budakalászi Találkozó, 2006. Kiadja a Magyar Kollégium Kulturális Egyesület. Bp. 2007. 132 old. – A tartalomról: *Romhányi András*: Bevezetés; *Halász Péter* Megnyitó; Beszélgetés *C. Tóth Jánossal*, a HTMH osztályvezetőjével; Fórum; A szekcióvezetők beszámolója (Rendezvényszervezés, Kitérési lehetőségek; Képzés); A Kárpát-medencei Kulturális Szövetség megalakulása (Alapszabály); A Fórum Zárónyilatkozata.

Kecskés István: Ismerje meg Esze Tamás faluját, Tarpát. Priemon. Debrecen 2006. 116 old.

Kedves Gyula: Répásy Mihály a szabadságharc tábornoka. Kemece Város Önkormányzata. Kemece 2007. 60 old.

Kéki Gyula: Mozi – emlékek. Emlékezés és mozi-történet. Magánkiadás. Kaposvár 2007. 138 old.

Kétszáz éve született Ranolder János veszprémi püspök. Szerk.: *Trosits András*. Érseki Hittudományi Főiskola. Veszprém 2006. 48 old.

Koloszárné Fábián Magdolna: Gyöngyösbokrétától a Hanságig. A kapuvári néptánc története. Hanság Néptáncegyüttes. Kapuvár 2006. 96 old.

Koroknay Gyula: állói kapitányok. Sajtó alá rendezte és szerk.: *Henzsel Ágnes*. Szabolcs – Szatmár – Bereg Megyei Levéltár. Nyíregyháza 2006. 166 old.

Kovács Rozália: Érmihályfalvi temetők. *Partiumi füzetek* 43. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2006. 105 old.

Kristó Tibor: Kismesterségek alkonya. Romániai Magyar Népművészeti Szövetség. [Csíkszereda] é. n. 82 old.

Kunszabó Ferenc: Vándorvasban. Korrajz a XX. szd-ból. Műhely Munka Bt. Bp. 2006. 580 old.

Kupán Árpád (szerk.): „Nagy Atyáinknak is az Attyaik szerzették...” A Szatmári református egyház-

megye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1808/1809. Debrecen 2006.

Küllös Imola – Vasvári Zoltán: Áldozatok. A második világháború hadifogolytáborok és a sztálini lágerrek folklórjából. Európai Folklór Intézet – L'Harmattan Kiadó. Bp. 2006. 342 old. – *Tarcai Béla*: Emlékezés a zord időkre; *dr. Bodó László*: Veszteségeink; *Vasvári Zoltán*: Rövid összefoglaló a második világháborús hadifogság és a Gulag történetéből; *Rózsás János*: Lägerélet, rabszolgamunka a Gulag táborokban; *Vasvári Zoltán*: A hadifogság és a lágerelemek idejéről született visszaemlékezések jellemzői; *Küllös Imola*: A II. világháborús hadifogoly- és lágerversék; *Molnár Ambrus*: „És emlékezzél meg az egész útról, amelyen hordozott téged az úr!"; *Gábris Mihály* amerikai hadifogoly naplójának összesítése; *Nánási Dénes*: Mégiscsak jók az emberek; *dr. Patay Pál*: Fogságban; Fogságba esés; Megérkezés a táborba, tábori körülmények; Egészségügy; Szabadidős tevékenység; Kulturális élet; Vallásgyakorlás és hitélet; Levezetés, kapcsolattartás az otthoniakkal; Szökési kísérlet; Hazatérés; Versek és dalok a fogságból és a fogságról.

Lancendorfer Zsuzsanna: „Mindent apámról...”: egy sokoróaljai iparos emlékei. Akadémiai Kiadó. Bp. 2007. 375 old.

Le Calloc'h, Bernard: Magyarok Franciaországban, franciák Magyarországon. Kiadja a Váci Városvédők és Városszépítők Egyesülete. Vác 2005. 148 old.

Le Calloc'h, Bernard: Magyar emlékek Franciaországban. Kiadja a Váci Városvédők és Városszépítők Egyesülete. Vác 2006. 164 old.

Le Calloc'h, Bernard: Magyar sorsok Párizsban. Kiadja a Váci Városvédők és Városszépítők Egyesülete. Vác 2007. 124 old.

Lélek és kenyér. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére. Szerk.: *Selmecci Kovács Attila*. Kiadta a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém 2006. 305 old. – *Lukács László*: Lackovits Emőke harmincöt éve a néprajz tárjában; *Barna Gábor*: A rózsafüzér, mint imaszámláló eszköz; *Szilárdfy Zoltán*: Rózsás gyermek Jézus, a szeretet köteleke; *Szigeti Jenő*: Longinosz lándzsája; *Silling István*: Szent Cirákus (Cirjék), a szemverést gyógyító; *Tánczos Vilmos*: Egy XVI–XVII. szd-i ferences moldvabányai sírkövérről; *Bárh János*: Gyimeslok egyházi önállósodása 1853-ban; *H. Csukás Györgyi*: A piarista kuszodiatus építkezései Dörgicsén; *Sonnevend-Valle Anna*: Aqua bendita (szentelt víz); *Juhász Katalin*: Ó szent víz... A szentkúti rituális mosakodás; *Szacsvay Éva*: „... Isten dítősegere adta...” Református egyházművészet – népművészet; *Szőcsné Gazda Enikő*: A nő alakja a XVIII–XIX. szd-i erdélyi prédikáció-irodalomban; *Bartha Elek*: „Velem folytatódik az idő...” Templomszéki jogok két bodrogközi református gyülekezetben; *Pilipkó Erzsébet*: Görög katolikus és református felekezetek együttélése a Kárpátalján; *Lantosné Imre Mária*: Festett szobabelsők és szakrális ábrázolások; *Gryneus Tamás*: Somogyi képek; *Lengyel Ágnes*: A magyarság küldetésének hite napjaink népi vallásosságában; *Gráfik Imre*: Vízkeresztől – Pünkösdig; *Csoma Zsigmond*: Szent Vince tisztelete és a Vince vessző szedésének szokása a magyar parasztság-

nál; *Andrásfalvy Bertalan*: Biofilia, az élő természettel való kapcsolat; *Krizsa Ildikó*: Szerelem és szenvedély balladákban és képeken; *Ujváry Zoltán*: A folklór egyik írott forrása: a ponyva; *Barabás László*: Az arany-csitkók nyomában; *Lukács László*: Húsvéti tojásjátékok; *Viga Gyula*: Néhány megjegyzés néprajzi muzeológiánkhoz; *Pozsony Ferenc*: Magyar néprajzi gyűjtemények az erdélyi múzeumokban; *Ács Anna*: Jókai Mór „eszmékben kifogyhatatlan munkatársa”, az ethnographia; *Hála József*: Adatok Jankó János „A Balaton-melléki lakosság néprajza” című műve megszületéséhez; *Limbacher Gábor*: Adatok és összefüggések a veszprémi-zalai táj népművészetéhez; *Marx Mária*: Nemzeti jelképekkel díszített tárgyak a Göcsei Múzeum néprajzi gyűjteményében; *P. Szalay Emőke*: Ananászos bokorminták változatai a Tiszántúlon; *Szalontay Judit*: Növényi, állat- és emberbrázolások a rábaközi vászonhímzésekben; *Gergely Katalin*: A népviselet jelene és kutatásának néhány kérdése; *G. Szabó Zoltán*: A „Veszprém megyei dudu”; *Forrai Ibolya*: Magyarremegye – egy észak-erdélyi falu és bukovinai telepesei; *Bódi Erzsébet*: A szatmári svábok kötődése lakóhelyükhöz; *Petercsák Tivadar*: A közbirtokossági pásztorok megajándékozása Észak-Magyarországon; *Gelencsér József*: A kúthasznlát joga a Káli-medencében; *Knézy Judit*: Fűszerek, ízesítők a Káli-medence köznemesi konyháján; *Selmeczi-Kovács Attila*: Egy Fertő melléki község hagyományos gazdálkodása a visszaemlékezések tükrében; *Kápházi Ferencné*: S. Lackovits Emőke irodalmi munkássága.

Létünk. Társadalom, tudomány, kultúra. Főszerk.: *Németh Ferenc*. Fórum Kiadó. Újvidék 2006. 2. 160 old. – A tartalomtól: *Hardi Irsai Angéla*: A nándorfehérvári diadal (1456); *Harmath Károly*: Exterminator Turcarum; *Jung Károly*: Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdéséhez; *Románecz Mihály*: A Szibinyáni-románckör a szerb népköltészetben; *Németh Ferenc*: A zimonyi Hunyadi-torony (1896); *Jung Károly*: A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó; *Nagy Imre*: A vajdasági elitmigráció sajátossága; *Kálch Katalin*: A Magyar Szó három hónapja.

Lévai József György: A kaposvári cigányzenészek története. *Kaposvári történetek 6*. Kiadja a Városszépi-tő Egyesület. Kaposvár. 2007. 97 old.

Lichtneckert András: Az arácsi szőlőhegy és szőlőhegyi önkormányzat története. *Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 24*. Balatonfüred 2006. 168 old.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2007. 3. 164 old. – A tartalomtól: *Tóth Péter*: Lengyel–magyar kapcsolatok a 11. sz. végéig a középkori hagyományban; *Peteki Noémi*: A reneszánsz kori lengyel–magyar kapcsolatok kutatástörténete; *Tischler János*: „Magyar Felkelők tere”. Lengyelek és magyarok 1956-ban; *Csombor Erzsébet*: A lengyelekre vonatkozó iratok a magyarországi levéltárakban: 19-20. szd.; *Székelgy György*: Lengyelország keresztény hitre térése; *Peteki Áron*: „Öt év Szent István országában” – Walerián Klafaczyński csonkán maradt emlékirata 1939-ből.

Lukács Imre: Nagy Imre testamentuma, a Magyar Golgota. Bába Kiadó. Szeged 2006. 356 old.

A magyarországi németek kitelepítése és az 1941 évi népszámlálás. Összeáll.: *Czibulka Zoltán, Heinz Ervin, Lakatos Miklós*. Magyar Statisztikai Társaság – KSH Levéltár. Bp. 2004. 377 old.

Marcali – Győtapuszta. Szerk.: *H. Rádics Márta*. Múzeum Alapítvány. Marcali 2006. 232 old.

Mindhalálíg Moldva. Domokos Pál Péter gyermekeivel beszélget *Benkei Ildikó*. *Magyarnak lenni XVIII*. Kariosz Kiadó. (h. n.) 2007. 136 old.

Mihályfalvi László: A Kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium képekben 1806 – 2004. TMG Alapítvány. Kaposvár 2005. 399 old.

Mohácsy Máttyás, 125. Szerk.: *dr. Sicz György*. Kiadja a Lencsési Községi Ház. Békéscsaba 2006. 56 old. – Születésének 125. évfordulójára rendezett emlékültség anyaga.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. Beregszász 2005. 115 old.

Morvai Gyula: Győri Polgárkönyv 1. Mezővárosi időszak, 1600-1743. *Városi levéltári füzetek, 10*. Győr Megyei Jogú Város Levéltára. Győr 2007. 288 old.

Műemlékvédelem. Kulturális örökségvédelmi folyóirat. Kiadja a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Főszerk.: *Valter Ilona*. Bp. 2007. 3. 145–216. old. – A tartalomtól: *Lente István*: A győri Szent Ignác bencés – egykori jezsuita – templom hajójának és szentélyének teljes restaurálása; *M. Veres Lujza*: A győri bencés templom Paul Troger által alkotott freskóegyüttese; *Forrai Kornélia – Hoós Mariann*: A győri Szent Ignác templom barokk falképeinek restaurálása; *Nemessányi Klára – Boromissza Péter*: Paul Troger: Szent Ignác megdicsőülése a győri Szent Ignác bencés templom főoltárképének teljes restaurálása, 2005; *Dobronaki Béla – Marjai Zoltán*: A győri Szent Ignác bencés – egykori jezsuita – barokk templom szentélye, főhajója, karzata, fa- és stukkóberendezésének restaurálása; *Fábián Pál – Seres András*: A győri Szent Ignác-templom múmárványainak restaurálása a hajóban és a szentélyben; *Vísy Zsolt*: A pécsi cella septicora műemléki munkálatainak tanulságai; *Kerner Gábor*: Örökségvédelem a Káli-medencében.

Nagy Imre mártír miniszterelnök relikviái a Magyar Nemzeti Múzeumban. Bevezetőt írta és szerkesztette *Blahó Zoltán*. Magyar Nemzeti Múzeum. Bp. 2006.

A nagyváradi római katolikus középiskolai oktatás és a Premontrei Főgimnázium története, 1718–1948. Szerk.: *Pásztai Ottó és Hutya Gram Zoltán*. Kiadja a Nagyváradi Premontrei Öregdiákok Egyesülete. Nagyvárad (é. n.) 418 old.

Negyed évszázad: 1981–2006. 25 éve alakult a Balatonszabadi Népdalkör. Szerk.: *Németh János*. Kiadja a Népdalkör Egyesület. Balatonszabadi 2006. 120 old.

A Nemzet Imája. Tanulmányok a Himnuszról. Összeállította: *Pomogáts Béla*. Pro Universitate Partium Alapítvány. Nagyvárad 2007. 412 old. – *Kölcsy Ferenc*: Himnusz; *Pomogáts Béla*: Nemzeti himnuszunk;

Krúdy Gyula: A Himnusz bölcsőjénél; *Illyés Gyula*: A Himnusz költője; *Hatvany Lajos*: A százéves Himnusz; *Horváth János*: A Himnusz; *Hankiss János*: Ima és sorsvizsgálat; *Kovalovszky Miklós*: „Őrzők, vigyázzatok a strázsán”; *Kerecsényi Dezső*: A Hymnus; *Szauder József*: A Himnusz; *Mészöly Gedeon*: Kölcsy Hymnusa és a Hymnus Kölcsyje; *Szauder József*: Kölcsy Ferenc: Hymnus; *Makay Gusztáv*: Kölcsy Ferenc: Hymnus; *Takács Péter*: Kölcsy: Hymnus; *Martinkó András*: Kölcsy Ferenc: Hymnus; *Csorba Sándor*: Megjegyzések a Hymnus történelmi képsorának értelmezéséhez; *A. Molnár Ferenc*: Jól értjük-e a Himnusz első sorait; *Dávidházi Péter*: A Hymnus paraklétoszi szerephagyomány; *Kibédi Varga Aron*: Retorika és strukturalizmus; *Szili József*: Hymnusunk – lebegőben; *Lukácsy Sándor*: A Hymnus koordinátái; *Takács Péter*: A Hymnus előzményei a magyar hazafias költészetben; *Mátyás Ferenc*: A 140 éves Himnusz bölcsőjénél; *Takács Péter*: A Himnusz keletkezés-történetéhez; *Ruffy Péter*: Himnusz, Szózat; *Lukácsy Sándor*: A Hymnus és a Szózat; *Horváth Károly*: A Hymnus és a Vanitatum vanis; *Hegedűs Lóránt*: Nemzeti imádságunk, a Himnusz, a Biblia fényében; *Taxner-Tóth Ernő*: A Hymnus: könyörgés és büntudat; *Keresztesné Várhelyi Ilona*: A Himnusz költőjének istenképe; *Cs. Varga István*: „Isten, áldd meg a magyart...”; *Szabó G. Zoltán*: Kölcsy Hymnusáról; *Csorba Sándor*: Nemzeti himnuszunk európai vonatkozásai; *Szörényi László*: A Hymnus helye a magyar és a világirodalomban.

Neveléstörténet. A Kodolányi János Főiskola folyóirata. Főszerk.: *Tölgyesi József*. Székesfehérvár 2007. 1–2. 296 old. – A tartalomról: *Donáth Péter – Preska Gáborné*: Oklevél-kibocsátás a magyarországi tanító(nő)képzőkben és a tanítói utánpótlás biztosítása a dualizmus korában; *Gróz Andrea*: Fegyelemre nevelés a dualizmus korában; *Miklós Zoltán*: Tanítás-tanulás a Ludovika Akadémián; *Géczi János*: Az iskola kultúrája: nevelés és tudomány I.; *Surányi István*: A szocialista oktatáspolitikai Székesfehérvár általános iskolai oktatásában (1948–1990); *Barta Annamária*: Klebelsberg Kunó fiatal éve Székesfehérváron; *Baksa Judit*: Szabó Dezső pedagógiai szemlélete; *Vincze Zoltán*: A kolozsvári régészeti iskola születése.

Németh György: A Mozgó Világ története (1971–1983). Palatinus. Bp. 2002. 252 old.

Nótaesokor I–II. Válogatta és összeállította: *Pásztai Ottó*. Kiadja a Premontrei Öregdiákok Egyesülete. Nagyvárad 2007. 347 + 392 old.

Olajosné Agócs Margit – Opre Csabáné: Languaméta. Népi gyermekjátékok Tiszavasváriban és környékén. Tiszavasvári Egyesített Óvodai Intézmény. 2004. 204 old.

Orosz Károly: Dombrádi olvasókönyv IX. Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc dombrádi eseményeinek történetéhez. Szerző. Dombrád 2006. 274 old.

Pásztor Attiláné: Arany János Gimnázium és Általános Iskola. Visszapillantás az elmúlt 30 évre. Kiadja a Gimnázium és Ált. Iskola. Nyíregyháza 2006. 277 old.

Pethő Ferenc: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gyümölcsstermesztésének története 1945-ig. Észak-ke-

letmagyarországi Gyümölcs Kutatás-Fejlesztési Alapítvány. Újfehértó 2005. 362 old.

Prágai Tükör. A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége közéleti és kulturális lapja. Főszerk.: *Kokes János*. Prága 2007. 1. 88 old. – A tartalomról: Tanúvallomás az embert próbáló évekről – Zádor Andrással és Zádor Margittal beszélget *Kokes János*; *Kokes János*: Részletes adatok a csehországi magyarokról; *Kiss József*: Volt egyszer Prágában egy Petőfi Kör; *Nemes György*: Rehabilitálni kell Esterházy Jánost; *Szabó Lilla*: Közép-európai életút: Az életével játszó ember – Josef Polák; *Szilvássy József*: Intézményből fogalom – fennállásának egy évtizedes évfordulóját ünnepelte a somorjai székhelyű Fórum Kisebbségstudományi Intézet; *Bencsik László*: Budapesten találkoztak a csehországi magyar öregdiákok; *Pogány Erzsébet*: Öt éves a magyar igazolvány; *Barabás István*: Magyarok lenni Bukarestben.

Prágai Tükör. A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége közéleti és kulturális lapja. Főszerk.: *Kokes János*. Prága 2007. 2. 80 old. – A tartalomról: Szülőföldről kitelepítve – Tarnóczi Gáborral beszélget *Kokes János*; *Kokes János*: Fejezetek a prágai magyar diákéletből – 50 éves az Ady Endre Diákkör; *Sinkovits Péter*: Vajdasági ég alatt.

Protestáns lelképítőképzés Erdélyben: 1566–2007. Kolozsvár 2007.

Puskás Béla: Közégtörténeti tanulmányok. Kiadja az Önkormányzat. Patalom 2006. 395 old.

Rác János: Füredi Terménykiállítások és borünnep. *Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai*, 23. Balatonfüred 2006. 388 old.

Ráday Pál és a Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette és az előszót írta: *Ráday-Pesthy Pál Frigyes*. Akadémiai Kiadó. Bp. 2005. 105 old. – *Fabiny Tibor*: Ráday Pál tanulóévei; *Köpeczi Béla*: Ráday Pál a diplomata; *Czigány István*: A Rákóczi-szabadságharc hadserege; *R. Várkonyi Ágnes*: Ráday Pál és a közép-európai konföderáció terve; *Ladányi Sándor*: A vallási türelem ügye a Rákóczi-szabadságharcban; *Ráday-Pesthy Pál Frigyes*: Gondolatok Ráday Pál sirjánál.

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2007. 2. 40 old. – *Filep Antal*: Késő középkori, gótikus, falusi lakóház előfordulása a XX. század közepén, Dél-Erdély magyar nyelvterületén, Oltszakadaton, az egykori Szeben megyében: Vámszer Géza kutatásainak tanulságai a néprajz, a régészet és az építészettörténet számára; *Csorba Csaba*: Gondolatok a hagyományokról és a hagyományápolásról; *Filep Antal*: Az Arany trombita népi, kéziratos másolatának felbukkanása az ötvenes évek elején, Csongrád megyében; *Nagy István*: A bihari térség és Bedő népesedési viszonyai a XX. szd. végén; *Dankó Imre*: Ki volt ez a Zsákai Bálint?

Reisinger Attila: Határ. Littera Nova Kiadó. Bp. 2007. 77 old. – Visszaemlékezés a kitelepítésre.

Révi Magazin. A Pro Rév Egyesület kiadványa. 2007. 1. 26 old. – A tartalomról: *Hasas János*: Öt éves a Révi Magazin; *Hasas János*: Szenteste Réven; *Boros J. Attila*: Rév története VII.; Az 1848–49-es eseményekre emlékeztek Réven; *Dánielisz Endre*: Két révi levante a

világháború keresztútján, 2.; *Gyökössy József*: Magyarakucs: úzen a múlt a jelennek.

A Richter János Zeneművészeti Szakközépiskola 60. tanéve. Emlékkönyv: 1946–2006. Szerk.: *Cziglényi László*. Győr 2006. 70 old

Ruszoly József: Bagamér múltjából. Kiadja a Bagaméri Kör. 2006. 272 old.

Ruszoly Barnabás: Bagamér közelmúltjából. Kiadja a Bagaméri Kör. 2006. 188 old.

Sebestyén Kálmán: Körösíói Riszeg alatt. Egy katasztrófai település évszázadai. Akadémiai. Bp. 2007. 164 old.

Selmeczi Kovács Attila: A kézi aratás járulékos eszközei. *A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 11.* Néprajzi Múzeum. Bp. 2006. 72 old.

Sípos Imre: Az üldözöttek találkozója. A németek kitelepítése és a felvidékiek betelepítése Somogydöröcskén. *Életsorsok a 20. sz-ban 3.* Magánkiadás. Miklósi 2007. 104 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2007. 1. 164 old. – *Nagy Zoltán:* Város-történeti kronológia készül Kaposváron; *dr. Magyar Kálmán:* Fejezetek a reformáció somogyi történetéből; *dr. Horváth József:* A nagymartoni református elemi iskola; *Szabó Tamás:* Kaposvári mesterek szabadalmairól; *Varga Róbert:* Somogyi egyházak múltjából; *dr. Gáspár Ferenc:* A szabadkőműveliség Kaposvárott; *Fréch József:* Levelek a lövészárokból; *Tóth Dénes:* Olaszok Vörsön; *Barkóczy László – dr. Fülöp László:* Zimány és lakói; *Matyikó Sebestyén József:* Egy elfelejtett polihisztor [Tóltényi Szaniszló]; *dr. Vértés László:* Dr. Szaploneczay Manórol; *F. Bodó Imre:* A Cöndétől a Palánkosig; *dr. Rosta István:* dr. Taky Ferenc professzor; *Rosta Andor:* Jeles somogyi pedagógusok jubileuma; *Lőrincz Sándor:* Emléksorok Tibol Lászlóról; *Karacs Zsigmond:* Kanyar Józsefről, régi nagy barátsággal; *dr. Fekete László:* dr. Szilli Gyula emlékére.

Sopron város és vármegye tanintézetének iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában, 1707–1945 (1950). Repertórium. Szerk. és a fond-történeti bevezetőket írta *Németh Ildikó*. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2007. 224 old.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Móríc Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2007. 2. sz. 133 – 260 old. – A tartalomról: *Pénzes Szabolcs:* Alvinci Eduárd tévhite, avagy a Gutkeled nemzetség eredete a családi hagyományokban; *C. Tóth Norbert:* Szabolcs megye ismeretlen ispánjai Mátyás király uralkodása idején; *Barkóczy László – Fülöp László:* Nyelvtörténeti és genealogiai adatok egy missilis kapcsán; *Terdik Szilveszter:* Csegöld középkori temploma és a csegöldi táblaképek; *Földvári Sándor:* A bécsi Sancta Barbara liturgikus könyvjegyzékeinek magyar művelődéstörténeti vonatkozásai; *Lenti István:* A batorligeti Fény-erdő nagymbái; *iff. Almásy Sándor:* Munkaerő Szabolcs – Szatmár – Bereg megye egyéni gazdaságai; *Sipos László:* Europa Nostra-díjas templomaink.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Móríc Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2007. 3. sz. 261–390. old. – A tartalomról: *Lóki József:* Nyíregyháza természetföldrajzi képe; *Horváth Richárd:* Ismeretlen források Gyúgye község és Bálványos vár középkori történetéhez; *Fogarassy Zoltán:* Az utolsó tatárjárás Magyarországon (1717); *Ferencci Imre:* Egy beregszászi fotográfus dinasztia; az Ignáczyak; *Hüse Lajos – Nyírcsák János:* A tudásalapú társadalom esélyei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Szále László: Az én Jászságom. *Kornis Péter* képei. Kiadja a Jászságért Alapítvány. Bp. 2007. 144 old.

Százhusz éves az EMKE. Szerk.: *Ábrám Zoltán*. Kiadja az EMKE Maros megyei szervezete. 2005. 84 old.

Szemerédy Miklós: Az akác honfoglalása a Nyírségben. Nyírségi Erdészeti Rt. Debrecen-Nyírerőd 2006. 175 old.

Szemerédy Miklós: A Gut-Keled nemzetség és a Guti-erdő. Nyírségi Erdészeti Rt. Debrecen 2006. 285 old.

Szilágyi József: Tóti község monográfiája. *Partiumi füzetek 42.* Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2006. 120 old.

Szövétnek. Aradi Kulturális Szemle. Arad 2007. 4. 44 old. – *Baracsiné Dávid Zsuzsanna:* Nincs más út, csak az Isten útja... – Gondolatok Szent István király ünnepén; *dr. Bucur-Horváth Ildikó:* Anyanyelvem, mint félig idegen; *Stoi Demeter-Berecz Gábor:* Várak és erődítmények Arad szfragiztikájában; *Ujj János:* Emlékezzünk nagyjainkra; *Csanádi János:* Dr. Balogh Ernő bolyongásai „Erdélyi tájakon”; *Lehoczky Attila:* Arad és a dél-erdélyi magyar nyelvű közéleti és politikai sajtó (1940–1944); *Olasz Angéla:* Találkozás nemzeti múltunkkal; *Pávai Gyula:* Elfelejtett aradi írók, költők: Török Gyula; *Pávai Gyula:* Emlékezés Návrádi Ágoston igazgató-tanítóra.

Tar Jánosné: A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium jubileumi emlékkönyve, 1806–2006. Kiadja a Gimnázium. Nyíregyháza 2006. 285 old.

A Toldy Ferenc Gimnázium Jubileumi Évkönyve (2004/2005, 2005/2006). Szerk.: *Makra Tamás*. A Gimnázium kiadása. Bp. [2007] 228 old. – A tartalomról: Neves tanáraink és diákjaink; *Válas Péter:* Iskolánk igazgatóhelyettese volt Kiss István; *Alföldy Ferenc:* „Tulajdonképpen mi nem voltunk rosszak.”; *Döbrentey Dániel – Hajdú Zoltán:* Andrásfalvy (Vikár) Kálmán okl. gépészmérnök és magyar királyi ezredes; *Barna Imre:* Cseharótsénpapomusz; *Morvay Sándor:* Emlékeim a Toldy Ferenc Gimnáziumról; Buzinkay Géza Iskola a lovagvárban c. könyvéről; *Eck Júlia:* Tanárképzés a Toldy Ferenc Gimnáziumban; *Raákné Kiss Erzsébet:* Természettudományok a TDN-en; *Harmath Artemisz:* Író-olvasó találkozó a Toldyban; *dr. Alföldy Ferenc:* Megalakult a Toldy Öregdiák Egylet; *Gábor Lászlóné:* Tárgyak és emberek – a Toldy 150 éve.

Tolnay Gábor: Dél-alföldi haszonbérleti szerződések 1906–1945. Közreadja, a bevezető tanulmányt írta,

t k k l é tatdkkal láta l *Documentatio Historica XII*. Kia a a á a k n l n k i ú k a atóáa l n k l

Torjay Valter: ú k laká k a tal k a & i ő n – lá i élőnt iő a áa ló at l n at l l

Tóth Dezső: att án alá é l k i á k n i a K t é l

Tóth Jenő – Tóth Jenóné: kő é ő i é á atai l k k n Kia a a Ő k án at l

Tóth Sándor: tői ű té i l éd tői a á ti Kő a a á l l

Történeti Muzeológiai Szemle. *Magyar Múzeumi Történetész Társulat Évkönyve 7.* k *Ihász István* é *Pintér János.* l – ta tal & *Gyulai Éva* K l t é alóá – á k o i l i k i á k á i

ű t ő n k n l ő a á i á k o i a l a é a itá k n n a i k l l é i á n a k a á n a S z v i t e k R ó b e r t J ó z s e f á i d t a k i k á i á n a a n G. M e r v a M á r i a l n á d a n ű k a i n k n á B e d ő G e r g e l y ő d l á a ú a l á é a k i á i á o é i t é n k t i –

Bartha Éva á ő t á n é l ő K n n i a l n k *Rainer M. János*

a al t ő t á n t i á a a á n t á n S ű m e g i G y ő r g y k é t á á d – a a a l k é i B i r c h e r E r z s é b e t k á n k l a i – á n á k a a a l t á n i a a á i k n l i á i o a n C s e h G é z a K á á k á n l n k n N é m e t h n é D i k á n N ó r a É a k é K l t a a á

– K i á l l i t á i á n J a l s o v s z k y K a t a l i n a a l t á i á a a a t i ű ő t á n t i é n k é t á a a n B l a h ó Z o l t á n a l k a n a a a a t i ú a n

Sedlmayr Krisztina „ a i n i n ” *Pallos Lajos* l á n i a a a t i ú É t á a a n „ i a l i t a ” t l ű é á a l a t t a a é k á a i a n F á b i á n B a l á z s ő i a l t t a k í k é l k ű k a á d l á n K G á l É v a a k á k n é t á n a t k l ó l

Turizmus Bulletin. a a i t a k a i é t á n l ő a t a ő k *Kiss Kornélia.* – l – ta tal & *Kiss Kornélia* –

Sulyok Judit a a á t i t i k a i i á a a a l a k á t a á i k á a i é – ó a K l t á l i ő á a n é i t é é i á a a a a l a k á k ő é n *Halassy Emőke* a a l a k á n t i a k k k a l t é t á a l é l a t t i a l k a l a t a t t i t ű i t a á i k á a i é t a á i t i a n *Hegedűs Veronika* – *Kopári László* i k l k l i á t a a ő ő i á a

á a *Sulyok Judit* i l á t i á n a k a l a k l á a a n *Budai Krisztina* d t a k a a á n

T. Tomka Mária – Kölnői Lívia: t i t k a t é i k é l k a ő i t i n t á l ó t l a l t á n i n ű k i l

Vajay Tibor: a a k i á i n é é l l i é n k a á n a i d a á n k i á á K a á l

Varga Eszter ő a l a l d ű n k ő k i a á ő l

Vasi Szemle. a i K ő ű é á n é K l t á i l ő a t a k *Gyurácz Ferenc* K i a a a K ő ű é a t l

– l – ta tal & *Gál József* K á l t á n é a t l *Laky Ferenc* a a

l t ő t á n é i é k ő t k á n i a a i i ó á n *Széll Kálmán* a t k ó – ő i d t á a t a *Lócsei Péter* „ l l i ó n a k t l i t t a k ő l ő n t – d t é á k l ő l ö a i k k *Balázs Géza* k –

l k t ű l ő é t ő t á n t *Fülöp András* a t l i n k a á a a a k l t l l á ű l k i k a t a á Z á t o n y i S á n d o r é á d n é a i i k l a

Vasi Szemle. a i K ő ű é á n é K l t á i l ő a t a k *Gyurácz Ferenc* K i a a a K ő ű é a t l

– l – ta tal & *Molnár András* a t t á n a ó é a ő i *Bariska István* a t t á n a k l k t *Békés Márton*

i i o ű a t a a á n *Szabó József* á a l k l o a n n k á a t t t i a t a i *Bazsó Bálint Márton* n a t i a t á k i c i t é é n n t a t á a é k n *Lócsei Péter* l t á n k i n t ő a i k k

Varga Mária: t t l á n a i á á i á i n t i n t n i a l a n ő é i n k t ő t á n t – á á á Ő k á n a t a á á l

Velcsov Margit: a t k á a é a n t i k l o *Partiumi füzetek 41.* K i a a a a t i i é á n á i ű l k é ő é l k l i t t á a K i á á o l l k i á á k ű t é a á a i ó a i K a t l i k ű c k é a á a l

Veres László: Ū ű é ű n k a – á a a n k *Viga Gyula.* i k l

A vidék forradalma 1956. k k *Szakolczai Attila.* K i a a a n t é t é a ő á i á t á l

Wagner Imre: a l a t n ű i a ó á t ő t á n t – *Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 28.* a l a t n ű l

Zempléni Múzsza. á a a l t á n i é k l t á i l ő a t l – ta tal & *Tamás Edit* ó a l a é *Beke Pál* k ő ő é l t é á a t a k i l t ő é i *Kézi Erzsébet* a l á á t á n a k t ő t á n l i i n i ő ű n k i é l t k é á l á k – k Á n n é a l á n k l á t d t á i l l a

Xantus László – Xantus Juliánna: a k ő é é i i k i t i k a i k a l a *Erdély hegyei 29.* a l l a k a é i a i K ű n k i a ó i k a l

A Honismeret évfordulónaptára, 2008

Adattárunkban az egyes évfordulók a hónapok és napok sorrendjében s azon belül időrendben találhatók az alábbiak szerint: nap, születés (x) vagy halálozás (†) egyezményes jele, év. A csak évhez köthető események összeállításunk élén, a napra nem datálhatóak az adott hónap elején olvashatóak.

1183. III. Béla a Magyarországon fennálló és ezután létesülő ciszterci monostorok számára ugyanolyan jogokat ad, mint amilyent a rend francia földön élvezett
1208. A nemzetséghez tartozás kifejezésére hiteles oklevélben először használták a nemzetség értelmű genus szóból származó „de genere” titulust
- x 1433. Hunyadi László (?) főúr, horvát-dalmát bán (†Buda, 1457. március 16.)
- x 1458. Werbőczy István (Verbőc) nádor (1525/26), kancellár (1526/40) (†Buda, 1541. október 13.)
- x 1483. Frangepán Ferenc János (Czetin) diplomata, ferences szerzetes, kalocsai érsek (1528/43) (†Pozsony, 1543. január 22. és 28. között)
- † 1483. Szilágyi Erzsébet (?) főnemes, Hunyadi János felesége (x?, 1410–1415 között)
- x 1483. Várdai Pál (Kisvárda) esztergomi érsek (1526/49), főkancellár (1526/49), királyi helytartó (1542/49) († Pozsony, 1549. október 12.)
1508. Vásárhelyi András ferences szerzetes a pesti rendházban magyar nyelvű verset írt Szűz Mária dicséretére: Cantilenája a középkori magyar vallásos költészet csúcsa
- x 1583. Eőssi András (?) székely nemes, a szombatosok szektájának alapítója Mo-n († Székelyszentkereszt, 1602. július?)
- x 1683. Jávorka Ádám (Nagykosztolány) kuruc hadvezér, lengyel ezredes († Jaroslaw, 1747. augusztus 19.)
- † 1708. Kelp János (Philadelphia) ev. lelkész, Pennsylvania magyar remetéje (x Szászválya, 1673.)
1708. Mátyóki Ádám elkészítette II. Rákóczi Ferenc első arcképet
- x 1733. Istvánffy Benedek (Győrszentmárton) karnagy, zeneszerző († Győr, 1788. október 25.)
- x 1808. Csernus Menyhért (?) minisztériumi tisztviselő, az 1848-49-i szabadságharc vértanúja († Pest, 1849. október 24.)
- x 1833. Torkos Sándor (?) jogász, nyelvész, MTA lev. tagja († Sopron, 1865. július 5.)
- x 1858. Schlandt Henrik (Brassó) pedagógus, közmondás-kutató († Brassó, 1935.)
- x 1908. Adorján András (Nagyvárad) muzikológus, zeneszerző, zenetörténész († Anglia, 1974.)
- † 1958. Csorba Gyula (Bp.) cigányprimás, náta-szerző (x Bp., 1895.)

- † 1983. Cifra János (Korokna) cigány mesemondó (x Korokna, 1898. július 5.)
- † 1983. Ferencz Vilmos (Bp.) agrokémikus, mikroelem trágyázás jelentőségének egyik első hazai kimutatója (x Kőhalom, 1913. április 28.)

JANUÁR

1. x 1858. Szász-Schwarz Gusztáv (Pest) jogász, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1920. április 8.)
1. 1908. Megindul a Nyugat, Ignótv Pál és Osvát Ernő szerkesztésében
1. † 1958. Zerinváry Szilárd (Bp.) csillagász, geofizikus (x Arad, 1915. február 8.)
2. x 1908. Erdélyi Mihály (Győr) radiológus, egy. tanár, orvostud. dokt. († Bp., 1990. április 5.)
2. x 1908. Szabó László (Süttő) háromszoros Európa-bajnok evezős († Melbourne, 1992. december 6.)
3. † 1858. Grósz Frigyes (Nagyvárad) első magyar szemész (x Nagyvárad, 1798. november 16.)
3. † 1983. Matolcsi János (Bp.) archeozoológus, földműv. min.(1955/56) (x Berettyóújfalú, 1923. november 20.)
4. † 1958. Kittenberger Kálmán (Nagygyaros) Afrikakutató, természetrajzi-gyűjtő, vadászíró (x Léva, 1881. október 10.)
4. † 1983. Bihari Ottó (Pécs) jogász, egy. tanár, állam és jogtud. doktora, MTA r. tagja (Temesvár, 1921. január 13.)
5. x 1883. Hory András (Kolozsvár) diplomata, emlékiratíró, jogász, történész († Bécs, 1971. április 2.)
5. x 1883. Sztójay Döme (Versec) diplomata, vezérezredes, min. eln. (1944. 03. 22.–08. 29.) († Bp., 1946. augusztus 24.)
5. † 1983. Teleki Géza (Mathias) geográfus, geológus, egy. tanár, vallás/közokt. min. (1944/45) (x Bp. 1911. november 27.)
6. x 1833. Beniczky Ferenc (Pest) főispán, jogász, országgyűlési képviselő, belügyi államtitk. (1884/88) († Bp., 1905. május 14.)
6. x 1858. Edvi Illés Aladár (Kapuvár) gépészmérnök, technikatörténész, c. egy. tanár († Bp., 1927. április 24.)
6. x 1908. Tarján Rezső (Bp.) fizikus, híradás technikus, kibernetikus, matematikus, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1978. december 21.)
6. † 1958. Tabéry Géza (Nagyvárad) író, újságíró (x Nagyvárad, 1890. július 17.)
7. † 1933. Négyesy László (Bp.) esztéta, irodalomtörténész, nyelvész, egy. tanár, MTA r. tagja (x Szentes, 1861. március 6.)

8. x 1883. Jakubovich Emil (Győrasszonyfa) genealógus, levéltáros, nyelvész, paleográfus, történész, MTA lev. tagja († Bp., 1935. december 27.)
8. x 1908. Wass Albert (Válaszút) író († Astor Park, 1998. február 17.)
9. x 1833. Abonyi Lajos (Kisterenye) író († Abony, 1898. április 28.)
9. † 1958. Brusznjai Árpád (Bp.) pedagógus, politikus, az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja, (x Derekegyháza, 1924. június 27.)
9. † 1983. Pfeiffer János (Veszprém) egyháztörténész, nagyprépost, levéltáros (x Sopron, 1897. február 14.)
10. x 1858. Törley József (Csantavér) pezsgőgyáros († Ostende, 1907. július 28.)
12. † 1958. Darányi Gyula (Bp.) bakteriológus, virológus, egy. tanár (x Bp., 1888. január 9.)
12. † 1983. Hajdók János (Bp.) író, költő (x Bölske, 1913. december 10.)
13. x 1908. Gyarmathy Mihály (Balassagyarmat) festőművész, grafikus, jelmeztervező, színgazgató (†Párizs, 1996. október 31.)
13. x 1908. Konecni György (Kiskunmajsa) festőművész, grafikus, főisk. tanár († Bp., 1970. január 29.)
13. x 1908. Lissák Kálmán (Bp.) fiziológus, neurobiológus, egy. tanár, MTA r. tagja († Győr, 1982. június 22.)
13. † 1983. Eisikovits Mihály Miksa (Kolozsvár) zeneszerző, zenetörténész, főisk. tanár (x Balázsfalva, 1908. október 8.)
14. x 1883. Ballai Károly (Bp.) pedagógus, vendéglátós, gyermektanulmányi mozgalom hazai úttörője († Bp., 1947. január 4.)
14. x 1933. Rockenbauer Pál (Bp.) televíziós filmrendező, utazó († Bp., 1987. november 26.)
14. † 1958. Szily Kálmán (New York) építészmérnök, egy. tanár, MTA lev. tagja, vallás- és közokt. közig. államtitk. (1932/41) (x Bp., 1875. május 4.)
15. x 1783. Kmeth Dániel (Brezsnóbánya) csillagász, matematikus, piarista szerzetes († Kassa, 1825. június 20.)
15. x 1908. Teller Ede (Bp.) fizikus, egy. tanár, MTA t. tagja, hidrogénbomba megteremtője († Stanford, 2003. szeptember 9.)
15. † 1958. Földes Gábor (Győr) rendező, színész, az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja (x Bp., 1923. május 31.)
16. x 1883. Nádas Sándor (Bp.) író, újságíró († New York, 1942. február 24.)
17. x 1908. Hönyi Ede (Bp.) geodéta, egy. docens († Bp., 2000. szeptember 29.)
17. † 1983. Krauth János (Pécs) jogász, Mo-i Németek Demokr. Szöv. eln. (1969/83) (x Kaposzsekcső, 1930. április 14.)
19. † 1733. Schulhof Izsák (Prága) krónikáíró, a budai zsidó közösség egyik vezetője (x Prága, 1650 kör.)
20. x 1808. Vajda Péter (Ványola) író, költő, MTA lev. tagja († Szarvas, 1846. február 10.)
20. † 1908. Meltzl Hugó (Nagyvárad) irodalomtörténész, egy. tanár (x Szászrégen, 1846. július 31.)
21. x 1883. Komjáthy Győző (Balassagyarmat) költő († Bp., 1966. december 6.)
21. x 1933. Medgyesy Miklós (Kapunár) éremművész, grafikus, szobrász († Szombathely, 2002. január 31.)
21. † 1983. Kovács Kálmán (Debrecen) irodalomtörténész, egy. tanár (x Kaposszentbenedek, 1930. május 6.)
22. x 1783. Szlemenics Pál (Kecskemét) büntetőjogász, egy. tanár, MTA r. tagja († Pozsony, 1856. december 6.)
22. x 1908. Kádár László (Ósövés) geográfus, egy. tanár, földrajzud. dokt. († Debrecen, 1989. május 6.)
23. x 1758. Kolbány Pál (Ozdin) botanikus, orvos († Pozsony, 1816. április 16.)
24. 1458. Hunyadi Mátyás királyá kiáltása
24. x 1883. Bognár Cecil Pál (Csepreg) bencés szerzetes, esztéta, irodalomtörténész, pszichológus. egy. tanár († Győr, 1967. június 28.)
24. x 1908. Harangozó Ferenc (Szentpéterfa) jezsuita szerzetes, pápai prelátus, szerkesztő († Szombathely, 1991. december 21.)
25. x 1758. Nagy Gábor (Szentgyörgyvár) kat. plébános, teológus, egy. tanár († Pest, 1809. november 18.)
27. † 1908. Klinger István (Bp.) teológus, egy. tanár (x Szomolnok, 1831. december 24.)
28. x 1883. Balás Péter Elemér (Szabadka) büntetőjogász, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1947. december 17.)
29. † 1858. Lendvay Márton (Pest) rendező, színész (x Nagybánya, 1807. november 11.)
30. x 1908. Gerendás Mihály (Tápiószele) biokémikus, egy. tanár († Visegrád, 1976. június 16.)
30. † 1983. Kettesy Aladár (Debrecen) szemész, egy. tanár, orvostud. dokt., az első magyar nyelvű szemészeti optikai mű szerzője (x Szegeged, 1893. október 10.)
31. x 1858. Horn Emil Károly (Párizs) író, műfordító, történész, újságíró, MTA külső tagja († Párizs, 1937. július 4.)
31. x 1908. Bakács István János (Bp.) gazdaságtörténész, levéltáros, egy. magántanár († Bp., 1991. február 15.)
31. † 1933. Hornyánszky Gyula (Bp.) klasszika-filológus, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Pest, 1869. szeptember 22.)

FEBRUÁR

1. † 1933. Sajó Sándor (Bp.) író, költő, MTA lev. tagja (x Ipolyság, 1868. november 13.)
2. x 1808. Canzi Ágost Elek (Baden bei Wien) fényképész, festőművész, litográfus († Pest, 1866. április 13.)
2. x 1858. Komjáthy Jenő (Szécsény) költő († Bp., 1895. január 26.)
3. x 1933. Kalász László (Perkupa) költő († Bp., 1999. január 25.)

3. † 1958. Horváth Imre (Bp.) diplomata, gépészmérnök, külügymin. (1956. 07. 30.–10. 31.; 1957/58) (x Bp., 1901. november 19.)
3. † 1983. Domanovszky György (Bp.) etnográfus, művészettörténész (x Bp., 1909. szeptember 3.)
4. x 1808. Vándorfy Miksa (Székesfehérvár) hadmérnök, honvéd őrnagy(1848/49) († Gyula, 1849. augusztus 21.)
4. x 1908. Lukács Imre (Devecser) író, költő, újságíró († Bp., 1981. február 18.)
4. † 1933. Boczonádi Szabó Imre (Újpest) mérnök, nótaszerző, operaénekes, az első nagy méretű kaptár megalkotója (x Kiskunfélegyháza, 1847. november 4.)
5. x 1883. Nagy Lajos (Apostag-Tabánitelep) író, publicista († Bp., 1954. október 28.)
5. † 1983. Vörös Béla (Párizs) festőművész, iparművész, szobrász (x Esztergom, 1899. december 14.)
6. † 1933. Décsi Gyula (Bp.) mozi-tulajdonos, első magyar mozi-vállalkozók egyike (x Sopron, 1867.)
6. † 1958. Antalfy Endre (Marosvásárhely) irodalomtörténész, költő, műfordító, orientalista (x Rátosnya, 1877. február 3.)
6. † 1983. Burka Sándor (Bp.) klarinét- és tárogatószólista, nótaszerző (x Sárvár, 1910. augusztus 1.)
7. † 1933. Apponyi Albert (Genf) diplomata, politikus, MTA ig. és t. tagja, vallás- és közokt. min.(1906/10, 1917/18) (x Bécs, 1846. május 29.)
7. † 1958. Hatvany Ferenc (Lausanne) festőművész, műgyűjtő (x Bp., 1881. október 29.)
8. x 1858. Storno Kálmán (Sopron) építész, festőművész, restaurátor († Graz, 1934. június 18.)
8. x 1908. Móra Mihály (Dunavecse) jogász, egy. tanár († Bp., 1967. szeptember 18.)
8. † 1933. Neumann József (Bp.) filmproducer, filmrendező (x Pest, 1858. június 29.)
9. x 1783. Esterházy Mihály (Nagyszében) politikus, a hadianyaggyártás orsz. biztosa (1849) († Pozsony, 1874. december 4.)
10. † 1883. Dunst Ferenc (Veszprém) országgyűlési képviselő, Veszprém polgármestere (1862/65; 1869/83) (x Bp., 1815. január 10.)
10. † 1983. Bodrossy Félix (Bp.) filmrendező, operatőr (Temesvár, 1920. szeptember 27.)
11. † 1858. Úrményi Ferenc (Pest) koronaőr, közgazdász, fiumei kormányzó(1823/36) (x Bécs, 1780. november 8.)
11. † 1908. Szana Tamás (Bp.) író, kritikus, művészettörténész (x Tiszafüred, 1844. január 1.)
12. x 1808. Ghyczy Kálmán (Komárom) országgyűlési képviselő, politikus, ügyvéd, igazs. államtitk. (1848. 05. 03.–12. 31.), pénzügymin. (1874/75), Országgyűlés eln. (1875/79) († Bp., 1888. február 28.)
12. † 1883. Festetics György (Bécs) főudvarmester, koronaőr, MTA ig. tagja, kir. szem. kör. min. (1867/71) (x Bécs, 1815. április 23.)
12. † 1983. Laki Kálmán (Bethesda) biokémikus, c. egy. tanár, MTA r. tagja (x Szolnok, 1909. február 1.)
14. † 1983. Gesztelyi Ferenc (Bp.) kertészmérnök, egy. tanár (x Székesfehérvár, 1900. április 8.)
14. † 1983. Piri Kálmán (Bp.) festőművész (x Sopron, 1908. január 29.)
15. † 1833. Ruzitska Ignác (Veszprém) karmester, zeneszerző (x Bazin, 1777. április 18.)
15. x 1908. Osváth Júlia (Rákospalota) operaénekes († Bp., 1994. augusztus 20.)
15. x 1908. Zsigray Julianna (Törökcsanak) író, költő († Kiskunhalas, 1987. február 21.)
15. † 1958. Surányi Gyula (Bp.) fiziológus, gyermekgyógyász, c. egy. tanár, orvostud. dokt., első mo-i körzeti gyermekorvosi hálózat kiépítője (x Bp., 1899. október 11.)
16. x 1533. Dudith András (Buda) diplomata, filológus, humanista tudós, kat. püspök († Boroszló, 1589. február 23.)
16. x 1883. Gáyer Gyula (Celldömölk) botanikus, jogász, egy. tanár († Szombathely, 1932. július 13.)
17. x 1908. Fleck Ferenc (Budafok) ötszörös m. bajnok sakkfeladvány-szerző († Bp., 1994. február 25.)
17. † 1983. Venkei Tibor (Bp.) bőrgyógyász, onkológus, c. egy. tanár, orvostud. dokt. (x Szeged, 1906. október 19.)
18. 1358. I. Lajos Zárában békét kötött a Velencei Köztársasággal. Dalmácia és Ragusa a magyar király uralma alá került
18. x 1908. Brachfeld Olivér Ferenc (Bp.) író, irodalomtörténész, műfordító, pszichológus, egy. tanár († Múnyter, 1967. szeptember 2.)
19. † 1933. Gegus Gusztáv (Bp.) ügyész, igazságügymin. (1906.04.02.–04.08.) (x Pilismarót, 1855. október 5.)
21. † 1883. Harányi Pál (Bp.) író, jogász, költő (x Gyüre, 1806. december 19.)
22. x 1883. Aradi Viktor (Pankota) geológus, író, szociológus († Szovjetunió, 1937.)
22. † 1958. Raith Tivadar (Bp.) író, költő, közgazdász, egy. tanár (x Bp., 1893. szeptember 21.)
23. x 1908. Sipos Anna (Szeged) tizenegyszeres világ-bajnok asztaliteniszező, edző, sportvezető († Bp., 1988. január 1.)
23. † 1958. Glatz Oszkár (Bp.) festőművész, főisk. tanár (x Pest, 1872. október 13.)
24. x 1908. Dömötör Sándor (Bp.) etnográfus, muzeológus († Bp., 1986. január 15.)
24. † 1958. Csete Balázs (Jászakisér) etnográfus, festőművész, pedagógus (x Jászakisér, 1893. március 15.)
24. † 1983. Káldy József (Sopron) erdőmérnök, egy. tanár (x Iharosberény, 1920. augusztus 28.)
25. x 1883. Szentiványi Lajos (Tamásd) főispán, országgyűlési képviselő, ügyvéd, Független Kisgazdapárt ig.(1935/44), M. Nemz. Bank aleln. (1945/48) († Bp., 1956. augusztus 29.)

26. x 1808. Boka Károly (Debrecen) cigányprímás († Debrecen, 1860. július 21.)
26. † 1933. Tarnay Alajos (Bp.) zeneszerző, zongoraművész, főisk. tanár (x Jászberény, 1870. október 22.)
26. † 1983. Jánossy Ferenc (Balassagyarmat) festőművész, grafikus (x Bp., 1926. szeptember 13.)
27. x 1883. Zádori Oszkár (Türkeve) szobrász († Bp. 1947. augusztus 3.)
27. † 1983. Pesovár Ferenc (Veszprém) etnográfus, muzeológus, tánc- és zenefolklorista (x Herend, 1930. április 23.)
28. x 1883. Somlay Artúr (Bp.) színész († Bp., 1951. november 10.)
29. x 1908. Németh Anna (Kolozsvar) operaénekes († Bp., 1990. március 7.)

MÁRCIUS

- x 1588. Alsted János Henrik (Ballersbach) filozófus, pedagógus, teológus († Gyulafehérvár, 1638. november 8.)
- x 1783. Dohovics Vazul (Ötvösfalva) filozófus, görögkat. lelkész, MTA lev. tagja († Huszt, 1849. december 13.)
- † 1958. Cserépy Arzén (Dél-Amerika) filmrendező (Bp., 1881. július 17.)
1. x 1908. Hegedűs Lajos (Bp.) nyelvész, főisk. tanár († Bp., 1958. július 23.)
1. † 1983. Büky Béla (Bp.) bábművész, festőművész, rajzpedagógus (x Juta, 1899. január 18.)
2. x 1833. József Károly Lajos (Pozsony) botanikus, nyelvész, tábornok, MTA ig. és t. tagja († Fiume, 1905. június 13.)
2. x 1883. Sónyi Hugó (Wolkersdorf) tábornok, M. Kir. Honvédség főparancsnoka (1936/40) († Ratingen, 1958. június 3.)
2. x 1908. Jantsky Béla (Beregkissalmás) geológus, földtud. dokt. († Bp., 1991. december 5.)
3. † 1858. Bajza József (Pest) költő, kritikus, publicista, MTA r. tagja (x Szücsi, 1804. január 31.)
3. x 1883. Csörtös Gyula (Munkács) színész († Bp., 1945. augusztus 1.)
3. x 1883. Westsik Vilmos (Modor) agrármérnök, egy. tanár, mg.-i tud. doktora, MTA lev. tagja († Nyíregyháza, 1976. január 29.)
3. x 1908. Orosz Júlia (Bp.) operaénekes († Bp., 1997. október 19.)
3. x 1933. Boronkai Iván (Bp.) irodalomtörténész, klasszika-filológus, műfordító, irod. tud. dokt. († Bp., 1995. június 13.)
4. † 1908. Fabiny Teofil (Bp.) országgyűlési képviselő, ügyvéd, igazs. min. (1886/89) (x Pest, 1822. október 11.)
4. † 1983. Gaál László (Bp.) agrártörténész, c. főisk. tanár, mg.-i tud. dokt. (x Bp., 1905. április 23.)
5. † 1933. Komjádi Béla (Bp.) sportújságíró, sportvezető, vízilabdaedző, modern vízilabdajáték kialakítója (x Bp., 1892. március 15.)
6. x 1883. Zsigmond Ferenc (Kunhegyes) irodalomtörténész, c. egy. tanár, MTA r. tagja († Kunhegyes, 1949. július 20.)
6. † 1958. Major Ernő (Bp.) Csepel nemzetőrparancsnoka, az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja (x Bp., 1915. január 15.)
6. † 1983. Grigericsik Jenő (Kolozsvar) geográfus, meteorológus, egy. tanár (x Petroszény, 1913. január 12.)
7. 1608. A kolozsvári országgyűlés a lemondott Rákóczi Zsigmond helyébe Báthory Gábert választotta fejedelemmé
8. x 1883. Gróh József (Esztergom) egyházjogász, jogász, országgyűlési képviselő († Esztergom, 1969. október 1.)
8. † 1983. Pusztai Sándor (Leányfalú) kat. plébános, költő (x Görgeteg, 1911. október 28.)
9. † 1933. Aujeszky Aladár (Bp.) állatorvos, bakteriológus, mikrobiológus, orvos, főisk. tanár, a világon elsőként vezette be a háziállatok veszettség elleni védőoltását (x Pest, 1869. január 11.)
9. † 1983. Elbert János (Siófok) dramaturg, irodalomtörténész, kritikus, műfordító (x Bp., 1932. április 17.)
10. x 1908. Murányi-Kovács Endre (Bp.) író, irodalomtörténész, költő, műfordító, művészet-történész, irod. tud. dokt. († Bp., 1968. március 21.)
10. † 1983. Kovács József (Nyíregyháza) oktatáspolitikus, közokt. min. h. (1950/53), Nyíregyházi Tanárképző Főisk. ig. (1962/72) (x Seregélyes, 1912. szeptember 5.)
10. † 1983. Vig Rudolf (Esztergom) cigány népzene kutatója, karnagy (x Bogács, 1929. június 25.)
11. † 1883. Fest Imre (Bp.) közigazdász, országgyűlési képviselő, földmiv.- ip. keresk. államtitk. (1867/72) (x Szepesváralja, 1817. november 3.)
12. x 1783. Kőszegi-Mártony Károly (Sopron) hadmérnök, tábornok, MTA lev. tagja, első m. földnyomás-kutató († Brünn, 1848. július 21.)
12. † 1858. Schöpf-Merei Ágoston (Manchester) gyermekgyógyász, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Győr, 1804. szeptember 24.)
12. x 1883. Jávorka Sándor (Hegybánya) botanikus, muzeológus, c. egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1961. szeptember 28.)
13. † 1933. Baróti Lajos (Bp.) irodalomtörténész, történész (x Perjámos, 1856. augusztus 26.)
13. x 1933. Bodó Árpád (Kámon) háromszoros m. bajnok magasugró, első hiv. 2 m-t ugró magyar magasugró († Bp., 1993. június 6.)
14. † 1433. Albeni János (Pécs) bencés szerzetes, fő-kancellár (1421/33), kat. püspök (x Meisenheim, ?)
14. † 1958. Kolumbán Lajos (Bp.) etnográfus (x Olasztelek, 1875. december 18.)
15. 933. A kalandozó magyarok veresége Merseburg közelében

15. x 1833. Fejérváry Géza (Josefstadt) politikus, tábornok, min. eln.(1905/06) († Bécs, 1914. április 25.)
15. x 1883. Egry József (Zalaújlak) festőművész, grafikus († Badacsonytomaj, 1951. június 19.)
16. x 1858. Moravcsik Ernő Emil (Bér) elmeorvos, egy. tanár, MTA lev.tagja († Bp., 1924. október 9.)
16. † 1933. Haar Alfréd (Szeged) matematikus, egy. tanár, MTA lev.tagja, a többváltozós variáció-problémák elméletének megújítója (x Bp., 1885. október 11.)
17. x 1858. Király János (Kőszeg) jogász, jogtörténész, egy. tanár († Bp., 1929. július 31.)
17. x 1858. Kovács Sebestény Aladár (Pest) vízépítő mérnök, egy. tanár († Bp., 1921. július 6.)
17. † 1983. Zolnay Vilmos (Bp.) író, kritikus (x Bp., 1913. december 14.)
18. † 1858. Fabriczy Sámuel (Lőcse) jogász, MTA lev.tagja (x Poprád, 1791. március 18.)
19. x 1858. Tagányi Károly (Nyitra) etnográfus, levéltáros, történész, MTA r. tagja († Bp., 1924. szeptember 9.)
20. x 1908. Pálóczi-Horváth György (Bp.) író, publicista († London, 1973. január 4.)
21. † 1908. Kőszegi-Brandl Gusztáv (Bp.) festőművész (x Sopron, 1862. november 6.)
21. x 1933. Kedves Miklós (Szeged) paleobotanikus, c. egy. tanár, biol. tud. dokt. († Szeged, 2003. november 6.)
22. x 1783. Balassa Gábor (Mencshely) kat. püspök († Szombathely, 1851. augusztus 11.)
22. † 1783. Nádasdy Ferenc (Károlyváros) horvát-szlavón-dalmát bán (1756/83), tábornagy (x Regede, 1708. október 27.)
22. † 1983. Hámori Artúr (Pécs) gasztroenterológus, egy. tanár (x Újvidék, 1909. március 18.)
23. † 1858. Viola József (Iaşi) orvos, MTA lev.tagja (x Marosvásárhely, 1770. március 15.)
23. x 1883. Meszlényi Róbert (Arad) zeneszerző, főisk. tanár († Bp., 1946. február 28.)
23. † 1983. Oláh Sándor (Bp.) szobrász (x Nagyvarjas, 1907. október 30.)
24. x 1833. Klímkovics Béla (Kassa) festőművész († Kassa, 1885. február 10.)
24. x 1883. Kiss János (Erdőszentgyörgy) antifasiszta ellenálló, vezérezredes († Bp., 1944. december 8.)
24. † 1908. Schönherr Gyula (Nagybánya) levéltáros, történész, egy. magántanár, MTA lev. tagja (x Nagybánya, 1864. szeptember 26.)
25. x 1883. Halasi Andor (Nyíregyháza) író, jogász, kritikus, műfordító, újságíró († Bp., 1969. március 18.)
25. x 1883. Pikler Blanka (Bp.) bibliográfus († Bp., 1957. április 11.)
25. † 1958. Ertl János (Bp.) sebész, vezéroros, c. egy. tanár, első mo-i plasztikai protézisek szerkesztője (x Selmecbánya, 1880. június 21.)
25. † 1983. Seres Imre (Bp.) jogász, egy. tanár, állam és jogt. dokt. (x Selyeb, 1928. március 25.)
26. 1783. A diósgyőri papírgyár megkezdte működését
26. x 1858. Donászy Ferenc (Zalaegerszeg) író († Bp., 1923. november 10.)
26. † 1933. Kürschák József (Bp.) matematikus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Buda, 1864. március 14.)
26. x 1933. Szita László (Pécs) levéltáros, történész, c. egy. docens, törttud. dokt. († Pécs, 2005. február 28.)
27. x 1908. Steig István (Szekszárd) fazekas († Szekszárd, 1982. augusztus 19.)
27. † 1958. Peterdi Andor (Bp.) költő, műfordító, újságíró (x Soporna, 1881. május 28.)
28. x 1883. Mészáros Gyula (Szakcs) etnográfus, költő, turkológus, egy. tanár († New York, 1957. május 25.)
28. † 1958. Rácz Aladár (Bp.) cimbalomművész, főisk. tanár (x Jászapáti, 1886. február 28.)
28. † 1983. Pálos Á. László (Bp.) belgyógyász, hematológus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Bp., 1912. augusztus 12.)
29. † 1883. Mailáth György (Bp.) országbíró (1867/83), főrendiház elnöke (1867/83), MTA ig. és t. tagja (x Pozsony, 1818. december 7.)
30. † 1983. Bálint Alajos (Szeged) régész, Múzeumigazgató, c. egy. docens (x Lugos, 1902. július 4.)
30. † 1983. Kadosa Pál (Bp.) zeneszerző, zongoraművész, egy. tanár (x Léva, 1903. szeptember 6.)

ÁPRILIS

1. x 1883. Blaskovich János (Erk) mezőgazdász, tápiószélei múzeum egyik alapítója († Tápiószéle, 1967. március 20.)
1. † 1883. Kozlay Jenő (Brooklyn) honvéd főhadnagy (1848/49), mérnök, amerikai polgárh. dandártábornoka (x ?, 1827?)
3. † 1708. Karner Egyed (Pozsony) bencés szerzetes, pannonhalmi főpát (1699–1703) (x Győr, 1662.)
4. x 1883. Juhász Gyula (Szeged) költő († Szeged, 1937. április 6.)
4. x 1908. Láng György (Bp.) író, zenekritikus, zeneszerző († Bp., 1976. április 3.)
4. x 1933. Kanizsa Tivadar (Debrecen) kétszeres olimp. bajnok, kétszeres Európa-bajnok, főisk. világbajnok vízilabdázó († Jásztelek, 1975. november 4.)
5. † 1308. Kőszegi Iván (?) nádor(1281/82; 1287/88; 1302/07) (x ?)
5. x 1933. Szegedi Ernő (Okány) szobrász († London, 1988. február 21.)
6. x 1883. Liska József (Resicabánya) villamosmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt., MTA lev.tagja († Bp., 1967. március 16.)
6. † 1983. Dobszay László (Bp.) gyermekgyógyász, c. egy. tanár (x Cserdi, 1904. szeptember 2.)
7. † 1958. Ákos István (Bp.) gyógypedagógus, pszichológus (x Kölesd, 1861. január 8.)

8. x 1883. Sebes Ferenc (Vác) mo-i piarista rend főnöke (1929/40) († Bp., 1941. június 26.)
8. x 1883. Supka Géza (Bp.) könyvtáros, országgyűlési képviselő, publicista, régész, történész, MTA lev. tagja, első m. ünnepi könyvnap kezdeményezője (1927) († Bp., 1956. május 25.)
9. † 1883. Matolay Elek (Bp.) jogász, torna és iskolai testnevelés m. úttörője (x Sátoraljaújhely, 1836. június 23.)
9. x 1908. Vasarely, Victor (Pécs) festőművész, grafikus († Annet sur Marne, 1997. március 15.)
10. x 1883. Lampl Hugó (Bp.) vízepítő mérnök, c. egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1976. június 14.)
10. † 1933. Concha Győző (Bp.) jogász, jogtörténész, MTA r. tagja, MTA aleln. (1922/25) (x Marcaltő, 1846. február 10.)
11. † 1833. Blaschke János (Bécs) rézmetsző (x Pozsony, 1770. december 12.)
11. x 1858. Mailáth József (Pécs) közgazdász, nagybirtokos, szociológus, MTA ig. tagja († Ófehértó, 1940. április 2.)
11. x 1908. Szmodits Kázmér (Kolozsvár) építészmérnök, műsz. tud. dokt. († Bp., 1985. január 13.)
11. † 1983. Johan Béla (Bp.) mikrobiológus, patológus, egy. tanár, MTA lev. tagja, az országos közegészségügyi szervezet megteremtője (x Pécs, 1889. szeptember 6.)
12. x 1883. Korcsmáros Nándor (Siófok) dramaturg, író, színiigazgató, újságíró († Bécs, 1959. december 6.)
14. x 1883. Viski Károly (Torda) etnográfus, nyelvész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1945. szeptember 5.)
14. † 1983. Kontuly Béla (Bp.) festőművész, főisk. tanár (x Miskolc, 1904. február 3.)
15. † 1958. Kornis Gyula (Bp.) filozófus, művelődéspolitikus, egy. tanár, MTA r. tagja, vallás- és közokt. államtitk. (1927/31), MTA eln. (1945. 03. 07.–10. 29.) (x Vác, 1885. december 22.)
15. † 1983. Illyés Gyula (Bp.) író, költő, műfordító (x Rácegrespuszta, 1902. november 2.)
16. x 1858. Zala György (Alsólendva) szobrász, MTA t. tagja († Bp., 1937. július 31.)
16. † 1933. Kozma Andor (Bp.) költő, műfordító, országgyűlési képviselő, publicista, MTA lev. és t. tagja (x Marcali, 1861. január 12.)
17. † 1883. Buljovszky Gyula (Bp.) író, újságíró (x Rákoskeresztúr, 1827. április 10.)
18. x 1808. Karacs Teréz (Pest) író, pedagógus, magy. nevelés egyik úttörője († Békés, 1892. október 7.)
18. x 1808. Paget János (Loughborough) földbirtokos, nemzetőr százados (1848/49), orvos, utazó, útleíró († Aranyosgyéres, 1892. április 10.)
19. x 1858. Bókay János (Pest) gyermekgyógyász, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1937. július 6.)
19. x 1908. Harangozó Gyula (Bp.) balett-táncos, koreográfus († Bp., 1974. október 30.)
20. x 1858. Adler Móric (Pest) operaénekes, zenekritikus († München, 1927. január 1.)
20. x 1883. Somkúthy József (Folt) vezérezredes, honv. min. (1936.09.02.–10.12.) († Washington, 1961. október 18.)
20. x 1908. Kovács Béla (Patacs) politikus, földműv. min. (1945/46; 1956. 10. 26.–11. 02.), állammin. (1956. 11. 02.–04.) († Pécs, 1959. június 21.)
20. † 1983. Mezei Mária (Budakeszi) színész (x Kecskemét, 1909. október 16.)
21. x 1783. Gaál György (Pozsony) író, költő, műfordító, m. népmesegyűjtés úttörője († Bécs, 1855. november 6.)
22. x 1808. Szőnyi Pál (Debrecen) művelődéspolitikus, pedagógus, MTA lev. tagja († Bp., 1878. június 17.)
22. x 1858. Nádler Róbert (Pest) festőművész, iparművész, egy. tanár († Bp., 1938. június 7.)
22. † 1933. Boda János (Szombathely) kanonok, annunciáta nővérek mo-i kongregációjának megalapítója (x Csepreg, 1871. február 23.)
22. † 1933. Rajna Ferenc (Bp.) író, kritikus, színiigazgató, újságíró, első m. revü szerzője (x Solt, 1861. január 27.)
22. x 1933. Schneider Miklós (Székesfehérvár) levéltáros, történész († Bp., 1981. június 16.)
23. x 1908. Unghváry Sándor (Nagykörös) ref. lelkész, történész, egy. tanár († USA, 1994. december 5.)
24. † 1958. Szilágyi József (Bp.) az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja, politikus, orsz. rendőrfőkap. (1945/47) (x Debrecen, 1917. június 20.)
25. † 1933. Nopcsa Ferenc (Bécs) geológus, paleontológus, MTA r. tagja, dinoszauruszok nemzetközi szakértője, paleofiziológia megalapítója (x Déva, 1877. május 3.)
26. x 1908. Póka László (Arad) onkológus, sebész, egy. tanár, orvostud. dokt. († Bp., 1990. február 13.)
27. x 1908. Kenedi István (Bp.) kardiológus, orvostud. dokt. († Bp., 1977. szeptember 4.)
28. † 1983. Oláh Gyula (Bp.) matematikus, egy. docens (x Kiskunfélegyháza, 1931. augusztus 16.)
29. x 1833. Hopp Ferenc (Fulnek) mecénás, műgyűjtő, optikus, utazó († Bp., 1909. szeptember 9.)
29. † 1933. Babay Kálmán (Balatonkenese) író, ref. lelkész (x Gárdony, 1862. december 7.)
29. † 1933. Csánki Dezső (Bp.) heraldikus, levéltáros, történész, MTA r. tagja (x Füzesgyarmat, 1857. május 18.)
30. x 1908. Boross Géza (Rákospalota) festőművész, grafikus, egy. docens († Bp., 1971. június 17.)
30. x 1933. Mészáros István (Bp.) első m. kajakozó világbajnok († Bp., 1994. május 6.)

MÁJUS

1. x 1858. Rudnyánszky Gyula (Özdöge) jogász, költő, újságíró († Bp., 1913. december 8.)

1. † 1933. Kollányi Ferenc (Bp.) egyháztörténész, kanonok, MTA r. tagja (x Komáromszentpéter, 1863. április 29.)
1. † 1983. Kurkó Gyárfás (Brassó) író, politikus, publicista (x Csíkszentdomokos, 1909. december 2.)
2. x 1883. Aistleitner József (Sopron) filológus, nyelvész, orientalista, pápai prelátus, egy. tanár, nyelvtud. dokt. († Bp., 1960. szeptember 9.)
2. † 1933. Ferenczi Sándor (Bp.) pszichiáter, egy. tanár, pszichoanalitikus technika megújítója (x Miskolc, 1873. július 7.)
3. x 1858. Madarász Gyula (Pest) festőművész, grafikus, ornitológus († Bp., 1931. december 29.)
3. x 1883. Milotay István (Nyírbátor) országgyűlési képviselő, politikus, publicista († Stein am Rhein, 1963. február 10.)
3. † 1908. Türr István (Bp.) emlékiratíró, tábornok (x Baja, 1824. augusztus 10.)
3. x 1908. Visky Károly (Temesvár) jogász, c. egy. tanár, állam- és jogtud. dokt. († Bp., 1984. január 26.)
4. † 1933. Festetics Tasziló (Keszthely) főudvarmester, lótenyésztő, nagybirtokos (x Bécs, 1850. május 5.)
5. x 1708. Gömöri Dávid (Rozsnyó) orvos, m. nyelvű orvosi irodalom egyik úttörője († Győr, 1795. október 14.)
5. x 1733. Nagy Ignác (Székesfehérvár) kat. püspök († Pest, 1789. november 5.)
5. x 1808. Tasner Antal (Öskü) jogász, nyelvész, publicista, MTA lev. tagja, Széchenyi István titkára († Pest, 1861. augusztus 25.)
5. † 1908. Duka Tivadar (Bournemouth) honvéd százados (1848/49), orvos, MTA lev. tagja (x Dukafalva, 1825. június 22.)
6. † 1983. Chira Sándor (Karaganda [Szovjetunió]) görögkat. püspök (x Irhóc, 1897. január 17.)
7. x 1858. Kiss József (Mesztegyő) pedagógus, első m. kerékpáros utazó († Pécs, 1939. július 29.)
7. † 1983. Romhányi József (Bp.) író, költő, műfordító (x Nagytétény, 1921. március 8.)
8. x 1908. Bihari József (Érmihályfalva) nyelvész, főisk. tanár, nyelvtud. dokt. († Eger, 1997. november 26.)
8. x 1908. Tábori Pál (Bp.) író, műfordító, szerkesztő, újságíró († London, 1974. november 9.)
9. x 1833. Rombauer Ármin (Szelesztó) ügyvéd, vasútép. mérnök, egy. tanár († St. Louis, 1924. március 26.)
9. x 1908. Mindszenti Ödön (Mindszent) nótaszerző, operaénekes, zeneszerző († Bp., 1955. szeptember 9.)
10. x 1933. Bárdosi János (Herény) etnográfus, muzeológus († Szombathely, 1983. augusztus 17.)
10. † 1933. Hári Pál (Bp.) biokémikus, orvos, egy. tanár, mo-i biokémiai kutatások egyik megalapozója (x Pest, 1869. augusztus 29.)
10. † 1933. Jónás Ödön (Sümege) gépészmérnök, országgyűlési képviselő, egy. tanár (x Kassa, 1851. december 10.)
11. x 1908. Márk Tivadar Lajos (Bp.) festőművész, jelmeztervező, művészettörténész, főisk. tanár († Bp., 2003. szeptember 27.)
12. x 1733. Sajnovics János (Tordas) csillagász, jezsuita szerzetes, nyelvész, egy. tanár († Buda, 1785. március 1.)
12. † 1858. Bártfay László (Pest) író, irodalmi szervező, ügyvéd, MTA lev. tagja (x Felsővadász, 1797. május 6.)
12. x 1908. Káldor Miklós (Bp.) közgazdász, egy. tanár, MTA t. tagja († Cambridge, 1986. október 1.)
12. † 1933. Krúdy Gyula (Bp.) író, újságíró (x Nyíregyháza, 1878. október 21.)
13. † 1908. Kohaut Rezső (Bp.) zoológus (x Pest, 1858. október 12.)
13. † 1933. Bogner Mária Margit (Érd-Ófalu) vizitációs apáca, első m. vizitációs zárda alapítója (x Melence, 1905. december 15.)
14. † 1908. Gracza György (Bp.) író, történész, újságíró (x Véhéc, 1856. szeptember 12.)
14. x 1908. Kürti Miklós (Bp.) fizikus, egy. tanár, MTA t. tagja († Oxford, 1998. november 24.)
14. † 1983. Thirring Lajos (Bp.) közgazdász, statisztikus, c. egy. tanár (x Bp., 1899. április 20.)
15. 1358. Ismeretlen szerző megkezdte a „Képes Krónika” írását
15. x 1933. Vujjicsics Sztोजan (Pomáz) író, irodalomtörténész, műfordító, művelődéstörténész († Róma, 2002. február 11.)
16. † 1983. Takács Lajos (Bp.) meteorológus, fiz. tud. kand., korszerű mo-i sugázmérések megszervezője (x Fiume, 1909. október 26.)
18. x 1933. Páskándi Géza (Szatmárhegy) író, költő († Bp., 1995. május 19.)
18. † 1983. Szalai Sándor (Bp.) filozófus, szociológus, c. egy. tanár, MTA r. tagja (x Bp., 1912. október 22.)
19. † 1983. Preisich Miklós (Bp.) vegyész mérnök, c. egy. tanár (x Bp., 1918. május 21.)
20. † 1733. Ráday Pál (Pécel) kuruc diplomata (x Losonc, 1677. július 2.)
20. x 1883. Beke Ödön (Komárom) nyelvész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1964. április 10.)
20. x 1908. Illés Árpád (Kisköcsk) festőművész, grafikus († Bp., 1980. március 24.)
20. x 1933. Murányi Mihály György (Bp.) filozófus, valláspszichológus, c. főisk. tanár († Bp., 1978. július 20.)
21. x 1858. Clair Vilmos (Pest) sportújságíró, szerkesztő, újságíró († Budaliget, 1951. február 4.)
21. x 1908. Perbíró József (Barcs) jogász, c. egy. tanár, az 1956-os forr. és szabadságharc szegedi vezéralakja († Kecskemét, 1991. október 18.)
23. x 1733. Erdődy János (Velike) horvát-szlavón-dalmát bán (1790-1806), tábornok († Zágráb, 1806. március 23.)

23. x 1883. Szekfű Gyula (Székesfehérvár) történész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1955. június 28.)
23. x 1908. Vihar Béla (Hajdúnánás) költő, újságíró († Bp., 1978. november 24.)
24. x 1783. Somosi János (Bodzásújlak) ref. teológus, MTA lev.tagja († Sárospatak, 1855. augusztus 21.)
25. † 1783. Ágotha Demeter (Kézdivásárhely) iskoladráma-író, minorita szerzetes (x Székelyudvarhely, 1742.)
25. x 1833. Bulyovszkyné Szilágyi Lilla (Kolozsvár) író, színész († Graz, 1909. december 13.)
25. x 1908. Blédy Géza (Gyula) lexikográfus, nyelvész, egy. tanár († Kolozsvár, 1962. január 13.)
25. † 1983. Koch Sándor (Szeged) mineralógus, egy. tanár, dokt., Kárpát-medence ásványvilágának kiemelkedő kutatója (x Kolozsvár, 1896. augusztus 16.)
27. † 1708. Esze Tamás (Nyitra) kuruc brigadéros (x Tarpa, 1666. november 30.)
27. x 1883. Valentin Károly (Mór) építésmérnök, grafikus († Győr, 1945. május 5.)
28. † 1933. Nadányi Emil (Bp.) újságíró, szerkesztő (x Nagyvárad, 1881. február 28.)
29. x 1908. Závodszyk Ferenc (Topolya) irodalomtörténész, műfordító, nyelvész († Bp., 1991. március 27.)
30. x 1883. Tenkács János (Munkács) szobrász († Cleveland, 1955. augusztus 14.)
30. x 1908. Szabó Zoltán Gábor (Debrecen) kémikus, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1995. június 16.)
31. 1433. Zsigmond német-római császárrá választása
31. x 1908. Zólyomi Bálint (Pozsony) botanikus, ökológus, c. egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1997. szeptember 21.)
- JÚNIUS**
1. x 1883. Kemény Gábor (Szarvas) művelődéspolitikus, pedagógus († Bp., 1948. május 15.)
1. † 1958. Edvi Illés Aladár (Bp.) festőművész, grafikus, főisk. tanár (x Pest, 1870. május 25.)
2. † 1908. Pálffy János Ferenc (Bécs) műgyűjtő, nagybirtokos (x Pozsony, 1829. augusztus 12.)
2. x 1908. Szentkuthy Miklós (Bp.) író, műfordító († Bp., 1988. július 18.)
3. 1758. Mária Terézia először használta a „Magyarország apostoli királya” címet
3. † 1933. Ungváry József (Cegléd) kertész, európai hírű faiskola vezetője (x Cegléd, 1864. augusztus 27.)
3. † 1958. Sónyi Hugó (Ratingen) tábornok, M. Királyi Honv. főparancsnoka (1936/40) (x Wolkersdorf, 1883. március 2.)
4. x 1833. Szemlér Mihály (Pest) festőművész, grafikus († Bp., 1904. február 28.)
4. † 1983. Bornemisza Géza (Bp.) gépészmérnök, iparügyi min.(1935/38; 1943/44), kereskedelem- és közlekedésügyi min.(1936/38) (x Munkács, 1895. december 20.)
5. † 1933. Pokoly József (Hajdúsámson) egyháztörténész, ref. lelkész, teológus, egy. tanár (x Ór, 1866. december 6.)
6. x 1883. Kovács Ödön (Szeged) gyermekgyógyász, neonatológus, c. egy. tanár († Szeged, 1954. június 13.)
6. † 1983. Gyarmati János (Debrecen) nefrológus, radiológus, egy. docens, orvostud. kand. (x Ricse, 1926. október 18.)
6. † 1983. Molnár Imre (Bp.) kohómérnök, c. egy. tanár (x Mezőkövesd, 1930. augusztus 26.)
7. x 1858. Jendrassik Ernő (Kolozsvár) belgyógyász, neurológus, egy.tanár, MTA r. tagja († Bp., 1921. december 21.)
7. † 1858. Szontagh Gusztáv Adolf (Pest) esztéta, filozófus, kritikus, MTA r. tagja (x Csetnek, 1793. április 9.)
8. † 1908. Szántó Kovács János (Hódmezővásárhely) a földmunkásmozgalom vezetője (x Hódmezővásárhely, 1852. április 27.)
9. † 1958. Kertész János (Bp.) sportvezető, sportújságíró, asztalitenisz első mo-i ismertetője (x Bp., 1873. szeptember 24.)
12. † 1958. Tóth Zoltán (Bp.) fegyvertörténész, hadtörténész, muzeológus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Bp., 1888. december 9.)
13. † 1883. Hegedűs Lajos Candid (Rákospalota) jogász, MTA lev. tagja (x Nagyvárad, 1831. október 3.)
14. x 1858. Dankó Pista (Szatymaz) nótaszerző († Bp., 1903. március 29.)
14. x 1908. Kovács Lajos (Csákvár) geológus, egy. tanár († Miskolc, 1978. június 24.)
15. x 1908. Tóth Béla (Cigánd) irodalomtörténész, kritikus, műfordító, művelődéstörténész († Bp., 1996. augusztus 19.)
16. x 1858. Rakovszky István (Bécs) földbirtokos, országgyűlési képviselő, Nemzetgyűlés eln. (1920/21) († Bp., 1931. augusztus 12.)
16. x 1908. Gedényi Mihály (Bp.) bibliográfus, író, irodalomtörténész, műfordító, nyelvész, újságíró († Bp., 1988. július 5.)
16. x 1908. Trencsényi-Waldapfel Imre (Bp.) irodalomtörténész, klasszika-filológus, műfordító, vallástörténész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1970. június 2.)
16. † 1958. Gimes Miklós (Bp.) az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja, politikus, újságíró (x Bp., 1917. december 22.)
16. † 1958. Maléter Pál (Bp.) az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja, vezérőrnagy, honv. min. (1956. 11. 03.–04.) (x Eperjes, 1917. szeptember 4.)
16. † 1958. Nagy Imre (Bp.) agrárközgazdász, az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja, politikus, egy. tanár, MTA r. tagja, min. eln. (1953/55; 1956. 10. 24.–11. 04.) (x Kaposvár, 1896. június 7.)
17. † 1883. Vidats István (Bp.) első m. mezőgazd. gépműhely alapítója (x Kalocsa, 1802. december 19.)

18. x 1858. Vajda Emil (Nagyszeben) irodalomtörténész, karnagy, publicista, zeneszerző († Győr, 1916. október 8.)
22. x 1883. Péterfi Tibor (Dés) hisztológus, egy.tanár († Bp., 1953. január 13.)
23. x 1908. Nagy Töhötöm Sándor (Bozító puszta) filozófus, jezsuita szerzetes, publicista, főisk. tanár († Bp., 1979. február 21.)
23. † 1958. Bruckner Zoltán (Bp.) vegyész mérnök, kém. tud. dokt. (x Késmárk, 1902. december 12.)
24. x 1908. Alföldi Géza (Cegléd) költő, újságíró († Essen, 1991. október 25.)
24. x 1908. Korompay Bertalan (Bp.) etnográfus, irodalomtörténész, nyelvész, néprajztud. kand. († Bp., 1995. október 9.)
24. † 1958. Zoványi Jenő (Bp.) egyháztörténész, ref. lelkész, egy. tanár, törtud. dokt. (x Szilagyovány, 1865. szeptember 11.)
26. † 1958. Kende János (Kolozsvár) író, művészettörténész, szerkesztő (x Gyulafehérvár, 1881. szeptember 26.)
27. † 1808. Sina Miklós (Debrecen) egyháztörténész, klasszika-filológus, ref. püspök (x Hajdúbagosa, 1730. április 16.)
27. † 1958. Szatala Ödön (Bp.) botanikus, biol. tud. kand., a vetőmagvizsgálat nemzetközi szaktektélye (x Görbeszeg, 1889. február 5.)
28. x 1908. Zsebök Zoltán (Bp.) radiológus, egy. tanár, orvostud. dokt., népjóléti államtitk. (1945/46) († Bp., 1984. február 20.)
28. † 1983. Kovásznai Gábor György (Bp.) rajzfilmrendező, festmény-film műfaj egyik mo-i úttörője (x Bp., 1934. május 15.)
29. x 1858. Bary József (Beregsgom) jogász, tiszzaeszlári 'vérvád'-per vizsgálóbírója († Nagyvárad, 1915. július 13.)
29. † 1933. Pauler Ákos (Bp.) filozófus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Bp., 1876. április 9.)
29. † 1983. Maczelka László (Bp.) vegyész mérnök, egy. docens, mo-i cukorkémiai kutatások megteremtője (x Hódmezővásárhely, 1921. október 20.)

© Magyar Biográfiai Index Bt., 2007.

Összeállította: *Németh Tibor*, a celldömölki Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár *Kresznerics Ferenc Könyvtárának* vezetője a „Magyar Életrajzi Kalauz” adatbázis alapján.

A teljes, mintegy 2750 tételes anyag az Interneten alábbi címeken érhető el
2007. november 1-től:

www.cellbibl.hu, www.mabi.hu, www.vasidigitkonyvtar.hu

HELYREIGAZÍTÁS

Folyóiratunk 2007. 4. számában sajnálatos tévedések kerültek, amiket itt igazítottunk helyre.

A Petőfi utolsó óráinak nyomában című írásban

A 32. oldalon: „A *paplak* ma is áll, a utca (ma strada dr. Ion Rațiu) 44. szám alatt található.” Helyesen: „A *paplak* ma is áll, a dr. Ion Rațiu utca 44. szám alatt található.”

A 33. oldalon: A gondozónők egyike: XY nagy lelkesedéssel és szakértelemmel meséli el Petőfi székelykeresztúri tartózkodásának eseményeit.”

Helyesen: „Az itt dolgozók egyike, Rajti Orsolya szociális munkás nagy lelkesedéssel és szakértelemmel meséli el Petőfi székelykeresztúri tartózkodásának eseményeit.”

A 33. oldalon: „Az épület sarkánál egy 200-án állított szoborkompozíció van. Bemet és Petőfit ábrázolja, háttérben a történelmi Magyarországgal.”

Helyesen: „Az épület sarkánál Petőfi eltűnésének 150. évfordulójára szoborkompozíciót állítottak; Lengyel István dunakeszi szobrászművész alkotását.”

34. oldalon: „Itt, a téren áll Petőfi szobra, Márkos András alkotása, amelyet 1949. július 31-én avattak. Kevesen tudják, hogy nem ez volt az első Petőfi-szobor Keresztúron. Márkos Andrásnak egy másik szobrát -én állították fel.”

Helyesen: „Itt, a téren áll Petőfi szobra, Márkos András alkotása, amelyet 1973. január 21-én avattak. Kevesen tudják, hogy nem ez volt az első Petőfi-szobor Keresztúron. Márkos Andrásnak egy másik alkotását már 1948-ban felállították.”

A Palota a Stefánián című,

a Magyar Állami Földtani Intézetet bemutató írás (56 old.) egyik szerzője dr. *Kordos László* neve a kolofonban és a Tartalomjegyzékben hibásan szerepel. Az Intézet hátsó borítón lévő képeit pedig nem Hála József, hanem *Hack Róbert* készítette.

A hibákért a szerzőktől és az olvasóktól elnézést kér a szerkesztő.

Magyar Kultúra Napja

Pályázat

Január 22-e a magyar kultúra napja. 185 éve, 1823-ban ezen a napon fejezte be Kölcsey Ferenc nemzeti imánk, a Himnusz írását. E nap tiszteletére a *Palóc Társaság* pályázatot hirdet a szülőföldhöz való hűség megerősítésére, a magyarságtudat elmélyítésére, a magyar fiatalok anyanyelvi képességeinek fejlesztésére és tehetségének kibontakoztatására.

Kérjük a Felvidéken, Magyarországon és az egész Kárpát-medencében élő magyar fiatalokat, hogy dolgozataikkal vegyenek részt a pályázaton, gondolataik leírásával járuljanak hozzá nemzeti összetartozásunk megszilárdításához.

Az alábbi témák közül válogathatnak a pályázók:

1. A Himnusz mai szemmel
2. Mit üzen Kölcsey Himnuszával a ma emberének?
3. Mátyás királyról álmodtam
4. Vendégségben Mátyás királynál
5. Mátyás, a művelődés pártfogója
6. Mátyás és Európa
7. Hogyan ápoljuk iskolánk névadójának emlékét?
8. Itt ringatták bölcsőm...
9. Mesét mondok, valóságot – nagyszüleim emlékeiből
10. Ami engem foglalkoztat...

A pályázattal kapcsolatos tudnivalók:

- a pályázaton az általános iskolák felsőtagozatosai és középiskolás diákok vehetnek részt akár több dolgozattal is;
- a dolgozatok terjedelme alapiskolásoknál legkevesebb egy, középiskolásoknál legkevesebb két, kettős sortávolsággal írott A/4-es oldal;
- a szépen kivitelezett pályamunkák előnyben részesülnek;
- a dolgozatokon legyen feltüntetve a pályázó tanuló neve, életkora, lakcíme, iskolája neve és elérhetőségei, valamint felkészítőjének a neve;
- a dolgozatokat két módon: *villámlevélként* a **z.urban@paloctarsasag.real-net.sk** és *hagyományos postai úton 1 példányban* a Palóc Társaság 991 22 Olováry 132. címre kell továbbítani. A beérkezés határideje: **2007. december 31.**

Eredményhirdetés 2008. január 20-án a Magyar Kultúra Alapítvány budapesti székházában lesz.

A nyertesekre értékes díjak várnak. Jutalomban részesülnek a nyerteseket felkészítő tanárok is. A legjobb pályamunkákat megjelentetjük. A jutalmakról a meghirdető és támogatói gondoskodnak.

Jó felkészülést és sok sikert kíván a *Palóc Társaság!*

Honvéd hagyományőrzők (Szabó József János felvételei)

A grazi hagyományőrzők parádéja a Monte Tombán, az itt elesett osztrák, magyar, olasz, francia, német és angol katonák emlékére.

A Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem küldöttsége és a Kiskun Huszárbandérium évek óta közösen képviseli Magyarországot a Piave folyónál, az első világháborúban elesettek tiszteletére rendezett hagyományőrző találkozók.